Fettich Nándor ostromnaplója

1945. január 16. - február 19.

Magyar Nemzeti Múzeum 2000

A kéziratot sajtó alá rendezte,
a jegyzeteket készítette: Bándi Gáborné
A szöveget az eredetivel összevetette,
a jegyzeteket kiegészítette: Szende László

Sorozatszerkesztő: Rezi Kató Gábor

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000198390

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 2.

B170980

Magyar Nemzeti Múzeum 2000

Felelős kiadó: Kovács Tibor a MNM főigazgatója
A kötet támogatója: a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Tipográfia és borítóterv: Vári Ágnes
Műszaki szerkesztés, tördelés: Telcs Gábor
Fotó: MNM Történeti Fényképtár, MNM Régészeti Adattár

ISSN 1586-1368
ISBN 963-9046-46-9

Előszó gyanánt ...

1996-ban jelentek meg először nyomtatásban részletek Fettich Nándor „ostromnaplójából"[1]. Jóval túl a rendszerváltáson azok, akik elsőkként olvasták újra a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárban őrzött kilenc számozott, gépelt példányban létező naplót, kissé csalódottan kérdezték: vajon mi volt a titok mindebben ? Mások – elsősorban azok, akik átélték azt az időszakot és ismerték Fettichet – azt mondogatták: léteznie kell egy másik naplónak is, ez csupán a „szovjet" verzió...

Két évvel ezelőtt a kétségek ellenére úgy döntöttünk: ha nincs is szenzáció, itt az ideje, hogy ezek a dokumentumok – az „ostrom" és a „kijevi" napló[2] – teljes egészében hozzáférhetővé váljanak végre. A kötet egyik szerkesztőjének felkért Bándi Gábornénak egyetlen kikötése volt: semmit sem adhatunk ki, amíg nincsenek a kezünkben az eredeti, kézzel írt füzetek.

A kézirat felkutatása szerencsére nem volt igazán bonyolult feladat, hiszen a Fettich-hagyaték egyik letéteményese – Falvay Károly – többször is megkereste a múzeumot azzal a szándékkal, hogy a még lappangó iratok, feljegyzések végre napvilágra kerüljenek. Kérésünkre 1999 őszén átadta a naplók általa őrzött, gépelt példányait, az eredeti kijevi fotókat s egyben megígérte, felveszi a kapcsolatot a család Hollandiában élő leszármazottaival[3], akiknek a kéziratok is birtokukban vannak, hogy azokat is rendelkezésünkre bocsássa.

Az általunk ismert és az újonnan kapott iratok összevetése nem kis meglepetéssel szolgált. Az „új" ostrom-napló már mennyiségét tekintve is kb. a háromszorosa volt a réginek, s a dátumok sem egyeztek. A Falvay-féle leirat utolsó dátuma február 26., az eddig ismert február 12-ével szemben. A szövegek összevetéséből hamarosan kiderült: az adattári példány csak kivonatokat tartalmaz.

1962-ben a múzeum akkori főigazgatója – Fülep Ferenc – „kérte meg" Fettich Nándort, számoljon be az ostrom alatt a Nemzeti Múzeumban történtekről. Az Adattár által őrzött gépelt napló a következő fejléccel kezdődik:

---

1 Bándi Gáborné: Huszonnyolc nap krónikája (Magyar Múzeumok 1996/3, 24-27)
2 Ez a napló Fettich Nándor és László Gyula 1941-42 fordulóján tett kijevi utazásáról szól. A tervek szerint hamarosan kiadásra kerül Fodor István szerkesztésében.
3 Fettich N. Mária nevű lányának családja

„Ez a naplómásolat a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóságának 1962. május 4. én történt kezdeményezésére készült kilenc példányban. Ez a ... példány.

A Magyar Nemzeti Múzeum története 1945. jan. 16. – febr.12.

Dr. Fettich Nándor főigazgatóhelyettes naplója (utólagos megjegyzésekkel, melyek kereteléssel vannak jelölve) Az eredeti kéziratot egy 18,7x11,6 cm nagyságú, Centrum-gyártmányú zsebfüzet tartalmazza, melynek első felében utazásokra vonatkozó menetrendi feljegyzések vannak. Maga a kézirat sűrű sorokban, apró betűkkel írva 26 és fél oldal terjedelmet foglal el. "

Hogy mi késztette Fülep Ferencet 1962-ben erre a felkérésre, az nem teljesen világos. Az adattári verzió végéhez csapott „Nyilatkozatok" – melyeket ugyanebben az időszakban tettek az ostrom ideje alatt az épületben tartózkodó múzeumi alkalmazottak – arra utalnak, hogy az érdeklődés középpontjában a Lapidárium kiégésének körülményei állhattak.[4] A Nemzeti Múzeumból elbocsátott, akadémiai tagságától megfosztott, a tudományos életből kitaszított Fettich Nándor, aki makacs szívóssággal igyekezett vissza hivatásához, nem igazán tagadhatta meg a múzeum főigazgatójának „kezdeményezését", ám az eredeti naplók szövegének ismeretében az is teljesen kizárt volt, hogy az eseményeket a maguk valóságában tárja fel. Így az akkor már kifinomult politikai érzékkel rendelkező Fettich egy olyan kivonatot készített naplóiból, amely egyrészt az adott pillanatban is kellően szalonképes volt, ugyanakkor nem volt olyan feltűnően kozmetikázott, hogy felkeltse Fülep gyanúját. Ma már azt is tudjuk, milyen technikai forgatókönyv szerint játszódott le ez a történet.

Néhány héttel az új szöveg megismerése után megkaptuk Fettich kézzel írott, eredeti naplóit is[5]. A számozott, kis alakú füzetek igazolták ennek hitelességét. Még mindig nem volt azonban világos, hogy mi lehet az a Centrum gyártmányú zsebfüzet, amelyre a fenti fejlécben hivatkoznak. 2000 márciusában Ács Lajos – Fettich N. veje – jelezte, hogy egy, eddig a család által sem ismert kéziratra akadtak apósa összefűzött dokumentumai között. A „leletről" hamarosan kiderült: nem más, mint a régóta keresett Centrum zsebfüzet, melynek kézzel írt 26 oldala megegyezik az adattári verzió – megjegyzések nélküli – szövegével.

4 Bizonyára nem tekinthető véletlennek, hogy a legnagyobb ténybeli eltérés a két napló variáció között éppen ebben a kérdésben van.

5 Itt szeretnénk köszönetet mondani Fettich Nándor családjának és Falvay Károlynak, akik rendkívüli segítőkészséggel járultak hozzá a napló kiadásához.

A „naplóregény" ezzel lassan teljes képpé állt össze. Fülep Ferenc felkérésére Fettich először is elővette eredeti feljegyzéseit, s azokból a zsebfüzetbe összeállított egy erősen megszűrt adatokat tartalmazó fantom naplót. Ezt a füzetet mutathatta meg eredetiként a főigazgatónak, majd ezt átgépelve, a kor elvárásainak még inkább megfelelő megjegyzésekkel ellátva gépelte le mint végleges dokumentumot.[6]

E kiadványban igyekeztünk a három verziót oly módon tárni az olvasó elé, hogy azok a konkrét szövegeken túl összehasonlíthatóságukkal is történeti képet alkothassanak a mindennapok történelméről, 1945-ben és '62-ben. Így a kötet első része Fettich N. eredeti naplójának szövegét tartalmazza, a szerkesztők által ellátott jegyzetekkel, míg a második rész a Fettich által 1962-ben a Centrum zsebfüzetbe átmásolt szöveget s a Fettich által utólagosan tett – csak az adattári verzióban található megjegyzéseket.

A szerkesztők a szövegek sorrendjének meghatározásán túl betűhíven kezelték az iratokat, és bőséges jegyzetanyaggal látták el. Nem vizsgáltuk ugyanakkor a szövegek történeti hűségét és nem is állt szándékunkban forráskritikával illetni a naplókat. Célunk csak az volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum történetének egy rövid, de igen fontos időszakára vonatkozó, mindeddig publikálatlan forrást közreadjunk.

Rezi Kató Gábor

6 Hogy a történet még bonyolultabb legyen, Makkay János állítása szerint a zsebfüzet tartalmát először ő gépelte le (Makkay J.: Két öreg múzeumbarátom, Bp. 1998., 27. jegyzet).

Megjegyzések

Az ezredforduló, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum alapítási jubileuma felélénkítette az érdeklődést az intézmény XX. századi történetével kapcsolatos iratanyagok, visszaemlékezések feltárására. Kézenfekvő volt ennek kapcsán Fettich Nándor múzeumi naplóinak kiadását előkészíteni, mivel az eredeti kéziratok is előkerültek. Mostani közlésünkben igyekeztünk ezekből azt az időszakot kiválasztani, amelyet a kéziratból teljes terjedelemben be tudunk mutatni. Ezért esett a választás az ostromra, arra az időre, amelyből kiderül, hogyan vészelték át a múzeumok a szovjet csapatok bejövetelét. A naplóban bemutatott események, személyiségek, múzeumi munkatársak arról tanúskodnak, hogy a múzeum és vezetői az akkori társadalmi és politikai történésekben fontos szerepet játszottak, és ezekben a naplókban leírt sokszínű kapcsolatokban Fettich személye a középpontban állt.

A Magyar Nemzeti Múzeum objektív XX. századi történetével még adós a kutatás. Vannak adatok levéltári és más egyéb kéziratok formájában. A korábban megjelent történeti munkának szánt cikkek és kötetek politikai torzulást szenvedtek, ezért ezzel a témával foglalkozni kell. Szükséges visszanyúlni minden eredeti forráshoz, és ezek sorában komoly értékű Fettich Nándor naplója. Lehet, hogy a ma élő kortársak nem mindenben értenek egyet a leírtakkal –, de sajnos erről az időszakról más múzeumi munkatárs naplója nem ismert, így egyedüli kordokumentumnak kell tekinteni. Bizonyos személyes élményekre vonatkozóan biztosan az is, de vannak a naplónak olyan részei, Fettichnek bizonyos megállapításai, amelyek mellé oda kellett tenni a levéltári dokumentumokat anélkül, hogy a szerző véleményét megkérdőjeleznénk. Az Országos Levéltárban őrzött K 726 számú fond, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem irattára őriz jelentéseket, leveleket, olyan iratokat, amelyek kiegészítik, megmagyarázzák a napló eseménytörténetét. Jegyzeteink azért készültek a naplóhoz, mert ha nem is hosszú időszak az, amiről a kézirat szól, mégis egy lényeges változás kezdetét jelenti, fontosnak véltük bemutatni, ha csak néhány adattal is a szereplő személyeket és kiegészíteni Fettich megállapításait.

A napló lehetőséget adott arra, hogy néhány dologról szó essék a Magyar Nemzeti Múzeum XX. századi történetének kapcsán. Főleg azokról a szervezeti és strukturális változásokról, amelyekről keveset lehetett hallani. Nem véletlen, hogy az irattári anyagokat az Országos Magyar Gyűjteményegyetem irattára őrzi. 1922–32 között a klebelsbergi kultúrpolitika fontos része volt a Trianon utáni Magyarországon megmaradt tudományos intéz-

mények, a tudományos kutatók összefogása, működésük megszervezése. Ennek volt szervezeti kerete az OMGYE (K 726 1922-1–25). Klebelsberg halála (1932. október 11.) után Hóman Bálint mint VK miniszter átalakította ezt a szervezeti keretet, az országos közgyűjteményeket a Magyar Nemzeti Múzeum elnevezés alatt rendezte egységbe úgy, hogy a névtulajdonos múzeum neve Magyar Történeti Múzeum lett. Mindezt azért kell előrebocsátani, mert a jegyzetekben található rövid kis biográfiákban ugyanannak az épületnek (múzeumnak) a munkatársai, attól függően, mikor dolgoztak ott, munkahelyüket vagy Magyar Nemzeti Múzeumnak vagy Magyar Történeti Múzeumnak nevezték. Több iratban ez utóbbi elnevezés még Országos Magyar Történeti Múzeumként is szerepel, de hivatalosan az eredeti rendelet szerint (K 726 1934-481) (19.151/1934. IV. főoszt. Bp. 1934. július 5.) az „országos" jelző csak a Magyar Királyi Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Természettudományi Múzeum neve előtt szerepelt. A Néprajzi Múzeum és az Iparművészeti Múzeum a Magyar Történeti Múzeum egy-egy tára (osztálya) lett, önállóságukat csak 1946-ban kapták vissza.

Tulajdonképpen hálásak lehetünk a naplóért, mert a szereplők személyének felfedése már-már feledésbe merült személyiségekre hívta fel újra figyelmünket, sok fontos tényre, amelyeket jegyzetek formájában nem lehetett teljes részletességgel feltárni. A munkát nem lehet befejezettnek (és hiba nélkülinek) tekinteni, de a múzeum ez idő szerinti történetének megírása nem lehetett a Fettich-napló részleteinek sajtó alá rendezésével azonos feladat.

A szerkesztés során azért döntöttünk amellett, hogy a közlés sorrendje így alakuljon, mert egyrészt az is történeti dokumentum, hogy valaki talán 1945-ben már eleve „két" naplót írt, vagy az a ki nem derített tény, hogy valaki 1962-ben, egy 1945-ben készült naplót imitál, kéziratot gyárt. Ezt legépelteti, és belecsempészi az általa valóságosan, az adott időben készített napló szövegét, kissé finomítva megjegyzéssé „degradálva". Ez a tény önmagában kordokumentum.

Az 1962-ben gépelt „Múzeumi napló" több változata ismeretes. Az eltérések nem lényegi, hanem csak formai, írásmódbeli különbözőségek. A publikációban a múzeumi napló napi eseménytörténete mellé a megjegyzéseket az ún. negyedik példányból vettük.

Köszönetet mondok az adatok pontosításában nyújtott segítségért Kovrig Ilonának, Patay Pálnak és Ihász Istvánnak.

Bándi Gáborné

Fettich Nándor

(Acsád, Vas megye, 1900. január 7. – Budapest, 1971. május 17.)
Régész, egyetemi tanár, az MTA tagja

A Kárpát-medence népvándorláskorának valamennyi szakaszában alapvetőt alkotott, minden idegszálával a múzeumhoz tapadt, és példájával tanította tudományunk önzetlen szeretetét, annak művelésében más véleményének megbecsülését, még ha azzal nem is mindig értett egyet.

Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, archaeológiából 1922-ben szerzett doktori oklevelet. Doktori értekezésének címe: Pannóniai fogadalmi táblák. Az egyetem elvégzése után két évig a Zeneakadémia növendéke volt. A régészet és a zene mellett érdeklődési körének fontos része volt az ötvösművészet és a fémművesség. Kiváló rajzkészsége segítette abban, hogy szinte páratlan tökéletességre vitte a tárgyak formájának, az azokat díszítő motívumoknak rajzos elemzését. Elemző munkájának kiegészítő része volt a fémekből készült tárgyak készítési technikájának vizsgálata. Ennek végzéséhez elsajátította az ötvösmesterség technikai módszereit, s ezek ismeretében maga is ötvösködött. E szakmában szerzett kivételes képessége a háború után több éven keresztül kenyérkereső szakmájává vált.

1923-ban került a Magyar Nemzeti Múzeumba szakdíjnoki beosztásban. 1925-ben segédtisztté nevezték ki, ezzel egyidőben Bécsben, majd Berlinben mint a Collegium Hungaricum ösztöndíjasa folytatott tanulmányokat. 1926-ban elsőosztályú múzeumi segédtiszt. Első oroszországi tanulmányútjára 1926 második félévében került sor. 1930-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya népvándorláskori gyűjteményének kezelője, majd a Régészeti Tár tárigazgatója lett. 1934-ben a Magyar Nemzeti Múzeum képviseletében részt vett Madridban a nemzetközi muzeológiai konferencián és kiállításon. 1938-ban előadást tartott Isztambulban a török történeti

kongresszuson. Majd tanulmányúton volt Dalmáciában. Ezután jelent meg tanulmánya: A honfoglaló magyarság fémművessége. Archaeologia Hungarica XXI.

1935-ben Kijevben és Moszkvában járt tanulmányúton, majd részben ennek eredményeképpen 1941. december 3. és 1942. január 18. között László Gyulával együtt meghívásra részt vett a kijevi múzeum anyagának mentésében, a műtárgyak szakszerű csomagolásában. (Erről az időszakról az ún. Kijevi-naplóban számol be.)

1944. október 18-án Hóman Bálint, a MNM elnöke megbízta, hogy gróf Zichy István (Ma. Tö. Múz.) főigazgatójának távolléte idején lássa el a főigazgató-helyettesi teendőket. 1945 januárjában Fettich átvette a múzeum vezetését, ami orosz tudását figyelembe véve igen nagy hasznára volt a múzeum védelmében.

A háború után addig simának tűnő szakmai karrierje törést szenvedett. A múzeumi igazoló bizottság jelentése alapján 1945-ben először (K 726 1945-151), majd visszahívása után 1949-ben, az Eszterházy-kincs kivitelével kapcsolatos felelősségének megállapításával, másodszor is nyugdíjba helyezték. Erről az általa vezetett 11. sz. múzeumi naplójában részletesen is beszámol.

1950–51-ben napszámosként dolgozott (fémműves, ötvös). Folyamatosan érték megaláztatások még a múzeumban is, ahová rendszeresen bejárt tudományos kutatómunkájának folytatására. Ez időben az egyik legtöbbet publikáló magyar régész, s ezt az MTA egy rendszeres havi tiszteletdíj kiutalásával el is ismeri. A megfeszített fizikai munka mellett végzett tudományos kutatómunka 1955-re egészségének megromlásához vezetett. Fizikai munkásként dolgozott a Csillag Játékgyárban, a Kereskedői Áruforgalmi Irodában és rövid ideig a Malomszerelő és Gépjavító Vállalatnál.

Nehezen viselte el a Tudományos Minősítő Bizottság 1952. október 18-án keltezett és számára 1953. július 10-én postán kézbesített határozatát, amely „megállapította", hogy addigi tudományos munkásságát tudományos fokozat elérésére nem tartja alkalmasnak. Megalázták annak ellenére, hogy könyvei és cikkei kiadását e határozat után sem tagadták meg.

Párducz Mihály nekrológjában különösen a szkítákkal foglalkozó munkáit, a tápiószelei, a zöldhalompusztai aranyszarvasok és a garcsinovói öntőminta elemzésével kapcsolatos tanulmányait emeli ki. [Arch. Ért. 41. (1927) 138 –; AH 3. (1928); AH. 15. (1934)]. Fettich állította össze a Kárpát-medence első, a maga idejében teljesnek mondható szkíta leletkorpuszát is. Fontos munkája a szilágysomlyói második kinccsel foglalkozó monográfiája. A közönség széles rétegeinek szólt a Németh Gyula szerkesztésében megjelent „Attila és hunjai" c. kötet (Bp., 1940), ebben Fettich írta „A hunok régészeti emlékei" c. fejezetet. Kutatásaiban hangsúlyozta a hun áldozati üstök jelentőségét, s ez elvezeti az oroszországi hun régiségekkel való kapcsolatok elemzéséhez. A honfoglalás előtti időszak fontosságát is vizsgálja, amikor a kijevi állam hatását mérlegeli a honfoglaló magyarság szempontjából.

A kiválóan szervező Fettich Nándor érdeme egy kétnyelvű monográfiasorozat, az Archaeologia Hungarica és az ugyancsak kétnyelvű, fontos kisebb leleteket közreadó cikkek gyűjteményét közlő Folia Archaeologia elindítása. Az AH első kötete 1926-ban, a FA 1939-ben jelent meg. E két sorozat megindítása azt jelentette, hogy a magyar régészeti kutatás eredményeit a széles nemzetközi tudományos világ is megismerhette. E sorozatok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy kutatóink figyelmét a kutatás valóban meglevő fehér foltjai felé irányítsák.

Születésének 100. évfordulóján e kötettel is megemlékezünk róla.

(Az életrajz megírásához Párducz Mihály Fettich Nándorról írt nekrológját is felhasználtuk. Arch. Ért. 99. (1972) 1: 113–115.)

Bándi Gáborné

Fettich Nándor ostromnaplója

Fejezetek a Magyar Nemzeti Múzeum történetéből
1945. január 16. – február 19.

1945. január 16. – február 19.[1]

1945. január 16. Az orosz rohamcsapatok megjelenése a Magyar Nemzeti Múzeumban. Nevezetes nap! A múzeum lakóinak legnagyobb része ekkor látott először vörös katonát!

Az éjszaka már igen mozgalmas volt. A múzeum több találatot kapott. Méri[2] és Kretzoi[3] voltak az inspekciósok. Éjjel 3 – reggelig több német invázió volt. 2 órakor repülőtámadás elől a kapuba húzódtak, de ezek még nem zörgettek be. A következők előreszegezett géppisztollyal léptek be és oroszokat kerestek. Reggel 6 órakor jelent meg a negyedik invázió: 20 SS rohamosztagos egy értelmes lovagkeresztes[4] századossal, aki az előmutatott magyar-német nyelvű mentesítő iratra kijelentette, hogy ő betartja a rendelkezést: senkit nem szállásol be a múzeumba, egyébként csapatával megszállja az I. emeleti Eszterházy-utcai frontot 2 gépfegyverrel és 2000 tölténnyel (ami minimális mennyiség), arra hivatkozván, hogy ő kizárólag német lelkiismeretére hallgat, semmiféle irásos, vagy nem irásos tilalommal nem törődik. A múzeum védelmére kirendelt hadnagy (Hauer) idegbeteg ember volt, aki semmit sem tehetett, félénken visszahuzódott.

---

1 *Fettich Nándor* naplóinak eredeti kéziratai közül 6 db. 1999 őszén került az MNM tulajdonába. Szűk körben ismert volt már az 1962-ben gépelt ún. „ostromnapló", de csak a Fettich által a főigazgatóságra eljuttatott másolatban, az eredeti kézirat csak 2000. március hónap végén került a múzeumba. Ezen kívül az 1999 őszén a múzeum birtokába került naplók közül a hatos, hetes, és a nyolcas sorszámot viselő napló tartalmazza az ostromidőszak (január 16 – február 26-ig) krónikáját, a tizenegyes számú és a 12. számú füzetek pedig az 1949–1955 közötti – a Fettich életét jelentősen befolyásoló események történetét, amelyek szorosan a múzeumhoz kapcsolódnak. Jelen kötetünkben az előkerült füzetek tartalmából csak a háborúhoz szorosan kapcsolható napokról szóló leírásokat közöljük. Az 1945. január 16. előtti időszakról, a kijevi napló kivételével, amely az 1941. december 2. és 1942. január 11. közötti napok krónikája, nem került elő dokumentum, tehát közlésünk időhatára 1945. január 16. – február 19.; ekkor hagyták el a háborúzó katonák végleg az MNM épületét, csak a városparancsnokság által kirendelt négy tagú őrszemélyzet maradt itt.

2 *Méri István* (Abony, 1911 – Bp., 1976) régész. 1932-től az MNM munkatársa, először mint napidíjas, „szegődményes szobrász". 1937. július 1-jétől a Ma. Tö. Múz. díjnoka, preparátor beosztásban. 1941-ben Kolozsváron végzi egyetemi tanulmányait. 1944-ben újra a Ma. Tö. Múz. munkatársa, a Történeti Osztály restaurátor laboratóriumában. 1961-től osztályvezető.

3 *Kretzói Miklós* (Bp., 1907) geológus, paleontológus. A P. P. Tud. Egy-en tanult. 1933–41 között a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. geológusa, 1941-től az MNM TTM-nak I. oszt. múzeumőre. 1946–50 között igazgató. 1950-től a M. Állami Földtani Intézet osztályvezetője, majd igazgatója. 1969–74 között Debrecenben a KLTE-n tanszékvezető egyetemi tanár.

4 A Vaskereszt Lovagkeresztjét (Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes), ismertebb nevén a Ritterkreuz-t 1939 szeptemberében vezették be. Tiszt sikeres támadás vezetésével érdemelhette ki.

A rohamcsapat feladata az volt, hogy mint utólsó visszamaradt utóvéd-ék, maradjon a helyén: a múzeumban, onnan gépfegyverezze az oroszokat, közben majd a Sándor-[5] és a Múzeum-utca torkolatánál egy-egy német páncélos hatalmas tüzet fog árasztani az előnyomuló oroszokra s eközben a rohamcsapat visszavonulhat. Mikor reggel erre a hírre ébredtünk, vegyes érzelmekkel tárgyaltuk a várható eseményeket és mindenki sürgősen felöltözködött.

Én Györkével[6] és Huszárral[7] kiálltam őrségre, de már nem fönn, hanem a pince alsó bejáratánál. Molnos Lipót[8] és Mäyer[9] ur, aki jól beszél oroszul, az épület GH alatti részénél levő csigalépcső környékén hallgatóztak. Györke is odament és hallotta: „ruki f verch!"[10] Én is meg akartam győződni saját fülemmel tehát odalopóztam és nagy sürgést-forgást, izgalmas beszédeket hallottam, amelyekből csak annyit tudtam világosan kivenni: „szlusati"[11]. Visszasiettem helyemre, mert a nyitott fő pincebejáratnál vártuk az oroszokat, nem pedig a bezárt vasrács-ajtó felől.

Egyszerre csak kézi gránáttal bevágták ezt az ajtót és nagy dobogással, géppisztoly-lövöldözéssel és néhány kézigránát elsütésével megjelentek a pince hátsó folyosóján a rohamosztagos oroszok, előretartott géppisztolyokkal, nagy kiabálásokkal... Csakhamar látván azonban, hogy nem fegyverrel fogadjuk őket, hanem a pince félhomályában is látható békés polgári ruhában „civiliszty, civiliszty" kiáltásokkal, beszüntették a lövöldözést és a két folyosórész találkozásánál levő rotunda[12] tájékán 4-5 orosz és ugyanannyi magyar civilből álló csoportosulás alakult ki, melyben egyszerre beszélt mindenki. Becsületére legyen mondva Pierre Moorgat[13] francia követségi emberünknek, hogy az első lövések hallatára kirohant óvhelyéről, egyenesen a lövöldöző oroszok felé tartva és kiabálta: „francuz, francuz!" (Nota bene[14]: már az ovóhelyen elkezdte az ordítást). A rohamosztagos németek sorsáról egyenlőre nem tudtunk meg semmit, mert a pincéből kimennünk azóta is lehetetlen. Csak annyit tudunk, hogy az oroszoknak a pincében való megjelenése előtt vagy ¾ óra hosszáig éktelen géppisztolyozás zengett a múzeum belsejében és cca 10 perccel az oroszok lenti megjelenése előtt a pince főbejárata fölötti folyosórészen katonák erős dobogását hallottuk, mire meg is jegyeztem: „alighanem most lógnak meg a németek".

A vörös katonák puskaporos megjelenése megdöbbentette valamennyiünket. Rögtön a németek után kérdezősködtek izgalomtól lihegő hangon. De mikor anyanyelvükön megmagyaráztam nekik, hogy a pincében nincs és soha nem is volt egyetlen német katona, megnyugodtak kissé. Kiadták a parancsot, hogy menjünk előre a lakóhelyünkre. Megindultunk. Előttünk, mellettünk, mögöttünk haladtak az oroszok készen tartott géppisztollyal (mindegyiknél volt egy-egy, azonkivül revolver is).

Vezetőjüket én tartottam orosz szóval, Müller[15] egy másikkal tárgyalt, a többi pedig gesztikulálva igyekezett megértetni magát. A vezető jó növésű, szőke, kék szemű, sebhelyes az arcán, az izgalmas harctól kissé elcsigázott, kissé füstös-poros szép-szál ember volt, aki csakhamar fölényes nyugalommal magyarázta nekem utközben: „Nos, tehát itt vagyunk mi, ázsiai barbárok, szkiták – mint a mi nagy költőnk, Alexandr Blok mondta..." Élénken közbevágok szavába: „Ön olyan jól ismeri Alexandr Blok műveit? Olvasta a 'Dvjenadcatj'[16]-ot is?" Kölcsönösen nagyot néztünk, egyikünk sem képzelte a másikról, hogy a „Dvjenatcatj" gyönyörű szép népies strófáinak művészetét ismeri. Benn az I. sz. ovóhelyen azonban kiderült, hogy ő tanult ember, mérnök és politikai főiskolát végzett, neve szerint Dr. Kit-

5 Ma: Bródy Sándor utca (VIII. kerület)

6 *Györke József* (Celldömölk, 1906 – Bp., 1946) nyelvész, könyvtáros. 1930-36 között Észtországban a tartu-i egyetem magyar nyelvi lektora, a Tartu-i Magyar Intézet igazgatója, akadémikus. Magyarországon az OSZK munkatársa, egyetemi tanár. 1945-től haláláig az OSZK főigazgatója.

7 *Huszár Lajos* (Nyárádszereda, 1906 – Bp., 1987) numizmatikus. 1929-től az MNM munkatársa, 1944-től az Éremtár vezetője. 1945-49 között a Ma. Tö. Múz. főigazgatója. 1949-55 között beosztott kutató. 1955-től nyugdíjazásáig, 1968-ig ismét az Éremtár vezetője. Egyetemi tanár. Haláláig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éremgyűjteményét gondozta. 1933–75 között szerkesztette a Numizmatikai Közlönyt. Több kiemelkedő művet írt a magyar numizmatika történetével kapcsolatban.

8 *Molnos (Müller) Lipót* (Váradles, 1897 – Bp., 1982) irodalomtörténész. 1924–30 között a pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa. 1927-ben Klebelsberg megbízásából megszervezte a párizsi Magyar Tanulmányi Központot, majd a Magyar Intézetet, amelynek 1930–44 között az igazgatója volt. 1948–50-ben a TTM főkönyvtárosa. 1950-ben nyugdíjazták. 1951–65 között fordító és könyvtáros volt a Műszeripari Kutatóintézetben. Közreműködött Eckhardt Sándor Magyar-francia, Francia-magyar szótárának szóanyaggyűjtésében. (Bp., 1960) Az ostrom ideje alatt feleségével és két gyermekével együtt a múzeum pincéjében lakott.

9 *Mayer* Nem tudtam azonosítani.

10 ruki f verch (orosz)= kezeket fel!

11 szlusati (orosz)= figyeljetek!

12 rotunda (latin) = kerek épület, a Magyar Nemzeti Múzeum kör alakú előcsarnoka.

13 *Moorgat, Pierre* francia követségi tisztviselő. Francia tudósként a múzeumban alkalmazásban volt, mint egyetemi lektor a Párizsi Magyar Intézet egyeztetett francia-magyar kutatási programja kapcsán (K 726 1944-362). Az ostrom időszakában a múzeumban lakott és részt vett a múzeum műtárgyainak mentésében. Rajta kívül még más francia követségi tisztviselők is tartózkodtak az ostrom alatt a múzeumban, és jelenlétük sokszor volt segítségére a múzeum vezetésének az oroszokkal való egyezkedések során.

14 Nota bene (latin)= jól megjegyezd

15 *Müller = Molnos Lipót*

16 Blok, Alexander: A tizenkettő [Dvjenadcatj]. Ford., (jegyz.): Lányi Sarolta. [Bev.] (Trockij, Lev Davidovics. Az előszót ford. Magyar Lajos) Berlin, 1923, Vereinigung Internat

tel, tehát német származású orosz. A marcona orosz harcosok megjelenése nagy hatással volt a gyéren megvilágított óvóhely tömeglakóira. Mindenkinek le kellett ülni. A géppisztolyos harcosok az ajtóban megálltak. Moorgat elkiáltotta magát: „Attention!"[17] és máris előhuzta igazolványát, mely szerint ő francia követségi ember, egy hét óta a Nemzeti Múzeum vendége, van itt még két másik francia is, Pierre Gauthé[18] rögtön előperdült. A muszkák nagyon megörültek a francia szövetségeseknek és ők is nyugodtan letelepedtek közénk a székekre. Kináltuk őket cukortalan teával, rummal, ivóvízzel. Eleinte mindenből magunknak kellett inni, de azután már nyugodtan ittak ők is. Francia barátaink garantálták nekik, hogy itt a Nemzeti Múzeum pincéjében nincs kitől tartaniok, miben megnyugodtak. Tolmácsoltatták velem, hogy senki ne féljen tőlük. Német nyelven maga a vezető is megmagyarázta, hogy ők „anständig"[19] kulturemberek, ha Európában nem is így gondolkoznak róluk. Előadta fő kérdését: négy sulyos sebesültjük van a múzeum kertjében, be kell hordani őket. A magunk részéről pedig előadtuk, hogy a pincében 8 honvéd és 5 tisztjük van elbujtatva. Ezek fegyverei el vannak dugva itt-ott a pincében. Tehát megindultunk: én mentem az egyik csoporttal az elrejtőzött katonák elővezetésére, a másik csoport pedig a sebesültek beszállitására. Magyarjaink előjöttek – parancs szerint föltartott kezekkel, sorakoztak, egyenként lefegyverezték őket, majd 3-as rendekbe állva a csigalépcső felé meginditották őket „marsz" vezényszóval. De nem sokáig jutottak, mert a múzeumkertben olyan pokoli tűz fogadta a csoportot, hogy csakhamar lenn voltak a pincében az orosz kísérőkkel együtt. Beterelték őket a nagy kazánház egyik kis elkülönülő helyére, ahol letelepedve csöndben várták további sorsukat.

A sebesültek leszállításához az I. óvóhelyről 6 embert kértek. Györke vezetésével végül is Baky,[20] Méri, Ipacs[21], Fehér Miklós[22] és Bédy Tibor[23]

17 Attention (francia)= figyelem!

18 *Gauthé, Pierre* klasszika–filológia szakos, m. kir. ösztöndíjas francia hallgató, díjtalan gyakornok az MNM-ben. Fettich közlése levélben az MNM Tanácsához, 1944. XII. 7-én Ikt:153/1944. (K 726 1944–361.)

19 Anstandig (német)= illedelmes, tisztességtudó

20 *Baky Győző* (Bp., 1902 – 1972) festőművész, restaurátor. Tanulmányai befejezése után 1924-ben Párizsba ment, ahol festészetet és rézkarcművészetet tanult. 1927-ben tagja lett a „Fédération des Artistes" nevű képzőművész csoportnak, amelynek keretében rendszeres kiállító művész lett. Első önálló kiállítása 1929-ben volt. 1934-ben Tuniszba ment, ahol a francia állam felkérésére a Musée Alqoui-ban restaurátorként működött. 1934–1942 között évente rendezett ott önálló kiállításokat. 1936-ban tagja lett az Institut de Carthage – a Karthagói Tudományos Intézetnek. 1942-ben Budapesten rendezett önálló kiállítást és itthon maradt. Ez év szeptemberében került a Ma. Tö. Múz-hoz, ahol a restaurátorműhelyt vezette. Az ostrom ideje alatt családjával a múzeum pincéjében lakott.

mentek. Ez már ½ 12 ó körül volt. Orvost kértek, de én csak „felcsert" tudtam ajánlani Fehér Miklós személyében, aki antropológus ugyan, de orvosi évei is vannak. Mire Fehér beért a 2. A. óvóhelyre, az 5 ember már odavitt egy állövéses sebesültet. A második sebesült igen sulyos lábtörést kapott, szörnyű vérben feküdt, később meg is halt a 2. sz. óvóhelyen a jobboldali fal mellett, az ajtó közelében (sulyos sebe miatt nem lehetett beljebb vinni).

Ipacs, Baky, Méri és Mayer mentek az oroszok előtt. Fönn 3 orosz géppisztolyt fogott rájuk, de a mögöttük haladók megmagyarázták nekik, hogy a sebesültekért mennek, így nem lett volna baj. Azonban GH. felől igen erős gránát-tűz alá került a múzeum, az udvar közeli része pedig egy repülőgyujtó és romboló bombát kapott, mitől a nagy rakás gerenda kigyulladt, Ipacs a csigalépcsőházba, Méri és Baky pedig a földre vágódtak. Az egyik orosz katona Ipaccsal együtt repült le a lépcsőn, másik kettő pedig a kövön elvágódott. Ipacsot egy oláh-orosz katona vezette be nagy jóakarattal a 2. ovóhelyre és teát hozott neki.

Látván az oroszok, hogy civilekkel nehéz boldogulni, a magyar katonaságot rendelték ki a többi sebesült összeszedésére. Először 2 magyar ment ki hordággyal. Mindkettőt lelőtték az oroszok. Egyik (aki előző napok egyikén szilánkot kapott a hátába) meghalt, a másik sulyos combcsontlövéssel fekszik a nagy kazánházban.

A súlyos sebesült orosz katonához én is fölmentem, körülnéztem az udvarban, mely szörnyű látvány képét mutatta.

A láblövéses magyar katonát Szilágyi Mihály[24] és Kretzói Miklós hozta le. Huszár, Kriván[25] és ..... Romnald (Kubacska sógora) egy román-orosz

21 *Ipacs Pál* (Dombegyháza, 1906 – Bp., 1951) 1934-ben altisztként került a Ma. Tö. Múz-ba. 1944 után a Képcsarnokban mint metszetrestaurátor dolgozott. A múzeum épületében lakott családjával együtt.

22 *Fehér Miklós* (Kerekegyháza, 1914 – Bp., 1975) antropológus. Tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1939-től tanított a P. P. Tud. Egy. Embertani Intézetében. 1947-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. 1962-ig adjunktusi beosztásban dolgozott, 1962-től igazságügyi embertani szakértői tevékenységet végzett élete végéig.

23 *Bédy Tibor.* Fettich Nándor 1962-ben készült napló „másolatában" egy (42. o.) megjegyzésben apjáról olvashatjuk: „Bédy Lajos, Szabó gépészék nagyobbik lányának apósa, oroszul tudó, idős bölcs ember, akinek a múzeum és lakói nem lehetnek eléggé hálásak azért a sok és eredményes ténykedéséért amellyel a legkritikusabb időkben, életének sokszori kockáztatásával védte a múzeum és a bennlakók érdekeit."

24 *Szilágyi Mihály* az OSZK munkatársa. Adréma-gép [automata címnyomógép; a német Adressiermaschine szóból] kezelő volt.

25 *Kriván Mihály* 1919-ben került az MNM könyvtárába, ahol még a háború ideje alatt is altisztként látta el szolgálatát.

sebesültet cipelt le. A többi sebesülteket orosz és magyar katonák szállították le. Mikor az orosz katona megtudta, hogy ártatlan magyar katonákat lőtt meg, többször lejött érdeklődni a sebesülthöz és sajnálkozásának adott kifejezést. Este még hozzám, mint a magyarok parancsnokához is odajött, hogy törődjünk a szegény magyarral is, necsak az orosz sebesültekkel, mire barátságosan megveregettem az arcát.

½ 12 – este 9 óráig 15 súlyos és cca 10-12 könnyű sebesültet kötözött be Fehér Miklós ebéd és minden evés nélkül, aki akkor igen kitüntette magát önfeláldozó, lelkiismeretes munkájával. Hasonló buzgalommal segédkeztek neki Nemeskéri János,[26] Sere Györgyné[27] (Juliska), Molnos Emília[28] és Baky Győzőné[29].

Míg ezek a beteg szállítások és kezelések folytak az oroszok másik csoportja hívott engem a pince rejtett zugainak átkutatásához. Ahová nem láttak be jól, oda a géppisztollyal belőttek (az első lövésnél bal fülem egészen megsüketült egy időre, mert hozzá egész közel állva lestem be a sötétbe).

Délután és este nagy munka volt a sok sebesült és a többi orosz katona ellátása. Ebédet rögtönöztünk valamennyinek, ami ellen tiltakoztak: „ők nem akarnak alkalmatlanságot okozni az asszonyoknak" – mondották. 4 ó. körül megkapták az egyszerű paprikás krumplit. A súlyosan sebesült orosz katona hosszas haldoklás után kimúlt. A többinek nagy részét parancsnokuk rendeletére áthoztuk a nagy kazán házából a szomszédos 2. sz. ovóhelyre, ami által sok civilnek fekvőhelye elveszett. A szárítóban berendezett ovóhelyen 3 ember aludt vagy ült egy-egy ágyon. A tolmácsok szerepe annyiban nehéz volt, hogy a folyósokon közlekedő civileket kellett kísérni (eleinte orosz katonával együtt, majd később anélkül is) és mindenhová hívták a „perevodcsikokat". Több orosz katona tájszólásban beszélt, egy pedig félig ukrán, félig orosz keverék nyelven, amit én nem értettem. Azonkívül a fáradt harcosok nem igen törődtek azzal, hogy a gyors beszédet nehéz értenem, igy többször azt gondolták, hogy nem akarom megérteni parancsukat. Vagy tizenötször mellemnek szegezték a pisztolyt, nagyobb hatás kedvéért még mellbe is vágtak a pisztoly csövével, amitől egy csöppet

26 *Nemeskéri János* (Bp., 1914 – Bp., 1989) antropológus. 1939–45 között a Ma. Tö. Múz. Néprajzi, majd Régészeti Tárának munkatársa volt. 1945–65 között a TTM Embertani Tárának vezetőjeként dolgozott. 1965–1983 között a KSH Népességtudományi Kutatóintézet munkatársa volt, s innen ment nyugdíjba. Az ostrom alatt családjával a múzeumban lakott.

27 *Sere Györgyné* (Juliska) a TTM preparátora volt.

28 *Molnos Emilia* Molnos Lipót felesége. Férjével és két gyerekükkel az ostrom ideje alatt a múzeum pincéjében laktak (lásd 6. sz. jegyzet)

29 *Baky Győzőné* (lásd 16. sz. jegyzet)

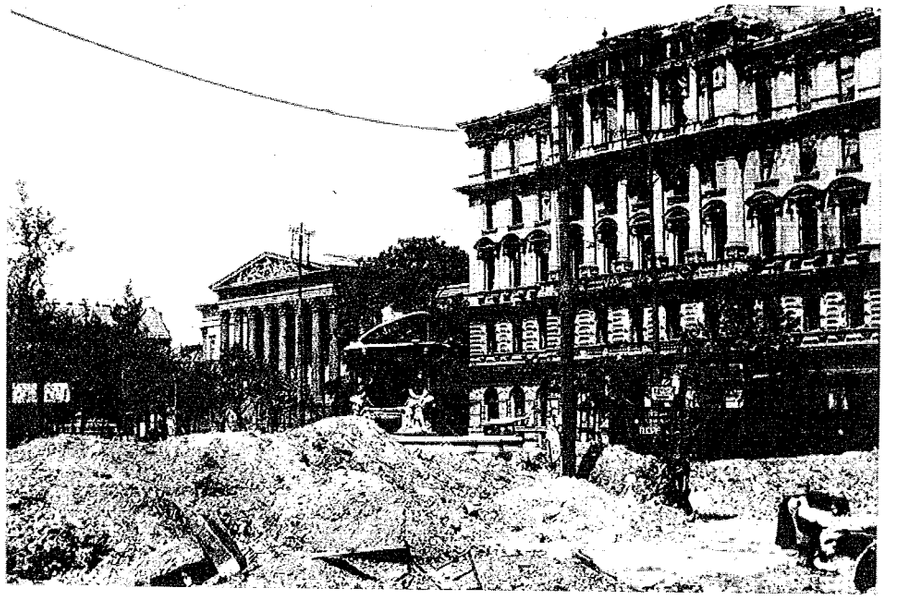

1. A romos Kálvin tér a Nemzeti Múzeummal

sem ijedtem meg. Látván, hogy föltalálom magamat és nincs rossz hátsó gondolatom, nem bántottak.

Az udvaron közben ropogott a tűz. Nappal senki sem törődött vele, mert minden kéz-láb fontosabb dologgal volt elfoglalva. Estére azonban az oroszoknak nem tetszett a dolog, mert a repülőknek jó célpont gyanánt szolgálhatott. Elrendelték tehát az oltást. Huszár Lajos, Kretzoi, ifj. Bédy, Kriván, Gauthé Pierre és Moorgat oltottak néhány orosz katona felügyelete alatt. Víz nem lévén, homokot hordtak. Cca 20-30 percig oltottak így, amikor egy akna bevágott a közelbe, ekkor hamar leszaladt az egész társaság, mert az őrök még jobban megijedtek (már egyébként is igen kimerültek voltak).

Az orosz parancsnok kiadta a parancsot estefelé, hogy a sebesülteket át kell vinni a hideg kazánházból a közeli 2. sz. meleg ovóhelyre. Megkezdődött a nagy sürgés-forgás. Komikus csak az volt, hogy a szürkület beálltával többször hozzám jöttek az oroszok és revolverrel a kezükben magyarázták, hogy aki 10 perc mulva nem fekszik le, hanem a folyosón jár, azt szó nélkül lelövik. Természetesen ½ 9 óráig még elég sokat kellett mászkálnunk, hogy a sebesülteket jól elhelyezhessük és éjszakára elláthassuk. Mindenekelőtt ki kellett vinni a halottat (Kubacska,[30] ifj Bédy, Bezdek[31] vitték ki az egyetlen tragacson a rotundába és ott félre tették).

Fehér Miklós este 9 órakor végzett a sebesültek uj kötözésével. Lefeküdt, miután valamit evett. ½ 11-kor jött az orosz katona, hogy 3 uj sebesült érkezett. Juliskával Fehér átment a 2. sz. óvóhelyre, egy lábtöréses, egy comb és egy erősen vérző tüdő-lövéses volt. Mivel a kazánházban is egy igen rosszul volt, oda is kellett mennie, így éjjel 3 órára végzett. A sebesülteknél ekkor Kubacska, Györke és Nemeskéri vette át a szolgálatot reggelig, mikor is ¾ 7-kor az oroszok az összes sebesültjeiket tüneményes gyorsasággal elvitték. A sebesültekhez igen jó minőségű, de kevés kötszert adtak az oroszok, ugyhogy a szükséges orvosi holmik nagyobb részét mi adtuk (a sineket is). Az oroszok eleinte állandóan géppisztolyt szegeztek Fehér Miklósnak, így kellett dolgoznia, de egy órán belül azonban már pogácsával kínálták és teljes bizalommal viseltettek iránta. Látták komoly igyekezetét. Valóban minden erejét megfeszítette, hogy helyt álljon.

Egész nap folyamán igen erős tűzben volt az épület. Kétszer ugy volt, hogy az erős találat következtében a kötözésre hullott a malter. Estefelé a kézi fegyverek inkább csitultak, de az ágyutűz és aknavetők továbbra is intenzíven működtek. A múzeum-épület közbe-közbe hatalmas találatokat kapott, de ezek már nem igen zavarták éjszakai nyugalmunkat. Én az egész napi izgalom miatt ideges félálomban szenderegtem és reggel tűrhető idegállapotban keltem.

A nap eseményeit még csak Kretzoi tapasztalataival kell kiegészitenem. Mikor az I. sz. ovóhelyről a társaság átment a szárítóba, Dr Knittel orosz hadnagy kitárva az ajtót szélesen köszönt: „Bonjour, mesdames; bonjour monsieurs!"[32] De tovább németül folytatta: „Sie sehen, hier sind die Barbaren ... aber die Propaganda war schlecht, wir sind solche Leute, wie die anderen..."[33] Azután következett egy eszmecsere, amelyet Moorgat szakított meg valódi francia konyakkal. Mielőtt ivott volna, kissé elgondolkozva maga elé tartotta a poharat majd megszólalt: „In vino veritas"[34]. Moorgat másodszori kinálását nagy köszönéssel elháritotta. Mondta, hogy 7 nap óta

30 *Tasnádi Kubacska András* (Bp., 1902 – Bp., 1977) paleontológus, geológus. 1934-től dolgozott az MNM TTM Ásványtárában. Tagja lett az MNM elnökségének. 1944-ben Hóman Bálintnak, az MNM elnökének tanácsosa volt. 1945-ben Supka Géza, az MNM akkori elnöke megbízza a Ma. Tö. Múz. főig. ügykörének ellátásával (K 726 1945-31), és egyben ő a TTM főigazgatója is 1949-ig. Az ostrom alatt a múzeumban lakott családjával.

31 *Bezdek Ferenc* Főkertész, a GH alkalmazottja volt, 41 éves 1945-ben.

32 Francia köszönés = Jó napot hölgyek, jó napot urak

33 Német = Látják, itt vannak a barbárok, de rossz a propaganda, mi ugyanolyan emberek vagyunk, mint a többiek.

34 Latin = borban az igazság

vannak a legerősebb bevetésben, csak erős alkohol- és nikotin-dolgokkal tudják magukat ébren tartani. Kért is konyak helyett erős dohányt.

Még egy érdekes jelenetnek volt szem és fültanuja Kretzoi. Dr Knittel mondja a mi hadnagyunknak, hogy nincs-e [kedve] vele jönni harcolni a németek ellen. Maga felé fordítva a pisztoly csövét, nyelét a magyar felé tartva így szól: „Én magától nem félek, itt a megtöltött pisztoly, vegye el a kezemből". Az idegösszeomlásos magyar azonban alig tudott beszélni az izgalomtól. Mire az orosz barátságosan elbucsuzott tőle.

Jan. 17. szerda. Reggeltől szürkületig őrségen álltam csekély megszakításokkal Molnos Lipóttal, Huszárral és még néhány mással a pince főbejáratánál lenn, Mayer pedig egy másikkal a csigalépcső közelében, mert vártuk az uj orosz hullámot. Rohamosztagos oroszaink reggelre egy szálig elmentek. Nekem Dr Knittel megmondta, hogy sebesültjeiket igen gyorsan – még az éjjel – elviszik, de én nem tudtam elképzelni, hogy az erős ágyú- akna- és gépfegyvertűzben hogyan tudják ezt lebonyolitani. Elcsodálkoztunk valamennyien, mikor mégis meghallottuk a dolgot.

Fölmenni életveszélyes volt. A múzeum kapui tárva-nyitva, ajtók-ablakok kiverve. A múzeum kertjéből erős géppisztoly- és gépfegyver zaj, nem is szólva a gyakori gránát és akna-detonációkról, melyek meg-megrázkódtatták az öreg múzeum falait. Mi már mindnyájan annyira megszoktuk a fülsiketitő csattanásokat, hogy a legcsekélyebb izgalom sem vett erőt rajtunk, csupán megjegyeztük Huszárral nevetve: „ez jó erős volt!"

Szabó gépész[35] erősen állította, hogy a GH sarokszobájából gépfegyvereznek ki. Mayer pedig erősködött, hogy az épületben egyetlen lélek sincs.

Délután a rotundában 1 m mély sírt ásattunk az orosznak és eltemettük. Este lett. Azt hittük, hogy ma már nem is fognak jönni oroszok, tehát én végre bementem őrhelyemről a meleg óvhelyre, Nemeskéri és Fehér Miklós pedig kiálltak helyemre. ¾ 6 ó-kor máris szaladt Nemeskéri hozzám: „Jönnek az oroszok!". Kalapot, kabátot kapva magamra szaladtam elébük, Molnos és Moorgat már velük jöttek. Ezek már nem lövöldöztek, hanem a „Doktor"-t kérdezték. Magyarázkodásomra mondták, hogy van tudomásuk az orosz rohamcsapatosok előző napi ittlétéről, de nekik az a kötelességük, hogy az egész épületet átkutassák németek után. Benéztek minden ágy alá s mikor meggyőződtek, hogy nincs német, barátságosan elbeszélgettek. Még többször vissza-visszatértek kettősben, de azt lelkünkre kötötték, hogy az

35 *Szabó Ferenc* gépész, 1919 óta dolgozott az MNM-ban, lakása a múzeumban volt az ostrom alatt is.

óvhelyről ki ne menjünk, mert ők azonnal lőnek. Egész éjjel őrséget állítottunk az óvhelyek ajtójába. Jöttek is állandóan az oroszok, átlag 2 óránként, részben ellenőrzésre: hogy nincs e német a pincében, részben pedig, hogy szállást kérjenek. Egy csoportot az éjjeli szolgálatos Nemeskéri vezetett el a régi légó-pincébe, de ezek nagyon megsértődtek, hogy „istállóba" akarjuk őket bekvártélyozni. Pedig a nagy óvhely-termet szépen kitisztították kivonuló magyarjaink. Igaz viszont, hogy üresnek üres volt a terem. Csak a 20 régiségláda volt benne, az egyik sarokban összerakva szépen. Nem lehetett mást tenni, mint a nagy kazánházban és a 2. óvóhelyen telepedtek le az oroszok, az ottani lakók pedig átszorultak a száritópincébe, ahol átlag 3 személy „aludt" egy ágyban. Még orosz is jutott ide, szám szerint hat. A 2. óvóhely lakosai zugolódtak, hogy az 1. óvhely burzsuj lakósai nem akarják befogadni az oroszokat. Pedig valójában nem így volt a dolog. Én ajánlgattam az oroszoknak, hogy telepedjenek be nyugodtan hozzánk. Ők azonban azt felelték, hogy nem tetszik nekik a hely, mert igen messzire vannak a társaiktól. Persze ezt a kifogásukat rajtam kivül senki sem értette, így az a félreértés támadt, mintha én nem akartam volna őket befogadni.

Nemeskéri hosszasan elbeszélgetett az egyik orosszal német nyelven: földrajz tanár volt civilben, a magyar őstörténetről aránylag elég jól volt tájékozódva. Századosuk erősen ittas volt és megsértődését Nemeskériék csak nehezen tudták lecsendesiteni. Kretzoi is átment Nemeskérivel beszélgetni a tanárral.

Január 18. csütörtök. Reggel korán keltünk. Szürkületkor beállit egy mosolygós orosz tiszt egy másik katonával: szalonnát hoz és kér rumot, vagy bort. Megragadjuk az alkalmat Huszárral: pár pillanat alatt ruhában vagyunk és megyünk vele föl az Éremtárba, hol Huszárnak igen erős diópálinkája, egyéb élelmiszere és ruhaneműje volt elrejtve. A mindig optimista Huszár Lajos már előző nap sokat jajgatott, hogy neki föl kellene menni ezekért a holmikért. Megnyugtatására adtam neki vagy másfél kg fehér lisztet és egy pohárnyi zsirt.

Az Éremtár ajtaja betörve. A könyvek a földön. Az éremtartó fiókok betörve, de minden anyag bennük a helyén. Huszár alvószobája szerencsére kulcsra csukva: tehát boldogan intek az orosznak, hogy lesz „vudki". Pillanatok alatt elő is kerül! Azonban ez csak fél üveg! Rögtön átvillant az agyamon: Molnos Lipótot is fel tudnám hozni ezzel a szesz-ürüggyel. Tehát megyünk le a pincébe Molnosért az orosszal. Utközben az épület középső átjárójában a lépcsőn hatalmasan elvágódtam, lámpásom is eltörött. Sebaj! Szerencsére Molnos már felöltözött állapotban volt, tehát azonnal megindul-

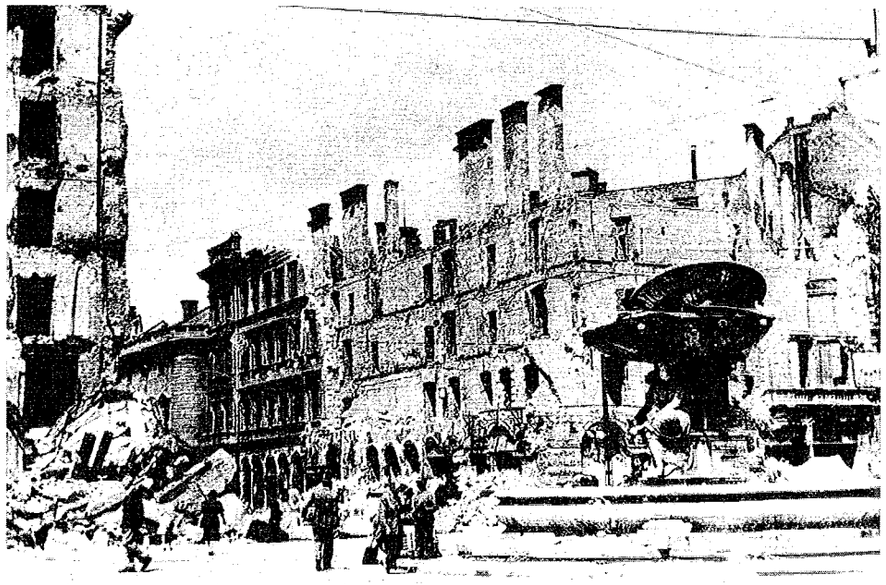

2. Kálvin tér a Danubius kúttal

tunk. A Hóman-előszoba[36] és a konyha feltörve, az előszoba szekrényének ajtaja kidöntve és kiüritve. Sajnálkozással mondom az orosznak: „elvitték a németek, vagy a magyarok... az utolsó napon német katonaság volt az épületben..." De még be sem fejezem a magyarázkodást, mikor a földre rögtönzött ágyakról álmos oroszok tápázkodnak és néhány szó magyarázattal kisérve mutatják az üres borosüvegeket. A távozó Hóman felhatalmazta Kretzóit és Kubacskát, hogy az ott hagyott borokat szükség szerint használhassák. „Mégis fognak kapni bort!" – erősítettem a kissé elszomorodott orosznak. Megyünk Hómanék fürdőszobájába, hol még egy ládikó finom bor és Molnosék egy üveg diópálinkája várta a föltámadást. Az orosz szokás szerint leghátul jött géppisztolyával, tehát mi voltunk belül a szük helyen. Pillanatok alatt kezébe nyomtam egy üveg finom bort és az üveg diópálinkát kölcsönös üdvrivalgások közepette. „Nem is kell már több! Elég,

36 *Hóman Bálint* (Bp., 1885 – Vác, 1951) történész, egyetemi tanár, miniszter. 1903–08 között tanulmányait a budapesti egyetem bölcsészkarán végezte. 1922-ben az OSZK igazgatója. 1923-tól az MNM főigazgatója és a budapesti egyetem tanára. 1932–42 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. (Kivéve 1938. július 11-étől – 1939. február 16-áig. Ekkor tárca nélküli miniszter, a VK. miniszter Teleki Pál.) 1932-től 1945-ig az MNM elnöke. 1918-tól 1945-ig az MTA tagja. 1946. augusztus 17-én a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytiglani fegyházra és vagyonelkobzásra ítélte. A váci fegyházban halt meg.

elég...!" – mondta az orosz boldogan. Én meg intettem pár szóval Molnosnak, hogy hamar csomagolja össze hátizsákjába az összes borosüvegeket, élelmiszereket és cipeljük hamar le az egész anyagot a pincébe, mert különben minden elvész.

A pincébe lemenet még befutottam a Régészeti tárba hegedűimért. Az ajtó bedöntve, tárva-nyitva itt is minden. Hamar kaptam a hegedűt és a kis brácsát, miután a legjobb hegedűmet még az első „kirándulás" közben lementettem a pincébe. A nagy brácsát ott találtam helyén, csellómat szintén. Az előszobai fehér szekrényt pedig épségben levőnek találtam, tehát az abban lévő két remek hegedűmet egyenlőre hagytam.

A kapott szalonnát szépen elosztottuk. Utólag még egy kis üveg lekvárt is kaptam. Ezt a beteg (influenzás) Pierre Gauthének adtam. A „rossz nyelvek" később azt mondták, hogy ezeket az élelmiszereket az oroszok a Telekistáktól[37] rekvirálták. Valóban igy történt-e: nem volt időm tisztázni, mert csakhamar mennem kellett Pierre Moorgat-val és Molnos Lipóttal az Üllői-ut 101. sz. alatti orosz katonai (elháritó) parancsnokságra.

Moorgat rendkivül intelligensen viselkedett. Igazi francia arc. Vékony vágásu, finom profilu orr, fekete szemöldök, világos kékes szem, fekete bogárral, de abból a fajtából, mely magasrendű értelmességet, találékonyságot és energiát sugároz. Rögtönöztünk neki fehér karszalagot, rávarrva keresztben a francia szineket és tintával ráirva: „Francuz".

A város bizony elég borzalmas képet mutatott. Lovak hullái, agyonbombázott autók, ágyuk, szétlőtt barrikádok, beszakitott házak, por-piszok-rendetlenség; a villamosvezetékek mindenütt leszakítva. A klinikákat aránylag elég jó karban találtuk. Távolról még a Ludovika sem mutatott nagyobb pusztulásokat.

Bementünk hárman a „katonai elháritó parancsnokságra". A kapuban egyenruhás nők és katonák fogadtak, könnyen beengedtek. Egy első emeleti magánlakásban rendezték be a parancsnokságot. Egy orosz katona a zongorán pötyögtetett. Egy egyenruhás nő bevezetett bennünket a tisztekhez. Moorgat mutatkozott be legelsőnek, szivesen fogadták. Én rögtön megszólaltam mellette, hogy tolmács és múzeumi főigazgató-helyettes vagyok. Egyuttal Molnost is bemutattuk. Minket magyarokat meglepett Moorgat nem várt leleményessége: ő De Gaulle-ista francia diplomata, aki a Magyar

37 A „Telekisták" elnevezés a Teleki Pál által kezdeményezett intézetek munkatársait jelenti. 1926-ban alapította a Szociográfiai Intézet, 1927-ben az Államtudományi Intézet, 1938-ban a Táj- és Népkutató Intézet alakult meg. 1944–45-ben (K 726 1945- 85) a Teleki Pál Tud. Int. az Államtudományi és Történettudományi Intézetet és az Erdélyi Tudományos Intézetet foglalták magukban. Ekkor elnöke: Hóman Bálint.

Nemzeti Múzeum épületében állítja fel a francia konzulátus egyik osztályát, a németektől elmenekült francia katonák és munkások védő irodáját, kéri tehát a katonai parancsnokság védelmét. Második kérésünk: távolítsák el a múzeum épületéből és kertjéből a föl nem robbant bombákat. Harmadszor: adjanak a múzeumi gyűjtemények védelmére őrséget (három embert). A bombák elháritását könnyen vállalták, mert ez a hivatásuk, de az őrséget egyenesen lehetetlennek tartották, mert egyrészt erre nekik sem módjuk, sem joguk nincs, a tulajdonképpeni katonai parancsnokság Kispesten székel, az intézkedhetik csupán. Kétségbe voltunk esve. Én jajgattam, rimánkodtam, könyörögtem, állandóan kiabáltam, hadonásztam, egyik helyről a másikra ugráltam. Molnos és Moorgat utólag itthon bevallották, hogy egyenesen aggódtak amiatt, hogy esetleg az oroszok megsokallják hangoskodásomat és hogy mindenképpen igen furcsának találták erőszakoskodásomat. Megnyugtattam azonban őket: én ismerem az oroszokat, azok egyszerű, de igen jó indulatú emberek, akik rendszerint hangosan beszélnek s a velük tárgyalónak sohasem szabad kisebb hangon adni. Ennek dacára nem sok eredményt várok tőlük, mert a háboru ma még Budapest területén folyik, fontosabb katonai problémák is vannak... stb stb.

Visszatérve azonban a sorrendhez: egy marcona képű őrnagy végre megsokallotta a nagy disputát, kipördült a szobából, mint csakhamar kiderült, befogatott kocsit, visszapattant a szobába, néhány mondat után kinézett az ablakon és „mehetünk" – mondotta. A kocsiban egy hadnagy-rangu egyenruhás parasztlány ült, fején sállal, jól beburkolódzva köpenyébe, övén két revolverrel. A rozoga fiakkerrel megérkeztünk. A Múzeum-utca végén fekvő hatalmas palota és a szemközti paloták jókedvűen égtek.

Keresztül-kasul jártuk a múzeumot, megmutattam a föl nem robbant bombát a márványlépcsőházban, megnéztük a könyvtárt, a földszinti helyiségeket stb. stb. Minden szava arra lyukadt ki, hogy őrség ide nem kell, mert innen senki semmit el nem visz. Közben előkerült Reviczky-u. 5. sz. alatti lakásáról az uj magyar kultuszminiszter, gróf Teleki[38] felesége, szül. Mikes Hanna grófnő. Bemutattuk az őrnagynak, aki látszólag bizonyos

38 Gróf *Teleki Géza* (Bp., 1911 – Mathias, West Virginia, USA, 1983) földrajztudós, geológus. 1936-ban doktorált a Bécsi Egyetemen. 1936–40 között a bp.-i Magyar Geológiai Intézetben geológus. 1944. december 22-től 1945. szeptember 15-ig a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1948-ig a bp.-i műegyetem közgazdasági karán gazdasági földtani tanszékének tanára. 1949-ben feleségével az Egyesült Államokba távozott. 1950–55 között az University of Virginia külügyi tanszékének docense. 1983-ban feleségével együtt öngyilkosságot követett el.

reverenciával viseltetett, sőt azt is mondta, hogy kedvéért hajlandó őrséget szerezni a múzeumnak. Távozáskor tényleg meg is ígérte a két őrszemet.

Fönn maradt hegedűimet lehoztam a pincébe, de nagy brácsámat már nem találtam tokjában: elvitték vonóstól, csupán az álltartóját szerelték le, hogyan-hogyanse és Mágócsy Nelli[39] asztalán hagyták. A brácsa fatokja szobám padlóján kinyitva feküdt.

A délután csupa izgalmas orosz-várással és tárgyalásokkal telt el. Őrszemeket állítottunk az óvhelyek bejáratához.

Este ½ 9-kor végre komoly inváziót jelent az őrszem. Betódulnak az oroszok. Egy mogorva képű fiatal tiszt és 8-10 marcona katona. Hosszas össze-vissza kiabálás, melynek lényege az, hogy nekik autó kell, hozzám küldték őket, mert én volnék a múzeum vezetője, tehát a múzeum autóját adjam át nekik – azonnal. Hiába magyarázkodtam, hogy a múzeumnak autója sohasem volt. De hosszas kiabálás után nem tehettek mást, mint hogy tudomásul vették határozott kijelentésemet s legnagyobb szörnyülködésemre rámparancsoltak, hogy menjek velük azonnal. A mellettem álló Györke Jóskának intettem, hogy jöjjön velem, ne legyek egyedül s kapva kézi lámpásomat, megindultunk az éjszakai kirándulásra. A hátsó kapunál lévő rossz autóknál ujabb hosszas jövés-menés és kiabálás kezdődött. Mondtam nekik, hogy ezt vihetik, de kerekein nem volt gumi, villanytelep és egyéb fontos kellékek is hiányoztak belőle. Miután látták, hogy ez a kocsi nem lesz megfelelő, a tiszt ünnepélyesen megkérdezte tőlem, hány év óta vagyok a múzeum tisztviselője. Nem tudtam, mit akarhat ezzel, tehát kissé bizonytalanul mondottam: „körülbelül 20 év óta". „Akkor önnek ismerni kell az összes környező házak lakóit, tehát tudnia kell, hogy hol vannak autók" – s fenyegetően rám fogta a fegyverét. Hirtelen eszembe ötlött, hogy a Múzeum-u. 9. sz. alatti garázsban bizonyára maradtak autók, tehát rámutattam erre a lehetőségre. Rögtön ránk parancsolt, hogy máris induljunk, de kérésemre megigérte, hogy visszakísértet bennünket egy katonával.

Az ötlet valóban jónak bizonyult. 8-10 autó volt az elhagyott garázsban. Benzin egyikben sem volt már, de lényegesen jobb karban voltak, mint a múzeumban lévő rossz autók. Ezután órák hosszat tartó kisérteties mászkálás, susogás, sürgés-forgás következett, amely közben velünk többé a legcsekélyebb mértékben sem törődtek. Végre egy autót kivontattak az utcára. Föllélegzettünk: talán most már haza mehetünk. A tiszt azonban

39 Mágócsy Nelli=*Mágócsy-Dietz Kornélia* (1903 – 1983) 1929. január 2-tól az MNM Régészeti Tárának munkatársa.

elég gorombán azt mondta, hogy maradjunk, mert most nem érnek rá... Kezdődött a második autó „kiválasztása". Végre ½ 12-kor az egyik orosz megkérdi Györkétől: mért nincs sapka a fején, bizonyára nagyon fázik. Erre megragadtam az alkalmat és könyörgőre fogtam a dolgot a tisztnél: engedjen haza bennünket, mert nincs sapkája szegény kollégámnak s bizonyára már nincs szüksége ránk. Mivel a körülöttünk álló oroszok is helyeslőleg bólogattak, odakiáltott egy marcona katonát: kisérjen át bennünket a múzeumba, előbb azonban elvette akkumulátoros lámpámat, mondván hogy ez neki sokkal jobban kell, mint nekünk. Hiába rimánkodtam, magyarázkodtam. Végre átadott vigasztalásul egy gyufaskatulyát benne 3 szál gyufával. Látván, hogy itt beszédnek helye nincs, – megköszöntem a kíséretet, barátságosan kezet fogtam és végre megkönnyebbülve nekiindultunk. Világos éjszaka volt, a Kálvin tér körüli házak még mindig vigan égtek. A múzeum utcai kis kapun mentünk be, ahol jöttünk is, belül a kertben vigyáznunk kellett, hogy a sok orosz hullában el ne botoljunk, mert marcona kisérőnk ugyan nem igen világitott számunkra, a 3 szál gyufa pedig már előbb elfogyott. Próbáltam beszélni kisérőnkkel, de az nem válaszolt... szörnyü érzés volt. A pinceajtóban mondtam neki, hogy köszönjük, most már menjen vissza, de az mintha egy szót sem értett volna, ugy jött utánunk a pincébe, kezében tartva géppisztolyát. Lenn ujra köszöntük fáradozását, de ő csak nem akart visszamenni. Györkével mentem az I. ovóhely felé, az oroszt egyszerűen elhagytuk és beugorva az óvhelyre már biztonságosabban éreztük magunkat. Györke a hátsó átjárón (Ősrégészeti Raktár) sietett haza a száritóba és dideregve mesélte újabb tapasztalatunkat az őt kételkedve hallgató lakótársainak.

Még este 7 ó tájban történt, hogy lovas szekerek álltak be a múzeum belső udvaraiba. Reggelre egy ló megdöglött.

Egész éjszaka alig aludtam. A Telekisták átjöttek hozzánk aludni, tehát igen szűken lettünk a fekvőhelyekkel. Én is másodmagammal feküdtem...

Reggel egyedül maradva ágyamban, szerettem volna kissé aludni. 9 órakor azonban megjelent az őrnagy – mosolyogva. Már előző napon is büszkén dicsekedett a Telekinének: „Lám, én őrnagy vagyok és az első szóra eljöttem a múzeumba". Most vele voltak tűzszerész emberei, fölszereléseikkel és neki láttak a bombák leszereléséhez. Maga az őrnagy végig járta a földszint és emeletek helyiségeit és minden, számára hasznos dolgot összegyüjtött. Elvitte Pierre Gauthé rossz hegedűjét is. A Történeti Osztályon Bárányné[40] szobájában a raktárszekrény fiókjait teljesen kiforgatta, Tápai-

40 *Bárány Istvánné, Oberschall Magda* (Bp., 1904 – Philadelphia, USA, 1985) művészettörténész.

Szabó Gabriella[41] ládáját, mely sok ezüst edénnyel, tálcákkal, ruhaneműkkel stb stb volt megtöltve, az előszobában döntötte ki. Domanovszky György[42] kofferjét az ajtó előtt, kivül találtam meg feltörve, üresen. Az egész Történeti Osztály elképesztő összevisszaság és pusztítás képét mutatta. De ugyanez volt a helyzet a Régészeti Osztályon is. Az előszobában álló empire-szekrény egész első része betörve, a ruhák kiráncigálva, egy ezüst cukordoboz kivágva a folyosóra, az osztály vasajtója bedöntve hevert befelé a küszöbön át stb stb. Láttam, hogy a nyílt rablás megkezdődött. Közben a tűzszerészek 3 kutyával kutatták át az egész épületet és némi dicsekedéssel hoztak az őrnagyhoz egy dobozt „Sprengstoff"[43] felirással: a könyvtárban találták, beszerelve a könyvek közé.

Személyesen mentem át Telekinéért, hogy az isten szerelméért jöjjön, segítsen, mint a miniszter felesége, mert szétszedik a múzeumot. Különben is az őrnagy első szava az volt reggel, hogy hol van a miniszter felesége, a második pedig, hogy hol van a francia „konzul" (=Moorgat). Igen nagy baj volt, hogy egyiküket sem találta az épületben, így hihette is, meg nem is, hogy ezek az épületben laknak.

Telekiné egyáltalán nem örült a honmentő szerepnek, sőt egyre azt hajtogatta igazi arisztokrata zsargonban, hogy ha őt áttelepítjük a múzeumba, akkor ő tulajdonképpen egérfogóba kerül. Pedig előző napon maga kérte beköltözését a múzeumba, mert a Reviczky-utcai palotákban oroszok rendszeresen erőszakoskodtak a nőkkel. Megdöbbentett, hogy történelmi név viselője a legcsekélyebb érzéket sem tanusított a Magyar Nemzeti Múzeum érdeke iránt, hanem csak a maga személyét tekintette. A földult múzeum és múzeumkert szörnyű összevisszaságában: a jelen valóságában különös pa-

Budapesten és Párizsban tanult. 1927-től az MNM munkatársa volt. 1939-től a Ma. Tö. Múz. Történeti Osztályának vezetője volt 1946-ig, amikor is elhagyta az országot. Magyarországi kutatásai során a Szent Koronával és a koronázási ékszerekkel foglalkozott.

41 *Tápay-Szabó Gabriella* (Bp., 1902 – Bp., 1961) művészettörténész, író. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Szegeden végezte. 1934-ben ÁDOB révén került a Ma. Tö. Múz-ba próbaszolgálatosként (K 726 1934-44). 1937-ben elkészítette a múzeum pecsétnyomógyűjteményének katalógusát (K 726 1938-109). 1939-től az Iparművészeti Tár munkatársa (K 726 1940-185). Viselettörténettel és az önművességgel foglalkozott, írt képzőművészeti kritikákat, regényeket és fordításai jelentek meg (angol). 1942-ban múzeumi segédőr. 1951-től a Történeti Osztály vezetője volt.

42 *Domanovszky György* (Bp., 1909 – Bp., 1983) művészettörténész, néprajzkutató-történész. A bp.-i egyetemen szerzett diplomát és doktori oklevelet 1936-ban. 1937-től múzeumi gyakornok (K 726 1939-217). 1940–45 között a Ma. Tö. Múz. Néprajzi Tár ig. 1957–59 között a Néprajzi Múzeum főigazgatója volt.

43 Sprengstoff (német) = robbanóanyag

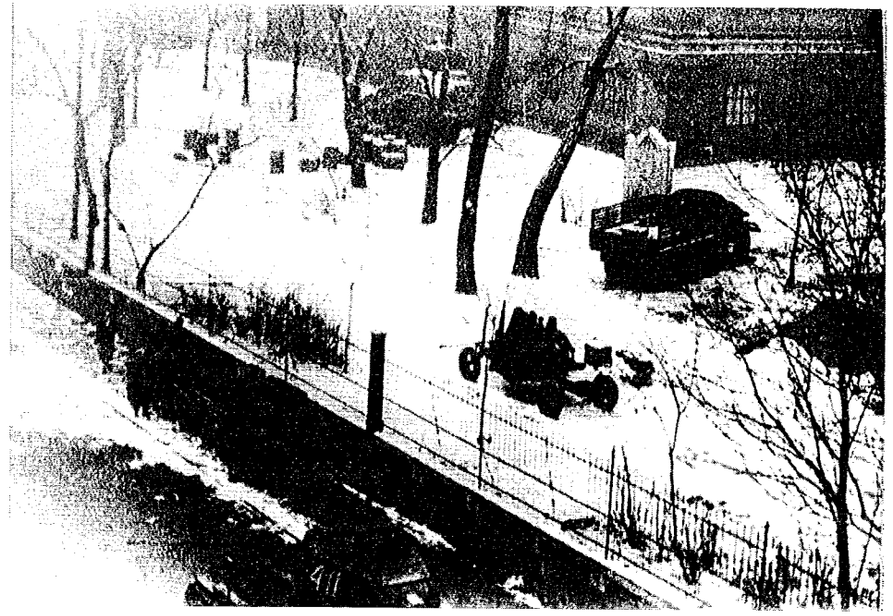

3. A szovjet hadsereg egységei a Múzeumkertben

radoxon gyanánt hatott az előkelő ruhában zsargonkodó miniszterné alakja. Kénytelen voltam arra gondolni: „meddig marad ez még miniszterné?"

Délután 4 ó tájban tüzérség telepedett a múzeumba. Gurdon[44] lakását rendeztük be nekik lakásul. Tüzelőt adtunk nekik, az ablakot betábláztuk. Tisztjük: egy paraszti származású értelmes, szögletes fejü, 25 éves fickó, kérte, hogy vezessem el a pincébe, lakásunkra. Eleinte féltem megérteni kérését, de háromszor is csak rá-rákezdett, mire le kellett vinnem. Kértem azonban Kubacskát, Kretzoit, Ortutayt[45] meg a többieket, hogy jöjjenek ők is, mert nem tudom, mit akar tőlünk. Általános letelepedés. Cca másfél órás intenzív elég érdekes politikai tárgyú beszélgetés. Eleinte erősen szidalmazta a magyarokat magatartásuk miatt, hiába vettük elő az összes argumentumainkat[46]. Bármivel kináltuk, semmit el nem fogadott. Mikor azonban megmutattam „Magyar stilus az iparművészetben" c. könyvem II.

44 *Gurdon József* (Borzavár, 1888 – ?) 1920-tól az MNM alkalmazottja, napibéres, majd szakaltiszt volt. 1944-45-ben a Ma. Tö. Múz-ban portásként dolgozott.

45 *Ortutay Gyula* (Szabadka 1910 – Bp., 1978) néprajztudós, politikus. A Magyar Rádió és az MNM munkatársa volt, majd szerkesztette (1935–37 és 1942–43 között) a Magyarság c. folyóiratot. A Magyar Történeti Emlékbizottság szervezője és tagja volt. 1947-től 1950-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1950–52 között a múzeumügy és műemlékvédelem vezetőjeként a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja igazgatója volt. 1946-tól a bp.-i egyetem Néprajz Tanszékének tanára, majd 1963-ban az ELTE rektora lett.

46 Argumentum (latin) = érv, bizonyosság

kötetében a sok szép orosz fafaragvány képét és elmagyaráztam neki, hogy ezeket én publikáltam: íme igy törődünk mi az orosz nép művészetével, tehát igenis megbecsüljük mi az oroszokat kulturájukat stb stb..., megváltoztatta kissé a hangnemet, sőt lassanként egészen fölmelegedett. A hosszas disputa rendkivül kimerített, intettem Kubacskának, hogy búcsúzzanak el tőle, mert már alig birom. Az első bucsúzkodásnál ő is szépen fölpattant és tisztességesen köszönve távozott.

A nagy magyar hallgatóság igen élvezte a hosszú eszmecserét, annak fordulatait, nehézségeit, zökkenőit, majd jóra fordulásait. Élvezte az egyszerű, józan, nép-gyermek őszinteségét, emberségét. Mikor valamelyikünk azt találta mondani, hogy ilyen intelligens emberrel kellemes elbeszélgetni, tiltakozott: ő nem intelligens, mert 10 évi iskola után rögtön katonának kellett mennie, nem tanulhatott tovább, tehát nem lehetett oly intelligens ember, mint mi, magyar tudósok. Föltaláltam magamat és elmondtam neki: mi tudjuk ám, hogy régesrégen volt egy Lomonoszov nevü arhangelszkvidéki paraszt-fiú, aki szintén szeretett volna tanulni. Mert parasztnak akkor nem volt szabad közép és főiskolát járni, Moszkvába ment, ott kiadta magát nemesi származásunak, igy végig járván az összes iskolákat, Oroszország egyik legnagyobb tudósa, az Akadémia tagja lett.... Biztattuk, hogy neki könnyebb a helyzete, mert most a paraszt-gyerekeknek is lehet tanulni stb stb.

Január 20. szombat. Az éjjel jól aludtam, mert egyedül feküdtem ágyamban. 8 ó-kor kelés. Mivel az őrnagy d.e. 10 órára igérte jövetelét, elhatároztuk, hogy fönn dolgozunk a romok eltakarításán, egyesek pedig a francia konzulátusi iroda berendezésén.

Pár pillanat mulva megjelent egy fiatal orosz tiszt néhány legényével: az összes férfiak jöjjenek fel a pincéből, mert menni kell munkára valamenynyinek. Megrémülten és bátran nekivágtam: teljesen lehetetlen, mert mi már parancsot kaptunk az őrnagytól, hogy temetni kell az orosz halottakat, rendezni kell a földszinti szoba-romokat, a francia konzulátusi irodát fel kell állitani stb stb. egyszóval nem mehetünk. Jöttek a franciák is igazolásomra. Erre beleegyezett, hogy csak egy részét viszi a férfiaknak 1-2 esetleg 3 órára még pedig összeírásra, azután majd jön a többiért. Következőket vitték tehát: Kosáry Domokos,[47] Fehér Miklós, Bédy Tibor, Ipacs Pál, Kugler Román,[48] Tóth András, Elekes Lajos.[49]

47 *Kosáry Domokos* (Selmecbánya, 1913) történész. A P. P. Tud. Egy. történelem-latin szakán tanult, az Eötvös Collégium tagja volt. 1931–36-ban Párizsban, Londonban és az Egyesült Államokban tanult. 1937–49 között az Eötvös Collégium tanáraként dolgozott. 1946–49 között a budapesti tudományegyetemen az újkori magyar történelem tanszékvezető tanára. 1949-ben állásától megfosztották. 1949–54 között bibliográfusként dolgozott, 1954–57 között az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója volt. 1957–60-ban börtönbe került. 1960–68 között a Pest Megyei Levéltár munkatársa, 1968–1989 között az MTA Törttud. Int. tudományos tanácsadója volt. 1989-ben nyugdíjazták. 1990-96 között az MTA elnöke volt.

Este ½ 10-ig ezek még nem érkeztek vissza. Jöttek autós oroszok, a Gazdasági Hivatalba pedig egy másik csoport orosz telepedett be tisztjével a legbelső szobába. Ezek csakhamar jókora tüzeket raktak a folyosón, katlanokban vizet melegitettek fürdéshez és olyan tisztálkodást csaptak a szobában, hogy az egész vízben uszott. Igen barátságosak voltak. Megkínáltak „kaukázusi" vörös borral és jókora mennyiségű kétszersültet adtak.

Délelőtt két ődöngő orosz katonát látok bemenni a Történeti Osztály feltört ajtóján. Utánnuk tartok, ami a legkevésbbé sem akadályozta őket abban, hogy értékek után kutassanak. Végre a Bárányné szobájában a raktárszekrény körül megállapodtak és a kidöntött rengeteg ékszerben elkezdtek kutatni. Szörnyülködve láttam, szinte első pillanatokra nem is hittem a szememnek, hogy igazgyöngyökkel, gyémántokkal, rubintokkal, smaragdokkal kirakott főuri ékszerek hevernek szanaszét.

Ugy látszik, az egyszerű katonák nem gondolták, hogy valódi drágaságok hevernek előttük. Csakhamar ki is bökték: órát keresnek. Végre talál az egyik egy gyönyörű, zománc-diszitésű aranyórát. Nézegeti-nézegeti, én meg eltitkolva szörnyű aggodalmamat, kikapom kezéből, s azzal a magyarázattal, hogy nem jár, szerkezete teljesen rossz, bevágom a fiókba a többi ékszer közé. Ő azonban akkor már látta, hogy aranyóráról van szó, kikereste szépen és jobb felső kabátzsebébe csusztatta szemem láttára azzal a megjegyzéssel: ez jó lesz neki. Hiába rimánkodtam, bizonykodtam, hogy ez állami, múzeumi tulajdon, legyintett kezével és nekilátott egykedvűen a további kutatásnak.

Kétségbeesésemben rohanok ki. Nem is tudom kibe ütköztem, de szaladtam egyik emberemtől a másikhoz: azonnal hívják a pincéből a Telekinét, Moorgat-t, Kubacskát stb stb, mert iszonyú baj van. A nagy üvöltözésre a két orosz szép lassan kereket oldott és kiment a múzeum-kertbe.

A pincéből az említetteken kivül még három vörös karszalagos magyar is jött (a felszabaditó bizottság tagjai). A hátsó kapun dolgozó Szabó gépészék

48 *Kugler Roman* a Ma. Tö. Múz. alkalmazásában mint „kisegítő szolga" dolgozott az ostrom időszakában.

49 *Elekes Lajos* (Déva, 1914 – Bp., 1982) történész, egyetemi tanár. 1937-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett, és a Magyar Országos Levéltárban dolgozott. 1937-től 1950-ig főigazgató. 1950-ben az MTA Törttud. Int. igazgatója, 1957-től az ELTE tanszékvezető tanára volt.

megmutatták, hogy a kertben hová tűntek el oroszaim, rohanok utánuk, üvöltözök velük, a nagy társaság pedig tódul ki utánam és csakhamar közrefognak hármunkat. Vörös karszalagosaink előveszik orosz nyelvű igazolványukat és szép szóval kérik a katonákat, adják vissza az aranyórát. A tolvaj nekem azt mondta, hogy visszadobta az ékszerek közé. Erre tessékeltem vissza: mutassa meg, mert ott nincs. A franciák is közbe léptek, a miniszter feleségét is bevontam az üvöltöző tárgyalásba. Mindenki egyszerre beszélt. A három vörös karszalagos szépen karonfogta a katonát és vitte befelé a kapun. Erre az elröstellette magát, leült a kapu alatt egy kőre, lehuzta csizmáját és előkerítette az aranyórát. Általános megkönnyebbülés és dicsérkezés. Mindenki a katonát dicsérte. Az meg őszintén jóleső mosolygással fogadta a szép szavakat, amelyek közé „vino" „rum" szavak is vegyültek. Kapva kapott az utóbbi hangon és követelte, hogy hozzak neki rumot. Szaladtam a pincébe. Egy csészébe öntöttem annyi rumot, amennyit kézben felvihettem. Át akarom neki adni, mire int, hogy nem kell neki. Azt hittem, hogy méregre gondol, tehát iszom belőle, mutatva neki, hogy nincs megmérgezve. (nota bene: gyomoridegességem miatt nem szabad alkoholt innom), de csak ujra int és követeli, hogy az egész üveg rum kell neki. Mit volt mit tenni, hoztam neki az üveg rumot és ezzel megelégedve távozott.

Visszatérve az ékszerekhez Huszár Lajossal és Méri Pistával, elszörnyülködve láttuk, amit még álmunkban sem tudtunk volna elképzelni, hogy Bárányné egész halom arany mentekötő láncot, násfát és sok más drágaköves és gyöngydíszítéses ékszert hagyott a puhafa-szekrényben. Óriási izgalommal nekiláttunk a válogatásnak, hogy minél hamarább legalább a legjavát biztonságba helyezzük. Közben a kertben heves géppisztolyozás indult meg. Arra gondoltunk, hogy oroszaink bosszut állnak rajtunk, megbújtunk tehát, majd folytattuk a munkát.[50]

50 A Magyar Országos Levéltárban lévő Országos Magyar Gyűjteményegyetem irattári anyaga több jelentést őriz a Múzeum háborús kárairól. Részletek: *Tasnádi Kubacska András* jelentéséből: „Külön meg kell emlékezni arról az odaadó fáradhatatlan és körültekintő munkáról, amit Fettich Nándor fejt ki a múzeum ügyeinek külképviseletében, és az oroszokkal való tárgyalások folyamán." (K 726 1945-8)
Bárányné Oberschall Magda: „A Történeti Tár elsőrendűen fontos, múzeális anyaga 1942. év szeptembere óta részleteiben, 1943 októbere óta pedig a maga teljes egészében a Múzeum pincéjében, szakszerűen elcsomagolva helyeztetett el. [...] A földszinti hivatali helységekben, (részben a lapidáriumban) elhelyezett raktáranyag múzeális szempontból harmadrendű értékkel bír. Tartalmaz: cserére váró, jobbára hamis ezüsttárgyakat, ugyancsak cserére váró, silányabb erdélyi szász mellboglárokat és öveket, magyar úrihimzéseket, sokezer darabból álló pecsétnyomó gyűjteményt, tanulmányi gyűrűgyűjteményt (melynek 80 %-a bronzból, rézből és roszszezüstből készült gyűrűket tartalmaz), múltszázadbeli emléktárgyakat, néhány fayence- és porcelándarabot és óragyűjteményt, mely főként rossz szerkezetű régi zseb- és asztali órákból áll." 1945. április 24. (K 726 1945-101)
Huszár Lajos: „Természetesen éppen ilyen viszonyok között a fokozott óvatosság és körültekintés kívánatos a gyűjtemények őrzésénél, és erre fel is hívtam Bárány Istvánné figyelmét, a jelen esetben (1945. április 13.!) azonban semmi hanyagságot vagy mulasztást nem tudok felfedezni. [...] Fettich Nándor a gyűjtemény sorsáért aggodó lelkiismeretességében kissé túlzott jelentőséget tulajdonított véleményem szerint a kitört kis rácsdaraboknak, melyet azóta egyébként megjavítottunk." 1945. május 7. (K 726 1945-128)

Egyszerre csak megjelenik Tápay Szabó Gabriella. Mondom neki: hogyan tudták ezt a sok aranyat ebben a puhafa-szekrényben hagyni? Mire ő egykedvűen feleli: ezeknél sokkal nagyobb értékek vannak az Alcsuti Katalin[51] szobájának szekrényében. És már is huzogatja a tárva nyitva lévő fiókokat. Elhűlt a vér bennem. Mondom neki: hamar válogassa ki az aranyakat, mert az oroszok viszik, ami fényes.

Rohanok ki, mert hivnak. Pár pillanat mulva megyek vissza: Tápay Szabó Gabriellának sehol nyoma sincs. A fiókokban ott hevernek az aranygyűrűk a többi gyűrű között. Méri Pistával megdöbbentünk az érthetetlen indolencián[52] és szinte kapkodva gyűjtöttük össze az összes aranyakat egy dobozba, melyet azok megtöltöttek. Az aranyláncokat és egyéb ékszereket egy másik, nagyobb dobozba rakva a pincében helyeztük biztonságba.

Délelőtt, délben és kora délután az ajtók valamelyes rendbehozatalával foglalkoztunk. A hátsó kaput is betámasztottuk, az elülső kaput is rendbehoztuk stb stb. Szürkületkor pedig megkezdődött az orosz tüzérség ujabb inváziója. Még alig helyeztük el őket nagy kínnal-bajjal a porta körüli szobákban, máris ujabb invázió: egy kis termetű, goromba tiszt vezetésével nagy csoport katona közben megérkezik a tüzérség konyhája is. A lovakat viszik be egyenest a könyvtár irodahelyiségébe és követelőznek további szobákért. A Hóman-lakásban már félig-meddig berendezve áll az iroda, mutatjuk a két nyelvű cimtáblát, ez semmi nekik. Előkerülnek a francia konzulátusi emberek is. Szépen köszönnek egymásnak. A franciák lemennek a pincébe, az oroszok pedig benyomják a francia „büró" ajtaját és betelepszenek a tiltott helyre.

Miután tüzelőfát hozattunk a Gurdon lakás és porta számára, a lovak itatására pedig a kerti kutat megmutattuk és Mayer urat tolmácsnak ott hagytuk az oroszoknál, izgalomtól remegve levonultunk a pincébe vacsorázni.

51 *Alcsuti Katalin* (Dr. Pásztory Balázsné) (Bp., 1910 – ?) egyetemi tanár, művészettörténész, könyvtáros. Szolgálattételre a Ma. Tö. Múz. Történeti Tárába került 1934-től. Tanári státusban gyakornokként dolgozott 1944 márciusáig, amikor is mint a magyar népre veszélyes elemet „saját érdekében" eltávolították a múzeumból. 1945 végén külföldre távozott. (K 726 1945-492)

52 indolencia (latin)= közönyösség, részvétlenség, felháborító nemtörődömség, hanyagság

Az orosz tiszteknek lelkükre kötöttük, hogy magyar társainkat engedjék be a kapun, ha este munkából hazajönnek.

Mialatt e sorokat irom, orosz katonák a szomszédos pincehelyiségeket törik fel és nagy lármával össze-vissza dobálják a holmikat. Közben hozzánk is benéztek jó éjszakát kivánni.

Éjfél után kettőig szinte óránként meg-megjelentek óvhelyünkön géppisztolyokkal és revolverekkel, sőt egyik kivont magyar karddal hadonászgatott. Az utólsó csoport (8-10 marcona katona) körülbelül ¾ óra hosszáig végigkutatta az egész óvhelyet, még a konyhát is. Órákat, lámpákat követeltek, de vittek mindent, amire szükségük volt. Tőlem elvitték az órát, zsebkést és borotvát. Szörnyű volt az egész. Csak reggel felé tudtunk valamennyire elszenderegni a kimerítő izgalmak miatt. Mindenki sokáig izgatottan tárgyalta a félelmetes fosztogatás részleteit.

1945. január 21. vasárnap. Reggel 8 ó-kor már felkeltem, nehogy meglepetések érjenek bennünket. Szükség is volt rám, mert az oroszok állandóan nyaggattak bennünket, hogy dolgozzunk nekik. Folyton embereket követeltek és a Múzeum-körutról és a környező házakból is hoztak be kisebb nagyobb csapatokat munkára. Átláttam, hogy itt segitség nincs: jobb, ha mindenki önként nekilát a segitésnek, mert különben még annak is ki vagyunk téve, hogy messzire visznek el bennünket, mint azt már 10 társunkkal tették. A II. sz. ovóhely népe lázongani kezdett, hogy mindig csak ők adjanak dolgozót. Tehát az öreg Schrank Istvánnal[53] és a beteg Krivánnal nekiláttunk a vízhordásnak. A muzeum-kert medencéjének jegén léket ütöttek oroszaink s onnan kellett vizet hordani a G. H. folyosóján felállított nagy bödönökbe, amelyekben fürdő- és mosdó-vizet melegítettek, hatalmas tüzeket rakván alájuk a G. H. butoraiból és az ajtók romjaiból. Egy csoportunk ugyanazon táján a kertnek sirokat ásott az orosz halottaknak. Mondtam orosz vezetőjüknek, hogy a Hóman szobájában is fekszik egy orosz halott, temessék el azt is. Igérte, igérte, de mégsem temették el a többi közé. Mialatt a vizet hordom embereimmel, nagyobb csapat emberünket látom, amint a múzeumi kis négykerekű szekéren téglát tologatnak ki a kertbe, a köröskörül felállitott aknavetők köré. Hamarjában a következőkre emlékszem: Hillebrand Jenő, Pierre Gauthé, Molnos József, Méri István.

Befejeztük a vízhordást s máris hivtak a franciák hogy menjek velük a városba tolmács gyanánt, mert ők franciákat akarnak kiszabadítani és keresik a katonai parancsnokságot őrség állítása céljából. Mentünk a városházára, ahonnan a parancsnokság már elköltözött. Mentünk tovább a Szervita térre, onnan a Vörösmarty-térre. A Szénásy-féle híres ruhakereskedéssel szemben lévő palota üzlethelyiségeiből füst szivárgott ki. A hatalmas palota körül óriási sürgés-forgás: az emeletről orosz katonák dobálják a vég-szöveteket le az utcára, ahol az oroszok nagy nevetve kapkodják és viszik. A francia foglyokat nem találtuk meg, elvitték őket valahová, tehát mentünk tovább éspedig a Váci-utcán, Apponyi téren, Egyetem-utcán, Kecskeméti utcán át az Üllői-útra. A gyönyörű belváros szörnyű képet mutatott. Szinte még a nyoma is eltünt annak, hogy valaha villamos járt az utvonalakon. Az összetaposott hó eltüntette a sineket. A vezetékek leszakadtak és szinte eltüntek (összehajtogatva félre dobták, hogy a közlekedést ne zavarják). Az eskü uton meglátok egy fiatal ciszetercitát egy másikkal, akiben kedves barátomat ismertem meg Gimesi Nándor professzort.[54] Intek nekik, csatlakoznak hozzám és mesélem nekik a hireket: a múzeum-kerti munkaszolgálatosok között beszélgettem Szabó Tamás külügyminiszteri s. titkárral, aki ujságolta nekem, hogy az oroszok Szombathelyt, Sopront elfoglalták, Bécset és Pozsonyt nyilt városnak nyilvánitották... egyébként oroszoktól is tudom, hogy már csak a Várban van ellenállás, köröskörül oroszok állanak. A németek röpülőgépekről kapnak csomagokat, azok a Dunába, az oroszok közé és csak részben esnek a Várba, a német védők közé. Rögtön kérdem, mi van Pataky Vidorral.[55] Nincs összeköttetésük, de ugy gondolják, hogy megvan, nincs semmi bajuk. Barátom mondta, hogy nincs élelme. Mondtam, jöjjön be a múzeumba, amit tudok, adok neki. Az Üllői-ut 55 alatti parancsnokságon nem végeztünk semmit, mert a parancsnok nem volt jelen. Jöttünk haza ebédelni. Utközben a svéd vöröskeresztbe bemenve, láttuk, hogy ott már van őrség és rend. Rusznyák István professzorral beszéltünk. Délután mentünk a Romanelli-u. 10 alatti GPU[56] kirendeltségre.

53 *Schrank István* a Ma. Tö. Múz. altisztje volt.

54 *Gimesi Nándor* (Kiskomárom, 1892 – Bp., 1953) növényfiziológus, citológus, hidrobiológus egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. Ciszterci szerzetes, 1943–52 között a bp.-i egyetem növényélettani tanszékének vezetője, ezután haláláig a botanikus kert igazgatója volt.

55 *Pataky Vidor* (Pécs, 1901 – Bp., 1973) ciszterci szerzetes, középiskolai tanár, filozófus. 1924–25-ben a bp.-i, 1925–38 között az egri Ciszter Gimnázium magyar-történelem szakos tanára. Ezekben az években vett részt az egri vár feltárási munkáiban. 1938–48 között Bp.-en a Szent Imre Gimnázium tanára. Az iskolák államosítása után a Karolina úti kápolna lelkésze. Haláláig a MOL-ban kutatói munkát végzett.

56 Fettich következesen a GPU (Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlnyije = Állami Politikai Hatóság) kifejezést használja a szovjet politikai rendőrségre. Ebben az időben azonban a szerv pontos neve a NKGB (Narodnij Komisszariat Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi = Állambiztonsági Népbiztosság) volt.

Indulás előtt Kretzoi Miklós „barátom" azt tanácsolta, ne menjek a GPU-ba, mert magyar anglofilektől[57] éppen ma hallotta, hogy valaki tartogat egy fényképet, amely engem ábrázol fölemelt jobb kézzel. Megállapitottuk, hogy Kornis Gyula[58] környezetéből fuj a szél. Kornis miniszter akar lenni és érdemeket akar szerezni a vörösök előtt... „Azért is elmegyek és elébe vágok az aljas intrikának... olyan fénykép, amely engem fölemelt jobb kézzel ábrázolna, nem létezik, tehát tisztán látom, miről van szó... az oroszok sokkal intelligensebbek, semhogy őket a német egyenruha zavarná, ők kievi szereplésemből csak a lényeggel törődnek, semmi mással, ezért mondtak nekem köszönetet..."

Egészen biztos voltam a dolgomban, tehát bátran mentem. Szivesen fogadtak bennünket, letelepedtünk. Egy értelmes, tiszta, elegáns egyenruháju százados-rangú tiszttel tárgyaltunk.

Előadtuk a francia megalakuló szervezet kérését: menekült francia tisztek, katonák és munkások összefogására és megszervezésére konzulátusi osztályt akarnak berendezni a Nemzeti Múzeumban, ahol eddig is rejtegettünk francia szökevényeket. A legfontosabb adatok felvétele után azt a választ kaptuk, hogy tűzzük ki a francia zászlót és várjuk meg, míg ő Kispesten, a GPU főparancsnokságon jelentvén a dolgot és parancsot kérvén eljön hozzánk, még ma, vagy legkésőbb holnap d.e. ... stb stb. Magától mondotta, hogy őrséget kell állítani a konzulátus részére az épület bejáratába. Boldogok voltunk.

Ezután lezárva a franciák ügyét röviden ismertettem kievi szerepelésünket és jelentvén, hogy az ottani múzeumot érdeklő dokumentumok vannak kezünkben, kértem, hogy valami kulturális bizottságot küldjenek, amikor majd lehet, hogy ezeket a dokumentumokat előterjeszthessem. Szerencsémre maga a tiszt is kievi származású volt, így kétszeresen is érdekelte a dolog. Fölvették nevemet, cimemet pontosan s igérte, hogy erről is jelentést tesz Kispesten. Megnyugodva távoztunk a Baross-utcán át. Az Üllői ut 55 alá nem is mentünk el tanácsomra, mert hisz ott a mi kérésünkkel nem törődhetnek, más a dolguk...

A város borzalmas pusztulások nyomait mutatta. Alig van ház, amelyen ne lennének erősebb, gyengébb rongálódások. Az ablakok majd mindenütt

57 Anglofil = angolbarát

58 *Kornis Gyula* (Vác, 1885 – Bp., 1958) piarista szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. 1916-tól az MTA levelező, 1928-tól rendes tagja, 1934-től osztályelnöke, 1945-ben elnöke. 1934-től a Kisfaludy Társaság tagja. 1931-1939 között országgyűlési képviselő, 1938-ban az országgyűlés elnöke. A Magyar Pedagógiai Társaság elnöke. Munkásságának teljes elismerése végett megkapta a nagy aranyérmet és a Corvin-koszorút.

üveg nélküliek. Sok ház bombatelitalálatot kapott, sok teljesen kiégett. Mindenütt lovak hullái, kocsik, ágyuk romjai. A Szerviták temploma félig meddig elpusztult. A városháza egy része teljesen beomlott. A barrikádokat már kezdik szétszedni, hogy legalább az ut közepén szabad ut legyen a közlekedés számára. Itt-ott a házak lakói erősen serénykednek, hogy a házak előtti utcarészt kitakarítsák a romoktól.

Danzinger Feri[59] feleségének üzentem – küldvén neki élelmiszert – hogy jöjjön be a múzeumba. Meg is jelent sógornőjével, aki most szabadult ki a gettóból. Szörnyű izgalmak között éltek. A hitközség élelmezte őket 1-1 tányér levessel naponta. A nyilasok állandó zaklatásait alig birták. A gettó körül palánkot épitettek, ezen belülre nem volt szabad élelmiszert bevinni. Feri szülei élnek. Jelenleg Feri lakásán van a család. Élelmük alig van. Adtam nekik zsirt, krumplit és zöldséget. Kértem az asszonyt, értesítsenek azonnal, ha Feri megérkezik. Este már nagyon kimerült voltam, mikor a szárítóból 8 ó tájban visszatértem az 1. sz. óvhelyre. Szörnyülködésemre már messziről hatalmas orosz kiabálás töredékeit hallottam onnan. Rohanok be, miért van a nagy kiabálás? Hát nagy bámulatomra két orosz katonát találok benn, körülöttük az óvhely népének nagyobb része, köztük a gyerekek is – a legkedélyesebb hangulatban. Az oroszok látogatóba jöttek, a Gauthé-t cukorral, cigarettával, gyufaskatulyával halmozták el nagy rokonszenvük jeléül, a gyerekeknek pedig cukrot és kenyeret igértek – másnapra. Az egész társaság nagy ovációval fogadott engem, hogy végre most meg is fogják érteni a hangos beszéd részleteit, mert addig csak mutogatással folyt az eszmecsere.

Két jóakaratú, egyszerű ukrán katona volt, az egyik kissé pityókás volt. Erős tájszólásban beszélt, alig tudtam megérteni, a másik józan volt és tisztább oroszban beszélt. Ugy kiabáltak, mintha kilométerekre lettünk volna egymástól, valójában pedig egészen az orromig hajoltak. Legfőbb problémájuk az orosz kultura volt, azt gondolják a magyarok, hogy ők nem kulturnép, pedig Lenin, meg Sztalin is mindig csak azt mondta: tanulni, tanulni és tanulni. Mutattam nekik is az orosz faragványok publikációját, amit azonban nem tudtak kellően méltányolni. Nézték-nézték a képeket, én meg olvastam a feliratokat és magyaráztam nekik, hogy miről van szó.

59 *Agárdi Ferenc* (Danzinger) (Bp., 1898 – Bp., 1969) publicista, művelődéstörténész. A Galilei Kör alapításától a Kommunista Párt tagja. 1919-ben vörösőr, a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa volt. 1920-ban kizárták az egyetemről, Bécsbe ment, orvosi diplomát szerzett. Megismerkedett József Attilával és Nagy Lajossal. 1930-ban hazatért, és a Társadalmi Szemle és a Gondolat c. folyóiratok munkatársa lett. 1933-ban rövid ideig börtönben volt, három évig rendőri felügyelet alatt állt, majd munkaszolgálatra rendelték. 1944-ben átszökött a szovjet hadseregbe.

Végre megkináltuk őket cukor nélküli teával, amit szivesen fogadtak. Már 9 ó után voltunk, de én intettem népemnek, hogy csak tartsák itt ezeket a derék, jóindulatú embereket, mert amig ezek vannak itt, addig nem lesz rablás az óvhelyen. Majd elájultam a fáradságtól, de még inkább a hangos beszédtől és az alig érthető tájszólástól, de azért a legbarátságosabb képet vágtam a dologhoz és valóban őszintén örültem e jóindulatú egyszerű emberek jelenlétének. Tea után a pityókás köszönés nélkül elment, a másik még maradt kissé, majd szépen köszönve, ő is távozott. Megköszöntem látogatásukat és kértem, hogy másnap is látogassanak meg bennünket, ha lesz idejük...

Halálos fáradtan nekiláttam a naplóírásnak, mikor beállít egy hatalmas termetű marcona képű orosz. Hozzám vezetik. Kérdi, én vagyok-e az igazgató? Nem tudván, mire akar kilyukadni, mondom óvatosan, hogy csak helyettes vagyok. Végtelen jóakarat sugárzott arcáról és az előző oroszok kiabáló beszédjével ellentétben igen halkan és rendkivül finom és választékos modorban beszélt. Mindenekelőtt megnyugtatott, hogy ne féljek semmit. Csak négyszemközt akar velem beszélni, más oroszul tudó magyar ne is legyen jelen, mert nem akar ijjedelmet okozni. A katonai parancsnokság szigorú rendelkezése az, hogy minden rádiót egy helyre kell összehozni, senki nem hallgathat rádiót. Egy helyre kell összegyűjteni a ház összes rádióját. Akinél apparátust találnak, azt kémnek tekintik és agyonlövik, tehát másnap d. e. mindenki szolgáltassa be nekem a rádióját. Megkönnyebbültem, hogy csak ennyi az egész és végigjárva a pincét kihirdettem a parancsot.

Ezen a napon Bédy Lajos utánna járt elhurcolt társaink hollétéről. A Szentkirályi-u. 24. sz. alól a Korvin áruház melletti egyik házba, onnan a Rákóczi uti Divatcsarnokba vitték őket. Itt meghallván, hogy 5 perccel ezelőtt indultak Gödöllő felé gyalog, szaladt utánnuk a mondott irányba. Nagy volt a boldogság, mikor a derék embert meglátták. Reggel 9 ó tájban volt ez. 24 órája semmit nem kaptak enni. Kosáry Domokos kabát-kalap nélkül ment. Hozzájuk szegődött szép csendesen mintha ő is oda tartoznék, így ment velük Sashalomig, hosszasan beszélgetve velük, köztük fiával is, Bédy Tiborral. A kisérő orosz katonáktól megtudta, hogy vasutépitésre viszik őket és cca 1 hét mulva hazaengedik valamennyit. Enni majd Gödöllőn kapnak, ha megérkeznek...

Az itthonmaradottak kissé megnyugodva hajtották le fejüket alvásra, hányva-vetve, vajjon kapunk-e éjszaka újabb tolakodókat. *[A VI. sz. füzet vége]*

[A VII. sz. füzet]

1945. jan. 22. hétfő. Hajnalban ébredtem s alig vártam a reggelt, mert nagyon aggasztott a Régészeti Tár körüli helyzet, nagy sereg lovat állitottak be a földszinti szobákba és a folyosóra. Elképzeltem, hogy minő pusztitásokat visznek végbe a szobákban. Mi lehet az én szobámban maradt berendezéssel és értéktárgyaimmal? Mégegyszer figyelmeztetvén tehát lakótár saimat a Rádiórendelet szigorú és haladéktalan végrehajtására, megindultam, hogy az istállóvá átalakított szobákból mentsem a menthetőt. Huszár Lajos csatlakozott hozzám és kért, hogy az Éremtárból segítsem neki elhozni rádióját. Meg is találtuk, miután rengeteg szétdult ruhanemü, múzeális tárgy, könyv és összevissza-holmin átbugdácsolva eljutottunk az elhomokzsákozott szoba belsejéig.

Huszár Lajos segített a Régészeti Tárból menteni a holmikat. Megtaláltuk a kievi fényképeket és más régészeti anyagaimat és följegyzéseimet szétdulva. Hátizsákomba gyömöszöltünk mindent. Kottáimat is lehoztuk, mindezt a Földrengési Intézetben helyeztük „biztonságba", ahol már előző éjjel jártak a fosztogatók. Egy nagy fazék zsirt is találtunk a polcon, mellette zab, katonai kenyérzsák és néhány más holmi. A zsirt mindjárt akartam vinni, de egyenlőre fontosabb volt a tárgyi mentés, főleg a szobámból (földszint 25), ahová hat lovat kvártélyoztak be, összedobálva bútoraimat a bal oldalra egymás fölé. Szerettem volna Szőnyi-képeimet, szép antik butoraimat és főleg pedig két nagy méretű, hosszukás ezüstlemezemet kimenteni. Utóbbiakat nem azért, mintha az oroszok ezüstre pályáznának, hisz az ezüstholmik szerteszét hevernek mindenfelé a szobák padlóján, hanem attól féltem, hogy mint szép nagydarab, hosszukás, másfél méter nagyságú lemezeket, valami „praktikus" célra egyszerűen igénybe veszik, rozoga kocsijaikat foltozzák ki velük stb stb. A zöld nagy Szőnyi képét az ajtótól jobbra találtam beszorítva a ráma nélkül. Kiszabadítottam. Szomorúan láttam, hogy bizony erősen megrongálódott, ki is szakadt több helyen. Mégis boldogan szaladtam vele a pincébe. A folyosón lévő lovak között bugdácsolva ezután indultam a legnehezebb kirándulásra, a legbelül lévő két ezüstlemez kiszabaditására. A mongol katonák nem értették, mit akarok, hiába magyarázkodtam orosz nyelven. Fölálltam az asztalra, hogy elérjem a lemezeimet, mire ők megijjedtek, hogy a rengeteg zsákmányolt 18. századi lószerszámot, szép csizmákat és egyéb holmikat, takarókat, akarom visszavenni és siettek azokat biztonságba helyezni. Végre a két lemez kezemben volt, rohantam velük ki és le a pincébe. Butoraim és többi Szőnyi-képeim kiszabadítására már gondolni sem lehetett.

4. Fettich Nándor és a múzeum munkatársai az óvóhelyen, 1945 elején. Balról jobbra: Fettich Nándorné, Szabó Ferenc (gépész), Méri Istvánné, Ipacs Pál altiszt, előtte: Nemeskéri Jánosné, leghátul: Hillebrand Jenő, előtte: Fettich Nándor, előtte Szabó Ferenc gépész leánya, végül Pierre Gauthé

Most már csak a 6-8 kiló zsir izgatott. Hivtam Szabónét, álljon meg a pince-ajtóban, én majd hozom a zsirt. Pillanatok alatt vittük is körben a pincében, mutogattuk, hogy kié lehet, de nem akadt gazdája. Nyilvánvaló lett, hogy a katonák más háznál zsákmányolták. Nem mertük lenn tartani, hanem fönn rejtettük el az egyik római szarkofágban.

Most még csak egy fontosabb menteni valóm maradt: előző napon este hosszasan elbeszélgettem Takács József[60] bácsival, régi szocialistával, aki egyike volt az aranyóra megmentőinek és akit beköltöztettünk a múzeumba. Fogadott lányával, egy magyar-utcai fodrász nővel költözött hozzánk. Alacsony termetű, az élet barázdáitól keresztül-kasul szántott arcú, komoly képű, hegyes orrú, szögletes fejű, bámulatosan intelligens, nyugodt és jóindulatú, jó magyar érzésű orosházai magyar, aki egyszerű földművesből küzdötte fel magát állandó önképzéssel a szocialista magyar mozgalom egyik

60 *Takács József* (Orosháza, 1884 – Bp., 1961) szociáldemokrata politikus, újságíró. Alapítója, majd elnöke a Földmunkások Országos Szövetségének, s a 2. vh. után ellene volt az egységes munkáspárt megszervezésének. 1950-től 1955-ig börtönben volt. Dolgozott a Népszava és a Szocializmus c. lapok szerkesztőségében is.

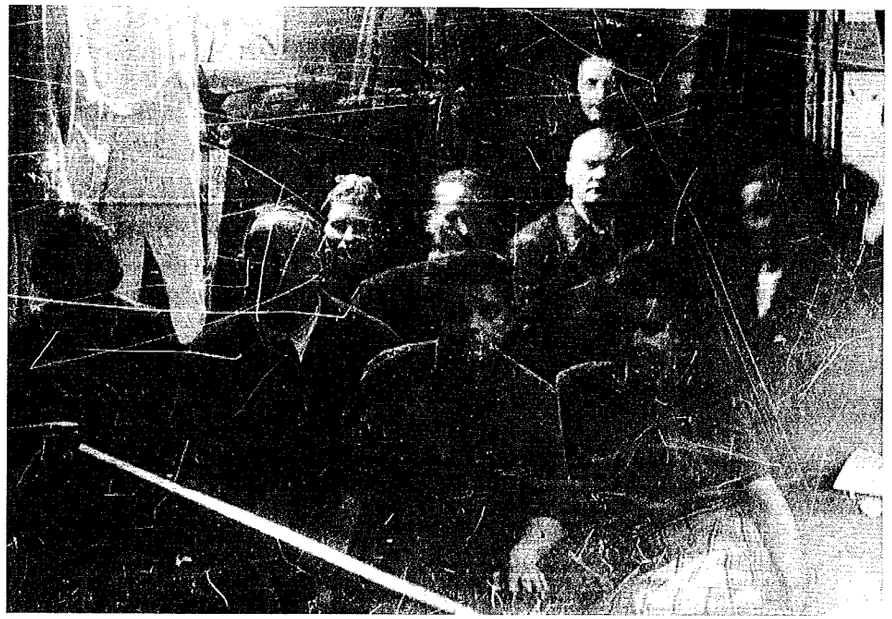

vezető egyéniségévé. Ezt az anthropologiai tipust az Alföld ezen tájékáról több példányból ismerem. Bartha János[61] egyet. m. tanár barátom is ugyanez az emberfajta. Talán a hasonló alakú Horváth János[62] egyetemi tanár is erről a vidékről való.

Először is kértem, hogy a Dunaharasztiban lakó Csajághy Imre, kiváló magyar szocialista elitélt és kegydíjas tanitó sorsán mielőbb segitsenek, mert a legnagyobb nyomorban él ott családjával. Emlékezett rá, személyesen is ismeri. Felírta magának.

Azután magyaráztam neki, hogy én régészeti könyvet adtam ki két szovjet tudóstól 1937-ben, 1944. tavaszán pedig orosz hadifoglyok művészetét ismertettem iparművészeti könyvemben. Igértem, hogy mindkét könyvből adok neki példányt másnap, azaz ma reggel. Tehát mentem, hogy a Régé-

61 *Barta János* (Szentes, 1904 – Debrecen, 1988) irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1925–27 között a berlini Collegium Hungaricum ösztöndíjasa. 1935-ben és 1938-ban Baumgarten-díjas. 1950-ig a bp.-i egyetem tanára, 1951-től a debreceni egyetem II. sz. magyar irodalomtörténeti tanszék vezetője volt. 1982-ben az MTA tagja.

62 *Horváth János* (Margitta, 1878 – Bp., 1961) irodalomtörténész, egyetemi tanár. Létrehozója az 1911-ben alakult Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. 1931-ben az MTA tagja. 1948-ban Kossuth-díjat kapott. 1923-48 között a bp.-i egyetem magyar irodalomtörténeti tanszék professzora volt.

szeti Tár előszobájában lévő fehér, feltört szekrényből elhozzak egy példányt W. Arendt és A. Zakharoff könyvéből. Két mongol katona állt a szörnyű rendetlenségben. Az egyik előszobaasztal felforditva hevert a földön a szóbanforgó szekrény előtt. Mondom oroszul a mongoloknak, segítsenek elhuzni, hogy benyulhassak a szekrénybe. Egy szót sem értettek az orosz beszédből. Erre mutatom nekik, hogy mit akarok. Nem értették meg, sőt félremagyarázták s egyikük egy lépést téve felém szó nélkül hatalmasat rugott a hasamba. Szerencsére alul is vastagon voltam öltözve, fekete téli kabátom is rajtam volt, tehát nagyobb bajom nem lett. Rögtön ugy tettem, mintha nagyon fájna, elkezdtem fájdalmasan jajgatni és szaladtam el tőlük annál inkább, mert a durva fickó azonnal kezdte leszedni géppisztolyát a hátáról. Mire nagynehezen leoldotta a fegyvert, én már a közeli pincelépcsőn futottam lefelé és hamar átöltöztem barna rövid bör kabátomba és világos szürke kalapot vettem, nehogy fölismerjen és valami nagyobb bajt okozzon.

Nevetve meséltem Kubacskának és Molnos Lipótnak ujabb élményemet, amely jobban megijjesztette őket, mint magamat. Ugyanis azt hitték, hogy én is ugy járok, mint Györke Jóska, akit egy orosz azért boxolt mellbe, mert nem értették meg egymást orosz nyelven és erre Györke annyira megijjedt, hogy egészen összetört. Én nevetve biztositottam őket, hogy ez és hasonló kis atrocitások a legcsekélyebb mértékben sem izgatnak, vagy tántorítanak meg engemet, egészen nyugodtak lehetnek.

Már d.e. 10 ó felé lehetett, mikor mindezek az események lepéregtek. Fölszabadulván kérdem az ovóhely lakóit: összehordták-e a rádiókat egy helyre, az előző napon megbeszélt Földrengéstani Intézetbe. Kiderül hogy Huszár Lajos kivételével senki meg sem mozdult. Éktelen dühbe gurultam és üvöltözve szidtam a renitens társaságot. Átmenve a többi óvóhelyre ugyanezt a hallatlan nemtörődömséget és butaságot tapasztaltam. A II. óvóhely egyszerű asszonyai majdnem föllázadtak ellenem, mikor arra hivatkoztam, hogy kémnek tekintik azt, akinél rádiót találnak és agyonlövik. A szidás használt, mert fél óra alatt összehordták a kéznél levő összes rádiókat.

Itt kell megemlítenem, hogy a pincében való hosszas lakás, a konyhán való zsufolt főzés, egymás kerülgetése, a sok nyomoruság annyira idegessé tette az embereket-asszonyokat, hogy többször kisebb-nagyobb kitörések, nézeteltérések támadtak. Növelte a bajokat az a körülmény is, hogy a legkülönfélébb felfogású, állású, korú stb emberek élvén a szűk helyen szorosan egymás mellett, egymás gyengeségeibe akaratlanul is bele-belebotlottak. Érdekes, hogy a legintelligensebb emberek is többször egészen megfeledkeztek egymásról és magukról.

Eleinte a hatalmas hortyogások miatt egymás utáni éjszakákon át sokan – köztük én is – nem aludtak egy szemhunyásnyit. A fő hortyogó: Baky Győző, aki a múzeum egyik legintelligensebb és legjobb modorú embere, egyenesen nem hitte el, hogy ő olyan erősen hortyog, mert felesége – mint ő maga is azt nekünk mondotta – sohasem szólt neki erről. Végül is Baky udvariasan ugyan, de kikérte magának, hogy vele erről tárgyaljak.

Az együttlakók egyike másika éjjel a konyha melletti szeneskamrába ment szükségét végezni; de nem a vödröket használta, hanem a szénre piszkitott rendszeresen. A dolog ugy derült ki, hogy Mériné szenet szedett és a sötétben friss emberpiszokba markolt. Feleségem pedig egy vesszőkosarat tett ilyen piszokra és a friss piszok ellepte a kosár alját. Történetesen nekem volt szükségem a kosárra, kezemmel kitapogattam, hogy tiszta-e a kosár feneke, mert élelmiszert akartam szállítani. A puha és hideg furcsaságot nem tudtam mire vélni, mire gonoszat sejtve megszagoltam: éktelen dühbe gurultam, hatalmasan kitörtem és a legszigorubb szavakkal megtiltottam ezt a barbárságot. A történeti hűséghez tartozik megemlítenem, hogy az egyik legintelligensebb és legműveltebb asszony magából kikelve szót emelt az „emberi dolog" védelmére (ő maga lehetett az egyik delikvens).

Nemeskériék gyermeknevelési elve az, hogy a gyereket naponta többször ordíttatják, mikor éhes, nem etetik mindjárt, mert „orvosi vélemény szerint" a gyermek tüdeje jobban fejlődik a sok orditástól. A 9 hónapos akaratos gyerek ezen kivül is sokat ordít, mert hozzászoktatták, hogy mindent hosszas ordítás után kapjon meg – gondolván: jobban fejlődik a tüdeje. A gyerek méregtől forrva szokott toporzékolni, legföljebb annyira hajlandók a rövidlátó szülők, hogy a forrongó méregzsákot fölveszik és kedveskedő, becézgető szóval mondogatják: „ne sirj kedvesem, ne sirj kedvesem". A lakók nagy részét régóta bántja a dolog, mert sokat szenvednek – velem együtt – a rengeteg ordítozás miatt. Végre megpróbáltam szép szóval lelkükre beszélni, megmagyarázván nekik, hogy amennyit nyernek a réven, ugyanannyit veszítenek a vámon: a gyerek tüdeje talán jobban fejlődik, de már kis korában beleévül egy olyan hatalmas erőszakosság, düh és ragadozó önzés, amely egész későbbi életében döntő kihatással lesz jellemének fejlődésére. Bár előrebocsájtottam, hogy nem beavatkozás akar ez lenni elveikbe és bár csak azon határokon belül kivánok a dologról beszélni, amelyeket nekem ők megengednek, és a lakók idegességére, szenvedésére és panaszaira hivatkoztam, mégis pár pillanat mulva az anya hisztérikus sirásban tört ki, amelyre Nemeskéri is elvesztette a fejét. A körülöttünk

lévők helyeselték higgadt és magas színvonalon mozgó („filozófiai") fejtegetésemet, mire Nemeskéri bocsánatot kért tőlem a történtekért.

Egyik nap Bakyné tört ki hatalmas idegrohamban: nem akarja többé látni „azt a nőt", vigyék el innét „azt a nőt", mert széttépi, stb stb. Hiába csititottuk, még csak nem is felelt, hogy ki „az a nő". Végre a hosszú roham végén másoktól tudtam meg, hogy Mérinéről van szó, alapja pedig az egésznek holmi egészen primitiv emberi félreértés, komolytalan dolog.

Ma Ipacsné tört ki hasonló üvöltözésben amiatt, hogy a Légo ablakot délelőtt a fütött ovóhelyen nyitva tartjuk, hogy a világitást spóroljuk (alig van már gyertyánk). Meg akarta ölni gyermekeit, hogy legalább „akkor ne más ölje meg őket". Nem voltam jelen, tehát nem tudom, miképpen intéződött el a dolog. Ma d. e. azonban mégis sokáig kénytelen voltam több órán át nyitva tartani az ablakot.

Ma d.u. bejött Tóth Zoltán[63] és Rakssányi Anikó[64] érdeklődni: mi van, lehet-e hivatalba járni. Megmutattam neki a hivatali szobákba beszállásolt lovakat, mire látták a helyzetet...

Este három orosz géppisztolyos katona jelent meg szobánkban és igen igyekeztek bezárni a belső ajtót. Mondtam nekik, hogy rossz az ajtó, nem zárható és körülvéve őket elkezdtem igen barátságosan szóval tartani őket. Láttam egyikükön, hogy nem tetszik nekik a dolog. Előkerítettem a gyermekeket, leültettük őket. Több, mint egy óráig traktáltuk őket szép szóval. Közben egyik másik beljebb ment, sőt a konyhába is betolakodott „körülnézni". A beszélgetés közben arra is rátereltem a szót, hogy ma, vagy holnap a GPU tisztjeitől kapunk őrséget, ma délelőtt voltak itt a GPU tisztjei, megtekintették a helyzetet a múzeumban, beszéltek a Teleki miniszter feleségével, kitűzették velünk a francia zászlót s most már ez az épület francia konzulátus lesz. A hosszas beszédet végre megunván fölkerekedtek, miután megigérték, hogy adnak kenyeret és cukrot, én meg rumot igértem nekik cserébe. Az öreg Bédy Lajos kísérte őket ki. Utközben azonban előadták igazi kivánságukat: nekik 3 nő kell, de látják, hogy itt sok gyermek van, rendes emberek laknak, nekik jó lesz akármilyen nő is a városból, Bédy tehát kisérje el őket a városba... Igy is történt, utközben

63 *Tóth Zoltán* (Bp., 1888 – Bp., 1958) történész. 1912-től az MNM levéltári osztályának munkatársa. 1919-től az MNM Érem- és Régiségtár munkatársa. 1921-től egyetemi magántanár. 1930-tól az MNM Tört. Oszt. fegyvertárának munkatársa. 1937 novemberétől a Tört. Tár. osztályigazgató-őre. 1939-től a Pécsi Tudományegyetem Történeti Tanszékén dolgozott, de a fegyvertárat továbbra is vezette. A háború után visszatér a Ma. Tö. Múz. Tört. Osztályára. 1940-től az MTA tagja.

64 *Rakssányi Anna* (Anikó) (1890 – ?) 1916-tól az MNM munkatársa, 1945-ben a Ma. Tö. Múz. Történeti Tár tisztviselője, s nyugdíjazásáig itt teljesített szolgálatot.

azonban találkoztak az őrjárattal. Késő lévén, kénytelenek voltak visszafordulni. Abban állapodtak meg, hogy Bédy ma elviszi nekik a konyakot, amit én közben egy nagy üveg fenekére öntöttem egy teli üvegből számukra. Holnap reggel pedig szerez nekik 3 nőt valamelyik bordélyházból.

Képzelhető, milyen riadalom támadt nőink között. Az izgalomtól mindenki egyszerre beszélt, alig bírtam őket csitítani. Elhatároztuk, hogy éjjelre férfiakat hozunk át a szárítóból (Huszárt és Kretzoit). Ha pedig az őrség holnap délig nem érkezik meg, akkor személyesen fordulunk ujra a GPU-hoz sürgős segitségért.

Ma reggel órákon át igen heves pergőtüzet zúditott az orosz tüzérség Buda ellen. A kertünkben felállított sok aknavetőtől zengett az egész épület. Azt hittük, megindul az általános roham a Vár ellen, pedig csak a tegnap felállított és fölszerelt aknavetők első rendszeres üzembehelyezéséről volt szó. Egész nap jóformán és most este 9 ó körül, – mikor e sorokat írom – ritkábban és sűrűbben szólnak aknavetőink, amiből tudjuk, hogy Buda még nem esett el. Orosz „látogatóink" szerint a Vár már nem sokáig tudja tartani magát.

Éjszakánk aránylag nyugodt volt. Mindenki ruhában feküdt. Már kezdtünk szenderegni, mikor két orosz katona jött be hozzánk (ismerőseink) és követeltek négy erős embert: a kertben fákat kell kivágni, mert akadályozzák az aknavetőket munkájukban. Az öreg Bédy és Győrffy Gyurka[65] fölmentek velük, utközben pedig a szárítóból is fölszedtek két embert, Kretzoit és még valakit. A múzeum-utcai részen a négy legnagyobb fát kellett kivágniok. Közben a Múzeum-köruton agyonlőttek egy magyar civilt, mert nem akart megállani. A körutnak Kálvin tér felőli egyik palotájában kezdődő tűz ütötte fel a fejét, a házból nagy sürgés-forgás látszott. Oroszaink jó kedvükben belőttek géppisztolyukkal. Egy kutyát találtak el, szörnyen jajgatott a szerencsétlen. Erre még többet is odalőttek, hogy ne szenvedjen tovább az állat. Erre azonban a házból is heves géppisztoly-tűz indult meg: orosz katonák voltak ott. A munka befejeztével embereik egy-egy karéj kenyeret és egy darab margarint kaptak: „aki dolgozik, annak enni is kell" – mondták oroszjaink barátságosan.

65 *Győrffy György* (Szucság, Románia, 1917) történész. 1939-ben elvégezte a P. P. Tud. Egy-et 1940–42 között az Egyetemi Könyvtár gyakornoka. 1942–44 között a Teleki Pál Történettudományi Intézet tanára. 1945-ben a Budapesti Nemzeti Bizottság Kulturális Osztályának főtitkára és az MNM Tanácsának tagja volt. 1949–88 között az MTA Törttud. Int-nek munkatársa, tudományos tanácsadója. 1991-től az MTA tagja. 1988-ban Herder-díjat, 1992-ben Széchenyi-díjat kapott.

JATE Egyetemi Könyvtár SZEGED

A nap történetéhez tartozik, hogy Teleki Gézáné a kommunista-párt autóján orosz tiszt kisérete mellett délután elutazott férjéhez Debrecenbe, itt hagyva 5 hónapos fiát és ingóságait Ortutay Gyula családi barát gondozására. Ezt az asszonyt a közügy, a Nemzeti Múzeum érdeke a legcsekélyebb mértékben sem érdekli. A maga személyes problémáján kivül egyebet nem ismer. Kényeskedő mozdulatai és arisztokrata-zsargonja fölháborítóan rikoltó ellentétben van azzal a mérhetetlen sok tragédiával, ami ezekben a szomorú időben bennünket körülvesz.

Január 23. kedd. Reggel siettem Moorgat-hoz és a többi franciához, nemkülönben magyarjaimhoz: menjünk a GPU-hoz, tárjuk fel ujabb tapasztalatainkat és sürgessük meg az őrséget. Takács József bácsit szintén hivjuk át estére, lehetőleg még néhány vörös karszalagos magyarral, hogy nőinket megvédelmezhessük.

A francia De Gaulle-mozgalom vezetője Emile de Barrey, őszhaju, de nem öreg, igen kulturált arcú, intelligens ember, aki a civil életben az Angol-Magyar Bank igazgatója, Fleissig Jóskának[66] jó barátja. Melegen összebarátkoztam vele. Már az első GPU-beli látogatásunk alkalmával velünk jött, mint egyik legfőbb tényezője az itteni francia kolóniának.

Ma délelőtt szintén együtt fogunk menni, még más franciák kiséretében, hogy nagyobb nyomatéka legyen sürgetésünknek.

Ma reggel a múzeum-kerti orosz tüzérség olyan heves tüzet inditott a budai ellenállási fészkekre, hogy az épületből nem is szabad kilépni civilnek. Tehát csak ezután – az oroszok szerint cca egy óra mulva – lesz szabad az ut.

Pierre Gauthével felső kabátot cseréltem, hogy az engem hasbarugó mongol ne ismerjen fel. Gauthé felöltője vörhenyes-barna, az én télikabátom fekete.

Moorgat, Molnos Lipót és én elmentünk tehát a GPU kirendeltséghez a Romanelli-u.[67] 10 alá. Klimenko századost nem találtuk meg, hanem csak fiatalabb tiszttársát. Egy cédulára leírta kivánságunk lényegét és két fegyveres katonával elküldött bennünket a Ferenc-körut 27 alatti GPU-parancsnokságra. Ott sokáig várattak bennünket az utcán, a kapu előtt, végre a két kisérő lejött hozzánk: 2.5 óra mulva menjünk vissza a Romanelli-utcába, onnan ujra el kell jönnünk ugyanide.

66 *Fleissing József* (bankár)
67 Ma: Illés u. (VIII. ker.)

Nagyon átfáztunk, Moorgat és Molnos kértek tőlem rumot. Visszaérkezve Nemeskérivel előhozatom a rumot, ő tévedésből a tegnap este megkezdett konyakot hozza elő. Legnagyobb bámulatomra felét azóta kiitták. Természetesen senki sem mondta meg, hogy ki volt. A konyakot visszaküldve, hozatom a rumot. Jellemző, hogy egyszerre több „beteg" is jelentkezett: Hillebrand,[68] aki fölháborodva mondta el vagy háromszor, hogy mennyire fáj a gyomra és senki sem akar neki adni konyakot; Györke, aki egyenesen megsértődött, hogy a rumot az oroszok számára spórolni akartam. Természetesen én magam egy csöppet sem ittam, márcsak azért sem, mert gyomorfájásaim miatt nem is szabad.

A svéd vöröskeresztnél, ahol egy francia sebesült ismerőst látogattunk meg, hallottuk, hogy a németek Székesfehérvárt visszafoglalták. Talán a rádiók összeszedése is a német ellentámadásokkal van összefüggésben. Úgy látszik Sopron, Szombathely elfoglalása nem felel meg a valóságnak.

Délután teljesen eredménytelenül jártunk a GPU kirendeltségen. Holnap reggel ujra kell mennünk, akkor tisztjeink biztosan otthon lesznek – mondták az ottaniak.

Este egy orosz tüzérőrmester látogatónkkal beszélgettünk vagy egy óra hosszáig: Ortutay, Bédy meg én. A többiek inkább csak hallgattak. Sokat és igen hangosan beszélt a háboru okairól, folyásáról, várható esélyeiről stb. stb. A gyerekeknek hozott több, mint 1 kg porcukrot és kenyeret. Jóindulatú, értelmes, hatalmas erejű és idegrendszerű, himlőhelyes arcú ősember volt, a szláv fajtából. Mutattam neki az orosz hadifogoly-faragványok publikációját: látszólag megilletődött kissé.

A mai napon egy kis humoros esetem is volt. A svéd vöröskereszt kórházában az egyik orosz katonához hivtak tolmácsnak. Mellette állott egy szép szál, egészséges képű orosz bajtársa. A tolmácsolás befejeztével a két orosz elkezdett sugdolózni, közben rám-rám tekintgettek. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Végre megmondták nagy körülményeskedéssel és röstelkedéssel, hogy a nagydarab embernek tripperje van, mentegetőzött: ő fiatalember, én bizonyára megértem ezt stb stb. legyek szives szép csendben megmondani a professzornak ezt a titkot és segítsen rajta. Rusznyák professzor, akit hirből, mint kiváló orvost már ismertem, most pedig nap nap után láttam, megértően intett neki, hogy – rendben van.

68 *Hillebrand Jenő* (Sopron, 1884 – Bp., 1950) régész, egyetemi tanár. A P. P. Tud. Egy-en 1908-ban doktorált. 1914-től segédőr az MNM-ban. 1923-tól igazgató-őr, 1926–29 között a Régészeti Tár vezetője. Betegsége miatt 1925-ben felmentését kéri, 1934-ben ismét osztályvezető lett. Tudományos munkássága jelentős.

Az oroszok – mint általában a katona-emberek, könnyelmüek. Csodálkoztam tegnap este, hogy akármilyen nővel kiegyeztek és szépen lemondtak a mi nőinkről. Bédy Lajos komolyan vette a dolgot. Reggel rögtön átment a Magyar utcába, de ott a Maison Frieda-ban[69] senkit sem talált. A Konti utcában[70] azonban szerencsével járt: a 20. sz. alatti bordélyházban. A tulajdonos először megijjedt, hogy a nőket el akarja vinni a két orosz, aki Bédyvel mindjárt vele is ment. Hiába mondta Bédy, hogy a két muszka itt akar „nősülni", az arra hivatkozott, hogy a nők igen éheznek, nem valók „munkára"... Mikor végre megnyugodott abban, hogy élelmiszert fognak kapni, eltünt 5-6 percre, előhívta a nőket, számszerint hatot, hetet és megmutatta őket az oroszoknak. Kölcsönösen el voltak ragadtatva egymástól, a nők különösen boldogok voltak, hogy most már lesz sütés-főzés. Az oroszok átmentek a közeli, német-utcai élelem-raktárba. Egy zsák babot, cca 15 kg szárított hagymát, kenyeret és egyebeket vittek, amit a szerencsétlenek ujjongva fogadtak. Bédynek is, meg az oroszoknak is nem győztek hálálkodni mondván, hogy örök hálára vannak kötelezve. Az oroszok adtak is Bédynek 20 kg babot és egy kenyeret fáradozásáért. A nők még egy közeli vendéglő pincéjére is felhívták a muszkák figyelmét: hoztak is vagy 7 liter bort s így nekiláttak a „munkának". Bédy megvárta őket szépen, hogy hazataláljanak. Megmutatta nekik a legrövidebb utat. Oroszjaink most már rendszeresen oda járnak. Igy talán a mi nőink megszabadulnak a veszedelemtől. Hanem mi lesz akkor, ha betegségeket szednek fel?

Későn este két ujabb orosz katona-látogatót kaptunk. Az egyik jó magyar képű, csendes beszédű, nyugodt gondolkodású, fölényes itéletü, okos felfogású 45 éves ember volt. Fegyver nélkül jött, gyertyáját itt hagyta ajándékba. Társa géppisztollyal jött, barátságosan mosolygott, csendesen viselkedett. Cca ¾ órai kellemes beszélgetés után békésen távoztak.

Talán ma nyugodt éjszakánk lesz.

Január 24. szerda. Valóban nyugodt éjszakánk volt. Reggel megyek a zsirért: nem találom a római szarkofágban. Kétségtelen, hogy ellopták – a magyarok. Kiadtam Szabó gépésznek, hogy kerítse elő, kutassa át az egész épületet, mert ő ismeri, felesége pedig látta a piros fazekat. Szabóék hevesen tiltakoztak a gyanusítás ellen, de valójában tegnap ott szerezte a rumot, ahol találta – mint maga mondotta.

69 Maison Frieda (Bp., Magyar u.) = nyilvános ház

70 Ma: Tolnai Lajos u. (VIII. ker.)

Szomorú dolog, hogy a pincében nemcsak az oroszok, de még inkább a mi saját embereink rendszeresen lopják az élelmiszereket. Tojásport, zsirt, lisztet és egyebeket nemcsak az én háztartásomból, de másoktól is elvittek. Sejtem, hogy kik a tettesek, de neveket nem akarok leírni.

Délelőtt mentünk a Romanelli-utcába a GPU kirendeltségre (Molnos, Moorgat, egy francia tiszt, meg én). Megérkezett a válasz a Ferenc-körutról: rendet kell teremteni a konzulátusi szobákban, ki kell vinni a lovakat a múzeumi szobákból, le kell zárni a múzeumot stb stb. Mindezt 3 óra alatt, mert különben Malinovszky marsallnak[71] fognak jelenászt még a délelőtt folyamán eljön a múzeumba, hogy a rendelkezéseket végrehajtsa.

Szabó gépészt megbiztam a pincehelyiségek átkutatásával, közben felesége hisztérikus üvöltözésekben tört ki, a Szűz Máriától kezdve minden bizonyitékot előrángatott ártatlanságának igazolására. De férje még el sem indult keresni az eltünt holmikat

Orosz nyelvű igazolványt irtam Oroszlán Zoltán[72], Varjú Domokos[73], Lakatos András, Hafner István, Erdélyi József[74] szépművészeti múzeumi emberek elnökségi papirosra, elnökségi pecséttel. Kubacska irta alá.

Ebéd előtt azt a hirt hallottuk, hogy Buda elesett. Tényleg: hajnalban óriási, pergőtüz-szerű ágyuzásra ébredtünk. Kilenc órára már elült a zaj, szinte teljesen s mikor a Romanelli-utcába mentünk, a Nagykörúton láttuk az orosz tüzérség vonulását a Horthy Miklós-hid[75] felé. Ebéd után orosz katonáink még semmit sem tudtak Buda elestéről.

Délután Szabóék elkezdik keresni a zsirt. Két üres rumos üveget talál a „helyükön". „Hogy kerül ide ez a két idegen üveg a helyünkre?" – kérdi kihivó hangon. „Fütyülök én a maga helyére" – szól neki oda az egyik tisztviselő felesége. „Én meg a magáéra!" – hangzott a válasz. Magamban mosolyogva mentem el mellettük – szótlanul. Kevéssel előbb hallom, hogy az egyik uri nő a gyér megvilágitású konyhában menekül a másiktól és

71 *Malinovszkij, Rodin Jakovlevics* (Odessza, 1898 – Moszkva, 1967) szovjet tábornok. 1944 májusától a magyarországi hadműveletek fő súlyát viselő 2. Ukrán Front parancsnoka.

72 *Oroszlán Zoltán* (Bp., 1891 – Bp., 1971) régész. 1914-től gyakornok az MNM Érem- és Régiségtárában. 1917-ben az Isztambuli Magyar Intézet titkára. 1919-ben ismét az MNM-ba kerül. 1923-tól az O. Ma. Szép. Múz-ba került, az antik osztály vezetőjeként. 1936-ban a szegedi tudományegyetem magántanárrá habilitálja. 1941-ben a szegedi tudományegyetem klasszika archeológia nyilvános rendkívüli tanári címét nyerte el. 1945-től a bp.-i Tud. Egyetem tanára haláláig, a klasszika archeológia nyilvános rendes tanárává nevezik ki.

73 *Varju Domokos* 1945-ben az O. Ma. Szép. Múz-ban segédtiszt, tömbmegbízott és házgondnok.

74 *Lakatos András, Hafner István, Erdélyi József* 1945-ben az O. Ma. Szép. Múz-ban alttisztek.

75 Horthy Miklós híd = ma Petőfi-híd

súgja nekem: „Jézus! Az az undok dög nő..." Nem tudtam miről volt szó, de nem is kerestem, hanem mentem tovább.

Ma ebédidőben Bédyvel fölmentem orosz katonáinkhoz: kisérjen el közülük egyikük fegyveresen szobámba, ahol a goromba mongol-tatárok lovai tanyáznak. Szerencsére gyönyörű kottáimat megtaláltam a könyvstelázsik tetején, a szép 18. századi hegedűtokot is. Egyebet azonban nem tudtunk lementeni a pincébe, mert a beszállásolt lovaktól szinte mozdulni sem lehetett a szobában. A butorokat az északi oldalra halmozták fel s a felszabadult helyekre sűrűn egymás mellé beállították a lovakat. Ezt sem képzeltem valaha, hogy múzeumi szobám, amelyben annyi világhírű tudós fordult meg s ahol annyi szép tudományos és művészeti kérdésről beszélgettem barátaimmal, munkatársaimmal és másokkal, most istállóvá váljék! A Régészeti Tár, Történeti Osztály körüli folyosórészek, nemkülönben a lapidárium előtti rotunda is jól meg vannak rakva lovakkal. A könyvtár irodahelyiségeinek egy részében is ugyanez a helyzet. Délelőtt láttam, hogy az egyik orosz lovat vezetett ki a szobából az udvarra.

Késő délutáni órákban írom e sorokat, de a GPU-ból még mindig nincs itt a tiszt. Várunk, várunk, várunk.

Hillebrand Bédy tolmácsolása segítségével orosz katonáinknál jelentkezett vizhordásra, élelmiszerekért. Holnap lép munkába. Azt hiszem, semmi sem lesz a dologból.

Ma ismét megjelent múzeumi pincénkben Schneller Vilmos[76] min. tanácsos a kultuszból. Mesélem neki a Történeti Osztály aranyainak históriáját. Föl volt háborodva. Kérdi, ki a felelős. Mondjuk Kubacskával neki, hogy Bárányné. Meghökkent, hogy az ő barátja a hibás és csak ennyit felelt: „Tényleg ők lettek legelőször készen a csomagolással". Egyébként nagyon helyesen figyelmeztetett rá bennünket, hogy mindent írni kell. Megnyugtattam, hogy a múzeum történetének ezen legsúlyosabb korszakáról a lehető legrészletesebb naplót vezetek. Mikor a derék Schrank Istvánt bemutattuk neki, mint aki az összes altisztek között a leghősiesebben állotta meg a helyét, akkor pár szóval megigérte, hogy a kibontakozásnál nem feledkezik meg róla, „mert ugyis én leszek az ügyosztály vezetője".

Ma bejött hozzám Oroszlán Zoltán is. Nem tudtam neki pozitivumokat mondani.

76 *Schneller Vilmos* VKM miniszteri tanácsos, a múzeumok számára előírt műtárgymentési munkákat személyesen ellenőrizte.

Este ¾ 9 ókor kertünkben felállitott aknavetők cca egy óra hosszáig dühösen müködésben voltak. A város más részeiből is hallottuk a harci zajt.

Január 25. csütörtök. Hajnalban ismét egy órás heves aknatűz. Egész nap erős légitevékenység.

Délelőtt mentünk ujra a Romanelli-utcába a GPU hivatalba. Semmi eredmény. Be se engedtek bennünket Klimenko századoshoz. Onnan mentünk az Eötvös-utcai magyar rendőrségre Kádár rendőrtanácsoshoz, hogy legalább magyar rendőrségi őrizetet kapjunk. Szivesen fogadtak és továbbküldtek a Mosonyi-utcai rendőrlaktanyába, hogy onnan kapjuk a rendőrlegénységet. Utközben lefogtak bennünket munkára. Csak Moorgat diplomata-igazolványa mentett meg bennünket a munkára való elhurcolástól. Vissza az Eötvös-utcába, mert ma délelőtt az oroszok az egész Mosonyi utcai rendőrséget elhurcolták – ismeretlen helyre. Mire visszaértünk, már ott is megtudták a dolgot. Ennek ellenére megigérték, hogy lehetőleg holnapra küldenek őrséget.

Utközben felnéztem Danzingerékhez: mi hir a Feriről? Örömmel fogadtak: azt hallották legujabban, hogy jó dolga van. Autóval vitték a parancsnokságra, holmijával együtt és Szlovákia felé indultak, tehát abból az irányból várják.

A múzeumi óvhelyeken kezdődnek az élelmiszer-lázongások. Hillebrandot Bédy beajánlotta az oroszoknak munkára – kenyérért. Szivesen is fogadták. De most pillanatnyilag nem akadt dolog, pár perc alatt már vissza is jött: leküldték az oroszok, ő nem koldulhat, ezt érdemelte 30 évi szolgálat után? stb. stb. Föl voltam háborodva, mikor 15 perc mulva az oroszok megjelentek a pincében, hogy adjak nekik négy embert vizhordásra. Rögtön fölküldtem Hillebrandot is dolgozni. Este kenyérrel és cukorral tért vissza. Kretzoit is biztattam hasonló élelem-szerzésre, de nem ment, bár szintén teljesen ellátatlan.

Hallom Kubacskától: mindenki lázong ellenem, hogy a muzeumi közös zsir-, cukor- liszt- rum- stb készletet magamnak tartom vissza stb stb. Kubacska megnyugtatta ugy-ahogy őket, hogy ilyen készletek nem léteznek. A Kiss Jenő[77]–Martsán-féle anyagról van szó, de ez privát anyag, mely fölött én korlátozott mértékben rendelkezhetem tehát nem szórhatom szerteszét. Egyébként a kétszersültből eddig mindazoknak adtam, akik betegség

77 *Kiss Jenő* 1945-ben műszaki alttiszt volt a Ma Tö. Múz. Tört. Tárában. Ekkor 44 éves. A neve mellett kötőjellel szereplő Martsán névre nem találtam adatot.

miatt rászorultak: Molnoséknak, Nemeskériéknek, Szabóéknak és magamnak. Rumot is adtam az aranyóra visszaszerzésénél az orosznak, Moorgatnak, Molnosnak, mikor rászorultak. Magam egy cseppet sem vettem igénybe.

Ma reggel elmentem Kiss Jenőhöz, elmondtam neki az élelmiszer-ügyeket. Helyeselte eddigi rendelkezéseimet az élelem igénybevétele körül.

Kubacska este összehívta az összes zugolódó férfiakat, hogy megértesse velük a valóságot. Utána velem közölte a tárgyalás „eredményét": megértették, hogy nincs igazuk, de hogy belül mit gondol ez a széteső társaság, azt csak az isten tudja.

Napok óta amiatt remegek, hogy az oroszok elviszik utolsó lámpánkat s akkor mi lesz a sötét konyhában? Tehát kiadtam a szigorú rendelkezést: ha orosz jelenik meg a láthatáron, azonnal értesitendők a konyha asszonyai, a lámpát el kell oltani és el kell rejteni. Ma azután megtörtént a katasztrófa: jött az orosz, a lámpát el is oltották, de el nem rejtették. A muszka leemelte szépen és nevetve elvitte. Most azután itt vagyunk minden nélkül a sötétben. Pár rossz mécsesünk még van, de azután...?

A lovakat délután öt hijján elvitték. Megörültünk. Szobám is felszabadult, mert az ott maradt lovaknak egy kőpadlós szobát jelöltem ki, miután a parancsnokkal hosszas tárgyalás után elintéztem a dolgot. Megnyugodva távoztunk. A katonaság egy része is elment, de jöttek ujak is, állitólag azért, hogy rendet teremtsenek. Mi is nagy boldogan nekiláttunk a rendezkedésnek. A nagykaput rendbe hozta Szabó gépész. A Hóman szobájából kivittük a halott orosz katonát. Egyszerre csak halljuk ám, hogy az ottmaradt lovakat nem a kőpados 30. sz. szobába, hanem az Éremtárba vitték. Huszár Lajost magam mellé vettem és kezdtük elölről a lovak kitelepítésének kálváriáját. Másfél óráig tartott, mire kivitték a lovakat a lapidárium előtti térségre, ahol már előbb is lovak tanyáztak. Közben az Éremtár már úszott a lóganéjban, ebben pedig a szerteszét szórt könyvek.

Az utca képe ma egy hajszállal élénkebb, mint tegnap. Sok ember járkel, viszi mindenki a batyuját. Az embereket azonban most is fogják a GPU katonái munkára.

Az uj katonák bejelentették igényüket nőkre. Bédy mint speciálista, megint remekelt, bár az uj igénylők már igényesebbek voltak. Holnap reggel elviszi őket valamerre. Meglátjuk.

Azt a hirt terjesztették rólam, hogy titkos gyertyakészleteim vannak. Valójában egy kis gyertyám van, amit Gorjupp Alisztól[78] koldultam a napokban.

Nemrég azonban tényleg vettem saját pénzemen (40 p.-ért) 2 liter petróleumot. Most azonban nem tudom, hogy miben fogjuk ezt elhasználni.

Az I. ovóhely egyik lakója, történetesen az én anyám, akit a Szisztaszanatóriumból kitettek az utcára s ezért a múzeumba menekült be hozzám minden segitség nélkül egyedül és nagyrészt gyalogszerrel, ma reggel súlyosan megbetegedett. Igen nehéz napom volt vele, mert óriási fájdalmai voltak és vannak jelenleg is. Halász Péter bemenekült főorvos és Járfás Sándor főorvos barátaim adtak neki csillapítószereket. De ezeknek ellenére borzasztó éjszakája volt. Sajnos a sok nő között egyetlen egy sem akadt, aki éjjel segített volna. A férfiak is távoltartották magukat minden segitségtől. 26-án reggel beszállítottuk hordágyon a Rókus-kórházba. Jellemző, hogy Molnos Lipóton kívül egyetlen magyar sem vállalkozott rá, hogy a beszállításnál segédkezzenek. Három francia: Emil de Barrey, Pierre Gauthé és Jules Lombard voltak szívesek segíteni. Egyébként Halász Péter is lelkiismeretesen teljesítette orvosi hivatását, pedig felesége holtan fekszik valahol már egy hete óta, nem tudja eltemetni, mert nincs hozzá segítsége.

Január 26. péntek. Halász Péter 9 ó-kor temeti a feleségét. Nem tudott bekisérni bennünket a Rókusba. Írt beutalót. Felvették anyámat. Siettünk haza a múzeumba, onnan pedig Csorba János polgármesterhez.[79] Az előszobában Oltványi Imre[80] bankigazgató, régebbi barátommal találkoztam, aki most „nagy ember" lett. Gunyosan kérdezi tőlem: „Na hát, ez lett a nagy német-barátságból?" Fölháborodva utasitottam vissza: Én soha német-, orosz-, francia-, vagy angol barát nem voltam és soha nem is leszek. Amikor a magyar kormány Oroszországba küldött német kötelékben, akkor

78 *Goriupp Alisz* (Buziásfürdő, 1894 – Bp., 1979) könyvtáros, sajtótörténész, bibliográfus. 1918-tól az OSZK-ban dolgozott (az ETO rendszer kidolgozója). 1944-ben irányítója volt az OSZK gyűjteménye biztonságba helyezésének. 1946–54 között alapító szerkesztője a Magyar Nemzeti Bibliográfiának. 1960-ban mint az OSZK főosztályvezetője ment nyugdíjba. 1948–53 között az ELTE tanára.

79 *Csorba János* (Makó, 1897 – Bp., 1986) ügyvéd, politikus. 1930-ban az FKGP alapító tagja. 1941-től országgyűlési képviselő. 1944 novemberében a Bajcsy Zs. E. vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnökhelyettese. 1945. január 19 – május 16-ig Budapest polgármestere. 1945–48-ban a Közigazgatási Bíróság elnöke. 1951 júniusától 1953 őszéig kitelepítették.

80 *Oltványi Ime* (Ártinger) (Bácsalmás, 1893 – Bp., 1963) politikus, miniszter, művészeti író. Alapító tagja (1930) a Független Kisgazdapártnak. 1945 januártól a Nemzeti Bank elnöke. 1945. július 21-től november 12-ig pénzügyminiszter. 1945 decemberétől 1946 júliusáig a Nemzeti Bank elnöke. 1947–48-ban berni (Svájc) nagykövet. 1949-ben a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke. 1950-52 között a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. Magángyűjteményét a bajai Türr István Múzeumra hagyta.

is a kultura, nem pedig a politika szempontját képviseltem. Ezt legjobban maguk az oroszok méltányolták, akik nekem és László Gyulának múzeummentő munkánkért köszönetet mondtak most nyáron rádió utján (Oltványi nem tudott róla). Egyébként ha följelentenek, vagy agyonlőnek, akkor sem leszek hajlandó soha általánositva gyülölni a németeket (Oltványi azt mondta, hogy ő bizony már ott tart, mire megjegyeztem, hogy ő politikus gondolkodású ember, erre engem soha semmilyen eszközzel rá nem fognak venni), sem az oroszokat, vagy bármely más népet. Felhozta azt, hogy Szőnyit[81] megfenyegettem, mikor németországi utazásra biztattam. Ez ellen a leghatározottabban tiltakoztam: Szőnyi rendkivül heves természetű, tulzó ember, akinek szenvedélyes bemondásait kellő kritikával kell fogadni. Elmondtam neki, hogy valójában miről volt szó: biztattam, hogy ne maradjon el a magyar kultura reprezentálásáról; kivel képviseltessük a magyar festészetet, ha nem a legjobbakkal? Akkor be is látta, hogy tulzásba ment, mikor válasz nélkül hagyta a hivatalos felszólítást és megigérte, hogy legalább irásban fog válaszolni és lemondani. Úgy tudom meg is tette. Ami pedig az én „német-barátságomat" illeti, nem elég bizonyiték-e a magyar kultura melletti állásfoglalásomra az, hogy évek óta intenzíven foglalkozom a magyar stilussal? Több se kellett Oltványinak: igen, ez rendben van, de művészeti szempontból ez a legnagyobb tévedés. Pár szóval próbáltam tisztázni, hogy mennyire ismeri könyveimet; láttam, hogy valamit hallott harangozni, de írásaimat nem olvasta, a kérdésbe még csak nem is próbált behatolni. Hivatkozott Pátzay-ra,[82] Szőnyire, de össze-vissza vagdalkozásából semmi komoly kritika nem derült ki. Végre megegyeztünk abban, hogy én a magyar stilusmunkámat jónak tartom, ez az én dolgom, ő rossznak tartja, ez az ő dolga, de hogy a magyar művészet érdekében végeztem ezen munkálataimat, az bizonyos. Nagyon örült ő is, hogy ilyetén tisztáztuk a dolgokat, mert ő mindig igen nagyra becsült és ma is becsül mint tudóst és mint embert. Én viszont arra kértem, hogy bennem egyebet ne is lásson, mert más nincs bennem.

81 *Szőnyi István* (Újpest, 1894 – Zebegény, 1960) festőművész. 1920-ban rendezte első kollektív kiállítását az Ernst Múzeumban. A húszas évek végén Zebegényben telepedett le. 1938-tól haláláig a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Kossuth-díjas, kiváló és érdemes művész.

82 *Pátzay Pál* (Kapuvár, 1896 – Bp., 1979) szobrászművész. 1912–14 között a bp.-i Képzőművészeti Főiskola növendéke. A két világháború között több évet külföldön tanul. 1945-ben a Művészeti Tanács tagjává választották. 1970-ig a bp-i. Képzőművészeti Főiskola professzora. Kétszeres Kossuth-díjas, kiváló művész.

Végül mégy egy privát panaszomat is föltártam, ami miatt évekkel ezelőtt elhidegültem tőle. Látszólag elcsodálkozott, pedig akkor csakugyan érthetetlen módon viselkedett velem és családommal.

Bucsuzásnál bizalmasan kérdi tőlem: „És Fitz József?"[83] Meg kell jegyeznem, hogy Fitzet is ott találtuk a polgármester előszobájában. Félrevonom, és megmagyarázom neki: Fitz József abszolut becsületes, komoly könyvtári szakember. Valóban német-barát volt, de tenni semmit nem tett. Sokan rossz néven veszik tőle, hogy egyes zsidókat nem mentett meg akkor, amikor talán lehetett volna. Ezt azonban nem politikából tette, hanem egyszerűen, mert nem energikus és nem elég agilis ember. Egyébként ha bántani fogják, akkor a magyar kulturát fogják bántani az ő személyében!

Erre a nemvárt konferálásra Oltványi is meghökkent egy kissé és biztosított, hogy ő is csak a magyar kultura érdekeit nézi s az ilyen embereknek nem fog ártani – egyszerüen bosszuból.

Visszaérkezve a múzeumba, Kubacskát az Elnökségen találtam nagy rendezési munka közepében. Ez a lelkes, energikus, lobogó szenvedélyű ember a rengeteg kétségbeejtő nehézség közepette is helyt áll, amennyire lehet, életet, bizalmat önt környezetébe. Egész éjjel a kapu alatt virrasztott, hogy személyesen győződjön meg az éjszakai „forgalomról", a katonaság viselkedéséről és hogy ennek alapján tehesse meg az intézkedéseket a romeltakarításokra.

Különös kontraszt gyanánt hatott mellette az ugyancsak lesoványodott, de összeroskadt, nyakát vállaiba huzó, imbolygó Györke József. Jön-megy, de semmit nem tesz, ha beszélnie kell, akkor hangoskodó módon „letorkol" mindenkit. Nem lehet tudni, mi baja van. Örökké meg van sértődve. „Az emberek 99%-a önző!" – fakad ki végre, de gunyos mosolyán kivül egyéb jelét nem adja gondolatainak: tessék kitalálni, hogy ő kire és mire gondol. Nota bene: nem akartam megkérdezni, hogy maga-magát is beleérti-e a 99%-ba, de az tudvalévő dolog, hogy az ügy rovására is tulon tul óvatos szokott lenni, ha személyi érdekéről van szó. Ezt egyszer szemére is vetettem, el is ismerte, hogy igazam van.

Kérdem Kubacskát: mi baja Györkének. Felelete: nem tudja, csak azt látja, hogy mindjobban egyedül maradunk a múzeum irányításában.

83 *Fitz József* (Oravicabánya, 1888 – Bp., 1964) könyvtáros, irodalomtörténész. 1914-től az Egyetemi Könyvtárban, 1930–34 között a pécsi Egyetemi Könyvtárban mint a könyvtár igazgatója dolgozott. Pécsett egyetemi tanár 1941-től. 1934–45 között az OSZK főigazgatója. 1945. május 7-én az MNM Igazoló Bizottsága határozata „a közszolgálatban való meghagyása mellett az előléptetéstől öt évi időtartamra kizárja és vezető állásra alkalmatlannak mondja ki". (K 726 1945-151)

Délután a kultuszminisztériumból futár hozott egy ünnepélyes nyomtatványt, mely szerint épületünk az amerikai orthodox patriarchatus védelme, azaz amerikai védelem alatt áll. Mivel oroszaink kiköltözködőben vannak, nem is tartottuk szükségesnek elébük tárni a számukra bizonyára jelentéktelen irást. Ma éjjelre már csak 3 orosz marad az épületben.

Délelőtt az orosz katonák a környező házak egyikéből két nőt hoztak be szobájukba. Kimenetelnél szőnyeget cipeltek e nők: „ajándékba" kapták a katonáktól.

Miután a lovakat is kivitték, mongoljaink pedig szedték-vették holmijaikat szobámból és annak tájékáról, összetoboroztam embereimet (Méri, Baky, Lengyel, Vidra[84]) és a Bárányné szobájából cca 30-40 kg szétszórt ezüstholmit és egyebeket, továbbá Zichy[85] szobájából egy csomó szőnyeget lehoztunk a pincébe, nehogy ezekből is ajándék legyen.

Érdekes, hogy Tápay Szabó Gabriella holmijai, köztük sok szép ezüstedény, az előszobában kidöntve hevernek azóta, hogy ő bent járt, látta ő is, de meg sem próbálta, hogy összeszedje azokat. Én ezek után nem akarok hozzányulni az ő tulajdonát alkotó értéktárgyakhoz, mert félő, hogy bonyodalom támad belőle. Holnap elküldök lakására.

Halász Péter főorvos estefelé eljött a pincébe. Vacsorát adtam neki. Az éjszakát óvhelyünkön fogja tölteni. Most már annyira jutott, hogy feleségét és nagynénjét, akik egyszerre haltak meg légiaknától, kiszállitotta a Kerepesi temetőbe. Eltemetni még nem lehet, mert rengeteg a halott, nincs sír.

Az orosz katonát Hóman szobájából végre eltemettük a múzeum kertjében (Méri, Baky, Kubacska, Huszár és a Gurdon-gyerek). Egy napig tartott, mig az átfagyott földben a sirt meg tudták ásni. Szabó gépész az elnöki hivatal zárjait rendbehozta. Bezdek és Mayer nekiáttak az ablaküvegezésnek. Ma éjjel ismét éjjeli ügyelet lesz: Kretzoi és Bédy lesznek fönn. Mindnyájan kíváncsiak vagyunk, lesz-e ujabb orosz invázió.

Este Kubacskával megbeszéltem a holnapi programot: ½ 11-kor a Rádióból Ortutay, Barrey és én megyünk az orosz városparancsnok-tábornokhoz,[86] hogy a múzeumi épület mentesítését kérjük. Utána az Eötvös-utcába a Rendőrségre, hogy végre rendőrséget is kapjunk.

84 *Lengyel* keresztneve nem szerepel a naplóban, így biztos adatot nem tudtam szerezni róla. *Vidra Ferenc* I o. könyvtári altiszt. 1945-ben 48 éves.

85 *Zichy István gr.* (Bábolnapuszta, 1879 – Aba, 1951) történész, festő. Münchenben, Nagybányán és Párizsban festészetet tanult, ezt cserélte fel a történész pályával. 1913-1919 között az O. Ma. Szép. Múz. magyar történelmi képcsarnokának vezetője. 1931-től egyetemi magántanár. 1934-1944 között az O. Ma. Tö. Múz. főig. 1935-től 1945-ig a Magyar Néprajzi Társulat elnöke. 1925-ben az MTA lev. tagja, 1949-ben megfosztották tagságától.

86 A főváros első parancsnoka Csernyisov vezérőrnagy volt.

Hallom, hogy a Nemzeti Bizottságtól[87] Supka Géza[88] kérte és meg is kapta a Nemzeti Múzeum elnökségét. Délelőtt futólag találkoztam vele a polgármester előszobájában. Önérzetes fölényeskedéssel fogott velem kezet. Meglátjuk, mit hoz.

Január 27. szombat. Az óvohelyeken nem volt nyugtalanság. Ellenben fönn annál zajosabban lüktetett a katona-élet. Fél kettő órakor a Hóman lakás egyik ablakán, amelynek rácsát gránát kitörte, mulatozó orosz katonák hatoltak be a francia konzulátusi rész szobáiba – nőkkel együtt. Világosságot gyujtottak és hajnalig dorbézoltak. A nők vihogását is többször világosan lehetett hallani. A butorokat összetörték, írógépeket földre dobálták, lábbal taposták. Még a múzeum távolabbi részeit is fölkeresték. A Régészeti és Történeti Tárak szobáinak ajtai szerencsére tárva-nyitva voltak, a szobákban minden össze-vissza hányva fekszik most is, a lovak nyomait sem tisztogattuk össze stb stb: tehát szó nélkül visszafordultak. Járkálásukat mi is hallottuk 5 ó tájban az I. óvóhelyen.

Tanulságunk ebből megint csak az, hogy egyenlőre nem tanácsos tisztogatni, rendezgetni. Jobb, ha minden marad a régiben, a piszok, feldultság, nyitott ajtó sokkal inkább véd bennünket, mint a kapuk, ajtók, ablakok lezárása. Mindenesetre ezt jelenteni fogjuk az orosz városparancsnoknak.

A hátsó kaput római feliratos kövekkel eltorlaszoltuk. Mialatt evvel foglalatoskodtunk, megjelent Bárányné, a Történeti Osztály vezetője s előkelő hadaró beszédben előadja, hogy a raktári szekrényben az aranytárgyakon kivül egyetlen igazi ezüsttárgy nem volt, amit mi tegnap lehordtunk, az szerinte mind hamisezüst volt. Hiába mondtam, hogy én ismerem az ezüstöt, hogy magam is ötvös vagyok, ő csak erősködött, hogy hamis ezüstök voltak. Az aranyakat már elismerte. Be sem várva, hogy rendelkezzek, mint főigazgató helyettes, hadarva kiabálja, hogy ő elmegy a múzeumból, ugysem szolgál tovább, indítsak fegyelmit ellene, ha akarok, neki úgyis mindegy....

87 Nemzeti Bizottságok a helyi hatalom átvételére és gyakorlására alakított szervek. Átvették a helyi közigazgatás vezetését, a politikai élet irányítását és az újjáépítés szervezését.

88 *Supka Géza* (Bp., 1883 – Bp., 1956) régész, művészettörténész. Diplomáját a graz-i egyetemen, doktori fokozatot a kolozsvári egyetemen szerezte meg. 1904-től az MNM Érem- és Régiségtárában dolgozott. Több külföldi egyetemen tanított. 1918-ban a Nemzeti Tanács prágai követté nevezte ki. 1921-ben a tanácsköztársaság alatti magatartása miatt elbocsátották. 1945-ben az MNM elnökeként rehabilitálták. 1945. június 7-én lemondott (K 726 1945-233). Supka Gézát a Budapesti Nemzeti Bizottság határozata alapján a *VKM* (1658/1945. elnöki szám alatt) a múzeumi önkormányzat teljes helyreállításáig terjedő hatállyal megerősítette és az MNM ideiglenes elnökévé kijelölte. 1945–49 között az MTA levelező tagja. 1949-ig a magyarországi szabadkőművesek nagymestere volt.

Akarok indulni Barrey Emillel[89] az orosz városparancsnok-tábornokhoz, mikor megjelenik Danzinger Feri barátom. Végtelenül megörültem, elmondtam neki a helyzetet, kértem segítségét a múzeum számára. Adtam neki egy darab szalonnát és miután múzeumi társaimnak bemutattam, elindultunk hármasban.

Közben bementünk a KP[90] Tisza Kálmán téri[91] házába keresni Dr Weil[92] nevű párttagot, aki Danzinger barátja. Nem találtuk. Vas (Weinberger) Zoltán[93] párttitkárhoz nem mentünk be, mert Ferivel nincsenek jó viszonyban.

A tábornok tartózkodóan, de udvariasan fogadott bennünket. Részletesen előadtuk a múzeumi állapotokat és kérésünket. Válaszában arra hivatkozott, hogy Budapesten van a front, tehát semmin ne csodálkozzunk. Mégis ki fog küldeni egy tisztet a múzeumba, lehetőleg ma őrséget ad és holnap este iratot kapunk mi ketten: Barrey meg én. Írtam felszólítására hamar egy orosz nyelvű kérvényt, azt ketten aláírtuk. A tábornok ceruzával ráírta az elintézést és szivélyesen kezet fogva elbocsátott bennünket.

Onnan mentünk a Bangha-u. 2 sz. alá, az orvosi egyesületbe, de Weil dr-t nem találtuk meg. Megbeszéltük, hogy délután ujra megpróbáljuk.

Ma igen erős ágyuzás, gépfegyverzaj, repülőtevékenység tölti be a levegőt. Egy perc nyugalom nincs. Ugy látszik Buda alá érkeztek a németek.

Délután Danzinger Feri pontosan 3 ó-kor megjelent. Weil Dr-ra több, mint egy óra hosszáig várakoztunk. Végre jött a felesége. Értelmes orvosnő. Megegyeztünk, hogy Danzinger vele megy a Tisza Kálmán-téri KP házba, ott Weil dr-ral elintézi a saját dolgát és engem, azaz a Magyar Nemzeti Múzeumot a KP védelme alá helyezteti. Kieszközli, hogy Weil fog engem Vas Zoltán KP titkárhoz bevezetni. Hétfőn késő délelőttre beszéltünk meg uj találkozót a múzeumban.

89 *Barrey Emil* az Angol–Magyar Bank egyik igazgatója, aki az ostrom alatt a múzeumban tartózkodott.

90 Kommunista Párt

91 Ma: Köztársaság tér (VIII. ker.)

92 *Weil Emil* (Dombegyháza, 1897 – Bp., 1954) orvos, egyetemi tanár, Kossuth-díjas (1949). A KMP pártapparátus megszervezéséért börtönbe került, 1945-ben megszervezte az orvosszakszervezetet. 1950-53 között washingtoni követ. 1953-ban az egészségügyi szervezéstan első ny. r. tanára lett a bp.-i orvostudományi egyetemen. Tiszteletére emlékérmet alapítottak.

93 *Vas Zoltán* (Weinberger) (Bp., 1903 – Bp., 1983) kommunista politikus. 1944. decembertől 1945 januárjáig felügyelete alá tartoztak a karhatalmi és pártgazdasági ügyek. 1945. januárfebruárban a Központi Vezetőség-Központi Titkárságának vezetője. 1945. február-május között Budapest közellátási kormánybiztosa. 1945 május-november között a főváros polgármestere.

Délután Puchász Károly[94] átad nekem egy nagyértékű zománcos és drágaköves régi főuri aranyláncot és egy marékra való összekötözött aranygombot: a lótrágya között találta a Történeti Osztály előtti folyosó-részen.

Délután még nagy tömeg ezüstkoszorut, ezüstkelyhet, tálcát, kanalakat és egyéb ezüstöket hordtunk le a pincébe Bárányné szobájából. Az őrületes össze-visszaságban nem lehet áttekinteni, hogy még mennyi maradt ott. Az ezüstök, írógépek cipelésében résztvett Grexa Gyula[95] és egy Szemző Piroska nevü könyvtári tisztviselőnő is. Sajnos, délelőtt-délután a várost kellett rónom, hogy segitséget szerezzek a múzeum számára, ezért rendszeresen nem tudtam irányítani a mentést. Jellemző, hogy Bárányné egyáltalán nem vett részt a munkában, sőt pár perces körülnézés után eltávozott. Tóth Zoltán is megjelent Rakssányi Anikóval, de három fényképezőgépjén kivül egyéb muzeális érték mentésével nem foglalkozott. Azt azonban saját szememmel láttam, hogy Rakssányi Anikó többünk jelenlétében letérdelt előtte a földre és összetett kézzel rimánkodott neki – nem tudom miért. A fényképezőgépeket együtt rejtették el a pincébe (Grexa közremüködésével?) és csakhamar eltűntek. Ez még délelőtt volt. Délután nagy tömeg ezüst szállítását mi folytattuk.

Ma délután kaptunk két rendőrt: egy civilruhásat és egy egyenruhásat. A Hóman-lakás nagy szobájába kályhát állitottunk be. Ma már egy francia (Gauthé) alszik ott az egyik rendőrrel, a másik rendőr a portásfülkében fog inspekciózni Huszár Lajossal.

A Gazdasági Hivatal egyik ablakának rácsozatát kivették az oroszok, így a „közlekedés" ott teljesen szabad. Ismeretlen arcu orosz katonák járnakkelnek ma egész nap az épületben – magyar kurvákkal, akik „krumplit pucolnak" nekik. A Hóman-lakás egyik ablaka ugyancsak ki-bejáró hely, de ezt deszkával és homokzsákokkal eltorlaszolták. Mialatt ez a torlaszolás folyt, megjelent az ablak alatt egy részeg orosz és puskatussal verte a homokzsákokat, illetőleg a deszkát – eredménytelenül. Mégis bejött a múzeumba – a két kurvával, de nagy vivmányunk, hogy ezuttal már a főbejáraton, nem pedig az ablakon át.

94 *Puchász Károly* (Bp., 1892 – ?) 1911-től dolgozott az MNM gazdasági osztályán, 1930-ban ellenőre. 1939-ben a. Ma. Tö. Múz. c. gazd. ig. A háború után az MNM Elnöki Hivatal gazdasági vezetője.

95 *Grexa Gyula* (1891 – 1977) könyvtáros. 1919–1927 között az MNM Széchényi Könyvtárának alkönyvtárosa. 1927–1930 között a Werbőczi Gimnázium tanára. 1944 májusában szolgálattételre berendelték az OSZK-ba. 1945. január 18. és március 31. között a Ma. Tö. Múz-ban teljesített szolgálatot. Az MNM Adattárában található egy nyilatkozat, amelyet 1962. június 21-én írt. Ebben azokat a visszemlékezéseit rögzíti, amelyeket a mentési munka során tapasztalt. A nyilatkozat egyébként az 1962-ben készített ún. F. N. ostromnapló VII. sz. függeléke.

Kubacskát délelőtt fölkereste Supka Géza és Fitz József és magukkal hívták a Központi Városházára, hogy a Nemzeti Felszabadító Bizottság itt gyülekező tagjaival együttesen tárgyaljanak. Kubacskát nagyon elkedvetlenítette az, hogy mindenki csupa negativummal traktálta: majd ha itt lesz a kormány! Őrség? Arról egyenlőre tegyen le a múzeum. Építőanyag, kátránypapír stb.? Arról is le kell tenni. „Hát akkor miért jöttem én ide?" Fakadt ki Kubacska. Majd sirva fakadt a kétségbeeséstől. Oldalt tőle álldogált egy magas, nyurga férfi. Látván elkeseredését így szólalt meg: „Forduljon énhozzám a bajával". Erre Kubacska élénken kérdezi tőle: „Mi vagy Te itt?" Elmondja, hogy neve Sáry Ignác, a Kárfelvételi bizottságnak a tagja, egyébként már ők számbavették a megmaradt raktárkészleteket, szánjaik is vannak bőven. Segíteni fog a múzeumon, mert tökéletesen megértette, amit Kubacska mondott: csak egy Nemzeti Múzeum van, ekörül épülhet ki az uj Magyarország szellemi élete, tehát a legelsők között lesz a Nemzeti Múzeum. „Nagyszerű! Te a mi emberünk vagy! Két hét óta ez az első okos szó, amit hatóságtól hallok, a többiek mind hülyék!" Bár a többiek körülötte hallották, nem vették rossz néven, mert végeredményben a Nemzeti Múzeumról volt szó. Tehát holnap írást nyujt be Kubacska és annak alapján sürgősen elintézik a kérést. Fitz és Supka künn már türelmetlenkedtek és sürgették Kubacskát. De az visszakiabált: „Hagyjatok békén tárgyalni, végre a mi emberünkre találtam, aki nemcsak beszél, hanem tesz is valamit a múzeumért".

Visszajövet utközben Supka kérdi Kubacskát: „Hát velem mi lesz?" Erre nagy szemmeregetés és kérdő tekintet. „Az elnökségemmel!" – feleli Supka. Előadja, hogy őt már a Nemzeti Bizottság előző ülésén meg is erősitették a Nemzeti Múzeum elnöki tisztében. Sőt ezt a városházán is mondta a politikusok egyik csoportjában, Kubacska hallotta is. „Ugyan ne beszélj, én ott voltam az ülésen és nem hallottam" – mondta az egyik politikus. Kubacska megmagyarázza szépen Supkának, hogy nem hivathatja össze a tisztviselőket „elnökválasztásra", amint azt Supka szeretné, mert erőszakolás jellege volna a dolognak s ő elveszítené a bizalmát belső munkatársainak, akikkel már hónapok óta elnök nélkül, segítség nélkül körömszakadtig védelmezi a múzeum érdekeit. Hanem ha ő a legfelső hatóságtól hoz egy írást, mely őt az elnöki székbe ülteti, akkor meghajlik az egész Nemzeti Múzeum és szépen engedelmeskedni fog neki mindenki. Egyébként pedig nem tudjuk, hogy a minisztérium és más legfőbb szervek miképpen fognak intézkedni. Az ügyvezető alelnök és a főigazgatók egy része Budapesten van, tehát meg kell várni, miképpen alakul a helyzet. Supka végül is megértette és helyeselte Kubacska nyilt és határozott magatartását és belenyugodott abba, hogy – vár. Szép barátságosan bucsuztak. Fitz József utólag mondotta, hogy nem tudott kitérni előle, annyira szorgalmazta az „elnökséget", kénytelen volt azt felelni neki, hogy „jól van, légyen elnök – őtőle lehet". Kubacska beszédjének azonban ő is örül, mert érzi, hogy nem olyan egyszerű a dolog, és baj lehet belőle.

Január 28. vasárnap. Egész délelőtt a Történeti Osztályban feldult raktár-anyagokat mentettünk le a pincébe. Még mindig sok aranyat találtunk. Ezüst edényeket, evőeszközöket, kelyheket, monstranciákat kilószámra szedtünk össze. A Történeti Osztály tisztviselői közül ma sem segített senki. Ezeket osztályuk anyaga egyáltalán nem érdekli. Méri Pista összeszedte a gyűrűket is. A földön szétszórt rengeteg holmi között még aranygyűrűk is szép számmal akadtak. Éppen ebédelni kezdek, mikor hallom: „minden ember föl, mert ég a lapidárium!" Rohanunk föl, valóban teljes erővel égett. Hamar elrakattam az ajtó körüli fadolgokat, a szomszédos Kiadványraktárt is kiüríttettem. Azután léket vágtunk a befagyott vízmedence jegén, és vödörláncot alkotva nekiláttunk az oltásnak. Egyidejűleg azonban óriási tömeg, ládákba csomagolt municiót kellett elhordanunk, mert a tűz pár méterre odébb javában pattogott. Az utcáról is befogtunk nőket-férfiakat.[96] Előkerítettünk egy nyomorult, kézzel hajtható fecskendőt is. Az égő rész fölött a csarnokban, egész közel az ablakhoz sok nagy fatábla és üvegezett fakeret állott. Ezeket Gurdon, Györke és én eltologattuk, hogy tüzet ne fogjanak. Kubacska elrohant a polgármesteri hivatalba segitségért. Igértek neki valami segítséget, de valójában semmit sem adtak. Megvártam mig

96 A háború alatt két alkalommal pusztított tűz a Magyar Nemzeti Múzeum épületében.
Először az 1944. szeptember 13-ai légitámadás során, amikor is az épület északi részén lángolt a tetőszerkezet. A tüzet Dr. Sztrilich Pál klinikai tanársegéd vezetésével önkéntesek oltották el. Az eseményeket Dr. Sz. P. jelentéséből is ismerjük. Az oltás sikere annak volt köszönhető, hogy még a légiriadó ideje alatt elindultak az önkéntesek és késedelem nélkül kezdték meg a tűz oltását, amit a városi tűzoltók fejeztek be. Károkról nincs feljegyzés. (K 726 1944-261)
A *második* tűz 1945. január 28-án volt. Erről így ír jelentésében Fettich: „Január 28.-án kigyulladt a Történeti Osztály lapidáriumi nagy raktára és a bent levő anyagai megsemmisültek: másod-harmadrendű régiségek, porcelánok, kerámia, egy régi ötvösműhely berendezése, régi vastárgyak, ónkannák és -tálak (részben kassai anyag), szabadkőmüves bútorok, fölszerelések. Nagyobb értéket csupán az itt felhalmozott magán műkincsek képviseltek. (báró Szalay, Mariay Ödön, Stowasser hangszergyűjteménye stb stb.)". Továbbá a „Zichy gyűjtemény (dinasztiák portrémetszetei), amely két ládában a lapidáriumban őriztetett megsemmisült. Ez a kár kb. egy millió pengőre tehető." Bp. 1945. március 12. (K 726 1945-23) Fettich Nándor visszaemlékezése az általa 11. sz. Múzeumi Napló címmel ellátott füzet 17. oldalán: „Porrá égett a Történeti Osztály nagy raktára. Az urak most nem ülnének itt szép sorban ha én akkor nem vagyok itt, és nem állok helyt, mert az egész épület porrá égett volna."

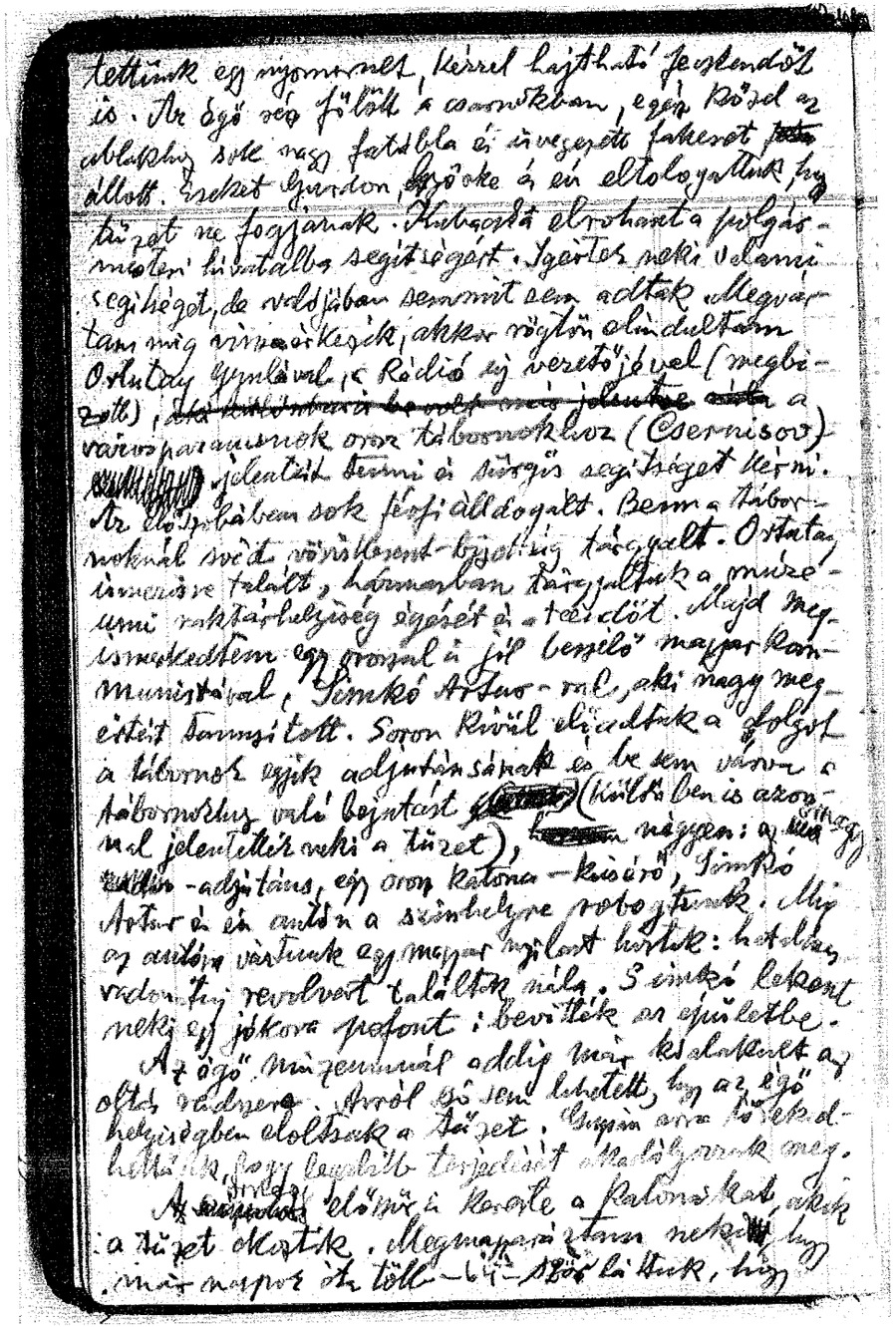

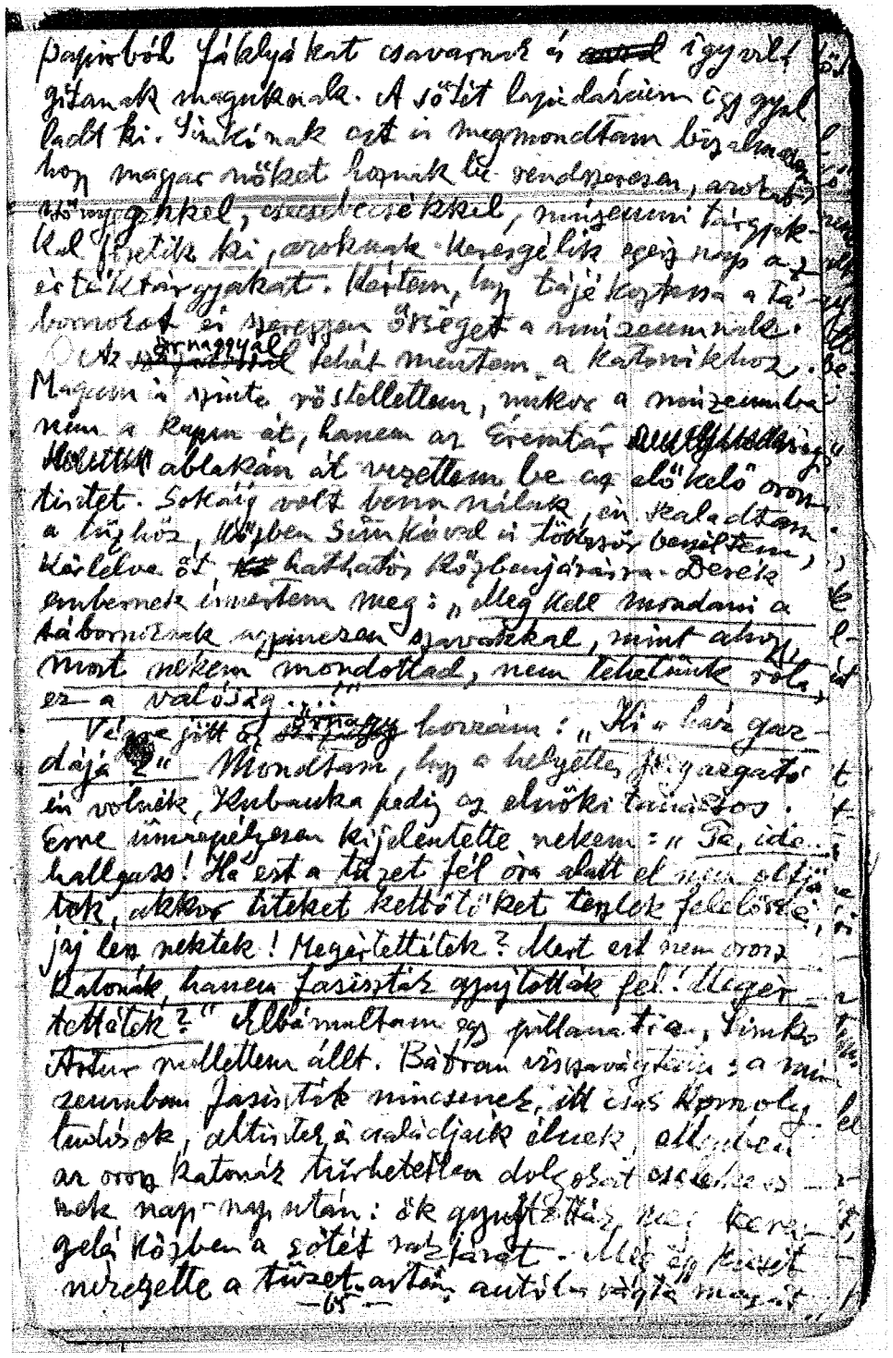

visszaérkezik, akkor rögtön elindultam Ortutay Gyulával, a Rádió uj vezetőjével (megbizott), aki különben is be volt jelentve nála a városparancsnok orosz tábornokhoz (Csernisov) jelentést tenni és sürgős segítséget kérni. Az előszobában sok férfi álldogált. Benn a tábornoknál svéd vöröskereszt-bizottság tárgyalt. Ortutay ismerősre talált, hármasban tárgyaltuk a múzeumi raktárhelyiség égését és a teendőt. Majd megismerkedtem egy oroszul is jól beszélő magyar kommunistával, Simkó Artur-ral,[97] aki nagy megértést tanusított. Soron kivül előadtuk a dolgot a tábornok egyik adjutánsának és be sem várva a tábornokhoz való bejutást (különben is azonnal jelentették neki a tüzet), négyen: az őrnagy-adjutáns, egy orosz katona-kisérő, Simkó Artur és én autón a színhelyre robogtunk. Mig az autóra vártunk egy magyar nyilast hoztak: hatalmas vadonatuj revolvert találtak nála. Simkó lekent neki egy jókora pofont: bevitték az épületbe.

Az égő múzeumnál addig már kialakult az oltás rendszere. Arról szó sem lehetett, hogy az égő helyiségben eloltsuk a tüzet. Csupán arra törekedtünk, hogy legalább terjedését akadályozzuk meg.

Az őrnagy először is kereste a katonákat, akik a tüzet okozták. Megmagyaráztam neki, hogy már napok óta többször láttuk, hogy papirból fáklyákat csavarnak és így világitanak maguknak. A sötét lapidárium így gyulladt ki. Simkónak azt is megmondtam bizalmasan, hogy magyar nőket hoznak be rendszeresen, azokat szőnyegekkel, csecsebecsékkel, múzeumi tárgyakkal fizetik ki, azoknak keresgélik egész nap az értéktárgyakat. Kértem, hogy tájékoztassa a tábornokot és szerezzen őrséget a múzeumnak.

Az őrnaggyal tehát mentem a katonákhoz. Magam is szinte röstellettem, mikor a múzeumba nem a kapun át, hanem az Éremtár ablakán át vezettem be az előkelő orosz tisztet. Sokáig volt benn náluk, én szaladtam a tűzhöz, közben Simkóval is többször beszéltem, kérlelve őt hathatós közbenjárásra. Derék embernek ismertem meg: „Meg kell mondani a tábornoknak ugyanezen szavakkal, mint ahogy most nekem mondottad, nem tehetünk róla, ez a valóság..."

Végre jött az őrnagy hozzám: „Ki a ház gazdája?" Mondtam, hogy a helyettes főigazgató én volnék, Kubacska pedig az elnöki tanácsos. Erre ünnepélyesen kijelentette nekem: „Te, idehallgass! Ha ezt a tüzet fél óra alatt el nem oltjátok, akkor titeket kettőtöket teszlek felelőssé, jaj lesz nektek! Megértettétek? Mert ezt nem orosz katonák, hanem fasiszták gyujtották fel! Megértettétek?" Elbámultam egy pillanatra, Simkó Artur mellettem állt. Bátran visszavágtam: a múzeumban fasiszták nincsenek, itt csak

97 *Simkó Artur* Csernyisov tábornok titkára.

komoly tudósok, altisztek és családjaik élnek, ellenben az orosz katonák tűrhetetlen dolgokat cselekszenek nap-nap után: ők gyujtották meg keresgélés közben a sötét raktárat.[98] Még egy kicsit nézegette a tüzet, azután autóba vágta magát és köszönés nélkül elment. Én észrevéve az autó indulását, utánuk futottam és a nyitott ablakon bekiabáltam Simkónak, hogy legyen szives tárgyilagosan referálni és odahatni, hogy vége legyen a sok borzasztó pusztításnak. Megígért mindent.

A vödörláncban az egész múzeumi társadalom résztvett: asszonyok, lányok is. Az utcáról nőket férfiakat tereltek be a katonák, de akadtak, akik maguktól is jöttek: Szabó Tamás, Báró Karg Györgyné, Baranyay Jusztin, Solymos Péter zongoraművész[99] stb stb. Este lett, a tűz már kezdett leégni, mikor beszüntettük az oltást. Egy darabig még künn őrt álltam Moorgat Pierre-el, de aztán bejöttünk, mert nem volt értelme a veszélyes sötétben álldogállni. Belül, az égő rész vasajtójához őrséget állitottunk (Nemeskérit és Lengyelt). Egész éjjel fönnmaradunk és vigyázunk.

Simkó Artur ugy informált, hogy a tábornok zord, komoly ember, aki szigorúan bánik embereivel. Éppen ma pofozott föl egy orosz kapitányt. Biztos, hogy itt is rendet fog teremteni, ha megtudja, mi okozta a tüzet. Vajjon módja lesz-e Simkónak feltárni az igazi helyzetet? Holnap talán elválik.

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy ebben a veszedelemben is – mint mindig – Kubacska és Molnos jártak legelől a munkában! Mellettük még Méri Istvánnak volt nagyobb szerepe az oltásban. A múzeum emberei és családtagjaik lelkesen kivették részüket a munkában. Az idegenek nagy része, különösen a fönt említettek, példaadóan viselkedtek. Az én szerepem a vödörlánc fönntartásában, az orosz katonákkal való üvöltözésben, a szökni akaró idegenek összefogásában nyilvánult meg. Bizony, sokan betegségekre hivatkoztak, jajgattak, nyilvánvalóan szimuláltak és lehetőleg szökdöstek is. Rendkívül nehéz volt a vödörláncot fönntartani. A Baross-utcai Álattár személyzete majdnem teljes számmal megjelent. Jól dolgoztak.

98 Ennél a résznél van a legnagyobb eltérés az 1962-ban írt naplóban.

99 *Baranyay Jusztin* (Várpalota, 1882 – Pannonhalma, 1956) cisztercita szerzetes, egyetemi tanár. Az egyházjog tanára 1949-ig a hittudományi jogi karon. Részt vett a katolikus közéleti mozgalomban és a legitimista szervezetek vezetésében. A Mindszenty-per másodrendjű vádlottjaként 15 évi fegyházra ítélték.
Szabó Tamás, Báró Karg Györgyné az ostrom alatt részt vettek a múzeumi mentési munkákban.
Solymos Péter (Törökbecse, 1910) zongoraművész, főiskolai tanár. Budapesten, Bécsben és Párizsban tanult. Nemzetközi hírű zongoraművész. 1948-tól a Zeneművészeti Főiskola tanára. 1957-ben Liszt-díjat kapott.

Az öreg Bédy holnap hajnalban indul Gödöllőre, hogy a ma szétosztott igazolványok segítségével kiszabaditsa fiát. Tehát lejött az óvhelyre lefeküdni. Pillanatnyilag Kubacska és Nemeskéri vannak a lapidárium ajtójánál és az odahordott vizzel öntözik a tüzet.

A történeti hűséghez tartozik megemlíteni, hogy az orosz katonák sem a muníciós ládák átrakásában, sem a tűz oltásában legcsekélyebb részt nem vettek, csak ide-oda járkálva nézték a munkát.

Este a naplóirás után fölkeltettem Bakyt, hogy menjünk segíteni vizet hordani Kubacskának és Nemeskérinek. Nehezen kelt, de végre elindultunk hárman: Baky, feleségem meg én. Fönn volt még Szilágyi Mihály, derék könyvtári altisztünk és Kretzoi, aki a kapu alatt teljesített szolgálatot a magyar rendőrökkel. Baky csakhamar visszament lefeküdni, mi pedig ¾ 1-ig hordtuk a vizet. Egész idő alatt Méri Pista is velünk dolgozott, sőt a tűz oltásában (hűtésben) valamennyi között a leghathatósabban tevékenykedett. Az éjszaka második felére is fönn maradt Kubacskával ügyelni arra, hogy nem terjed-e át a tűz a szomszédos helyiségekbe. Különösen félős a rendkívül értékes, maga nemében páratlan magyar kulturhistóriai anyag: a metszetgyűjtemény. Másik oldalról a praeparátori laboratórium helyiségei veszélyeztetettek a sok gyulékony anyag miatt. A fal már itt-ott kilyukadt és a tűz átvilágitott. Nagyon aggódtunk, de reggelig nem történt baj. Az izzó parázs még tüzesiti a falakat, reméljük azonban, hogy a mai nagy hideg hamar lehűti a tárva-nyitva lévő izzó helyiségeket. (Utólag megjegyzem, hogy a tűztől pár méternyire, a szomszédos pincehelyiségekben voltak el-rejtve a könyvtár és múzeum legnagyobb kincsei).[100] Kubacska a tűznél éjjel elmesélte, hogy milyen tanácstalansággal fogadták. A tűzoltófőparancsnokkal is beszélt, de sem ez, sem a többi vezető ember nem tudott neki pozitívumot mondani. Végül a kerületi rendőrséghez utasították, amit meg sem próbált, hanem szaladt vissza az égő múzeumhoz, hogy legalább a múzeum belső embereit irányítsa a tűz lokalizálásában.

Január 29. hétfő. Korán reggel fölébresztettem az óvhely lakóit, hogy én is minél előbb mehessek a városba az őrség stb stb kieszközlésére. Az öreg Scharankot elküldtem Danzinger Ferenc lakására: jöjjön mielőbb be a múzeumba, mert baj van. Mire megborotválkoztam Pető Telekista portás borotvájával, arra már meg is érkezett Danzinger.

Mentünk egyenest a Központi Városházára, a Nemzeti Bizottság tagjai között keresni támogatót. Zakariás D. Sándor barátom szivesen állt segitségemre: Dr. Gulácsy Györgyhöz,[101] a Nemzeti Bizottság titkárához vitt. Előadtam neki az előadandókat. Erre ő fellármázta a fejeseket. Kijött Jámbor Alajos alpolgármester, aki jó „magyar érzésű régi kommunista". Szörnyülködve hallgatta a múzeum magyar történelmi raktár pusztulásának elbeszélését. Mondtam, hogy Csernyihov tábornok mindenről tud, kérvényt iratott velem, saját-kezűleg jelenlétemben irta rá kérvényemre a rendelkezést, a befészkelt katonaság kiköltöztetését és a múzeum őrizetét igérte stb stb. Bucsuzáskor Gulácsy dr. jóakarólag veti oda hozzám: „...a Nemzeti Bizottság mai ülésén előterjesztem Supka múzeumi elnökségét".

Mentünk Weil dr-hoz, a KP orvos-egyesületi megbizottjához a Bangha Béla-utca[102] 2. sz. alatti egyesületi helyiségbe. Utközben benéztünk a múzeumba, hogy van-e valami ujság. Weil dr-ra ismét várni kellett. Az időt naplóírással töltöttem ki. Végre megérkezett. Közepes termetű, széles testű, komoly arckifejezésű, halk hangú, tetőtől talpig bcsületes ember benyomását keltő 50 év körüli szemüveges férfiú, akin a 8 évi börtön nem igen látszik meg. A KP szervezésében vezető szerepe volt.

Összeültünk hármasban. Megmagyaráztam, hogy a városházán Kubacska semmi segítséget nem tudott szerezni a Nemzeti Múzeum részére, nyálazó emberek azok, akikre támaszkodni alig lehet. A Nemzeti Múzeum az egész emberi művelődés tulajdona, ez mindnyájunké. Kérem őt, mint a KP egyik vezető emberét, hasson oda, hogy Vas Zoltán utján hathatós segítséget kaphassunk Csernyisov tábornoktól. Weil dr azt felelte, hogy egyetért velem mindenben, de a magyar kultura szempontjából is kötelességének tartja, hogy mindent elkövessen. Beszélni fog Vas Zoltánnal s a tábornokhoz fogja őt küldeni. Egyébként már említette Vas Zoltánnak, hogy beszélni akarok vele ugyanezen ügyben. Biztatott, hogy menjek egyenest hozzá, szivesen fogadni fog. Komoly, higgadt és meggondolt beszédje biztatóan hangzott, ezért bátran nekivágtam, hogy a magyarországi Kommunista Párt fejéhez személyesen forduljak. Danzinger Ferenc elkísért. Sajnos, hiába mentünk a Tisza Kálmán téri házba, mert Vas Zoltán kevéssel előbb távozott autójával.

Siettem vissza a múzeumba. A nagy hidegben nagyon átfáztam, tehát forralt vinkó-bort ittam és megebédeltem. Közben magyar-orosz nyelvü igazolványokat állitottam ki egy csomó embernek. Közben jött Kelemenné, Waldapfel Eszter,[103] hasonló igazolvány kiállíttatása céljából. A Waldap-

100 A zárójelben található rész valóban utólag került a lap aljára.

101 *Gulácsy György* (Nagykároly, 1908 – Bp., 1979) ügyvéd, kisgazdapárti politikus. 1931-től a FKGP tagja. 1945. január 21-től májusig a Bp.-i Nemzeti Bizottság főtitkára volt. 1945 novembere és 1946 márciusa között belügyi államtiktár.

102 Ma: Krúdy Gyula utca (VIII. ker.)

103 *Kelemenné Waldapfel Eszter* (Bp., 1906 – Bp., 1968) történész, könyvtáros. 1931-ben bölcsész-

felek a magyar hazafias kultur-zsidóság rétegébe tartoznak. Az öreg Waldapfel[104] mintagimnáziumi tanár volt, kiváló pedagógus hirében állt, aki intenzív publicisztikai munkásságot is fejtett ki.

Félrevontam tehát Waldapfel Esztert egy kis eszmecserére: hallottam, hogy Joó Tibor[105] és Hubay Ilona[106] nagyon haragszanak Fitz József könyvtári főigazgatóra több minden miatt, többek között azért, hogy nem mentette meg a kiváló tudós Halász Gábort,[107] pedig hacsak egy kicsit kockáztatott volna, meg lehetett volna menteni az elhurcolástól. Különösen Joó Tibor fente rá a fogát. Én már beszéltem Hubay Ilonával, hogy kapacitálja Tibort: ne ártsanak Fitz Józsefnek, mert habár kimondott német-barát volt, tenni nem tett semmit, a politikai életben aktív szerepet nem játszott, mégcsak antiszemita sem volt. Szerintem becsületes lelkű kulturember, akiért nagy kár volna. Meglepetésemre Waldapfel nagyon előnyösen nyilatkozott Fitzről: ő mindig a legeslegjobbakat tapasztalta, teljesen egyetért velem és maga részéről mindent megtesz, hogy leszerelje a haragvókat.

Ortutay Gyula a kora délelőtti órákban elment a Tisza Kálmán-téri KP-házba, hogy Vas Zoltánnak személyesen referáljon a múzeumi égésről és kérje segítségét. Nagyon fel volt háborodva, hogy csak igéretet kaptunk, őrséget pedig nem, igérte, hogy még a mai nap folyamán beszélni fog Csernyisov tábornokkal. Ortutay ott találta Bisztrai Farkas Ferencet,[108] a művészeti kiadót, és felhívták még arra is Vas Zoltán figyelmét, hogy vannak még más kulturális intézmények is, amelyek védelmét meg kellene szervezni. Ortutay sok mindenkinek elmondta a Nemzeti Múzeum égését, magam is hasonlóképpen; mindenütt nagy megdöbbenéssel fogadták a hirt,

doktori, 1935-ben tanári oklevelet szerzett a bp.-i egyetemen. 1935-től az OSZK tisztviselője. 1946-tól a kéziratár vezetője, 1952-től főigazgató-helyettes. 1958–66 között az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója.

104 *Waldapfel János* (Nagyzáblát, 1866 – Bp., 1935) pedagógus, tanügyi író. 1897–1915 között a bp.-i gyakorló főgimnázium tanára. 1914-ben elindította a Közműveltség c. folyóiratot. Nagy szerepe volt a a korszerű nevelés meghonosítását célzó mozgalmakban.

105 *Joó Tibor* (Kolozsvár, 1901 – Bp., 1945) filozófus, publicista, könyvtáros. Tanulmányait a szegedi egyetemen végezte, és 1933-ig az egyetem könyvtári tisztviselője. 1933-tól az OSZK-ban könyvtáros. Kétszer kapott Baumgarten-díjat (1934, 1939). Budapest ostroma alatt szerzett sebesülésben halt meg.

106 *Hubay Ilona* alkönyvtárnok az OSZK-ban, 1945-ben megsebesült.

107 *Halász Gábor* (Bp., 1901 – Balf, 1945) kritikus, irodalomtörténész. A bp.-i egyetemen 1920–24-ben magyar és francia irodalmat, filozófiát és esztétikát hallgatott. 1925-ben doktorált. 1927-től az OSZK „önkéntes gyakornoka". 1932-től a Nyugat egyik vezető kritikusa. Munkaszolgálatosként a balfi táborban halt meg.

108 *Bisztrai Farkas Ferenc* (Marosvásárhely, 1903 – Bp., 1966) könyv- és lapkiadó, közgazdász, politikus. 1933-tól az Ars Hungarica művészettörténeti sorozat szerkesztője és kiadója. Tagja volt az ideiglenes nemzetgyűlésnek és az országgyűlésnek (1945-51) is.

de sokan már tudtak róla. A városban általános a megdöbbenés és fölháborodás.

Délelőtt Huszár Lajost egy orosz hadnagy kereste: Moszkvában tanár, numizmatikus, szeretné megtekinteni az Éremgyűjteményt. Huszár bevezette a botrányosan tönkretett Éremtárba, ahol jelenleg is még vagy 10 orosz (nő és férfi) tanyázik. Nagyot nézett ő maga is, hogy mit műveltek itt az oroszok és csak csóválta a fejét.

Kora délután szaladtam a Rókus-kórházba anyámat meglátogatni: tegnap a tűz miatt nem mehettem. Akkor tudtam meg, hogy még tegnapelőtt este meghalt. Megoperálták bélcsavarodás miatt, de a szív nem birta ki az operációt. Elhoztam szegénynek a holmiját és fölkerestem a hullaházban, hogy még egyszer lássam. A sok hulla között első pillanatra nem ismertem föl az arcot, mert fejjel volt kifelé, de amikor a dolgos kezekre pillantottam, fölismertem szegény anyámat, aki a legutolsó időkig is még annyit dolgozott, tett-vett érettem és a családért.

Siettem vissza a múzeumba, mert már elindulásomkor láttam, hogy oroszok garázdálkodnak a Történeti Osztályon. A kapu alatt Nemeskéri és Molnos Lipót fogadtak: az oroszok kardlappal verték őket el a Történeti Osztályról, csupán az „öreg" szakállas Grexa Gyulát tűrték meg maguk mellett, „sztarik"-nak szólították és rablott holmikkal (ékszerek, ezüstök) és 70 pengővel ajándékozták meg. Kubacska sógornője a pinceajtóban leste Grexát, aki órákon át hordta a kincseket a pinceajtóhoz Marik Gittához.[109]

A dolog történetéhez tartozik az, hogy a napokban, mikor Raksányi Anikó Tóth Zoltánnal együtt benn járt a múzeumban a három fényképezőgép megmentésére, én ujra szóvá tettem a hallatlan felületességet: miért nem rejtették el a kincseket a pincébe? Egyuttal azt is mondottam, hogy a páncélszekrényt feszegették már korábban, de nem tudták kinyitni. Raksányi Anikó azt felelte: „Ott ugyan semmiféle múzeumi kincset nem találnak, csak privát ékszerek vannak ott". Természetesen a privát ékszerek mentését én ezért utoljára hagytam, mint ahogy a Tápay-Szabó Gabriella nagy tömegű ezüstjét is csak utoljára szállitottuk le a pincébe.[110]

109 *Marik Gitta* Tasnádi Kubacska András sógornője.

110 Idézet Fettich Nándor 11. számmal jelölt „Múzeumi Napló"-jából (17–18. p.): „Ugyanezen napokban derült ki, hogy Bárányné a Történeti Osztály vezetője a légitámadások elől csak a kiállítási anyagot menekítette, a többi rengeteg kincset pedig a hivatali szobák részben puhafa szekrényeiben hagyta és erről már nemcsak hogy nem mert jelentést tenni nekünk, hanem amikor sorba jártam a szekrényeket kérdezve, hogy mi van bennük, menekítsük a tartalmukat, egyre azt felelte, hogy privát holmik és hamisítványok vannak a szekrényben. Pedig én még a népvándorláskori raktári bronzokat, és vasakat, sőt még a népvándorláskor egész könyvtárát is lemenekítettem a pincébe. Fölkeltem helyemről és mutattam, hogy Bárányné szobájában cca.

Mikor azonban visszaérkeztem anyámtól a múzeumba, szinte nem akartam hinni a szememnek: Marik Gitta kezében nagy tömeg muzeális értékű főuri ékszert, edényt és egyéb holmit látok. Ő maga pedig lesve lesi, hogy a derék Grexa még a továbbiakat is hozza az oroszoktól. Rögtön embereket toboroztam: Hillebrandot, az öreg Bédyt, Molnos Jóskát és mentünk a feltört páncélszekrényhez menteni a menthetőt. Bizony még nagyon sok XVIII. századi ezüst tálat, egyházi ezüst edényt, kelyhet, ékszert szedtünk össze a romokból mindaddig, míg a sötétség beállta véget nem vetett a kisérteties munkának. A pincében viszonylagosan biztos helyen rejtettük el az igy megmenekített anyagot. De mennyit vittek el az oroszok? Grexa szerint böröndöket és ládákat tömtek meg a rabolt anyagokkal. A „hulladékokból" oda-odalöktek neki egy-egy főuri ékszert, vagy edényt. A holmi között volt egy hegedű is, amelyet nagy nevetve elkezdtek pöngetni. Elvitték ezt is.

A pincében mindnyájan meg voltunk döbbenve a lelkiismeretlenségen: hogyan tudtak ennyi kincset fönn hagyni, mikor a rendelet úgy szólt, hogy a múzeum kincseit el kell csomagolni és biztonságba kell helyezni. De még inkább fölháborított bennünket az, hogy a Történeti Osztály vezetője, Bárány Istvánné és tisztviselői: Tápió-Szabó Gabriella,[111] Tóth Zoltán, Steffanits Mária,[112] Pásztory Balázsné, Raksányi Anikó benn jártak a múzeumban az orosz foglalás után, látták, hogy rendszeres fosztogatások folynak és a kincsek összeszedésében a legcsekélyebb mértékben sem igyekeztek részt venni, nem tettek semmit, legföljebb csak a maguk holmijával törődtek. Tápió Szabó Gabriella még csak a saját ezüstjeit sem szedte össze, hanem ott hagyott mindent.

Kubacskával megegyeztünk abban, hogy ezeknek a tisztviselőknek nem állítunk ki igazolványt, ellenben majd felelősségre vonatjuk őket – hallatlan indolenciájuk miatt.

Éjjel Kretzoi Miklós lesz az éjjeli inspekciós, Kubacska az egész éjjeli munkában megbetegedett. Már előzőleg erősen meghült volt. Ma egész nap ágyban feküdt. Előző napon is feküdni akart, a tűz miatt azonban nem maradhatott.

térdig, Tápay Szabó Gabriella szobájában cca. embermagasságig tornyosodott a rengeteg ezüst-arany kincs. [...] Bárányné és társai összefogtak ellenem, az igazolásnál kinyirattak engemet (igaz a tervük nem sikerült, mert pár hónap mulva visszahívtak állásomba), Báránynéból a Történeti Osztály vezetője lett és - - - - disszidált!"

111 Fettich kéziratában többször is így olvasható.

112 *Steffanits Mária* 1936-ban MNM Elnökségi Titkárságon dolgozott (K 726 1936-299). 1939. június 30-tól 1942. november 1-ig I. o. könyvtári főtiszt az O. Ma. Tört. Múz-ban (K 726 1942-283). 1945-ben a Történeti Tárban dolgozott.

Bakyné délben izgalmas jelenetet rendezett amiatt, hogy férje reggel óta áll a tűznél; Mérit, aki egész éjjel önként dolgozott, kíméletlenül támadta, katonaszökevény gyanánt aposztrofálta stb stb. Ez utóbbi pontnál megfogtam és helytelen magatartásának belátására bírtam. Bocsánatot kért. Erélyes válaszom az óvhely lakóit megnyugtatta.

Utólag hallom Nemeskéritől este, hogy reggel megjelent a múzeumban egy zöld parolinos egyenruhás női rendőr: a parancsnokságtól érkezett, a múzeumban orosz katonának lakni nem szabad, ha pedig mégis be akarnak jönni, akkor négy magyar fogjon össze és dobja ki őket. Ezzel aztán távozott. Magyarjaink a kapu alatt azt se tudták, hogy sírjanak, vagy nevessenek-e. Mindenesetre a fosztogatás ma egész nap a szokottnál intenzívebben folyt.[113]

Január 30. kedd. Reggel korán keltem és keltettem az ovóhely lakóit, hogy mielőbb nekilássunk a kincsek menekitésének. Alig kezdjük a munkát, hallom, hogy az Eszterházy-palotában előző este agyonlőttek egy lovat, mert a hátsó lábát kitörte. Csodálatos módon az istálló közepén egy mély, kitéglázott üres gödör van, amelybe belelépett a szerencsétlen ló és lábát törte. A kincsek menekitését rábíztam megbízható embereimre, magam pedig mentem Hesz[114] ásványtári altiszttel és fiával, fölszerelten éles késekkel, baltával és edényekkel egyenest a lóhoz. Már az előző lónál is nekem kellett a nyuzást és trancsírozást végeznem, ugyanis legtöbben nem bírják az állatot vágni, de még nézni sem és így ki vagyunk téve annak, hogy néhány élelmes egyszerűbb ember és idegen szétviszi az egész értékes husanyagot s mi lóhus nélkül maradunk. Márpedig veszedelmesen fogynak készleteink. Én személy szerint is érzékenyen érdekelve vagyok, mert már egy hónap óta teljesen az én háztartásomon áll Hillebrand ellátása, Pierre Gauthét 2 hónap óta tartjuk Mériékkel közösen, édesanyám is minden élelem nélkül került hozzánk január elején a kórházból.

A ló hatalmas, jól táplált, sőt kövérnek mondható állat volt. Hátára fektettük, lábairól és hasáról lefejtettük bőrét, majd az oldalait is kiszabadítottuk és mintegy a saját lenyuzott bőrére kiterítettük a remek zsákmányt. Csakhamar rengeteg igénylő támadt. Vágtuk és ontottuk a hust mindenkinek bőven. Az említett lyukban pedig már egy másik ló, egy sovány gebe is kitörte a mellső lábát. Keservesen vergődött a nyomorult állat. Hívtam orosz katonát, hogy lője agyon a szerencsétlent, ne szenvedjen tovább. Az

113 Ez a bekezdés az 1962-ben készült „másolatból" hiányzik.

114 *Hesz Károly* (1903 – ?) műszaki segédtiszt, ásványtári altiszt. 1945-ben 42 éves.

orosz hozta géppisztolyát és kétszer beleeresztett fejébe egy-egy sorozatot. Azonnal kimult.

Az első ló is még meleg volt. Hátsó combja erősen vérzett a lábtöréstől. Egyébként pompásnak látszott a husa. Nem is volt öreg állat. Az óvóhelyen mégis pánik tört ki, mert Puchász Károly gazdasági igazgatónk fitymálva mondogatta, hogy dögöt eszünk, neki az nem kell stb stb. Alig tudtam Nemeskérinét meggyőzni az ellenkezőjéről. Puchászéknak honnan, honnan se, még most is bőven van marhahusuk, ezért a lóhust megvetik s ezt másoknak is tudomására hozni igen előkelő dolognak tartják. Hogy menynyire megnehezítik a múzeumi dolgozó emberek életét az ilyen „bemondásokkal", azt nem gondolják meg előre (utólag sem).

Befejezvén a mészáros-munkát, összeszedtem embereimet és nekiláttunk ebéd után rögtön a kincsek folytatólagos mentésének. A Régészeti Tár három páncélszekrényét a délelőtti és a déli órákban törték fel orosz katonák, tehát ebben az időben nem lehetett a közelben tartózkodnunk. A Történeti Osztály nagy páncélszekrényével előző napon „végeztek". Meglestük tehát, hogy mikor mehetünk és rögtön indultunk is.

Nemeskéri a Kovrig Ilona[115] szobájában népvándorláskori aranyakat talált elszórtan. Én Méri Pistával mentem a Magócsy Nelli szobájába, mert annak páncélszekrényében szándékosan hagytam őskori egyszerű aranykarikákat arra az esetre, ha a csőcselék megöléssel fenyegetne bennünket a múzeumi aranyakért. Legnagyobb bámulatunkra az aranyakat megtaláltuk, pedig a becsomagolt darabokat az oroszok bontogatták, de mert nem órát találtak, ott hagyták a sok szemét között.

Mialatt így gyűjtöttük a kincseket, két orosz tábornok egy elegáns bundás civil és egy orosz őrmester, tehát négy tagból álló bizottság jelent meg a múzeumban. Inspekciós emberünk, Nemeskéri János futott értem. Pillanatok alatt a múzeum középső átjárója alatt voltam, ahová arra már Molnos Lipót is érkezett.

Először is megmutattam nekik a kiégett lapidáriumi raktár-részt, megmagyarázván nekik, miképpen történt a dolog. Onnan vittem őket az Éremtárba. Az előszobában rengeteg irat összehalmozva, magas kupacban, rajta össze-vissza dobált butorok hevertek, ugyhogy alig tudtunk keresztülvergődni az ajtóig. Meglepetésemre belülről beszegezve találom. Elkezdtem

115 *Kovrig Ilona* (Arad, 1912) régész, történész. Tanulmányait a P. P. Tud. Egy-en végezte. 1936-ban doktorált, és még ez évben a Ma. Tö. Múz. gyakornoka lett. 1963-tól osztályvezető nyugdíjazásáig (1977). Ezután 1987-ig az MNM munkatársaként rendszeresen tovább dolgozott mint tudományos szaktanácsadó és tudományos kutató. Nevéhez fűződik Fettich Nándor tudományos hagyatékának rendezése.

nyomni befelé, mire belülről sivító női hang felel oroszul: „ki az, itt nem lehet bejönni, menjenek vissza..." stb stb. Visszakiáltom, hogy „a maguk tábornokjai vannak itt" és intek az őrmesternek, hogy menjen ő előre. Az vállal benyomja az ajtót, mire mind a hatan benn voltunk az éremtári irodaszobában. Néhány orosz nő és katona volt benn. A szobát csaknem teljesen kiürítették, az ablakhoz téglát raktak le, azon tűz lobogott, fölötte nagy katlanban víz melegített [!]. Az ablak rácsát kitörték, kivülre könyvtári falépcsőt helyeztek az ablak alá s azon át közlekedtek, amint azt már a tűzeset alkalmával és a századossal együtt konstatáltuk. Mutatom a tábornoknak: „így lehet aztán könnyen tűz a múzeumban". Mentünk az éremtári szobákba. Az összes szekrények tárva-nyitva. Próbaképpen kihuztunk fiókokat. Az érmek bennük voltak. „Innen semmit sem visznek el" – mondta az egyik tábornok. De viszem be őket az elhomokzsákozott szobába is, amelyikben a legértékesebb textíliákat és műtárgyakat helyeztük el. Erre nagy botrány tört ki, mert egy csomó katona ott bujt el a tábornok megjelenésekor és most hanyatt-homlok menekült a tulsó kisajtó felé. Az egyik tábornok utánuk vetette magát és vallatóra fogta őket. Molnos visszahuzott engem a kínos jelenettől. Bement a másik is. Elkezdték nézegetni az őrületes összevisszaságban heverő halmaz egyes darabjait. Egy csontmarkolatos tőrkardot mustrálgatott egyikük. Egy gyönyörű XVIII. századi főuri ruhát huzott elő a másik. Odahív engem az ajtón át és kérdi, mit keresnek itt ezek a holmik. Megmagyarázom neki, hogy ezt a szobát a légibombázások elől homokzsákokkal biztositottuk, amint azt most is láthatja s az értékes textíliákat és egyéb múzeális holmikat itt akartuk biztosítani, de most ezek a katonák mindent tönkre tesznek.

Mentünk tovább a Történeti Osztályra. A pusztítás, rablás szörnyű nyomai megdöbbentették a tábornokokat. Bárányné szobájában a földön rengeteg textília hevert szerteszét a rengeteg össze-vissza holmi fölött. Nézegetik a szétdobált régiségeket. Föl-fölvesznek egyes föltűnőbb darabokat. Én is fölemelek egy szép ezüst-abroncsos dísz-sajtárt és mutatom az egyik tábornoknak, hogy egy orosz katona beleronditott. A csontkeményre fagyott barna kupacot nem ismerte fel. Kérdi, hogy mi az. Nem tudtam megnevezni, mert eddigi orosz nyelvpraxisomban nem fordult elő. Tehát a másik tábornoknak mutatom, kérve, hogy mondja meg ő, mi az a sajtár fenekén. Mivel azonban az sem ismerte fel, lehajoltam kissé és fenekem alá tartva a sajtárt, mutattam és körülirással mondtam: „igy tettek az orosz katonák". Elmosolyodtak, de még inkább elröstellkedtek.

Ebben a hangulatban mentünk a Tápay Szabó Gabriella szobájába, mely a legszörnyűbb képet mutatta. Fölvettem a romok közül egy-egy ónkancsót

és más régiséget. A Régészeti Tárban, szobámban megmutattam a ma dél előtt feltört páncélszekrényeket és megmutattam az aranyakat, amelyeket még meg tudtunk menteni.

Azután mentünk föl az emeletre a könyvtárba. Ott már jobb volt a helyzet. Az ásványtárról csak röviden tájékoztattam őket. Az emeleten bőven volt időm arra, hogy mindegyik előkelő látogatóval külön-külön is elbeszélgessek. Előadtam tehát a kievi szereplésünk históriáját és a nyári rádiókösönetet. „A kievi múzeum régiséganyagát megmentettük és most a mi múzeumunkat orosz katonák teszik tönkre, ha nem adnak őrséget..."[116] Elmeséltem nekik, hogy Oroszország régészetének vagyok specialistája, ezért is tanultam meg az orosz nyelvet, kiadtam szovjetorosz régészektől könyvet 1934-ben, meg is mutattam nekik (Méri hozta fel sürgősen a pincéből), de őket ez nem igen érdekelte. Csupán a kievi históriára kérték: irjam fel nevemet egy papirra, ami meg is történt, de még a mai nap dátumát is hozzáiratták velem, tudja ördög miért. A francia konzulátusi osztályra is be akartam vinni őket, de legyintettek egyet és siettek ki a múzeumból. Udvariasan kezet fogtak, és megigérték, hogy őrséget adnak. A 8-10 katonát azonban nem teszik ki a múzeumból, hiába hivatkoztam arra, hogy a környező házakban is lakhatnának. „Háboru van, ezek tüzérek, itt állanak az ágyuk, különben sem visznek el semmit".

Távozásuk után nekiláttunk a lehordott kincsek elrejtéséhez. Órákig tartott a munka. Kubacskáné Gitta nevű huga, Gorjupp Aliz, Méri Pista, Baky Győző és én vettünk ezuttal részt. Előző napokon Kubacska, Kubacskáné és Méri Pista voltak az elrejtők. A jövés-menésben hallom ám többször is, hogy az egyik láda és könyvtömeg mélyéről szép csengő hangon üt egy óra. Az oroszok játékból felhuzták az egyik álló régi órát a ráakasztott kulcsával s azóta negyedóránként csenget. Keserűen állapítottuk meg, hogy aki letette az órát, annak kell kibontani és kivenni, mert ha a pincében mászkáló oroszok meghallják az óra csengetését, nekilátnak és fölfödözik a többi kincset is, tehát hiába dolgoztunk. Bizony igen nehéz munka volt szegény Kubacskánénak lebonyolítani ezt a munkát, de szivesen tette, mint mindig is, készségesen, legjobb hangulatban, példaadó lelkesedéssel dolgozott, ha a múzeum érdekéről volt szó. Ugyanez áll nővérére is.

Kubacska ma és tegnap lázzal ágyban feküdt. A sok éjjelezés, utánna nappal nem alvás, pinceélet, föl-lemászkálás ledöntötte lábáról a magát

116 A későbbiekben dr. Fodor István történész-régész, c. főigazgató szerkesztésében kiadásra kerül F. N. Kijevben készült naplója, amely 1941. december 3-tól 1942. január 18-ig, az ott végzett munkájáról szól. Kijevben vele volt László Gyula is.

különben sem kímélő agilis embert. Ő a lelke a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

A nap történetéhez tartozik, hogy az öreg Bédy Lajos ma hajnalban elindult gyalog Gödöllőre, hogy munkára elvitt embereinket megkeresse. Vitt magával hátizsákban ruhaneműket és élelmiszereket. Két-három nap mulva várjuk vissza. Keverék cseh-szlovák nyelvet beszél. Komoly emberségével azonban mindig többre ment az oroszokkal. Bámulatos intelligenciájával az orosz beszédet még tájszólásaiban is mindig a legkisebb részletekig megértette. Tehát nem félünk attól, hogy utközben eladják. Magával vitte összes munkaszolgálatosaink uj igazolványát, talán ezzel kiszabadítja őket.

Bár a pesti kerületekben a népkonyhák működnek, közelünkben (a Szentkirályi-utcában is), Hillebrand mégsem hajlandó a felszólításnak eleget tenni, hogy jelentkezzen. Azt a hírt kaptuk Ortutay utján, hogy tegnap mákos tészta, ma pedig finom babfőzeléket osztottak. Ez az ember most is, mint egész életében, a lehető legkevesebb munkával a legjobban élt – potyán. Semmi komoly munkára használni nem lehet, semmi hivatalos munkában részt nem vesz, komoly dolgot rábízni nem lehet, munkát magának nem keres, ha nem kérjük vízhordásra, vagy valami más apró szolgálatra, akkor nem égő pipáját szájában tartva hever a diványon. Enni azonban eszik annyit, mint két-három más felnőtt és mindig éhes, mindig panaszkodik, vagy célozgat. Kubacska utasítására napi egy tál ételre kellett volna fognunk, küldtük oroszokhoz munkába kenyérért stb stb. „Inkább nem eszem semmit, de nem koldulok", mondotta „önérzetesen", de mikor mégis kényszerítettük azzal, hogy mások is mennek, akkor boldogan hozta a kapott kenyeret és cukrot. Természetesen a legrövidebb idő alatt megette összes „keresetét".

Január 31. szerda. Éjjel igen heves, pergőtűz szerű ágyuzás tartott bennünket ébren órákon át. A nagy dörgésben-ropogásban a legkülönfélébb fegyverek vettek részt. Még gépfegyver-ropogást is jól lehetett hallani. Reggelre elült a nagy zaj és ma délután ½ 3 óra tájáig, mikor e sorokat írom, a legteljesebb csend honol. Délben a városból jövő múzeumi emberek azt a hírt hozták, hogy a Szent György térig benyomultak az oroszok, most már csak egyes háztömbök kifüstölése folyik.

Hillebrand nem volt hajlandó lépést tenni a népkonyhán való jelentkezésre. Tehát meghagytam feleségemnek, hogy ne adjon neki ebédet, de porcióját tegye félre arra az esetre, ha kérni fogja. A legfonákabb az a dologban, hogy abban a hitben akar élni és ezt híreszteli is, hogy mi őt a múzeumi titkos élelmiszer-raktárból tartottuk eddig, holott ebből egy szó

sem igaz. Hiába magyarázta meg Kubacska neki és még többeknek, hogy ilyen élelmiszer-raktár nincs, ezt már kényelmi és etikai szempontból sem hallandó elfogadni. Nem hajlandó strapálni magát az utánjárással és nem hajlandó tudomásul venni, hogy egy kollégájának a családja tartotta eddig – teljesen díjtalanul, ellenszolgáltatás nélkül.

Délelőtt a Bárányné szobájából mentettük a szétszórt textiliákat és egyéb holmikat. Én pedig a külső és belső emberekkel való tárgyalásokkal töltöttem az időt.

Bédy Lajos visszaérkezett. Nem juthatott be a táborba, még csak a közelébe sem engedték az ott összegyűjtött cca. 100.000. embernek. A parancsnokló alezredessel beszélt ugyan, de semmire sem jutott vele. Azt megtudta tőle, hogy osztályozzák az embereket: a nyilasokat Oroszországba hajtják el kényszermunkára, hasonlóképpen a német-barátokat. A volt katonákat Debrecenbe továbbítják miután orvosi vizsgálatnak vetették alá. A többit csak ezután fogják munkába állítani.

Megbeszéltem Kubacskával, hogy az 5-6 múzeumi vezetőember leigazoltatását folyamatba tétetem a KP-ba tartozó ismerőseim utján, nehogy a múzeum vezető nélkül maradjon.

Itt volt Nagy Tibor[117] a Fővárosi Múzeumtól és közölte Zakariás D. Sándor üzenetét[118], mely szerint Jámbor alpolgármester összes kérését elutasította Csernyisov tábornok, városparancsnok, közöttük a múzeum őrségére vonatkozó kérésünket is.

A Bédytől hallott hírek hatása alatt Kubacskával megbeszéltem, hogy Danzinger Feriért küldök, összeülünk megbeszélni: mit lehetne tennünk. Mert ha minket, muzeumi vezető embereket elvisznek Gödöllőre a táborba, akkor itt marad a múzeum irányitás és segítség nélkül; mi tudjuk, hol vannak a kincsek; ha tűz üt ki, mi fogjuk össze az embereket, mert egy szál tűzoltót nem tudtunk kapni a városházától stb stb.

Az öreg Bédy ment Danzingerért, aki azonnal jött is. Utközben Bédy elmesélte gödöllői tapasztalatait, tehát az előzményeket már tudomásul vette. Feri nagyon megértő, jóindulatu és tettre késznek mutatkozott. Weil dr mellé került segítőtársnak, bár az igazoltatáson még maga sem esett keresztül. A debreceni kormány megjelenése után kerülhet csak sor komoly igazoltatásokra. Addig is azonban a KP utján megpróbál holnap d.e. orosz nyelvű, sarló-kalapácsos igazolványt szerezni hat múzeumi vezetőnek: sorrendben a következőknek: én, Kubacska, Györke, Huszár, Kretzói és Molnos Lipót. Én Barrey Emillel egyidejűleg délelőtt elmegyek Vas Zoltánhoz, akit megkérek arra, hogy a KP védelmét megszerezzem a 6 múzeumi vezető ember számára a múzeum érdekében. Közben Pusztay min. osztályfőnököt megvédtük, sőt pozicióját megerősitettük Danzinger Feri előtt, aki elmondta, hogy a KP-ben félreértés alapján kidobását határozták el.

Hillebrand a késő délutáni órákban nagy tál ételt kapott Bédyéktől. Este mi fogunk neki vacsorát adni. Meglátjuk, észre tér-e.

Ortutay ma találkozott Tömpe Károly rendőrfőtanácsossal a politikai rendőrség uj vezetőjével, aki Moszkvából Debrecenen át érkezett a napokban Budapestre. A Magyar Nemzeti Múzeum égése és egyéb bajai már Debrecenben fülébe jutottak. Magától hozta föl ezt a kérdést Ortutaynak. Igérte, hogy mihelyt meg lesz a magyar hatóságok beköltözése Budapestre, azonnal hathatós segítségére lesz a múzeumnak.

Megbeszéltük Ortutayval, hogy holnap d.e. 10 órakor indulunk hárman: Ortutay, Barrey meg én Vas Zoltánhoz, akinek közvetlenül is feltárjuk a múzeum helyzetét és kérjük, hogy a múzeum egy-két vezető embere számára adasson orosz igazolványt Csernyisov tábornoktól, aki különben igért is ilyen igazolványt.

Vacsora után bizalmasan beszéltem Ortutaynak Danzingerről és terveiről. Múzeumi tisztviselő szeretne lenni, a múzeum jövő munkásságát a történelmi materializmus szellemében akarja átalakitani és ebben a szellemben memorandumot akar szerkesztetni velem és Kubacskával, hogy mire Molnár Erik[119] miniszter jön Debrecenből a kormánnyal, legyen mit előterjeszteni. Kifejtettem Ortutaynak, hogy én ezt helytelenítem, mert én eddig meg tudtam őrizni politikától való függetlenségemet, a komoly kommunista tényezők megvetnének, ha most egyszerre vörösre mázolnám át a tudományomat, éntőlem Moszkvában sem kívánták, hogy kommunista legyek, mégis megbecsülték munkámat, sőt meghívtak állásba. Különben is azt vallom,

117 *Nagy Tibor* (Pécs, 1910 – Bp., 1995) régész, klasszika-filológus, mb. egyetemi tanár. 1935–37 között a P. P. Tud. Egy. asszisztense. 1938-tól a Fővárosi Múzeum munkatársa. 1948–52 között a Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet vezetője. 1957-től 1973-ig a Bp. Tört. Múz. Ős- és Ókortörténeti osztályának vezetője. 1973-tól az MTA Rég. Int. munkatársa volt. A Corpus Signorum Imperii Romani vállalkozás keretében az aquincumi kötetek szerkesztője, a sorozat magyarországi szerkesztőbizottságának elnöke volt.

118 *Zakariás D. Sándor* (Dunapentele, 1900 – Bp., 1991) művészeti író. Budapest műemlékeivel foglalkozott, s e témában számos tanulmánya jelent meg.

119 *Molnár Erik* (Újvidék, 1894 – Bp., 1966) történész, közgazdász, filozófus, politikus. Kossuth-díjas (1948, 1963), az MTA tagja 1949-től. 1944. december 25-től népjóléti miniszter. 1947. szeptember–1948 március között tájékoztatási miniszter, 1948. augusztus 5-ig külügyminiszter. 1948–49: moszkvai nagykövet. 1950–52: igazságügyminiszter. 1953. július 2-ig ismét külügyminiszter. 1953–54: a Legfelsőbb Bíróság elnöke. 1954–56 november 3-ig igazságügyminiszter, 1949-től az ELTE-n egyetemi tanár. Magyar őstörténet-kutató a magyarországi történelemtanítás irányítója és meghatározója.

hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak minden politikai párton becsületes őszinteséggel felette állónak kell lenni, mi az egész nemzet és az egész emberi kulturának, nem pedig egyik, vagy másik politikai pártnak vagyunk a szolgálói. Ma délután már Danzingernek is ilyenféle hurokat kezdtem pengetni, mire ő azt felelte: „...tényleg, legjobb lesz, ha teljes tárgyilagosságra törekszetek, mert a tárgyilagosság már magában véve is a mi malmunkra hajtja a vizet..."

Ortutay teljes mértékben helyeselte felfogásomat, sőt egyenesen megmondta, hogy Telekinél, aki Moszkvában igen erősen áll, nagyon rossz színben tünnénk fel, ha most a napi politikába rángatnánk bele a múzeumot, amikor a múzeum egzisztenciális kérdéseiről van szó. Megegyeztünk, hogy a Nemzeti Bizottságban is ezt az álláspontot fogja képviselni, ha a Nemzeti Múzeumról lesz szó. Egyébként helyesli, ha Danzingert fölterjesszük kinevezésre. De ezt is szabályos uton tegyük meg, ne pedig hatalmi szóval, vagy pártpolitikai érdemek stb stb alapján.

Hillebrand este a vacsorát nem fogadta el feleségemtől, azzal a megjegyzéssel, hogy én megtiltottam. Pedig a vacsora adását én javasoltam feleségemnek. Más adott neki vacsorát. Remélem, ezek után el fog járni az ebédelése ügyének.

A déli órákban meglátogatott gróf Bánffy Miklós[120] megtudakozandó, hogy a Bánffy-gyűjteménynek nem történt-e baja. Megnyugtattam: az elrejtésnek az a módja, amit kitaláltam, ezideig kitűnőnek bizonyult, még a közelében sem jártak a fosztogatók. Nagyon megörült. Boldogan távozott. Adtam neki egy jókora darab finom mosószappant.

Marhoffer Mátyás felfogadott asztalos a műhely tájékán talált egy arany óratokot és beszolgáltatta nekem.

Február 1. csütörtök. Reggel korán keltünk. Mérit és Nemeskérit beállítottam a földszinti 30. sz. alatti konyha és a Történeti Osztály kályhás szobáinak rendbehozatali munkájába, Hesz és Bezdek és társait pedig az üvegezésbe. Szabó gépész mint minden nap, ma is morogva ébredt. Rendszerint dühösen káromkodik, senki nem tudja miért. Ma hatalmasan leszidtam emiatt és fölszólítottam, hogy ilyen oktalan morgások nélkül végezze a kötelességét stb stb.

120 *Gróf Bánffy Miklós* (Kolozsvár, 1874 – Bp., 1950) író, politikus. 1921–22-ben a Bethlen-kormány külügyminisztere. 1923-tól visszavonult a politikai élettől. 1926-ban visszatért Erdélybe. Foglalkozott zenével, festészettel, színpadi rendezéssel, irodalommal.

Délelőtt 10 órakor mentem Ortutayval a Rádióból a Tisza Kálmán-térre a KP házába Vas Zoltán párttitkárhoz. Rengeteg ember tolongott a kicsi és forróra befűtött előszobában. Másfél órai küzdelem után elmentünk és megegyeztünk, hogy 4 órakor visszamegyünk.

Gondoltam egyet: elmentem a közeli Kun-utcába Csernyisov tábornokhoz. Magyarul jól tudó civil titkárával elbeszélgettem, mondtam, hogy igazolvány kellene 6 embernek, mire megegyeztünk, hogy hamar megírom a kérvényt a nevek föltüntetésével és soron kívül beenged. Igy is történt. Átadtam Csernyisov-nak a Studia Levedica[121] c. kiadványunkat, mely két szovjetorosz tudós munkája és a mi kiadványunk 1934-ből. Megköszönte, de nem sokat hederített rá. Rátérve a múzeum bajára, előadtam, hogy ma az egyik kiállítási teremben a parketten rakott tűz nyomait találtam stb stb. Átadtam neki a kérvényt. Megmagyarázta, hogy Csorba polgármesternél vannak a „blanketták", menjünk oda, ott töltsük ki, hozzuk ide majd, aláírja és lepecsételi. De a polgármester nélkül semmit sem tehet. Egyébként kérvényemre keresztben ráírta, hogy hozzájárul ehhez a listához és szignálta nevével és a dátummal. A kérvényben a múzeum számára is kértem mentesítő irást.

Boldogan rohantam vissza. Kubacska, Molnos és Györke vitték hamar az irást Csorbához. Danzinger Feri is elkisérte őket – szerencsére, mert ismeretsége révén könnyen jutottak Szécsi nevű totumfaktumhoz. Ott kiderült, hogy a tábornok téved, a múzeumi tisztviselők számára „blanketta" nincs, ellenben a fővárosi tisztviselők számára van 500 igazolvány-űrlap, ennyi az egész, ebből pedig állami embereknek nem adhatnak. Óriási vita, üvöltözés következett. Kubacska még odáig is ragadtatta magát: „Nem szégyenlik az urak, mint magyar emberek, hogy a Nemzeti Múzeumért ennyit nem akarnak megtenni? Nem rólunk, személyekről van itt szó, az ország első kulturális intézményéről." Szécsi jóakaratú volt, Danzinger jól hangolta... A nagy zűrzavarban odaszaladt a polgármesterhez és hozzájárulását kieszközölte. A tömeg zugolódott, a polgármesteri döntés ellen azonban semmit nem tehetett. Végül ugy oldották meg a gordiuszi csomót, hogy Kubacskáék becsületszavukat adták, hogy a tábornok kezeírásával ellátott kérvényt visszavisszük nekik s ezáltal födözve lesznek. Danzinger Feri ráírta orosz betűkkel mindegyik igazolványlapra az illető nevet s igy rebus

121 Studia Levedica = Archaeologia Hungarica. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti kiadványai. Szerkeszti: Zichy István gróf és Fettich Nándor. XVI. Zakharov A. és Arendt V.: Studia Levedica Régészeti Iratok a magyarság IX. századi történetéhez 8 táblával és 27 szövegképpel. Magyar Történeti Múzeum, Budapest, 1934 (1935). A sorozat füzetei 1926–1984 között jelentek meg, összesen 51 füzet.

bene gestis[122] visszaérkeztek. Megnyugtattam Huszárt, hogy éppen tegnap késő délután volt hasonló értelmű eszmecsere Kubacska, én és Danzinger között s én ugyanebben az értelemben foglaltam állást – tőle függetlenül. Éppen jól jött, legalább Kubacska most ugyanazt a felfogást az én számból is hallotta. A 6 ember névjegyzékéből nem töröltem Huszárt, sőt azt mondtam, meg kell tartani őt, mert a tábornok már láttamozta s furcsa lesz, ha ezután változtatunk a névsoron. Előbb kellett volna meggondolnunk. Én pedig elhatároztam, beszélek Huszárral, aki higgadt, okos ember: mi volt az, amin Kubacska fönnakadt és tájékoztatom a dolgokról, ha pedig hibázott, akkor figyelmeztetem. A Huszárral való megbeszélés teljes mértékben meggyőzött Huszár magatartásának diplomatikus voltáról és helyességéről. Kubacskának még meg fogom mondani.

Közben Waldapfel Eszter Fitz megbízásából bizalmasan hozzám fordult: mit lehetne tenni Supka Géza elnökségének érdekében? Megmagyaráztam neki, amit már Kubacska Supkával is közölt: a múzeum tisztviselői kara magától nem kezdeményezhet választást, mert minket köt az autonómia kerete, ez ma is érvényes mindaddig, míg felsőbb hatalom azt meg nem változtatja. Ha Supka a felsőbbségtől megbízó, vagy kinevező okmányt hoz, mi szeretettel fogadjuk, mert emberileg is becsüljük és azt gondoljuk, hogy a múzeum érdekében bizonyára sikra fog szállni.

Kubacska ebéd után közli velem, hogy az I. sz. óvhelyről két altiszt és egy tisztviselő hozzá fordult és bepanaszolt engem... Kér Kubacska, hogy engedjem tágabb pórázra a társaságot, mert a gyenge néppel semmit sem lehet elkezdeni, viszont a tömeget nem szabad elveszítenünk a kezünkből, mert ha tűz üt ki, vagy valami más baj támad, mégis csak a tömeggel kell együtt működnünk.

Kubacska napok óta betegen feküdt, ma kelt föl. Az átélt izgalmak nagyon megviselték. Ő is már alig bir uralkodni idegein. Huszár Lajost például „elejtette" sőt a 6 igazolványos névsorából velem töröltetni akarta, mert tegnapelőtt este a derék magyar azt találta mondani, hogy ő sem a kommunista sem más pártba nem akar belépni, mint tudományos ember meg akarja őrizni függetlenségét és tárgyilagosságát amint azt eddig is tette, különben sem hinnék el neki, hogy kommunista, a barátai pedig, akik őt jól ismerik, szembeköpnék – teljes joggal. Kubacska ezt gyávaságra magyarázta, pedig valójában Huszár a legnagyobb tűzben is kitartott éjjel nappal a múzeum mellett, legutolsónak költözött le a pincébe, mikor már az épület sok találatot kapott.

122 Rebus bene gestis (latin)= miután a dolgaik jól végződtek

Megnyugtattam Huszárt, hogy éppen tegnap késő délután volt hasonló értelmű eszmecsere Kubacska, én és Danzinger között s én ugyanebben az értelemben foglaltam állást – tőle függetlenül. Éppen jól jött, legalább Kubacska most ugyanazt a felfogást az én számból is hallotta. A 6 ember névjegyzékéből nem töröltem Huszárt, sőt azt mondtam, meg kell tartani őt, mert a tábornok már láttamozta s furcsa lesz, ha ezután változtatunk a névsoron. Előbb kellett volna meggondolnunk. Én pedig elhatároztam, beszélek Huszárral, aki higgadt, okos ember: mi volt az, amin Kubacska fönnakadt és tájékoztatom a dolgokról, ha pedig hibázott, akkor figyelmeztetem. A Huszárral való megbeszélés teljes mértékben meggyőzött Huszár magatartásának diplomatikus voltáról és helyességéről. Kubacskának még meg fogom mondani.

Méri Pista három példányban táblát ír: „A múzeum gyűjteményeibe belépni tilos" (orosz nyelven). A hat igazolvánnyal együtt ezeket is megpróbálom aláiratni Csernyisov tábornokkal.

Csernyihov [!] tábornokot nem találtam hivatalában, sokáig vártam rá. Végre azt mondták, bizonytalan, visszajön-e, holnap reggel jó korán, orosz idő szerint 9 órára jöjjek el. Hogy mégis végezzek valamit, elmentem a KP székházába Vas Zoltánhoz, hátha most nagyobb szerencsével járok, mint délelőtt. Az előszobában tényleg teljes szélcsend honolt, a három titkárnő és egy férfi-titkár üldögélt az izgalmas délelőtt után. Szép nyugodtan elmagyarázgatom nekik, hogy mi minden történt a Magyar Nemzeti Múzeumban. Az egyik azt mondja, írjam le ezeket a dolgokat. Adnak papirost, elkezdem írni, de a sötétben alig tudtam írni. A másik fölkelt, menjek vele a következő emeletre, ott van az írógépje, diktáljam le neki a memorandumot. Igazán olyan emberségesen bánt velem és a múzeumi problémával, hogy megkérdeztem tőle nevét a múzeumi napló számára: Kőrösi Gizi.[123] A legépelt memorandum másodpéldányát mellékelem ehhez a naplóhoz.[124] Mentünk le az előszobába. Vas Zoltán csakhamar kijött az értekezletről és egyenest Kőrösi Gizihez fordult valamiért. Az okos lány felhasználta az alkalmat és kezébe nyomta a gépelt első példányt néhány csendes, jó szó kíséretében s nekem még megigérte, hogy néhány mondattal holnap reggel még meg fogja toldani. Amit nem írhattunk le: a magyar nép felé szép gesztus lesz, ha a magyar kommunista párt elől fog járni a magyar nép ezeréves emlékeinek megmentésében. A Nemzeti Bizottságban többször jártunk, polgármester, alpolgármester, tűzoltófőparancsnok mind-mind

123 *Kőrösi Gizella* (Gizi) Vas Zoltán titkárnője volt ebben az időben.
124 A jelzett irat nem került elő.

semmit sem tudtak tenni értük, de a magas poziciókért már mozgolódásokat hallunk. Kérem tehát, tegyenek hathatosan valamit.

Este Kubacskáéknál nagy vihar volt Hillebrand miatt. A szerencsétlen vénlegény agya meglazult. Kubacskának is elmondta azt, amit mindenkinek hiresztelt: azért tiltottam le az ovóhely lakóinak az ételadást, mert Györke és Kretzoi bebizonyította hogy az ő tudománya jobb, mint az enyém, s most irigykedem rá. Azóta nem is borotválom meg. Jellemző rá, hogy a két független dolog között okozati összefüggést kreál és ezzel házal mindenfelé. Persze a primitívebb emberek hisznek neki és etetik, aminek én nagyon örülök.

Délután katona-temetés volt: az Arany János-szobor előtt három orosz tisztet helyeztek[125]őlomra. A menet élén haladt egy tábornok, utána négy közkatona, azután a teherautó három koporsóval, melyek piros papirossal voltak letakarva. Mindegyik koporsón egy-egy papirból készült primitiv csokor volt. A koporsókat követte 20-25 főből álló katonazenekar, majd cca 40 tagú, legkülönfélébb fegyvernemhez tartozó katonai küldöttség. A Rákóczi-ut felől érkeztek. A koporsókat a küldöttség tagjai leemelték és a megásott sírok mellé helyezték. A küldöttség négyszögben állt föl a sírok körül. A tábornok felállt az egyik sírhányás tetejére és egy cca négyperces beszédet mondott, amely után diszlövéseket vezényelt. Össze-vissza mindenféle fegyverrel tüzeltek, sortűz is volt, de nem szabályos, hanem összevissza. A zene a beszéd előtt és után majdnem szakadatlanul szólt. Elbámultam, honnan tudták azt a gyönyörű gyászzenét venni: nem ismertem rá szerzőjére. Mikor a koporsókat leeresztették, a tábornok sirva fakadt. A többiek eléggé közömbösen nézték az ünnepélyt. A sortüzek és lövöldözések mindegyik koporsó leeresztésénél és beföldelésénél megismétlődött. Mikor mindegyik elkészült, letűzték a pirosra föstött fapiramisfejfát (tetején szovjet csillag és ovális keretben az elhunyt adatai).

Február 2. péntek. Korán reggel kelés, mert reggel 7 órára (orosz idő szerint 9 órára) mennem kellett Csernyisov tábornok irodájába. Méri Pistának korán reggel gyertyafény mellett még egyszer meg kellett rajzolnia az orosz nyelvű három táblát: „A múzeum gyűjteményeibe tilos belépni". Ott találtam Simko Arturt és egy másik hasonló vágású magyart. Kettőjük titkár féle szerepet töltenek be Csernyisov tábornok előszobájában. Kívülük még

125 Az Arany János szobor előtt eltemetett katonák (három orosz tiszt). Az MNM udvarán eltemetett halottakat még 1945 tavaszán kihantolták és végleges sírokban helyezték el. Ezekről tudósít a Népszava 1945. március 4-i és 11-i számaiban, a hírek rovatában közli az exhumálások megkezdését. Hasonló hírek a Szabad Nép 1945. április 29-i és május 1-i számaiban olvashatók.

egy dr. Barta nevű értelmes, jó modorú, uri ember van alkalmazva a tábornoki, illetőleg városparancsnoki iroda vezetője, egy alezredes mellett. Körülbelül 2 órát kellett várakoznom, mire az alezredes felszabadult és mire átadhattam neki a hat, névre kitöltött igazolványt és a három múzeumi tiltó táblát, a tábornok utasításával és aláírásával ellátott kérvényemmel együtt. Sokáig nem kaptam vissza. Dr Barta nem nagyon jól ismeri az orosz írást, mert nagy gondot okozott neki a tábornoktól láttamozott névsorral a kitöltött igazolványokat azonosítani. Végre odaugrottam és segítettem neki. Mindegyik nevet kipipázta ceruzával s bement ujra egy belső irodai helyiségbe. Hosszú várakozás. Végre hozza az összes dolgokat aláírva, kértem, adják vissza a tábornok által láttamozott névjegyzéket, mert megígértük Csorba polgámesteréknek. De nem tehette, mert ezt – mint mondotta – igen szigorúan veszik náluk s az eredeti rendeletnek itt kell lenni.

Boldogan mentem a KP házába Vas Zoltánhoz. Az előszobában ma nyugodtabb atmoszféra fogadott. Kőrösi Gizinek mutattam a két orosz vonatkozású könyvet, mire megjegyezte, hogy a Magyar stilus az iparművészetben c. könyvem első kötete megvan neki is. Elbámultam: „Hát magát művészeti problémák ennyire érdeklik, hogy ilyen könyvet is megvett magának?" Csak annyit felelt halkan: „A művészet mindenem". Megígértem neki, hogy holnap elhozom neki második kötetemet.

Vas Zoltánnal röviden beszéltem, roppant mértékben elfoglalt ember. Közép termetű, barna arcú, csontos fejű, igen értelmes arckifejezésű, jóindulatot és őszinte megértést sugárzó, agilis ember, akinek egész lénye férfias becsületességet sugároz. Őszinte volt minden szava és mozdulata: „Megértettem, miről van szó, a Nemzeti Múzeumért mindent meg kell tennünk – még ma beszélek Csernyisov tábornokkal és kitelepíttetem az orosz katonákat a múzeumból". Kértem, ezzel ne is kisérletezzünk, míg Budán harcok folynak, két tábornok is volt nálunk a múzeumi állapotokat felülvizsgálni, mindent megígértek, csak a katonák kiköltöztetését nem. Csak egyet lehet tenni: adjanak két komoly KP tagot állandó segítségünkre, mert tapasztalatunk, hogy kellő igazolvánnyal ellátott három KP-tag segítségével már egy konkrét esetben komoly eredményt értünk el: az orosz katona csizmáját lehuzatták és az oda rejtett aranyórát visszaszereztük. Vas Zoltán nem ringatott illuziókba, hanem megmondta: igen nehéz dolog, kevés az emberük, de talán meg tudja csinálni.

A déli órákban (orosz idő szerint ebéd után) még két tisztet temettek el a tegnapiak mellé. Temetés után három orosz katona besurrant a múzeum kapuján, bár 10 perccel korábban csaptam nagy patáliát az miatt, hogy a kaput nem zárják be kulcsra, de még reteszre sem, hanem egész nap tárva-

nyitva hagyják. Minden lakóház egész nap kulcsra zárva tartja kapuját, csak a múzeum van tárva-nyitva. A három orosz ment föl az emeletekre. Mire meghallottam, már a II. emeleti fegyvergyűjteményben garázdálkodtak. Rögtön vettem a ma szerzett tábornoki tilalom-irást és 6 embert és mentünk utánuk.

Nagy hangon támadtam rájuk, Molnos is segített francia nyelven letessékelni őket. Nagy csődület támadt. Megijjedtek. Azonnal megindultak lefelé. Egyenest a GH-felé vittük őket, mert az egyik egy kardot, másik egy díszes fokost vett magához. Sajnos, a hadnagyot nem találtuk. Az ügyeletest az Éremtárból kerítettük elő. De erre a három fosztogató már elszökött ugyanazon a bejáraton át, amelyen jött. Ha kulccsal bezárva lett volna a kapu, akkor ott fönnakadtak volna és az elvitt holmikat elvehettük volna tőlük. Szaladtunk utánuk, de már elmenekültek a Múzeum-körút irányában.

Thieneman[126] hozta a hírt, hogy az állami és egyéb középületek rendszeres „kiürítése" a városban folyik, tehát vigyázzunk. A Szépművészeti Múzeumban valóban megjelentek művelt orosz tisztek, kérték a katalógust és kijelöltek vagy 200 legfontosabb szakkönyvet, kocsira rakták és vitték.

Kubacska Hillebrandot átköltöztette a 4. sz. óvóhelyre (a szárítóba). Holnaptól kezdve a népkonyhára megy vele, reggelit, vacsorát ők adnak neki. Távozáskor megjegyezte: most uri emberek közé kerül.

Délelőtt 11-½ 1-ig itt volt a moszkvai Izvjesztija tudósító nője, németül jól beszélt. Az egész múzeumot végignézte Nemeskéri kalauzolása mellett. Megigérte, hogy a múzeum védelme érdekében hangot adjon és segítséget kérjen. Melegen érdeklődött, hogy az itteni anyagnak milyen köze van a polgári kulturához. A pusztítások miatt igen röstellkedett. Igérte, hogy rövidesen eljön, hogy a néprajzi múzeumba is elkisérje valaki.

Kubacska a tábornok által aláirt egyik tilalmat átvitte a polgármesteri hivatalba tanácsomra annak viszonzására, hogy a főváros igazolvány-blankettáit bocsátották rendelkezésünkre. Igen megörültek, hogy a Fővárosi Múzeum ily könnyen jutott legfőbb védelemhez. De meg is érdemelték.

A harmadik példányt pedig Huszár Lajos személyesen vitte ki a Szépművészeti Múzeumba.

Mivel ma halaszthatatlan hivatali dolgaim miatt nem volt egy perc szabad időm, édesanyám eltemetési engedélye ügyében Kretzói Miklós szaladgált a VIII. ker. elöljáróságon és a Rókus kórházban: teljesen eredménytelenül.

Tóth Zoltán, Raksányi Anikó és Tápay-Szabó Gabriella megint benéztek. Privát holmikat mentettek Pécsi nevű jelenlévő barátjuk számára. Én csak utólag tudtam meg, de engem megfenyegetett Tápay Szabó: Tudja, hogy hol fog följelenteni, nagyon jól tudja...[127]

Február 3. szombat. Reggel 7 ó előtt kelés. Reggel Kubacskával hosszú megbeszélés a földszinti irodahelyiségek rendbehozatala tárgyában. Méri és Nemeskéri irányitják a munkát. Pásztoryné és Mágócsi Nelli szobáit hozzuk először rendbe, mert ott az ablakkeretek aránylag jók, kályha pedig mindegyikben van. A portásfülkék ugy-ahogy rendbejöttek. Állunk-állunk a kapuszinben, egyszerre csak csöngetnek, kinyilik az ajtó: három fegyveres orosz ront be s szó nélkül szalad hátra, a könyvtári lépcsőn föl az emeletre... Hiába kiabálok utánuk, leintenek: jó, jó, tudnak mindent. Kapom kezembe a városparancsnok tiltó tábláját, hamar összeszedek 6 embert és heten nagy műizgalommal utánnuk vetjük magunkat. A fényképészeti laboratóriumnál fogtuk el őket. Egyikük künn maradt az ajtónál, a másikak benn „zabráltak". Elkezdek kiabálni az „őrrel", kisérőim zajongva mögém sorakoznak. Erre a fickó leveszi a puskáját és lövésre készenlétbe teszi. Közben már Kubacska szaladt a házunkbeli katonaság tisztjéért, de csak az őrmestert tudta hozni. Értelmes, nyugodt, jóképű, szelíd, magas termetű, jó megjelenésű fiatalember lévén, jó hatást tett a betolakodókra. Megmagyarázta nekik szépen, hogy ez múzeumi épület, itt nem szabad járkálni engedély nélkül, ha valamit akarnak előbb velem, a múzeum helyettes főigazgatójával kell beszélniök, nem pedig berontaniok. Erre más hangon kezdtek beszélni: őket a nagy kitömött mamut és a krokodil érdekli, mutassam meg nekik. „Ez már más, ha valamit meg akarnak nézni, akkor mondják meg, mindent megmutatunk nekik, amit tudunk.... stb stb.["] Megindult a nagy csapat föl a II. emeletre. Az egyik vad képű katona föltekint Lotz freskóira: ő ismeri Michelangelo freskóit, a művészet „nagyon érdekli". Barátságos mosolyára megkérdem: volt-e Rómában? Nem volt. Láttam, hogy fogalmuk sincs semmiről: Michelangelo és a krokodil, elefánt egy kategória náluk. Mikor megláttá a kitömött állatokat, mint a kisgyerekek, felkiáltottak: no megvan!, nagyszerű! Nem is tagadták, hogy egyszer már voltak itt és látták ezeket az állatokat. Mi pedig láttuk, hogy nem ezért jöttek, hanem az ismert helyeken „zabrálni" akartak. A hangnem teljesen megváltozott: átváltoztak

126 *Thieneman Tivadar* (Kolozsvár, 1902 – Bp., 1982) irodalomtörténész, nyelvész. Egyetemi tanulmányait Bp.-en, Lipcsében és Berlinben végezte. 1918-ban a pozsonyi, 1921-ben a pécsi, 1934-től a bp.-i egyetem német professzora volt. 1921-ben megalapította a Minerva Társaságot. 1923-tól az MTA tagja. 1930-ban megkapta a Corvin-koszorút. 1948-ban kivándorolt az Egyesült Államokba. 1951-től vendégtanár volt a Columbia Egyetemen.

127 A bekezdés későbbi, szövegközi beszúrás, a kézzel írott naplóban jól észrevehető.

kultur-látogatókká. Barátságos kézfogások között távoztak. A derék őrmesternek szépen megköszöntem a segítséget.

Utközben jött a hadnagy is, a kapuszinben találkoztunk vele. Ujságoljuk, mi történt, megdicsértem az őrmestert. Még el sem váltunk, mikor nagy örömünkre megjelent egy rendes külsejű és jóképű katona-küldönc: Csernyisov tábornok küldte őt: tudni akarja, van-e már őrség a múzeumban, mert ha nem, akkor egy órán belül itt lesz az állandó őrség. Nem akartam hinni fülemnek, de nagyon megörültünk, mert a küldönc magatartása jót igért. Tényleg egy órán belül megérkezett 3 fegyveres, középkorú katona, egyik géppisztollyal, másik kettő puskával, vörös karszalaggal. Végigvezettük őket a földszinti helyeken, a GH és az Éremtár katonái közé is bevittük őket, hogy lássák milyen az épület. Este bejöttek, hogy az összes civil lakókat is meg akarják ismerni, hogy tudják a ki-bemenőkről, idetartoznak-e. Derék emberek benyomását keltették. Reméljük, nem csalódunk bennük.

Délelőtt Pusztai János kultuszminiszteri osztályfőnök, a minisztérium jelenlegi vezetője jött be a múzeumba: Csernyisov tábornokhoz akar menni, mondanivalóját írásban akarja vinni orosz nyelven, rögtön meg is fogalmazta a terjedelmes írást magyar nyelvben, azután igazolvány-szöveget és táblaszövegeket fogalmazott: mindezeket le kellett fordítanom és tisztába irnom. Sokat dolgoztam, de örömmel, egyrészt mert hasznos szolgálatot tettem, másrészt mert sokat tanultam orosz nyelvtant. A szövegeket szótáraim és nyelvtanom gyakori igénybevételével forditottam le. Este átvittük Molnossal együtt a GH-ba átnézetni. Nem találtak különösebb hibát bennük, de valószinű, hogy orosz stilus szempontjából egyik sem remekmű.

Mialatt délután így dolgozom, rohannak hozzám: az Eszterházy palotában baj van, az orosz százados este 7 óráig kidobja az összes civileket az épületből, jöjjek hamar segíteni. Vettem megint a Csernyisov-féle táblát (berámáztattuk) és nagy szüittel[128] megindultam. A hatás nem maradt el: nagy össze-visszakiabálás után megegyeztünk, hogy Puchászék maradhatnak a helyükön, de este 8 után nem mehetnek ki lakásukból reggelig. Papp Ferenc reggelig maradhat a helyén s akkor átköltözik valahová. A többi civil a légó-pincébe megy lakni. Éjjel a katonák vigyáznak a házra, nappal pedig Puchászék. A katonák nem mennek be a számukra kijelölt három szobán kívül más szobákba: azokat mind le kell zárni. Utólag még Posonyi Erzsébetnek[129] és 76 éves édesanyjának szereztem meg az engedélyt, hogy maradhatnak lakásukban. Boldogok voltak.

128 Szüittel = suite, (francia) = kíséret

Hillebrand már délelőtt visszajött az I. sz. óvhelyhez „beszélgetni". Társalgás (fecsegés) nélkül nem tud élni. Kubacskát utoljára figyelmeztettem: távolítsa el, mert nem állok jót a következményekért. Huszár is beszélt vele. Remélem, nem lesz vele több baj. Kubacskának nem volt ideje ebédre vinni a haszontalan enber-gyereket, magától pedig nem megy. Ezek a legboldogabb lények a világon! Mindig nekik van igazuk maguk és a nagyvilág előtt!

Kubacska mondja, hogy Huszár Lajos egészen le van törve az Éremtár állapota miatt. Ma engem is nagyon kért, hogy mielőbb telepítsem át a katonaságot az Éremtárból a GH-ba. Megnyugtattam: az első nagy lépés, az őrség, végre sikerült, majd most jön a többi.

Ma nem volt annyi időm, hogy megmosakodjam és hogy rendesen felöltözzem. Ebédemet pár perc alatt kaptam be: nagyon rosszul esett. Mégis egészen megkönnyebbültem, hogy végre a múzeum állandó fegyveres őrizet alatt van és hogy a tábornok tiltó parancsa valóban hatásos elhárító eszköznek bizonyult a „zabrálók" ellen. Most már végre elkezdhetjük a felépítő munkát.

Tápay Szabó Gabriella ismét bejött idegen „műgyűjtőkkel". Én csak futólag beszélhettem vele. Mondtam, hogy most már van őrségünk, elkezdhetjük a munkát, jöjjön dolgozni. Erre nagy büszkén rámutat az idegen férfira: „A Szépművészeti Múzeum számára ez az ur szerzett őrséget napokkal ezelőtt". Jót nevettem magamban: miért nem a Magyar Nemzeti Múzeum számára szerzett őrséget, ha egyszer az aranyait és egyéb értéktárgyait a Nemzeti Múzeumba hozta be megőrzésre? Rohantam tovább dolgomra. Tóth Zoltán és Raksányi Anikó szintén jelentkeztek, egész délelőtt dolgoztak.

Délelőtt Kubacskával egyetértésben beszéltem Deér József[130] barátommal: egyenlőre adja át 3 hétre a Történeti Osztály számára Berlász Jenőt,[131]

129 *Posonyi Erzsébet* könyvtáros az OSZK munkatársa 1936-tól. 1942-től alkönyvtáros volt.

130 *Deér József* (Bp., 1905 – Bern, 1972) történész. 1936–1940 között a szegedi Ferenc József Tudományegyetem, illetve 1940–41 között a bp.-i József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem nyilvános rendes tanára. 1941–1945-ben a Teleki Pál Tud. Int. Ma. Tör. Tud. Intézetének igazgatója. 1948-ban Svájcban telepedett le és Bernben egyetemi lett tanár. 1949-ben az MTA kizárta tagjai közül

131 *Berlász Jenő* (Bp., 1911) történész, könyvtáros, levéltáros. Tanulmányait a P. P. Tud. Egy-en végezte. 1938–39 között az OSZK munkatársa. 1940–41 között a MOL munkatársa. 1942–47 a Teleki Pál Tud. Int. tanára. 1943–48 a Századok c. folyóirat szerkesztője. 1947–48-ban a bp-i Műsz. és Gazd. Tud. Egy. Közgazd. Karának egyetemi tanára. 1948–57 között az MTA könyvtárának osztályvezetője. 1957–76 között az OSZK főmunkatársa. 1992 a BKE egyetemi tanára. 1993-ban Szinnyei József-díjat kapott.

a kiváló fiatal gazdaságtörténészt, mert itt nincs épkézláb férfi, akit lehetne használni a rendcsinálásnál, viszont a Történeti Múzeumban van a legtöbb munka, ott volt a legtöbb baj, a vezető és a tisztviselők nem állanak be a munkába, hiába rimánkodom nekik stb stb. Megbeszéltem vele, hogy esetleg később végleg is nálunk nyer Berlász elhelyezkedést. Deér átment hozzá Lónyai-utcai lakására és megbeszélte vele a dolgot. Hétfőn jön hozzám.

Raksányi Anikó a lótrágyában megtalálta Tóth Zoltán takarékbetétkönyvét. Egyébként ma először múzeumi tárgyakkal is foglalkoztak: összeszedték a pecsétnyomókat. Becsületükre legyen mondva, hogy egész délelőtt kitartottak. Nemeskéri azonban kereken kijelentette, hogy az idegen férfi nem maradhat a szétszórt múzeumi tárgyak között, mire az illető el is távozott.

Este Huszár Lajos meséli, hogyan járt orosz őrjeinkkel. 5 óra tájban kérdi az egyik orosz, merre van a burzsuj magazin. Györke mondja, hogy itt van elég üzlet, de mind ki van fosztva. Később kettő eltávozott és 6 ó felé visszatérve sok élelmet hozott: kenyér, cca 1 kg füge, egy halom konzerv. Azt mondták, hogy a kenyeret, fügét hivatalosan kapták, a füge Algirból érkezett számukra. A konzervek magyar gyártmányok voltak. Ebből mindenkit megkínáltak, aki éppen ott volt: Huszárt, Gurdonékat, a magyar rendőröket. Délben megjelent egy francia nő (férje magyar) és az orosz őröket kereste, hogy enni kérjen tőlük. Ezek megígérték neki: ha megjön az ebédjük 3 órakor, adnak. A nő pont 3 ó-kor megjelent és majdnem követelte az ígéret teljesítését, mire ezek mentegetőztek. Közben az ebéd megjött és ebből neki karaj kenyeret és egy pupozott tányér káposztát adtak. Az ebédből megkínálták a két rendőrt, akik ettek is belőle, aztán a három orosz őr evett, majd megkínálták az inspekciós Huszár Lajost, aki ebéd után lévén nem fogadta el, végül a maradékot Gurdonék étték meg. Este megint benyitott a francia nő, ezuttal nem kért ugyan semmit, de nyomban belépte után, kérés nélkül, kapott konzervet, kenyeret és fügét. Fél óra mulva, nyilván ennek hatására, megjelent egy fiatal, kényszeredett kinézésű francia férfi: „kxeba".[132] A bajuszos orosz őr első pillanatra elcsodálkozva nevetett, a magyar rendőr próbálta leinteni a franciát, de az orosz közben már nyujtotta neki a kenyeret, konzervet és fügét. Egy levágott karéj kenyér felét adta neki, mire a francia a másik felét is kérte egy jelen nem lévő másik részére. A rendőr még erélyesebben próbálta leinteni, de az orosz már nyujtotta is neki a másik darabot. Távozása után Huszár Lajos mondta az egyik orosznak: „nem magyar, hanem francia" – t.i. az eltávozott. Erre az orosz egyet legyintett mosolyogva: „nem számit! magyar, orosz, német, francia.... ha éhes". Ez az orosz őr traktor-kezelő egy ukrán kolhozban.

132 kxeba = hleba (orosz) = kenyér

Meg kell említenem utólag, hogy a francia konzulátusi osztály tegnap kapta meg Csernyisov tábornoktól az elismerést, miután mi már minden biztosítékot és igazolványokat előzőleg megkaptunk. A franciák napokkal ezelőtt kaptak nagy mennyiségű babot, borsót, ma pedig szánon ugyancsak nagy mennyiségű lisztet cipeltek be a múzeum kapuján. Pierre Gauthé is közremüködött a szállításban. Nézem, mi van a szállítmányban, mondom Pierre-nek: „no most lesz ennivalód!". De azért este megjelent nálunk vacsorára.

Február 4. vasárnap. Reggel 5 ó-kor keltem, mert tiltó táblákat kellett készíttetnem Baky Győzővel és 7 ó-kor indulnom kellett Molnos Lipóttal a Kultuszminisztérium-ba Pusztay Jánosért (min. osztályfőnök, a minisztérium jelenlegi vezetője) és Hanák nevű min. titkárért, akiket Csernyisov tábornok elé kellett vezetnem. Kevés várakozás után bejutottunk. Először velem, mint ismerőssel fogott kezet a tábornok, azután bemutattam Pusztait és a többieket sorban: a minisztérium kérnivalóit írásba foglaltam, ami tetszett a tábornoknak. Rögtön meg is adta a választ: a minisztériumnak 10, a Zeneakadémiának, Képzőművészeti Főiskolának és Operának 3-3 személyi igazolványt ad, az épületeket azonban nem mentesíti, mert háború van, a katonaság érdekei ellen nem tehet, de lehet, hogy 3-4 nap mulva már más lesz a helyzet, akkor jöjjünk vissza. Egyébként az általam megírt igazolvány szöveg kinyomtatására engedélyt adott és kérte a személyek listáját, amit a kész igazolvány űrlapokkal együtt fogunk neki kedden elvinni.

Hazajövet mentünk Vas Zoltánhoz, de csak Kőrösi Gizit találtuk ott. Átadtam neki „Magyar stilus az iparművészetben" c. könyvem II. kötetét a következő dedikációval: „Kőrösi Gizinek, a Magyar Nemzeti Múzeumnak tett segítségért, szives emlékül, Budapest, 1945. febr. 4. Fettich Nándor". Szinte könnyekig meghatotta a köszönetnyilvánításnak ez a számára bizonyára szokatlan formája, láttam, hogy őszintén örült a könyvnek. Az előszobában találtam Weil dr-t. Örömmel ujságoltam neki, hogy végre van őrségünk és mentesítő iratunk az épület számára. Neki is megköszöntem közbenjárását, mire azt felelte: „Nagyon örülök, hogy végre rend lesz a Nemzeti Múzeumban. A nemzeti érdek képviselése a mi kötelességünk".

Hazajövet Kiss Jenőékhez mentünk az Üllői utra élesztőért, onnan a VIII. kerületi előljáróságra, hogy anyám eltemetésére engedélyt kérjek. Vasárnap lévén, nem találtunk tisztviselőt, de a portás értelmesen megmagyarázta,

hogy a Rókus-kórház maga illetékes a temetést megengedni, nem pedig az Előljáróság. Holnap megyünk a Rókusba.

Egész uton sürgettem Molnost: siessünk, mert rossz előérzetem van, hosszú ideig vagyunk távol, valami baj lesz a múzeumban ennyi idő alatt. Tényleg, már a múzeumkertben hatalmas üvegcsörömpölést hallunk. Először arra gondoltunk, hogy a mi üvegező embereink szedik ki az üvegtáblákat. De közelebb érve világosan kivehettük, hogy rombolásról van szó. Rohantunk föl ketten meggyőződni a valóságról. Az előcsarnokban találtunk három orosz katonát a mi lakosaink közül. Egyik erősen ittas volt. Díszmagyar szablya volt kezében. A másik egy szép barokk-veretes hüvelyű szablyát forgatott. Egyenest ehhez léptem és erélyesen rászóltam: „ez múzeumi épület, itt nem szabad járkálni, a kardokat azonnal adják vissza... stb". Erre a siheder letérdelt és két kézzel nyujtotta felém a disz-szablyát. Intettem neki, hogy hagyja fenébe a gunyolódást, mire föl is kelt és azt magyarázta, hogy társa be van rugva, azért tört-zúzott. Látván, hogy a helyzet bizonytalan, megfordultunk és szaladtunk az őrségért és néhány emberünkért. A három katona lemenekült, mire visszaérkeztünk. Mentünk a GH-ba utánuk. A részeget nem találtuk sehol, a másik kettő mentegetőzött és a kardot visszaadta. A barokk-veretes szablyát is megtaláltuk. Még el sem intéztük egészen a GH-beli katonákkal dolgunkat, máris egy idegen századost pillantottunk meg az udvarban. Őrünk odament hozzá, szépen elmagyarázta neki, hogy ez múzeum stb., én meg mutattam a tábornok tiltó tábláját. Komolyan megnézte és szép lassan megindult a Gazdasági Hivatal felé. Őrünk egy kis idő múlva utána ment: tessék elhagyni a múzeumot, mert itt nem szabad járkálni. Erre megkérdezte szépen, hol a kijárat. Elvezettem, csendben távozott.

Délben öt perc ebéd, alatta Kubacskával tárgyalás a múzeum vezetéséről. Utána lótrágya válogatás, kocsirarakás és szállítás a Régészeti Tár folyosójáról és Nemeskéri szobájából. Utána a II. és III. emeleten az olvadás miatt hóhányás 8 emberrel szürkületig. Tárgyalás Molnossal a Kubacska által fölvetett kérdésekről. Vacsora után naplóírás és részletes programm-megbeszélés Nemeskérivel, Mérivel és Bakyval. [A VII. füzet vége.]

[A VIII. füzet.]

Február 5. hétfő. [Íródott február 6-án.] Tegnap este már képtelen voltam az idegesség és fáradtság miatt a naplót vezetni. Most pótlom a tegnapiakat

Kubacska azzal fordult hozzám, hogy én, mint a múzeum ittmaradt rangidős tisztviselője venném át az egész Nemzeti Múzeum vezetését, ő Pusztaival és a Nemzeti Bizottsággal elintézteti. Szükség volna erre azért, mert

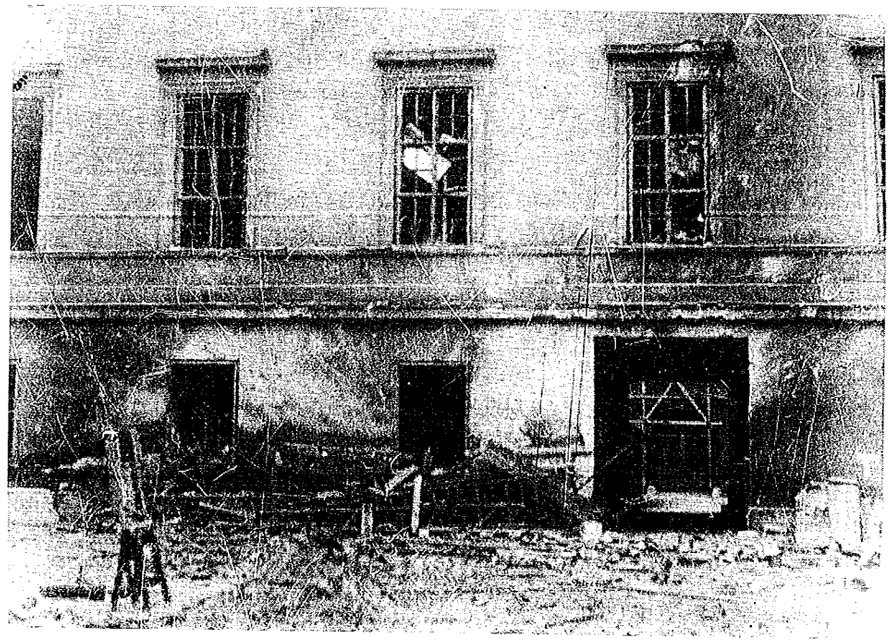

5. A MNM udvara – 1945

nagy a mozgolódás a berkekben gyors előrejutás irányában, többen pályáznak az elnöki tanácsosi pozicióra, elnökségre stb. viszont ő (Kubacska), mint Hóman bizalmasa aligha tudja magát tartani, tehát biztositanunk kell a muzeumi komoly munka jövőjét. Molnos lenne az elnöki tanácsos ő (Kubacska) visszavonulna a Paleontológiai Gyűjteményhez, de mindig mellettünk állana stb. stb. Reggelig alig aludtam és gondolkodtam a dolgon. Reggel rövid beszédet tartottam az I. ovóhely lakóinak: ma hétfő van, miután őrségünk az elmult pár napon kitűnően levizsgázott, most már teljesnek mondható biztonsággal nekiláthatunk a földszinti helyiségek rendbehozatali munkájának. A férfiak tehát sem víz-, sem fahordásra igénybe nem vehetők, ellenben a fiatalabb nők dolga lesz ezentul az. Baky, Méri és Nemeskéri legelőször az Elnökség egyik szobáját hozzák rendbe (melyikben kályha van), hogy legyen hely, ahol a rengeteg orosz fordítást, a felek fogadását, megbeszéléseket stb. végzem. Azután nekilátnak a Régészeti osztályban Mágócsy Nelli szobájának és a szomszédos szobáknak. Előreküldtem embereimet az elnökségre, magam pedig mentem Kubacskáért. Sajnos még öltözködés kezdetén találtam. Mire följutottunk, embereim nem akarván tétlenkedni, szépen nekiláttak az iróasztalok rendezéséhez. Kubacs-

ka megjelenvén, majdnem botrány tört ki, mert a szenvedélyes szláv megharagudott, hogy nélküle merték a rendezést elkezdeni. Hamar bevittem a következő szobába és megmagyaráztam neki: Ime itt a bizonyság, miért nem vagyok hajlandó a múzeum legfőbb vezetését átvenni. Nincs megértés, a legjobb legbuzgóbb törekvéseket meggondolás nélkül lelövi ő (Kubacska) maga. Embereimnek nincs ideje a legnagyobb dologidőben félóráig összetett kézzel várakozni, hibát nem követtek el és máris le vannak forrázva stb. stb. Kubacska erősen próbált kapacitálni a fővezetés elfogadására. Én azonban a leghatározottabban elutasítottam magamtól azt: sok más, sokkal komolyabb okom van; a főigazgatók legnagyobb része Budapest területén van, ha Buda elesik, meg fognak jelenni. Ettől függetlenül emberileg indokolatlan, hogy fővezető legyek én, aki normális viszonyok között mint első jelölt lemondtam a főigazgatóságról. Sulyos okom az is, hogy egészséggel sem birom, hisz a főigazgatói[133] teendőknek is alig tudok eleget tenni. De mit szólnának azon kollégáim, akik, mint Györke, Kretzói a változástól komolyabb emelkedést várnak maguknak és bennem törekvéseik akadályát látják, mert hisz Kubacska nagyon is fél tőle, hogy ezek a különben kiváló szaktudósok olyan helyekre akarnak kerülni, amelyekre nem valók. Végül pedig magától Pusztaitól tudom, hogy ő semmilyen személyi változáshoz nem járulna hozzá, legfeljebb odáig mennék, hogy mostani hivatali szerepünk ideiglenes elfogadását eszközölnénk ki a Nemzeti Bizottságtól. Részemről én ehhez sem ragaszkodom sőt nagyon örülnék, ha bárki helyemre állana és megváltana a sok idegőrlő tárgyalástól és futkosástól, az emberekkel való kinlódástól stb. stb. Végül Kubacska belátta igazamat és megnyugodott. Embereimnek pedig jó szívvel segített tovább rendezni a szobát.

Magyarázatképpen elmondtam neki tegnapi keserű tapasztalataimat. Öt percig ebédeltem, utána több mint egy óráig válogattam és raktam kocsira a lótrágyát a folyosón, senki nem jött segíteni, pedig hívtam embereimet. Mikor azután végre összeteremtettem őket, akkor jöttek szép számmal. De amikor ebből a munkából föl kellett vonulnunk a felső emeltekre, ujra zavarok támadtak. Az emberekkel a főkapu alatt gyülekeztünk, egy azonban hiányzott: Nemeskéri János. Hosszas várakozás után érte küldöm az öreg Delit, aki nemrég költözött be a múzeumi pincébe. Visszajön Deli, de Nemeskéri nem érkezik... Várakozás után ujra küldöm Delit: én kéretem, jöjjön, mert várjuk. Visszajön Deli, Nemeskéri nem jelentkezik. Végre megyek magam érte. Akkor méltatlankodik, hogy még nem fejezte be a lótrágya kivitelét a szobából, tehát esze ágában sem volt indulni, ujabb munkára. Hogy fönn az olvadás mekkora károkat okozhat, az nem jutott eszébe.

133 Fettich főigazgatói teendőkről ír, holott ez időben az érvényes felhatalmazás szerint főigazgatóhelyettes volt.

A felvonuló csapatból a lépcső kezdetéig három ember maradt le: Kriván azzal a megokolással, hogy még nem ebédelt, Grexa Gyula azzal, hogy „merre mentek?", Kretzoi pedig szó nélkül.

Ezt a néhány apróságot jellemzés gyanánt mondom el: mennyire hanyatlik legjobb munkaerőink hangulata, itélőképessége, rugalmassága a nyomorult pincelakás következtében. Pedig némelyikük, mint Nemeskéri, Kretzói és Grexa időnként szinte emberfölötti teljesitményekre voltak képesek. Amikor a német katonaságnak múzeumba való benyomulása ellen küzdöttünk, egy német tiszt kihívta Kretzoit a kertkapuba, a legheveseb ágyutűz és repülőbombázás közepette: „Ide jöjjön ki maga, civil, a kapuba tárgyalni velem, ide a kertajtóba, ne pedig a múzeum kapuja alól beszélgessen!" Kretzói bizony szemrebbenés nélkül kiment vele és helyt állt a múzeum megvédésére. Grexa a kincsrabló orosz katonák mellől nem tágitott, pedig Nemeskérit kardlappal kergették el a közelükből. Kriván beteg jámbor ember, nem sokra képes. Teljesen ellátatlan, akkor eszik, ha kap.

Visszatérve a Kubacskával való eszmecserére, mindezt a nehézséget Kubacska is elismerte és teljesen belátta álláspontom helyességét.

Ma egész délelőtt orosz nyelvű hivatalos iratok fordításával, vagy fogalmazásával voltam elfoglalva. Közben számtalanszor meg kellett szakítani a munkát, ide-oda hívtak stb stb stb. Az emeleteken üvegtáblákat kellett kijelölnöm ablaküvegezés céljára, Bakács István[134] orsz. levéltári tisztviselőt és Berlász Jenő telekistát kellett beállítanom a Történeti Osztály rendbehozatalára, mert az osztály tagjai eddig jóformán semmit sem tettek a mentés tekintetében, a vezető Bárányné pedig csak egyetlen egyszer jött be „körülnézni".

Szombati fölszólításomnak meglett az eredménye: Délelőtti órákban beszállingóztak – Bárányné kivételével. Tóth Zoltán az elválhatatlan Anikóval és egy ügyvéd barátjával együtt jelent meg. Én már csak akkor láttam meg őket, mikor a Tápay Szabó Gabriella szobájának romhalmazában kutattak. Tóth Zoltánnak szépen megmagyaráztam, hogy idegent nem lehet beengedni oda, ahol a földön múzeumi kincsek is hevernek össze-vissza; akárki megvádolhatja őt (Tóth Zoltánt rosszakarattal), hogy az oroszok által elvitt kincseket az ő barátja vitte el. A felelősség alól így nem lehet kitérni.

134 *Bakács István* (Bp., 1908 – Bp., 1991) levéltáros. 1931-ben szerzett a budapesti tudományegyetemen történelem-latin szakos bölcsészdoktori és tanári oklevelet. 1934-től az MNM levéltárosa, 1935-től a MOL levéltárosa.

Kértem, tapintatosan mondja meg ezt a barátjának, akinek megbízhatóságában egy csöppet sem kételkedtem. Megértette és a dolog simán intéződött el. Raksányi Anikó azonban mint egy fölfujt pujka járt-kelt a szobákban és hangosan méltatlankodott az ügyvéd jelenlétének kifogásolása miatt: „hát akkor ennek a két idegennek szabad itt lenni?" és rámutatott Bakácsra és Berlász-ra. Felvilágosítottam, hogy ezek rendszeresen fognak itt dolgozni, mint beosztott tisztviselők, nem pedig mint idegenek.

Berlász Jenőről Deér Józseffel, a Teleki Intézet egyik igazgatójával részletesen beszéltem: adja át a Történeti Osztálynak, mert ott nincs egy épkézláb ember. Ma délelőtt azután részletesen is tárgyaltam vele, miután Deér Jóska megbeszélte vele a problémát. Hánytuk-vetettük a lehetőségeket. Deér Jóska is mesélte, hogy Berlász a közgazdasági fakultáson egyetemi tanár szeretne lenni, ez élete nagy célja. De maga Berlász is célzott erre. Miután jól kibeszélte magát [ti. Berlász Jenő], előveszem a nagy kérdést: Tudna-e a Nemzeti Múzeum páratlan kincseivel való foglalkozásban egy életet betöltő és minden más karrier-lehetőséget kizáró hivatást találni? A becsületes embert mellbe vágta a vesébe menő kérdés. Kis elgondolkodás után három nehézséggel válaszolt, de mindegyiket kérdés formájában adta elő. 1. Nem baj-e, hogy semmi előképzettsége nincs tárgyi emlékekhez? Feleletem: tud-e rajzolni? Válasza: igen. Megmagyaráztam, hogy a rajzolni tudó ember egészen más szemmel nézi a tárgyi emlékeket, mint a botszemű, a rajztudó képes beletanulni az uj szerepbe, ha az esze és szíve helyén van. Egyébként mellette leszek, módszert, szempontokat stb. stb. tőlem kap készen, ő pár év mulva az egyéni továbbfejlesztéssel foglalkozhat. A csodálatos kincsek és egyszerűbb lelet-anyagok és emlékek a történet forrásanyaga, melynek megszólaltatója csak történész vénáju ember lehet. 2. Anyagi kérdés: két gyermekes családapa, nyujt-e a múzeum neki anyagi lehetőséget. Feleletem: az anyagi jövő bizonytalan. Míg én itt vagyok, a tisztviselők anyagi jóléte vezető szempontom, eddig is megmutattam ezt. Ugy képzelem, hogy a múzeumban berendezendő ötvösműhely fogja az anyagi alapot szolgáltatni munkánkhoz, amikor majd a dotációt minimumra csökkentik stb stb. Egyébként igyekszem – amennyiben rajtam áll – tisztességes anyagi poziciót biztosítani a dolgozó embereknek. Olyan nagy morális dologról van szó, amely után katedrák és főigazgatói poziciók fognak futni és ez az igazi nagy siker, nem pedig az, ha egy katedra után végkimerülésig futunk s a végén elérjük. Saját példámat hoztam fel argumentum gyanánt. A harmadik kérdés hirtelen nem jut eszembe, de arra is megfeleltem, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben kapacitáltam volna.

Délelőtt Kiss Jenő altisztünk a múzeum előcsarnokában felbontott nagy ládát talált: arany és ezüst holmik, díszfegyverek stb stb. hevert benne és körülötte össze-vissza hányva. Elbámultam, rögtön lehozatom a Történeti Osztályba. Véletlenül Kiss Jenő éppen abba a szobában tette le a nehéz kosarat, amelyben Tápió Szabó Gabriella dult-fult. Nézem-nézem a holmikat: ez a lánc arany! ez a dísztoll szintén arany! stb. Ő is megerősít benne és mondja, hogy bizony ezek Széchenyi István emléktárgyai,[135] micsoda hallatlan dolog, hogy három hete volt a bevonulás és most kerülnek elő ilyen dolgok! Szabad ennek lenni? Ki a felelős ezért? stb stb. Mindezt kiabálva dobálja felém. Fölháboritott a hallatlan magatartás, de azt gondoltam, hogy most nem szabad hibát követnem el. Tehát halkan mondom neki: „Kérem tessék nyugodtan és tisztességes hangon beszélni velem". Mivel tovább kiabált, megismételtem ugyanazon hangnemben. Harmadszor már azt is hozzátettem, hogy „tanu előtt kérem" stb.

Otthagytam a dühösködőt és vittem Kiss Jenővel együtt a kosarat. Az aranyakat Kubacskának is megmutattam.

Délután Molnos Lipótnak is elmeséltem, hogy mit válaszoltam Kubacskának a fővezetésre vonatkozólag. Nagyon helyeselte álláspontomat.

Estefelé négy orosz katona jött be a kapu alá: szállást kértek a kapu alatti meleg helyiségek egyikében. Nagy nehezen megegyeztünk. Gurdon az istent szidta és még velem is gorombáskodott de eredménytelenül mert mégis csak a portán helyezkedtek el. Az egyik őr hozta be őket, befejezett tény elé állított bennünket, pedig én is ott voltam a portán és tilalmat is mutattam. Teherautójukat a kapu előtt hagyták – őrséggel.

Baky Győző vezetésével négy ember két gebével kivontatták az első udvarról a ló-hullát. Nyakára kötelet kötöttek s így vitték egy bomba-tölcsér mellé. Majd beletakarítják.

Február 6. kedd. Reggel jókor kelés. Kubacskát, Györkét fölhívom az Elnökségre tárgyalni. Kubacska, Györke, Huszár, Kretzoi és én vettünk részt rajta. Előadom, hogy a főigazgatói helyettesítésen kivül semmi más szerepet, legkevésbé pedig vezetőit, nem vállalok. Különféle jelekből, információkból ugy veszem észre, hogy nemcsak az egyszerű enberek, hanem tisztviselők is ellenem törnek, vezetői állásokat akarnak maguknak biztо-

135 Idézet Bárányné jelentéséből: „Értékes anyag a földszinti helyiségekben csupán az elpusztult páncélszekrényben volt. Itt volt elhelyezve a Nemzeti Múzeum ősgyűjteményének az ún. Cimeliotheca-anyagnak egy kis hányada, amely jobbára német ezüsttárgyakból és evőeszközökből állt." (K 726 1945-101) [Cimelia (görög) = könyvtárak és egyházi kincstárak különleges régiségei, drágaságai, kincsei.] Széchenyi István emléktárgyainak kezelésére nem találtam a jelentésben utalást. (Szerk.)

sítani, azt hiszik, hogy én törekszem ilyesmire s ezért utjukban állok (Kubacska maga tájékoztatott arról, hogy Györke és Kretzoi hosszasan tárgyaltak bezárt ajtók mögött ilyesmikről). Én belátom, hogy a ranglétrán előbbre vagyok, mint Györke és Kretzoi, ők tehát joggal törekedhetnek sorsuk megjobbítására; ezt én elősegíteni akarom azzal, hogy ezennel kérem Györkét, mint oroszul tudót, vegye át tőlem a múzeum legfőbb képviseletét orosz és más hatóságok előtt; én egészséggel sem birom, éjjelente alig tudok pár órát aludni; a Régészeti és Történeti Osztály aránylag sokkal többet szenvedett, mint a Könyvtár, tehát azzal kellene intenzíven foglalkoznom, amivel tényleg meg vagyok bizva, nem pedig olyasmivel, ami nem a dolgom és ami miatt még egyes kollégák görbén néznek rám. Kubacska is mondta: nem hiszik el nekem, hogy nem törekszem vezető állásra, viszont én ilyen körülmények között etikai kérdést csinálok ebből, nem pedig diplomáciait. Nem érzem magam mögött azokat, akik nemrég még teljes támogatásukról biztosítottak, tehát tessék levenni rólam ezt a nekem nem való, általam soha nem ambicionált sulyos terhet.

Először Kubacska és Huszár kapacitáltak, mindkettő biztosítván engemet teljes támogatásukról. Azután Kretzói nyilatkozott, hogy etikai kérdés az, hogy mindenki azt tegye a múzeumért, amire képes. Egyébként annyit elárult, hogy jobbnak tartja, ha belső múzeumi dolgokkal nem foglakozom, hanem csak külső képviselettel. Megcáfoltam: a belső dolgokat nem hagyhatom, mert óriási bajok vannak, Kubacska is igazat adott ebben nekem. Kretzói máskor is (nemrég) mondta nekem, hogy nem tartja nekem valónak a főigazgatóságot. Akkor nem gondoltam, hogy ide fejlődik ez a nóta.

Györke utoljára szólt hozzá, szokása szerint a földre mosolyogva. Ő becsületes ember, tehát nyíltan megmondja, hogy én sulyosan megsértettem őt, amikor a múzeumi közös rumból nemcsak nem adtam neki, de azt mondtam: hová jutunk, ha még a Györkének is adni kell rumot? Fölháborodtam a hallatlan igazságtalanságon és kijelentettem, hogy múzeumi közös rum soha nem volt... „De igenis volt!" veti közbe Györke. Erre éktelen dühbe gurultam és kijelentettem: „Aljas, gazember rágalmazás, aki azt meri állítani, hogy a rum közös. A Kiss Jenő rumjáról van szó, amelyből én magamnak annyit használhatok, amennyit akarok, de én egy csöppöt sem vettem igénybe, ellenben az aranyóra visszaszerzésekor az orosznak adtam egy megkezdett üveggel és néha adtam influenzás betegeknek. Amikor a nagy hidegben velem együtt az orosz parancsnokság kapuja előtt az utcán sokáig várakoztattak, Moorgat átfázott. Az óvhelyünk kályhájánál melegedett, adtam neki néhány korty rumot (magam nem ittam), akkor egyszerre mindenki: 'beteg' lett köröskörül és csaknem egyidejűleg hárman kértek

betegségre hivatkozva rumot Györke volt a negyedik. Csoda tehát, hogy azt mondtam?" Kubacska és Huszár igazolták, hogy a rum tényleg nem közös, hanem Kiss Jenőé. Természetesen Györke erre nem kért bocsánatot. Még egy panasza van ellenem: Gorjupp Alisz ujságolta, hogy a könyvtár szakkatalógusát szét akartam dobatni s ezt Kretzoi szerint olyan módon referálta nekik Gorjupp, hogy az méltán fölháborította őket ellenem. Erre én még inkább megerősítettem visszalépésemet: miután alaptalan, ellenőrizetlen híreszteléseken konzekvenciákat vontak le ellenem, még hozzá ilyen jelentéktelen bolhaügyből is, mint amilyen pár kortynyi rum ügye, a tyukeszű nő bemondása miatt pedig meg sem próbáltak hozzám fordulni, hogy tulajdonképpen mi történt, holott én tanuk előtt hangsulyoztam, hogy csak privát véleményem, lehet, hogy Györke jobb védelmet is tud az oroszok könyvzabrálásának megakadályozására, beszéljen Gorjupp Györkével stb., mindebből meggyőződtem, hogy ilyen kollégákat reprezentálni nem lehet, tehát tessék átvenni tőlem a nekem szerintem se való legfőbb vezetést. Csupán egyet vállalok: mindennemű orosz nyelvű tolmácsolást, írást a házon belül.

Nagy dicséretek következtek képességeimről, melyek nem hatottak rám. Györke előzőleg még a kalapját is megemelte előttem, mint „nagy tudós" előtt. De a fővezetést, amelybe ugy csöppentem bele, mint Pilátus a Krédóba, a legkevésbbé sem volt hajlandó átvenni. Ugy fázott tőle, hogy hallani sem akart róla. Én kijelentettem, hogy a mai utam a tábornokhoz az utolsó, jöjjön velem Györke, megismerni az utat-módot.

Hanák Tibor miniszteri titkár, Pusztai küldöttje türelmetlenkedett a szomszéd szobában, tehát mentem át hozzá, beirni a kérvénybe a 20 ember nevét, akik orosz igazolványt kapnak, azután még írtam a magam iniciatívájára egy ujabb orosz nyelvű kérvényt a múzeum nevében: a tető sok helyen megsemmisült, az olvadó hó befolyik a szobákba, kérünk 5 emberünk, Nemerkényi János[136] műszaki tanácsos, Baky Győző és Méri István preparátorok, Nemeskéri János és Bartha Ferenc[137] segédek, mint technikai speciálista munkaerők részére mentesitő igazolványt, annál inkább, mert a múzeumban cca 50 orosz légelháritó katona lakik, igy az ő lakásuk is veszélyeztetve van. Az igazolvány-blankettákért mentünk át az Egyetemi Nyomdába. Ott beírtam valamennyibe a neveket és állásokat (köztük volt Thierring Richárd[138] igazgató is). Közben kínos incidens támadt: kiderült,

136 *Nemerkényi V. János* főmérnök, műszaki tanácsos. 1945-ben 49 éves, a GH munkatársa. (K 726 1945-21)

137 *Bartha Ferenc* 1945-ben múzeumi segédőr, 28 éves, a TTM Őslénytárának munkatársa (K 726 1945-21)

hogy Molnos a minisztériumi listára is fölvétette magát. Én élénken tiltakoztam: a tábornok aláírásával ellátott igazolványa már van, minek még egy? Ki kell huzni a nevét és helyébe kell tenni Major Ervin[139] zeneakadémiai tanár nevét, akinek semminemű igazolványa nincs és bemenekült hozzánk a múzeumi pincébe. Molnos minden argumentálásom ellenére is ridegen ragaszkodott követeléséhez, sőt amikor a nyomdában (az űrlapok kitöltésénél) még egyszer kísérletet tettem, hogy belátásra birjam, egyenest kikérte magának, hogy ezen a helyen erről a kérdésről beszéljünk, „a Fettichnek különben sincs joga ahhoz, hogy a minisztérium listáját megváltoztassa." Mit tehettem mást: ujra leírtam az egész kérvényt, benne Molnos Lipót nevével. Rajtunk kivül még Thiering Richárd is eljött, hogy beszéljen a generálissal: írást kér, hogy az Egyetemi Nyomda tipographiai gépeit ne vigyék el, egyet már ugyis átadott a katonaságnak. Jött még egy másik minisztériumi ember is, de csak engem és Hanákot [min. titkár – a szerk.] engedtek fel a tábornokhoz, a másik kettőnek lenn kellett maradni. Közel 2 óra várakozás után engedtek be a tábornokhoz. Arra már elkészítettem az előszobában kért papiroson az Egyetemi Nyomda kérvényét is, aláírva a nyomda nevében a magam nevét. A tábornok mindhárom írást helybenhagyta. Először a minisztériumi iratot mustrálgatta, a hosszu névsort talán kissé soknak tartotta: félretette oldalra, azután vette a múzeumi épület restaurálására vonatkozó kérvényt. Mikor ahhoz a mondathoz ért, amelyik az 50 bentlakó katonáról szól, sürgősen ráírta a kérvényre a parancsot, hogy el kell intézni. Az Egyetemi Nyomda kérését szintén helyeslően aláirta. Azután visszatért a minisztérium kérvényére és azt is ellátta a szükséges utasítással. Lelkünkre kötötte, hogy Csorba János polgármesterrel írassuk alá a két személyi listát, mert másként nem adhatja ki az igazolványokat. Boldogan távoztunk: vissza a múzeumba. Thiering annyira örült, hogy egy liter petróleumot helyezett kilátásba ellenszolgáltatásul. Ennek megörültem ugyan, de kijelentettem, hogy forditva van a dolog, én tartozom ellenszolgáltatással, mert annyi jót és szépet tapasztaltam az elmult években az Egyetemi Nyomda részéről.

138 *Thierring Richárd* 1945-ben az Egyetemi Nyomda igazgatója volt.

139 *Major Ervin* (Bp., 1901 – Bp., 1967) zenetörténész, zeneszerző. 1924-ben szerzett bölcsészdoktorátust Budapesten. 1928-tól a Nemzeti Zenede zeneszerzés és zenetörténet tanára, utóbb a könyvtár vezetője is. 1935–41, illetve 1945–46 között a Zeneművészeti Főiskola magyar zenetörténet tanára. 1948-tól a Zenei Gimnáziumban zeneszerzést tanított. Tudományos munkáiban elsősorban a 18-19. század magyar zenetörténetével, illetve az egyemes zenetörténet nagyjainak (Bach, Mozart, Beethoven, Haydn) magyar vonatkozásaival foglalkozott.

Kubacskát gondoltam meneszteni a Városházára, de ő kért: menjünk mi: én meg Nemerkényi, aki közben elkészült a városi műszaki hivatalba beadandó memorandummal. Figyelmeztetett azonban, hogy a 6 ember listájának láttamozása a legnagyobb nehézségbe ütközött a városnál, mert nem akartak jótállani a listában szereplő emberek politikai multjáért. Jó volt ezt előre tudnom, mert eszerint jártam el. A polgármester titkárának tehát azt mondtam, hogy a tábornok utasított ide: csak a polgármesteri hivatalon át lehet ilyen kéréssel fordulni hozzá, tehát láttamozza a polgármester, a személyek politikai multjáért pedig a kérvény aláírója felel. Pár perc mulva visszakaptam a két kérvényt a polgármester aláírásával.

A memorandumot átadtuk a műszaki hivatalban, hová Nemerkényi holnap reggel Huszárral ujra el fog menni.

Délben a múzeum udvarán agyonlövette Kubacska a Puchászék lovát, mert megfázott és ledőlt a lábáról. A húst füstölésre lesózzuk, a maradványokat igazságosan elosztottam.

Délután az összes férfiaknak a villamos síneket kellett kiszabadítani a hó és jégtömegektől. Késő estére végeztek. Egy rész hajnalra maradt. A lóhusokat 4 ember leszállította a pincébe.

Nap-nap után kérem Molnosékat, tegyen[ek] valamit Pierre Gauthé kosztolásának érdekében, mert bár nagyon megszerettük és nagy reményekkel vagyunk jövő munkásságát illetőleg, nem bírjuk már készlettel. Sajnos, udvarias ígéreteken kívül semmit nem kaptunk. Végre most este a konyhánkban megjelent Molnos Jóskát asszonyaink jelenlétében nyomatékosan kértem a legsürgősebb intézkedésre, mert ő titkára az élelmiszereket kezelő Moorgatnak, tehát módja van intézkedni. Kérte, tartsuk Gauthét holnap estig, még ma hoz babot, hozott is 2 kg-ot, amit rögtön megfeleztünk Mériékkel. Holnap Pierre Gauthé barátunk elköltözködik és a franciák konyháján fog kosztolni.

Molnos Lipót-nak valószínűleg rosszul esik, hogy sorozatosan kértem Gauthé kosztolását a francia konyhától. De még inkább el fog csodálkozni azon, hogy a tábornok irodájában a magyar titkár, akit megkérdeztünk: szabad-e még egy igazolványt kérni Molnosnak, holott a napokban kapott egyet a tábornoktól, nyomatékosan figyelmeztetett bennünket a veszélyre. Semmi esetre meg ne tegyük ezt. A napokban a nemzetközi vöröskereszt vezetője: Weiermann egy második listán is szerepelt. A tábornok észrevette és az egész listát haragosan visszadobta, senki nem kapott igazolványt. Ajánlotta, hogy huzzuk át Molnos Lipót nevét és írjuk alája a másik nevet (mi Major Ervint be is írtuk) és ha a tábornok megakad rajta, mondjuk meg a dolgot ugy, ahogy volt.

Rájöttünk Molnos különös kívánságának rugójára: az uj igazolvány szövegét kiegészitettem azzal a mondattal, hogy nevezett vagyona és családja a parancsnokság védelme alatt áll. Pedig ma már ennek nincs különös jelentősége. Az orosz katonák garázdálkodásának ideje mulóban van, nem is szabad nekik ma már „zabrálni". Mindenesetre nekem, aki az igazolványok összes irásait fogalmaztam és az űrlapokat irtam, eszembe sem jutott, hogy magamnak uj igazolványt is szerezzek.

Molnos azalatt, míg mi a tábornoknál időztünk, édesanyám eltemetésével vesződött. Megvette a koporsót stb stb.

Tóth Zoltán, Raksányi Anikó, Pásztoryné Alcsuti Katalin, Berlász Jenő és Bakács István intenziven dolgoztak a Történeti Osztály rendbehozatalán. Délután odanéztem: bizony még sok dolog van ott.

Február 7. szerda. Szokásos módon korán reggel kelés. Reggel egy csomó apró-cseprő múzeumi dolog elintézése. 8 ó tájban egy üveg finom borral fölszerelten megjelentünk ketten: Kubacska meg én a kapu alatt orosz őreinknél. Egy-egy jó pohár borral kináltuk meg őket; kocintottunk. Mikor a bor elfogyott, elővettek egy rumos üveget és ők kínáltak bennünket. Konzerveket nyitottak, kenyeret szeltek és kentek meg számunkra zsirral, káposztát is kínálgattak. Kellemesen elbeszélgettünk a derék emberekkel. Mikor ők is jóllaktak, elővettem a Csernyisov tábornok által láttamozott három orosz kérvényt, hogy olvassák el, mit írt rájuk a tábornok, mert én nem tudom kibetűzni. Magunkban azt gondoltuk Kubacskával, hogy legalább látják, hogy a tábornok foglalkozik a múzeum ügyeivel, és jobban vigyáznak a múzeumra. Magyaráztam is nekik: a tábornok nagyon szigorú, de igazságos ember. Egy orosz századost valami bűnért saját kezűleg felpofozott egyik nap. A parancsnokságra való indulás előtt a Gazdasági Hivatalban lakó oroszokhoz is elmentem ugyanezen céllal. Kerestem a tisztet, de csak az őrmester-ügyeletest tudták nagy morogva előkeríteni. Mikor meghallották, hogy a tábornok irásáról van szó, egyszerre megváltoztatták a hangnemet. Körülsereglettek és áhitattal hallgatták az őrmester betűzgetését.

Kiss Jenő, Molnos Lipót és én mentünk a Vas-u. 2 alá a temetkezési vállalkozóhoz koporsóért, onnan a Rókus hullaházába, hogy Kiss Jenőnek megmutassam édesanyámat, ha a koporsót megkapja. Onnan Kiss Jenő visszatért a Vas-utcába, mi ketten pedig a parancsnokságra. Utközben Molnos elővette a tegnapi ügyet, beszélt Hanák Tiborral, aki előtt én igen erős kifejezésekkel, igen kedvezőtlen beállításban aposztrofáltam őt, a háta mögött rendelkeztem róla, kihuztam nevét, pedig nem volt rá jogom, különben

sem tudtam, hogy neki utaznia kell majd vidéki egyetemekhez s ezért kell neki minisztériumi igazolvány, ezt a metódust nem fogadhatja el és így nem tud velem kooperálni... tehát arra kér, hogy többé róla nélküle ne itéljek, ez etikai kérdés, egyébként a fejlemények engem igazoltak... stb.

Nyugodtan kivárván a végét, nyugodtan megfeleltem: Rendkívüli, sőt forradalmi időket élünk, a metódus is tehát forradalmi, a nyugodt, békés idők felfogása jogról és metódusról ilyen időkben megbukott. Ezért avatkoztam bele a képzőművészeti főiskola listájának összeállításába: ki ne maradjon Szőnyi István a legnagyobb élő magyar festőművész, mert az igazi magyar értékeket át kell menteni az ilyen időkön. Ami pedig fölindulásomat illeti, állandóan agyonizgatnak, ő maga (Molnos) „kikérte magának", letorkolt, ezért a legnagyobb fölháborodással beszéltem követeléséről: hogyan lehet egy embernek egyazon tábornoktól pár napon belül két igazolványt kérni, két különböző listán, ha észreveszik, hogy már kapott, visszadobják az egészet..., ha utána járnak: mit csinált az első igazolvánnyal és megtalálják Major Ervinnek, akinek ő (Molnos) át akarta adatni azt, akkor szépen nézünk ki. Ez igazán etikai kérdés, mert a tábornokot megcsaljuk, viszont amit ő rólam rekliminál,[140] az csak formai kérdés, különben is elismeri, hogy a fejlemények engem igazoltak.

Nagynehezen bejutottunk, de csak éppen hogy átadhattuk a három iratot és az igazolványlapokat, holnap reggelre ígérték az elintézést (Dr. Barta). Visszamenet mégegyszer visszatértünk az incidensre: egészen bagatell dolog a Nemzeti Múzeum nagy érdekei mellett, nem érdemes sokat nyavalyogni rajta.

Kiss Jenő nem tudott koporsót szerezni, hiába fizette ki Molnos tegnap.

Délután a Baross-utcai Álattárba kellett átmennem. A házhoz csatlakozó Üllői-ut 16/a sz. Radvánszky-féle palota orosz katona-lakóit az előkelő háztulajdonos: báró Radvánszky[141] koronaőr arra biztatta, hogy törjék át az elzáró korlátot a II. emeleten és költözzenek be az Álattárba (ezzel akarta a saját házát tehermentesíteni). Az értelmes, jóindulatu orosz százados tiltakozott a javaslat ellen: az múzeum, oda nem szabad katonaságnak beköltözni. Az volt tehát feladatom, hogy menjek át a derék Székessyvel[142] az

140 recriminatio (latin) = viszontvád

141 *Báró Radvánszky Albert* (Pusztavarsány, 1880 – Bp., 1963) nagybirtokos, a felsőház alelnöke, koronaőr. A MNB főtanácsosa, több iparvállalat igazgatósági tagja. 1923-tól az evangélikus egyház egyetemes egyházi és iskolai felügyelője.

142 *Székessy Vilmos* egyetemi magántanár. 1940. december 30-tól (K 726 1942-283) a TTM Állattárának munkatársa. 1945-ben az Állattár épületében lakott mint az épület parancsnoka. (K 726 1945-23) 1960-70 között a TTM főigazgatója volt.

orosz parancsnokságra a tábornok tiltó táblájával és megmutatván neki ezt, köszönjem meg szépen a nemes magatartást.

A kapuban barátságtalan őr fogadott: menjünk át a 8 sz. alá, ott székel a parancsnok. Ott sikertelenül jártunk, mert a parancsnok éppen akkor ment el autóján, a helyetteshez pedig nem tudtunk bejutni. Mentünk tehát vissza a 16/a alá: akármilyen tisztnek megköszönhetjük, jobb is, ha házbeli tisztnek mutatom a tábornok „prikáz"-ját. A kapunál nem boldogultunk; az ott ácsorgó orosz katonák különben is minden járó-kelő férfit beráncigáltak a kapun „dolgozni". Mondtam Székessy-nek: gyerünk innen, mert mindjárt bekapnak minket is. Alig teszünk pár lépést, a kapu fölött hatalmas detonáció, csörömpölés, porfelhő, füst és törmelék bezuhanása a kapu elé. Alig eszmélünk első meglepetésünkből, máris megismétlődik a második detonáció. Futni kezdünk a Kálvin-tér felé. Harmadik belövés. A negyediket a Kálvin téri templom felső sarkán látjuk. Futás közben fogunk kezet és elválunk. Talán a sors ujját láthatom benne: ha fölmegyünk, esetleg az első emeleten van a parancsnok irodája, talán ki sem jövünk élve. De talán a kapu előtt fejünkre esik a törmelék, ha pár pillanatig még ott maradunk stb stb. gondolatok száguldoztak agyamban. De a múzeum öreg falai mellett már csak arra gondoltam: megusztuk, nincs semmi baj, nem kell izgulni, ismerjük már az ilyen komédiákat stb stb. Nevetve meséltem a dolgot Kubacskának.

Ujabb gyönyörü orosz gyász-zene hangjai a múzeum közeléből. Ismét orosz tisztet temettek.

Az Eszterházy-palotába 9 lovat és négy katonát telepítettek be a meglevőkhöz. A régészeti tár szobáinak rendezéséből hívtak át Méri Pista mellől segíteni: a goromba kinézésű katonák mindenhová benyitogatnak, kíváncsiskodnak, ajtókat feszegetnek stb stb. Vettem őrünket és a tábornok eredeti „prikáz"-ját és szépen megbeszéltem a problémát a főhadnaggyal.

Ma is, mint minden nap, rengeteg fordítási munkával jönnek hozzám. Igen fárasztó dolog, de szivesen teszem, mert sokat tanulok.

Este Huszár Lajossal bizalmas beszélgetés. Megbeszéltem előző este embereimmel, hogy kiugratom Györkét és Kretzóit: a ranglétrán hátramaradt emberek most szeretnék megragadni az alkalmat sorsuknak egy kissé jobb alakítására. Egyik talán főigazgató szeretne lenni, Hóman ezt meg is ígérte Györkének, a másik a visszavonulni akaró Kubacska helyére lépne az elnöki tanácsosságba. Viszont tőlem félnek, hogy megállapítom esetleg alkalmatlanságukat, különben is Fitz József megmentésére mindent megtettem (Waldapfel Eszter, Hubay Ilonka). Huszár ámult-bámult a hallottakon, de még inkább azon, hogy biztosítottam: diplomáciai fogás volt részemről az

egész, de komolyan fogtam föl, mert valóban komolyan át akartam adni Györkének a vezetést, mert valóban semmi ambícióm sincs a vezetői szerepre. Tehát az átadást valóságosan is a mellüknek akartam szegezni. Miután ezt megtettem, ők nem fogadták el a vezetést, most én már kényszeritő helyzet nyomása alatt privát diligenciából[143] teszek annyit, amennyit tudok, szivességnek tessék venni, amit teszek, egyébként semmi közöm a vezetői szerephez. Megkönnyebbült Huszár és mondta: ő is kissé reménykedett, hogy valami ilyesmi lesz a dologban, de olyan halálosan komoly ábrázatot vágtam, hogy alig mert jó kimenetelre gondolni. Most boldog, hogy igy áll a dolog. Kért, hogy ne veszítsem el kedvemet a múzeumtól, mert ez a legfőbb szempont. Megnyugtattam: nem olyan fából vagyok faragva.

A történeti Osztály tisztviselői Steffanits Mária kivételével ma egész délelőtt szorgalmasan dolgoztak. Kubacska lelkükre beszélt: amíg az oroszok be nem jöttek, ő vezette a múzeumot. Az oroszok bejövetele óta az orosz nyelv tudása miatt én vagyok az ideiglenes vezető, mindenki rendelje alá magát nekem, ő (Kubacska) maga is ezt teszi s ugy látszik, eddig meg is álltam a helyemet. Hogy később mi lesz a személyi változásokkal, azt ma senki nem tudja... stb stb. Tényleg ma már még Tápió-Szabó Gabriella is „szépen" beszélt. Bárányné is nyugodtan viselkedett. Dolgozni fognak, mondta, ha nem is tudnak olyan rendszeresen bejönni. Megjelent a derék Nagy Géza[144] is hosszú fehér szakállal. Ujpestről. Nagyon megörültem a múzeum ezen legmegbizhatóbb, legbölcsebb emberének megkerültének.

Február 8. csütörtök. Reggel korán kelés és Molnossal menés a városparancsnokságra, hogy végre a minisztériumi és múzeumi uj listán szereplő 30 ember uj igazolványait és az Egyetemi Nyomda gépeinek mentesítő iratát is megszerezzük. A földszinten berendezett „rostáló" irodában másfél óra hosszáig hiába várakoztunk. A nagy tömegben alig lehetett beszélnünk az oroszokkal. Végül is annyit megtudtunk hogy teljesen reménytelen a várakozásunk, jöjjünk holnap reggel. Csüggedten távoztunk. A Vas-u. 2 alatti temetkezési vállalkozónál megtudtuk, hogy ma bőségesen érkezett koporsó, tehát biztosra is vettük, hogy embereink: Kiss Jenő, Szilágyi Mihály és Schrank István odavitték a koporsót. Siettünk tehát oda. Ugy is volt. Sőt Schrank és Szilágyi rövidesen hozták is a múzeum kétkerekű rozoga kocsiját. A hatalmas méretű fekete fenyőfa-koporsóban szinte elveszett sze-

143 diligentia (latin) = szorgalom

144 *Nagy Géza* 1945-ben műszaki altiszt a Ma. Tö. Múz. Történeti Tárában. 61 éves volt akkor. (K 726 1945-21)

gény összetöpörödött teste édesanyámnak. Papirossal takarták le. Mégegyszer megtekintettem arcát, a fedelet néhány hosszú vasszeggel megerősitettük s a koporsót feltéve a kordéra, a keresztet magunkhoz véve megindultunk. Furcsa gondolatok kavarogtak agyamban: mégis a Schubert-nek volt igaza, nem Beethovennek, a koporsó szegezés nem olyan gyorsan kopogós, hanem alattomosan lassú. A szörnyű hólében teljesen átáztunk, mire a temető tulsó végébe, a falon tulra átvergődtünk. Minél kivülebbre értünk, annál több eltemetetlen hallottat láttunk uton-utfélen ruhástól, félmeztelenül és egészen meztelenül is sokat. Egyik másik valami ruha-félébe volt takarva, másik primitiv, házi készítményü, láda-szerű tákolmányba volt téve. Egy nagy csoportban német katonák hullái, odébb hatalmas tömegben zsidó hullák, nők, férfiak vegyesen. A sír megásását nem várhattuk meg, holnap reggel 9 ó-ra ujra kimegyek s akkor elföldeljük anyámat.

Visszajövet mondom Molnosnak: próbáljuk meg ujra a városparancsnokságon. A rostán hamar tuljutottunk. Fönn cca háromnegyed órányi sürgésforgás után végre hozzájutottunk összes irásainkhoz. Harminc ember kapott kitünő igazolványt, mely szerint maguk, családjuk és vagyonuk a parancsnokság védelme alatt áll, lejárati terminusa pedig az igazolványnak nincs – így fogalmaztam meg –, holott minden más parancsnoksági igazolványnak érvénye ápr. 1.-vel lejár. Az Egyetemi Nyomda gépei is mentesítést kaptak: a kérvényt visszaadták a tábornok saját kezű parancsával, lepecsételték, a fontos részt vörös ceruzával aláhuzták és még bocsánatot is kértek, hogy ilyen egyszerű módon intézték el. Boldogan siettünk a nyomdába. Képzelhető, mekkora örömmel fogadtak. Kaptam egy üveg petroleumot, sőt zsirt és szárazfőzeléket is igért az igazgató, aki munkavezetőjével együtt szintén a minisztérium igazolványosai között volt. Molnos vitte étlen-szomjan a minisztériumba az igazolványokat, én pedig az én 6 emberemét a múzeumba. Én voltam a legboldogabb, hogy megint teljes eredményt tudtam elérni kedves embereim érdekében. Igaz, hogy három napig tartott a sok ácsorgás, rimánkodás, de mégis meglett, ez a fődolog. Láttuk Molnossal, hogy a helyzet a főparancsnokságon egyre nehezebb lesz. A fővárosban meginduló élet egyre több embert küld a tábornokhoz ezért-azért; valóságos népvándorlás van ott. Most látjuk csak a jelentőségét annak, amit az én legelső látogatásomkor mondottak nekem a tábornok előszobájában: a Nemzeti Múzeum volt a második intézmény, amelynek képviselője fölkereste a tábornokot. Előttünk csak Csorba polgármester volt a tábornoknál. Akkor még közel fél óráig beszélgetett velünk a tábornok. Most már legutóbb annyi idő sem volt, hogy leülhessünk (kínált bennünket, de nem ültünk le, látván, hogy milyen sok munkája van). Bizony a minisztérium csak jóval miutánnunk mozdult meg. Nagyon örülök, hogy a minisztériumnak, egyetemi nyomdának, székesfővárosi múzeumnak, Szépművészeti Múzeumnak, mi szereztünk mentesitő irást a parancsnokságtól.

Még egy másik dologról is meggyőződhettünk. Az az őrség, amelyet Tápay-Szabó Gabriella barátja szerzett a Szépművészeti Múzeumnak, többet árt, mint használ: nem a tábornok, hanem egy öntevékeny orosz tiszt emberei, akik a szobrok fejét lövöldözik, képeket égetnek el, „haverokat" hoznak a múzeumba stb stb.

Délután átmentem Szőnyi Istvánhoz: megvan az igazolvány, elmagyaráztam, hogy mi van rajta. Szőnyi, Pátzay Pali és egy harmadik megbízást kaptak Csorba polgármestertől, hogy a fővárosban található műkincseket gyüjtsék össze, a magántulajdon fönntartásával. Ők a Nemzeti Múzeumban akarják elhelyezni azokat. Örömmel járultam hozzá a tervhez: a Magyar Nemzeti Múzeum legyen az, aminek lennie kell, a magyar kultura mentővára, anyaintézete; körülötte nőjön ki az uj magyar kultura élete. Művészet, tudomány uj középpontja legyen, mégpedig nemcsak hazánk, hanem az egész európai emberiség számára.

Szőnyi nem tudta első pillanatra megérteni, miért kap ő ilyen igazolványt, hisz neki van szakszervezeti igazolványa. Azt mondtam neki, hogy Molnos ragaszkodott hozzá Pusztainál, mert Molnos a francia kapcsolatok vezére nálunk és így ragaszkodik a magyarországi franciás festőiskola vezéralakjához, Szőnyihez. Valójában az én kívánságom volt és én vittem fel Molnost Szőnyihez; azelőtt nem ismerték egymást. Elvem az volt: Szőnyi a legnagyobb élő magyar festő, tehát e szörnyű időkön át kell menteni akárhogyan.

Napközben orosz fordítások oroszra. [!]

Ma délelőtt megjelent egy exaltált kinézésű úr a Régészeti Osztályon és – Gallust[145] kereste. Nemeskéri mosolyogva fogadta, mire megvallotta: „kicsit tépelődve jöttem, mert Gallus kissé jobboldali gondolkodásu ember volt".

A Történeti Osztályon rendben folyt a munka.

145 *Gallus Sándor* (Sopron, 1907 – Melburne, 1997) történész. 1934-ben jogi diplomája mellé megszerezte a doktorátust történekemből és régészetből. 1931–45 között a MNM tudományos munkatársa. 1944–45-ben az őstörténeti osztály vezetője. 1945-ben elhagyta Magyarországot. 1949-ben Ausztriából Ausztráliába vándorolt. A Victoria állambeli tanügyi kormányzat alkalmazásában 1955-től 1977-ig nyelvtanárként dolgozott. 1966 óta az Australian Institute of Aboriginal Studies tagja.

Február 9. péntek. Ma reggel temettem el édesanyámat a Kerepesi-uti temetőben. Senkit sem engedtem kijönni, még feleségemet sem. A csendes kíséretet tehát én szolgáltattam, a hangosat pedig a budai harcok ágyumoraja. Pap nem volt. A halottak százai hevernek ma is a temető utjai mentén és térségein. Nagy tömeg férfi-erőt mozgósitottak a hullák eltakarítására. Sokan az ut szélén hagyták a jól-rosszul összetákolt koporsókat. Az egyik koporsó oldalára valaki kék ceruzával, nagy betűkkel ezt irta fel: „Ez szar, nem munka". Mélyen jellemző a színvonal sülyedésére. Pedig még sokkal primitivebb „koporsók" is nagy számmal hevertek jobbra-balra. Az egyik koporsóra picike kis koporsó volt rátéve: anya és gyermeke.

Délelőtt nekiláttunk a felköltözködés előmunkálatainak. Egész délutánunkat ez töltötte ki. Este már én és Nemeskéri fönn aludtunk. A Mágócsy Nelli szobájában lévő uj kályha – melyet az ősszel én készíttettem – most igazán jó szolgálatokat tett. A múzeum falai nagyon kihültek. Alig győztük kifűteni az egybenyíló két szobát (Hillebrandét és a Nelliét). Méri Pista és Nemeskéri felmosták e két szobát, az előszobát és a kis folyosói szobát, melyben azelőtt is én aludtam és ha melegebb idő lesz, fogok aludni.

A felköltözködés meggyorsítását a hihetetlen méreteket öltő lopások tették szükségessé. Az emberi lélek lealacsonyodásának, elállatiasodásának tünetei ezek ugyanugy, mint a fenti, temetői tapasztalat. Élelmiszereket, szerszámokat, szappant stb stb lopnak altisztek és tisztviselők és hozzátartozóik egyaránt. Az ágyam köré kezdtem gyűjteni élelmiszereim jó részét, hogy szem előtt legyen mind. Onnan lopták el a borsóm felét stb stb. Kubacska ma a lopások és egyéb veszély miatt a törzslakók között szétosztotta a krumplit.

Február 10. szombat. Reggel a folyosó kitisztításával kezdtük a napot. Három lóhullát a környező házak lakói hurcoltak be a múzeum udvarára, hogy az elföldelés munkáját elhárítsák magukról. Méri István irányításával egy csapat emberünk foglalatoskodott a nehéz feladattal. De még félig sem voltak, mikor rendőr jelentkezik Kubacskánál: föl vagyunk jelentve, mert a polgármesteri felszólításnak időre (48 óra alatt) nem tettünk eleget. Azonnal vigyük a három lovat a régi Nemzeti Színház-telekre, mert az a legközelebbi térség, ahol szabad lóhullát temetni. Nagy könyörgésre végre beleegyezett, hogy fejezzük be itt az elföldelést a magunk felelősségére, de a hivatalos felszólítást írjuk alá, hogy tudomásul vettük a parancsot, ő szemet huny a dolog fölött. Ugyan miképpen tudtuk volna a három lovat kocsi nélkül áthurcolni a messzeségbe? Igy egy nagy bombatölcsérbe megoldottuk a kérdést.

Délelőtt Alföldi András[146] egyet. tanár fiának, aki kórházban fekszik, érdekében irtam öt hivatalos iratot orosz nyelven. Bánffy Miklós közben megjelent érdeklődni holmija után. Majd jött a polgármester által megbízott Pohárnok Zoltán[147] festőművész, hogy a Budapesten föllelhető műkincsek nálunk való elhelyezését beszélje meg velem. Fogalmaztunk űrlapszöveget és megtárgyaltuk a teendőket. Pátzay Pál és Szőnyi István a másik megbízottak.

Az emberek már idegileg egészen kifulladnak. A legjobbak is letörnek. Ezért Kubacska ma szombat délutánra és egész vasárnapra velem egyetértőleg munkaszünetet rendelt el.

Én még a felköltözés aprólékos problémáival foglalkozgattam. De gondoskodtam róla – Major Ervin zenész barátommal együtt – hogy kottáim a pincéből fölkerüljenek.

Miután oroszaink a villanyt bevezették maguknak, a petróleum-lámpa szükségtelenné vált. Tehát szereztem tőlük egy pompás lámpát. Petróleumot tegnap kaptam az Egyetemi Nyomdától, tehát ma a Nelli szobájába áthozott Hóman-féle pianinó igénybevételével egy kis zenei eszmecserét folytattam Major Ervinnel. A témát a Haydn-féle metafizikai tárgyú művek és a zenei haláltáncok (menuettek) szolgáltatták. Fölhívtam a kitűnő zenetörténész figyelmét a kulturtörténeti szempont szükségességére.

Reggel 7 ó tájban a múzeum két belövést kapott: a könyvtár fölé és az elülső front tetőzetére. Az éjszaka – különösen reggel felé – igen heves harcok zajától visszhangzott. Nem lehetett aludni. Nappal azután fokozatosan csöndesebb lett.

Február 11. vasárnap. Nyugodtabb nap, bár az ágyuzás egész napon át estig szinte szünet nélkül tartott. Erős belövéseket is kaptunk a múzeum közelébe. A közelünkben lévő ágyu- és aknavető-állásokban serény munka

146 *Alföldi András* (Pomáz, 1895 – Princeton, 1981) régész, történész. 1919–23 között az MNM Éremtárának munkatársa. 1923–29 között a debreceni, 1930–47 között a budapesti, 1948–52 között a berni, 1952–56 között a bazeli és 1956–1981 között a princetoni egyetem tanára volt. A Kárpát-medence ókori történetével és kultúrájával, a lovasnomád népek és a rómaiak történetével, valamint ókori numizmatikával foglalkozott.

147 *Pohárnok Zoltán* (Győr, 1905 – Palma de Mallorca, 1976) festőművész. Isztambulban és Budapesten Glatz Oszkárnál tanult. 1929-től rendszeresen kiállító művész. Ezen kiállítások anyagából több képet vásárolt és ma is őriz a Magyar Nemzeti Galléria. 1946-ban elhagyta az országot. Az Amerikai Egyesült Államokban élt és dolgozott, 1962-ig. Ekkor települt át Palma de Mallorcára, s haláláig ott sikeres művészként dolgozott. Vö. *Népszava* 1945. március 3. Hírek rovat (4. p.) „Budapest székesfőváros polgármestere megbízta Pátzay Pál, Pohárnok Zoltán és Szőnyi István művészeket a magántulajdonban lévő képzőművészeti alkotások (képek, szobrok stb.) biztonságba helyezésével. A biztonságba helyezés a birtokosok tulajdonjogát nem érinti."

folyt. Ablakaink – amelyeket kisebb-nagyobb üvegtáblácskákkal befoltozgattunk, recsegtek a légnyomástól.

Bakyné és a feleségem előzőleg följöttek ablakot mosni. Az egyik felfogadott derék asztalos megkérdezte tőlük: „Maguk itt laknak a múzeumban?" Bakyné rámutat a feleségemre: „Igen, az ott a helyettes főigazgató felesége, az én uram pedig itt tisztviselő". Megilletődött, elgondolkodott. Kevés szünet után megszólalt: „No jól van, tessék csak folytatni.... A munka nemesit..." Hangjában annyi emberség, jóakarat volt, hogy félreérteni nem lehetett.

Pierre Gauthé ellen a francia kolónia vezetőinek súlyos panaszai vannak. Molnos Lipót elvitte őt és fiát tőlünk nappali munkára a franciákhoz: Pierre Moorgat mellé. Csakhamar kitűnt azonban, hogy az anyagi dolgok körül Gauthé barátunk nem hajlandó munkát kifejteni, teljesen megbízhatatlan, sőt egyenest „jellemtelen". Egyik napon az volt a feladata, hogy a franciák élelmiszer-raktárát őrizze egy Semmelweis-utcai helyiségben, aludjon ott. El is vállalta, de esze ágában sem volt ott éjszakázni, de nem is szólt, hogy nem megy. Szerencsétlenségre azon az éjjelen az egész élelmiszer-készletet ellopták. Két hét óta mondom Molnosnak, hogy sem Mériék, sem mi nem tudjuk tovább kosztolni. Két, három napos türelmi terminusokat kaptunk, de a kérdés mai napig megoldva nincsen. Tegnap azután én magam mondtam meg neki, hogy nem tudjuk tovább tartani.

Mérinek és Nemeskérinek más panasza is van ellene. Igazuk van-e, vagy tévednek? – nem tudom ellenőrizni.

Franciáink egyébként holnap elköltöznek a múzeumból. A Benczur-utcában kaptak egy egész palotát.

A mai egész napot a költözködés apró gondjai töltötték ki. Holnap már az egész családom fönn alszik a Mágócsy Nelli szobájában. Major Ervin nemzeti zenedei tanár a feleségével és mi négyen leszünk e szoba lakói. A volt Hillebrand-féle szobába kerültek: Nemeskériék, Mériék és Bakyék, összesen tehát heten. Kubacskáék, Molnosék, Kretzói és Huszár, valamint Gurdonék Mayer urral együtt már korábban felköltöztek.

A pincelakást rövidesen felszámoljuk s a pincét lezárjuk.

A székesfővároshoz benyujtott élelmiszer-kérvényünket nagy meglepetésünkre 2 nap alatt elintézték. Egy hétre szép mennyiségű élelmiszert utaltak ki. Huszár Lajos ment el néhány emberrel a Nyugatira – mint ma utólag hallom –, szombaton délben. Az illető tisztviselő azonban, aki egyébként neki régi asztaltársa volt, megtagadta a kiadást arra való hivatkozással, hogy vikend kezdődik, ő nem dolgozik szombaton délután. Hétfőn tehát ujra el kell menni.

Egyébként Hillebrand múzeumi szereplése ma véget ért. Sejtettem, hogy a Régészeti Osztályba való bejárásra igényt fog tartani. Csakugyan meg is jelent. Éppen a kályha mellett ültem és Alföldi Andrással beszélgettem hivatalos dolgokról. Észre se vettük a szökdécselő embert. Ment be egyenest a „szobájába". Utána pillantottam. Láttam, hogy meghökkent a szoba teljes átrendezésének láttán. Iróasztalának se híre, se hamva. Mériék már megkezdték a berendezkedést. Szó nélkül megfordult és csendben távozott. A hivatalos helyzet vele szemben az, hogy a Zichy-féle meghosszabbítatása febr. 1.-én megszünt (félévre kapta meg annak idején). Meghosszabbításáról szó sem lehet nálam. Álláspontom az, hogy Zichy István ma is a legális főigazgató, nyugdíjazva nincs, le sem mondott, tehát várom vissza s ha megjelenik, akkor Hillebrand tőle kérheti a meghosszabbítást, ha ő meghosszabbítja, akkor jól van, én nem avatkozom bele. De én önhatalmulag ezt nem teszem meg. Kubacska helyeselte álláspontomat. Bár 3 havi előre kifizetett nyugdíját még annak idején teljesen elverte, anélkül, hogy az ostromra vett volna valami élelmiszer-készletet, mégis emberségből Kubacska adott neki 500 pengőt, de nem az ő saját kezéhez, hanem a Huszár Lajoséhoz, aki ezt a pénzt havi 100 pengős részletekben adja ki neki. A népkonyhán fog ebédelni. Remélem, a múzeum végre ennyi utóhullámzás árán valahogy csak megszabadul már ettől a gyászos figurától.

Az általános idegállapotokra jellemző, hogy még a legjobb, kipróbált munkaerők is el-elveszítik a fejüket és fölösleges, sőt zavart keltő bonyodalmakat idéznek elő. Délután Nemeskéri komoly arcával félrehív: egy szomorú és kellemetlen dolgot kell velem közölnie. Major Ervin a pincéből való felköltözködésénél se szó, se beszéd, a holmijával együtt felnyalábolta az ő holmijukat is. Hiába próbáltam nyugtatni, hogy ez a sötét pincében egyáltalán nem csoda, semmi esetre sem rosszakaratból történt, nem szünt meg pattogni ellene. Pár perc mulva látom ám, hogy Nemeskériék többek között az én szőnyegeimet is fölterítették a padlóra, Méri Pista pedig az egyik perzsa szőnyegemet szegezte föl a falra, az ágya mellé. Jót mulattam a dolgon, de egyenlőre nem szóltam nekik. Keresgéltem a legalkalmasabb és legbarátságosabb megoldást ebben a nem jelentékeny, de jellemző ügyben. Elkezdem a dolog praktikus végénél: nem tanácsos ám keleti kényelemmel venni körül magunkat, hanem inkább rendetlenséget, zsufoltságot, összevisszaságot kell teremteni, nehogy az oroszok megkívánják a helyet és kitegyenek bennünket. Ha látják, hogy magunk is szorosan vagyunk és kínlódunk, akkor hagynak bennünket. Az asszonyok nagyon helyeselték elgondolásomat, a férfiak gondolkodóba estek, de a szőnyegek nem mozdultak meg a helyükről; kis idő mulva mondom: különben is eléggé sajnálom

a kis szamártáskát földön tipratni, otthon is csak falon alkalmaztam, kár érte földre tenni... stb stb. Nemeskéri kipattan: a szőnyegek az övéi, mert Gallus neki adta mindenét. Szép szelíden felvilágosítom, hogy a földön kettő darab az enyém, meg a falon levő harmadik darab is. Méri az utóbbira vonatkozóan igazat is adott, Nemeskéri azonban kivágta, amit gondolt: lehet, hogy az enyém, „de a földön levők a Gallusé voltak". Hiába erősítettem, hogy azok az én tulajdonomat képezik, ő csak azt hajtogatta, hogy azokat a Pierre Gauthé fekvőhelyéről hozta el Gallus holmijaival, azok a Gallusé voltak. Feleségem hallotta a vitát, megnézte a vitás darabokat, és mindkettőnél csendesen megjegyezte: „Ez a mienk... ez a mienk". Nemeskéri beadta derekát: nem akarja elvenni másét, tehát visszaadja a tévesen elvett darabokat stb stb. A Major-ral szembeni gyűlöletüket azonban fönntartotta.

Február 12. hétfő. Reggel az egész éjjeli erős aknavető tüzelés miatt rosszul aludtam. Ablakunk közelében felállított orosz aknavetők óriási dörrenésekkel működtek.

Reggel idegesen keltünk. Kubacska és Molnos átjöttek lakó-szobámba bizalmas tárgyalásra. Megbeszéltük a franciák elköltözését. Egy kis részt továbbra is megtartanak a Hóman-féle lakásból, különben sem akarják a múzeummal való kapcsolataikat teljesen föladni. Nekünk is érdekünk, hogy bármikor mellettünk álljanak, ha a múzeumnak segítségre van szüksége. A fiatal Molnos Jóska távolabbi jövő szempontjából való szerepe következett: még nem is érettségizett, egyetemet is kell végeznie. Egyenlőre kettős szempont miatt jobb, ha a franciáknál van titkári minőségben: 1. összekötő közöttünk és a franciák között, látja, hogy mi van nálunk és mi van a franciáknál, segíthet nekünk, ha valamire szükségünk van. 2. A franciák révén talán nagyobb biztonságban van a munkára való elhurcolások szempontjából. Később azután, ha a helyzet alakulása megengedi, visszatér hozzánk és a magyar-francia régészeti és művészeti kapcsolatok munkakörében helyezkedik el, ha kedve lesz a múzeumi pályára stb.

Mériné a kényes és bizalmas személyi tárgyalások folyamán kétszer megjelent a másik szobából, karján a Nemeskériék gyerekével és kíváncsian kezdte hallgatni a tárgyalást. Fölindultan küldtem ki a szobából a másodszor a megjelenésekor. Ebből aztán lett bonyodalom.

A Nemeskéri–Méri–Baky trió Kubacskát kérte meg közvetítésre, beszéljen velem, hogy ne bántsam őket stb stb. Kubacskát szépen fölvilágosítottam: nagyon helyes, ha egy kicsit félnek tőlem, egyébként az orruk hegyénél nem igen néznek tovább. Egyenként derék, szorgalmas emberek, a

nagyobb vonalakat azonban nem látják és eszükben sincs kímélni engemet. Sok bennük a tapintatlanság. Kubacskánál lángoló gyűlölettel szót emeltek Major Ervin beköltözködése ellen. Megmagyaráztam, hogy Majorra szükségünk lesz majd az igazoltatásoknál, mert Danzinger Feri egyenlőre a Rácz Kálmánnal[148] való kooperációja miatt nincs igazolva, tehát lóg a levegőben. Kubacska megértette, hogy nincs baj, de azt is tudomására hoztam, hogy kezdem már unni, ha tőlem hozzá mennek mint föllebbezési forumhoz; kértem Kubacskát: legközelebb szépen utasítsa vissza őket, ha megint „föllebbeznek", mert nagyobb baj lesz belőle, ha elhagy a türelem.

Délelőtt megjelent Szőnyi István, Pátzay Pál és Pohárnok Zoltán nálam a múzeumban az összegyűjtendő magán műkincsek tárgyában. Kodály Zoltán[149] is csatlakozott hozzájuk. Megmutattam nekik a jó helyet, amely elég tágas is sok festmény és nedvességre kevésbbé reagáló műkincs befogadására. Megelégedve vették tudomásul a lehetőséget. A nyomtatvány egyébként készül az Egyetemi Nyomdában; végül pedig összeültünk Kubacska szobájában és fogalmaztunk egy múzeumi igazolvány-tervezetet mindegyikük számára, hogy a műtárgyakat az utcán nyugodtan hozhassák. Kubacskával megbeszéltem, hogy a szállítmányok mellé Huszár Lajost adja a múzeum hivatalos kísérőnek, márcsak azért is, mert Huszár el van látva szovjet pecsétes fényképes igazolvánnyal. Elbeszélgettünk cca egy negyed óráig a kievi dolgokról és barátságosan elváltunk.

Délelőtt az Eszterházy-palotába behatoltak a Lovarda-épület oroszai és a könyvtári helyiségekben rendetlenkedni kezdtek. Rohantak értem. Derék őreinkkel szaladtunk át. Arra már a garázdálkodók megneszelték a jövetelünket és elillantak. Mi mentünk egyenest a Lovardába tisztjükhöz. „Melyik volt a könyvtárban?" – hangzott mindkét részről a kérdés. A tettesek félrehuzódtak, a többi meg tagadta részességét. A tiszt gorombáskodni kezdett: igenis mutassuk meg neki, melyikük volt benn a könyvtárban. Papp Ferenc[150] előállt és rámutatott az egyik félrehuzódott oroszra, aki lapos

148 *Rátz Kálmán* (Komárom, 1888 – Svájc, 1951) őrnagy, jobboldali politikus. Részt vett az I. világháborúban, 1916-ban orosz fogságba esett. Hazatérve egyik alapítója volt a Magyar Országos Véderő Egyesület elnevezésű katonai szervezetnek. A harmincas évek elején szembefordult a kormánnyal és egyidőben baloldali körökkel lépett kapcsolatba. 1935-ben viszont már a Gömbös-féle, 1939-ben pedig nyilaskeresztes párti programmal választották képviselőnek. 1941-ben kilépett a nyilaskeresztes pártból, és Független Magyar Szocialista Párt néven új nyilas ellenpártot alapított. 1944-ben a németek letartóztatták. 1948-ban Svájcban telepedett le.

149 *Kodály Zoltán* (Kecskemét, 1882 – Bp., 1967) világhírű zeneszerző, zenetudós, zenepedagógus. Az MTA tagja, Kossuth-díjas (1948, 1952).

150 *Papp Ferenc* 1945-ben II. o. altiszt, 38 éves, a Ma. Tö. Múz. könyvtárában. (1945-ben az Eszterházy-palota adott otthont a könyvtár jelentős gyűjteményének.)

pillantásokkal hallgatott az ajtó mögötti félhomályban. Erre elő kellett állania, de egyszeriben le is tagadott mindent. Az orosz tiszt éktelen dührohamban tört ki ellenünk: hogy merjük az ő ártatlan embereit vádolni? Erre én ugyanabban a hangnemben ordítozom, hogy én vagyok itt a felelős, Csernyisov tábornok engem tett felelőssé és agyonlövet, ha valami kár éri a gyűjteményeket; mutattam a városparancsnokság pecsétjével ellátott múzeumi feliratot; egyébként én nem tudom, hogy melyik katona volt bent és melyik nem, fő az, hogy én vagyok a felelős, neki is igaza van, ártatlan katonát nem szabad vádolni stb stb. A vége az lett, hogy Csernyisov nevének többszöri emlegetésére a dühroham lecsillapodott, én is alábbhagytam hanggal, kedves őreink is csitították az izgalmakat, s így szépen mindenki megnyugodott abban, hogy a palotában nem szabad katonáknak járkálni, még kevésbbé rendetlenkedni.

Délután rengeteg orosz forditási munka kötött le. Akkoráig Méri István vezetésével embereink az én szobámból kihordták a rengeteg lótrágyát, összeszedték a szétszórt irományok maradványait, amiket előző napon én már nem tudtam rendbe tenni.

Kubacska–Bartha Ferenc–Baky Győző a paleontológiai gyűjtemény katasztrófális helyzetével bajlódtak, szinte késő délutánig, hogy a főváros által kirendelt Sorg Antal cég a tetőkijavítási munkálatot ottan mielőbb elkezdhette. Szerdán-csütörtökön kezdődik a munka. A cég hoz anyagot és embert. Kubacska a minisztériumtól kért nagyobb összeget. Kapott is igéretet több százezer pengő erejéig. Ez lesz a múzeum egyik legsürgősebb teendője.[151]

Délelőtt Huszár vezetésével két altisztünk (Szilágyi Mihály és egy másik) meghozták a Nyugati p. u.-ról a főváros által kiutalt első élelmiszer-anyagot. Fehér lisztet és borsót. A jövő héten ujra kapunk.

Délután újabb izgalom. Puchász rohan át hozzám: az összes oroszok egy tiszt megjelenésére és fölszólítására hirtelen őrült csomagolásba kezdtek és egy óra alatt kivonultak. Helyükbe megjelent vagy 8 uj orosz, ezek járják az összes szobákat, az ajtókat berugják, a szekrényeket feltörik és tönkrezuznak mindent. Szaladok át két kipróbált őrünkkel és a Csernyisov prikázával. Akkora már az ipsék az udvaron voltak és legártatlanabb arccal az ott rekedt beteg autó körül foglalatoskodtak, mintha egyebet nem is akartak volna tenni a házban. Nagy sürgés támadt megjelenésünkre, a ház népe is

151 Tasnádi Kubacska az MNM tanácsa nevében pénzt igényel a minisztertől a múzeum helyreállításához. Bp., 1945. február. 10. A levélben: igény 40-50 000 P. Megj. 15 000 P. kiutalva, Nemerkényi János műszaki tanácsos felvette a 1025/945 sz. VKM rendeletre. (K 726 1945-1.)

összeröffent, mindenki egyszerre beszélt. Az oroszok látták, a botrány teljes, tagadták, hogy az épületben lettek volna. Az össze-vissza kiabálás közben próbálták az autót megmozditani. Végre az összes házilakókat (férfiakat) kérték, hogy segítsék kitolni a gumi nélküli autót az utcára, hogy teherautóra rakhassák azt. Én és őreink szépen megvártuk, mig a kocsi kikerült a házból, akkor a kaput bezártuk s a háziak hálálkodása közepette távoztunk. A derék orosz őröknek szépen megköszöntem segitségüket.

Ugy látszik, az oroszok Budán nagyobb előremenetelt tettek, ezért a nagy költözködés. A mi légvédelmi tüzéreink azonban egyenlőre nem mennek, mert azok a város védői, ők aknavetéssel nem foglalkoznak.

Este Kubacska átjött hozzám, hogy velem és Mérivel megbeszélje a köv. nap programmját.

A mai nap munkálatai egyébként késő szürkületi órákig a muzeum előtti járdának a jégtől és hólétől való megtisztitásával zárult. Méri vezette ezt a munkát is. Ő a múzeum legmegbízhatóbb, legtevékenyebb és legkitartóbb munkása.

[*Február 12. hétfő*][152] Éjjel 11 ó után írom e sorokat. Fél 11 tájban dörömbölés ébresztett föl bennünket első álmunkból. A türelmetlen dörömbölés a legrosszabbakat sejttette velünk. Hamar magamra kapkodva néhány ruhadarabot és lámpát gyujtva szaladok ajtót nyitni: Kubacska van az ajtónál azzal a vészhírrel, hogy nagy baj van a vizvezetéki főcsap körül, a múzeumépületben zuhog a viz, a pincében már bokáig lehet benne járni. Györke vette észre, ő ment a portára jelenteni neki (Kubacskának), miután ő tartja ma ott az éjjeli inspekció-szolgálatot. Szabó gépészt már ott találtam. Hamar összekapkodta a vizcsapok hatalmas kulcsait és szerszámait. Tanácsomra csak öten indultunk neki az utnak: két orosz őrünk, Kubacska, Szabó és én. A kerti csap szerencsétlenségünkre a kertnek azon részében van, ahol a légelháritó ütegek állanak. Tehát nem egyenest oda mentünk, hanem hátulról közelítettük meg a Gazdasági Hivatalban tanyázó orosz légelháritó tüzérséget, hogy parancsnokukkal beszéljünk: szóljon az éjszakai őrségnek, engedjenek a főcsaphoz bennünket, mert az épületben ömlik a viz. Néminemű ajtón át való üvöltöző eszmecsere után megegyeztünk: menjünk nyugodtan ki a kertbe, az őrséget értesitik, nem fog bántani bennünket.

Ugy is lett. Kerített Szabó a pincéből egy kis viharlámpát. Ruhát csavartunk rá s megindultunk a csillagos éjszakában. Bokáig gázoltunk a meg-

152 A naplóban Fettich nem írt napot. A szöveg közvetlenül folytatódik.

olvadt hólében. Buda felől égő házak kisérteties tüze világitott felénk. Egyébként az éjszaka elég csendes volt. Az őrség messziről észrevett bennünket. Éles női hangok kiabáltak felénk. Ivan Andrevics Ládan derék őrünk egyedül jött ki velünk a kertbe, a másik, ugyancsak igen derék barátunk Vladimir Nikolájevics Moiseev nyugodtan benn maradt, mert ő vezette a tárgyalást a Gazdasági Hivatalban és látta, hogy nyugodtan mehetünk.

Rövid kiabálás után világosan hallottuk, hogy „iditje szjuda... mozsno!"[153] Mentünk a kis őrház melletti csaphoz. Az aknát nyitva találtuk: tele papirossal és vizzel. Szabó beugrott, én levilágítottam, de teljességgel lehetetlen volt dolgoznunk. Szaladtunk ki a megfelelő utcai járdai főcsapot megkeresni. Vastag jégréteg boritotta a járdát. Először csákánnyal ezt kellett feltörni és letisztítani. Nehezen találtuk meg a csap kerek zárólapját. Alig birta Szabó kinyitani. Egészen kétségbe voltunk esve. Végre kinyílt. Szabó elkezdte csavarni a hatalmas kulcsot. Az első fordulónál jól fejbevágott. De nem bántam, örültem, hogy végre megvan. Az egyik tüzér is velünk volt. Kubacska és Szabó nekiláttak a csavarásnak, körbemenve vagy hatvanszor. Végre elzáródott a csap. Visszamenet hátra-hátra tekintgettünk Buda felé. A Gellért szálló felől uj hatalmas tűz vörösségének ijjesztő ragyogása vert föl az ég felé, remegve és egyre erősödve rohamosan. Szomorúan gondoltam Horthy Miklós uti[154] lakásomra: mi lehet otthagyott kedves butoraimmal, kottaimmal, szerszámaimmal? Visszatérve az őrök jó meleg fülkéjébe, ahol a katonai vezeték segítségével villanyvilágitás is van, a muszka rádió hangjai mellett tárgyaltuk a vizvezeték ügyét: Szabó a tél beálltával elmulasztotta lezárni a főcsapot, pedig a mérnökök mindig szokták figyelmeztetni Szabót, de most a mérnökök nem voltak itt s igy senki sem törődött a befagyott vizvezetékkel. Ez a nagy olvadás következtében fölengedett s megtörtént a baj. Mialatt ezeket írom, az orosz rádió éppen most bemondja, hogy Buda elesett: több, mint 30 000 fogolyt ejtettek stb stb. Föllélegzettünk mindnyájan: vége az értelmetlen vérontásnak és pusztításnak.

Derék őreinkről kell pár szót szólnom. A harmadik neve: Vaszilij Pavlovics Goncserenko. Ez utobbi is épp ugy kivette részét a múzeum és az Eszterházy palota megvédésében. Mélyen érző emberek akik feladatuk teljes tudatában vannak. Lelkiismeretesen veszik munkájukat, soha nem hiányzanak őrhelyükről és ha valami baj van a múzeumban, rögtön kapják

153 „iditje szjuda.....mozsno!" (orosz)= Most lehet jönni!
154 Ma: Bartók Béla út (XI. ker.)

a fegyvert és szaladnak velem a helyszinre. A múzeum e válságos napjainak történetében nevük megérdemli a legnagyobb becsülést és elismerést.

Február 13. kedd: Végre az első nyugodtabb nap. Reggel a múzeumi társadalom legnagyobb része a járda jegét törte és takarította Méri vezetése alatt. Közben fegyveres orosz jelent meg szobámban: adjak négy embert sírásához, mert a tüzérségi állás közelében 11 orosz és német halott fekszik. Bezdek vezetésével egy rész kivált és a nehéz munkát végrehajtotta. Két nagy sírba tették az összeset. Egyébként egész délelőtt orosz nyelvű iratok fogalmazásával töltöttem az időt. Délután nagyon fáradt voltam, csak házi dolgokkal, költözködéssel foglalkoztam. Este ½ 9-ig foglalatoskodtam ilyetén. Künn erősen olvad, benn a szobában a fűtés remek meleget adott.

Molnos meghozta a minisztériumból fizetésünket február hóra. De csupa 1000 pengős bankjegyet kapott, amivel semmit sem lehet elkezdenünk. Azt találtuk ki, hogy elővesszük az elrejtett múzeumi pénzt, mely csupa 100-as bankjegyekből áll, fölváltjuk az 1000-eseket s az építési vállalkozónak majd ezresekkel fizetünk. Annak mindegy lesz.

Kretzoi, Baky és két felfogadott ifju az őslénytár beszakadt mennyezetű folyosóját rakták ki ma délelőtt, hogy az építési vállalkozó ott holnap holnapután elkezdhesse a munkát.

Kretzóin az összeomlás tünetei kezdenek mutatkozni. Ma azonban Kubacska közbelépéseire komolyan dolgozott. Györke behuzott nyakkal lassukat lépkedve jár-kel. Szépen dolgozik. Most már csak Ipacsék és Szabóék vannak lenn az I. sz. ovóhelyen. Lakásukat legnehezebb rendbehozni, mert lovak voltak benn. Felfogadtuk Böröcz tisztítási vállalkozót, hogy legalább az ilyen istálló-szobákat hozza rendbe.

Február 14. szerda. A reggeli órákban megjelent biciklin a múzeumban Csernyisov tábornok küldöttje: egy fiatal, jóképű, de mogorva, komoly arcú orosz zászlós, akit látásból jól ismertem, a tábornok legszűkebb környezetéhez tartozik. Szobámból kihívtak hozzá a folyosóra, melynek legsötétebb részén, a pincelejáró körül találkoztunk. Bárányból süveg volt a fejemen és megrongálódott biciklimet cipeltem közben a vállamon, mert nem gondoltam, hogy ilyen fontos személyiséghez hívnak. Nem csodálkozom rajta, hogy első pillanatra nem ismert meg: kérte az igazolványomat megkérdezvén, én vagyok-e az igazgató. Elolvasván igazolványomat az ablaknál és arcomra pillantván barátságosan mondotta, hogy most már rámismer, csak a bárányborsüveg volt szokatlan. A tábornok küldte őt: járja végig az egész múzeumi épületet, írja fel a károkat, mi van meg, mi hiányzik, mik a bajok

és estére írásbeli jelentést tegyen a látottakról. Elkezdtük a földszinten hárman: ő, egy magyar rendőr, meg én. Megmutattam neki a feltört páncélszekrényeket, az összezuzott régiségholmikat, szétszórt irományhalmazokat. Jegyzett mindent. A Gazdasági Hivatal szörnyű állapotát szintén megmutattam neki. Az Éremtárba nem tudtunk bemenni a folyosó felől, mert az ajtókat az orosz katonák beszegezték. A főkapun át kimentünk a kertbe, körülmentünk és odaérkeztünk az állásokhoz. Ott megálltunk és a zászlós kiabálni kezdett a katonákhoz. Előszaladt az őrmester. Pár mondat beszédnek vége az lett, hogy előkeríttették az ügyeletest, egy egyszerű tüzért, aki tisztességesen szalutált, majd néhány mondat után megindultunk négyen a sarokszobának a múzeum-utcai oldalra eső első ablakához. Ez még az ostrom utólsó napjaiban találatot kapott az alsó jobb sarkánál. Itt a rácsot kifeszítették és azóta ki-bejárnak az igy támadt nyíláson az orosz katonák. Mi ezt korábban nem láthattuk, mert a helyet a tüzérségi állások miatt megközelíteni civileknek nem lehet. Belül pedig a Gazd. Hivatalban a legutóbbi időkig orosz katonák tanyáznak.

Az Éremtár két ablakánál rögtönzött falépcsőn bementünk a szobákba. Megmutattam a tárva nyitva lévő szekrényeket, kihuzogattam a fiókokat. Az érmeket, plaketteket tényleg most is benn találtam a helyükön. A bennlakó oroszok erősen állították, hogy nem nyulnak az érmekhez, valóban így is látszott, de a gyönyörű szőnyegek egyike-másika bizony siralmas állapotban volt. Mikor ezekről beszéltem a zászlósnak, az orosz katona-nők kihivóan nevettek: „háború van!", a zászlós komor arccal tovább ment. Beszéltem a homokzsákos szobáról, annak műkincseiről, Mátyás király trónkárpitjáról, melyet kivettek érctokjából és össze-vissza gyűrtek stb stb.[155]

Azután mentünk vissza a múzeumba: a kiégett lapidáriumba. Megmagyaráztam neki, hogy orosz katonák papirosból csavart fáklyákkal járták esténként a raktárat s így felgyujtották a Történeti Múzeum ezen nagy raktárát. Megsemmisültek a régi hangszerek százai, butorok, szőnyegek, festmények stb. stb. Fölírta ezt is.[156]

155 Részlet Bárányné jelentéséből: „... a Múzeum értékes textil és fegyveranyaga, ami a nedvesség miatt a pincébe nem volt menekíthető. Ezek a textiliák névszerint erdélyi szőnyegek, hímzések, úrihímzések, történeti értékű ruhák, gobelinek és Mátyás király bársony brokát trónkárpitja, egy földszinti szobába voltak elhelyezve, amely szobának ablakai homokzsákokkal voltak eltorlaszolva, ajtajai pedig szigorúan el voltak zárva. Az ostromot követő zavaros időkben ezt a textilanyagot szétdúlták." (K 726 1945-101.)

156 További részlet Bárányné jelentéséből: „Érzékeny károsodást szenvedett a Történeti Tár anyaga a lapidárium leégésével is. Az itt őrzött kovácsolt vasgyűjtemény, óntárgyak, fayence-ok, néhány népies faszobor jobbára mind elpusztultak. Miután a hatalmas hamurétegtől való megtisztítása a lapidáriumnak, eddig még nem volt lehetséges, a kár pontosan nem állapítható meg. Bizonyosan elhamvadtak Madách Imre sztregovai szobájának bútorai, egy XVIII. századi ötvösműhely fabútorzata, az ádámosi stallum ki nem állított része. A lapidáriumban foglalt helyet a Történeti Tár ugynevezett molyozó-raktára is. Itt elpusztultak a XIX. századbeli díszruhák, kuruc-süvegek, XVIII. századbeli hatalmas postáscsizmák stb. Feltehető azonban, hogy a pernye alatt a fémtárgyak nagy része még megvan, és szakszerű kezeléssel még helyreállítható." (K 726 1945-101.)

Látván, hogy a dolgot egész komolyan veszi és az emeleteket is meg akarja nézni, üzentem Kubacskáért, jöjjön velünk és mutassa meg a felső emeletek kárait. A fényképészeti laboratórium históriáját is elmondtam: az Elháritó Parancsnokság egyik őrnagya, kinek nevét nem tudom, három napon át járt a múzeumba autón, kipakolta a kémiai és fényképészeti laboratórium fölszereléseit minden szakértelem nélkül, azonkívül a földszinti szobákban is sokat harácsolt. Például az én brácsámat is elvitte. A zászlós fölírta ezt is és jelezte, hogy „holnapután" elmegyünk együtt az Elháritó Parancsnokságra, megkeressük az őrnagyot és visszavesszük a holmikat. „Félek, hogy bosszut fog állani és ártani fog nekem" – mondottam. A zászlós megnyugtatott: ne féljek, majd ők elbánnak vele.

Az emeletek bizony siralmas képet mutattak. A mennyezet több helyen teljesen beszakadt. A nagy olvadás következtében egyes helyeken a beázás ijjesztő méreteket öltött. Elmagyaráztuk, hogy melyik károk származnak bombáktól, aknáktól és gránátoktól, továbbá melyek az épületben zabráló orosz katonáktól. A körülbelül másfél órás múzeum-járkálástól átfáztunk, tehát betessékeltem a társaságot a Mágócsy-féle meleg szobába, lakóhelyünkre, Kubacska pedig hozott pálinkát, négy kupicával. Barátságosan elbeszélgettünk. Érdeklődtünk a tábornok hogyléte felől. Hallottuk, hogy a németek belőtték a parancsnokságot. Hála istennek a törmelékeken kivül más baja nem lett a tábornoknak, ellenben magyar szakácsnéja meghalt. Buda elesvén, a parancsnokság most már marad a helyén. A zászlós maga magáról csak annyit mondott, hogy a Kaukázusból származik, 22 éves, 4 év óta katona. Zárkózottságában egyébként mindvégig megmaradt. Kérdésemre: szereti-e a zenét, azt felelte, hogy természetesen, de nem volt ideje tanulni, mert korán katona lett. Eljátszottam neki a Hóman féle pianinón egy Beethoven-variáció-tételt (szép F-moll variációt), de nem tett rá különös hatást. Kérdem tőle – rámutatva a cimlap nagy betűkkel írt zeneszerző-nevére: „Beethoven" – ismeri-e ezt a nevet. Szegény nehezen tudta a latin betüs nevet kihámozni. Sajnálkozással láttuk, hogy fogalma sincs róla. Megértettük: szegény oroszok évek óta harcolnak jobb jövőjükért, fiatalságuk teljesen kizökkenik a kulturális élet legelemibb követelményeinek megismeréséből, sőt megismerésének lehetőségéből is. Ez a legnagyobb áldozat.

Jöttek uj emberek. A zászlós szépen elköszönt és távozott. Kikísértem a kapuig. Ott még rövidke időre beült velem együtt a három derék őr szobájába. Ezeket nagyon kidicsértem neki és hálásan köszöntem az egész múzeum nevében, hogy ilyen megbizható, lelkiismeretes őrséget küldött a tábornok.

A zászlós nevét érdemesnek tartottam megörökiteni ebben a könyvecskében: Nikolaj Jakovlevics Alfjorov. Az irodavezető alezredes nevét is megtudakoltam tőle, mert a múzeum neki is sokat köszönhet: Rahózin.

Alig váltunk el a kapuban, már jött Wertheimer Adolf[157] lánya hozzám: a Basch Lóránd[158] féle képgyűjteményt kellene sürgősen megmenteni és beszállítani a múzeumba a Kertész-utcából, mert gazdátlanul hever egy bérház pincéjében. Betessékelem a lakóhelyemre és tájékoztatom a Szőnyi–Pohárnok–Pátzay féle akció állásáról. Közben jött Pohárnok Zoltán az általam fogalmazott és lefordított igazolványok polgármesteri láttamozásával.

Közben és utánna még számtalan apró-cseprő dolgom támadt. Annyira idegkimerült voltam, hogy a délutáni órákban képtelen voltam dolgozni. Pedig sok és nehéz hivatalos orosz nyelvű irat megszerkesztése várt rám. Korán vacsoráztam s estefelé nekiláttam az oroszoktól szerzett petróleumlámpa világitása mellett a munkának. Közel 11 óra lett, mire végeztem. Az idegességtől nem jól aludtam, korán reggel már fölkeltem.

A nap munkabeosztása az volt, hogy Méri vezetésével embereink a lótrágyát fuvarozták a folyosókról az udvarra, onnan a kertbe. Azután mentek ki a járdára, amelyet még reggel jég-sóval hintettek be. Egy másik csoport az őslénytár beszakadt folyosójáról hányta a havat, jeget és hordta a butorzatot és múzeumi anyagot, hogy az épület-javitó munkások számára a terepet előkészitsék. A járdával végző embereink egy része délután a szürkület beálltáig folytatta a fönti munkát: ismét Méri István irányítása mellett. Sokszorosan bebizonyosodott, hogy Méri a múzeum egyik legmegbízhatóbb, legszorgalmasabb, legáldozatkészebb és legtehetségesebb munkaereje, az a, Méri, akinek annak idején Kolozsvárra kellett mennie tőlünk, mert az állandó üldöztetést, rossz bánásmódot, rengeteg megalázást már nem bírta.

A könyvtárban is szépen halad a munka. A Történeti Osztály emberei is sürögnek-forognak. Ott is kezd kialakulni a rend. Nagy Géza szintén bejár, Bárányné, Tápió Szabó Gabriella, Tóth Zoltán Rakssányi Anikóval és Ba-

157 *Wertheimer Adolf* (Nagyvárad, 1868 – Bp., 1955) bankigazgató, műgyűjtő. Elnöke volt az Izraelita Magyar Irodalmi Társulatnak, a Magyar Zsidó Múzeumnak.

158 *Basch Lóránd* (Bp., 1885 – Bp., 1966) ügyvéd, irodalomtörténész, a Baumgarten Alapítvány kurátora. Irodalmi munkássága Babits Mihály műveinek elemzésével kapcsolatos.

kács István a fő dolgozók. Steffanics Mária ugy látszik méltóságán alulinak tartja a munkát. Berlász Jenő beteg.

Február 15. csütörtök. Reggel korán vittem az orosz nyelvű irásokat az Elnökségre. Még mindenki aludt, de hamar fölkeltek. Megállapodtunk: Molnos és Huszár együtt mennek a kultuszminisztériumba az 5 múzeumi épület vezetői számára (összesen 11 ember) szovjetbélyegzős igazolványlapokat kérni s visszajövet az orosz nyelvű kérvényt a polgármesterrel láttamoztatják.

Nemeskérivel kiküldtük a Szépművészeti Múzeum zabráló és szobrokat lövöldöző, idegeneket a múzeumba beengedő orosz őrei ellen írt orosz nyelvű följelentést aláiratni Oroszlán Zoltánnal vagy Varju Domokossal, amelyikük jelen van és lepecsételtetni a Szépművészeti Múzeum pecsétjével. Elkészítettem az orosz fogalmazvány magyar fordítását is, hogy ott tartsák és tudják, mit írtak alá.

Mialatt az Elnökségen sürgölődünk, látjuk az ablakon át, hogy Kugler Román nevű emberünk, aki az oroszok által elhurcolt embereinkkel együtt volt és most lőszerrobbanás miatt megsebesülvén tegnap este hazajött, a múzeumi négykerekű kocsin engedély nélkül viszi butorait, holmijait ki az épületből. Több se kellett nekünk: még ezt az utólsó kocsinkat is elzabráltatjuk az oroszokkal. Rohantunk ki utánna és visszaparancsoltam a kocsit a múzeumba. A kapuszinben óriási skandalum történt. A portás: Gurdon, akinek Kugler rokona, kifogásolta a visszarendelést és kiabálni kezdett. A szemtelen föllépésre hatalmasan letorkoltam az elkapatott portást, aki ellen hosszú idő óta rengeteg panasz gyűlt össze. Hiába erősítettem: nem a holmik kiszállítása a baj, hanem a kocsit engedély és szovjet-igazolványos kísérő nélkül szigoruan tilos kivinni az épületből, tehát inkább adok munkaerőt és kézben vigyék át a közeli lakásba a holmikat, nem pedig a múzeum egyetlen négykerekű kocsiján, a másik, uj négykerekű kocsit már elvették az oroszok.

Bár Kugler Román holmijai ellen nem szóltam egy szót sem, alig lépek néhányat az Elnökség felé, hallom ám, hogy Gurdon mondja Kuglernek: „Nem a kocsit féltik az urak, hanem a Te holmijaidat…" és tovább izgatja az egyszerű embert a múzeumi vezetőség ellen. Rögtön visszaugrom és elismétlem neki az ő saját szavait. Nem tagadta, nem is tagadhatta az izgató beszéd megtörténtét, sőt még olyanokat is mondott, hogy most uj idők járnak, most nem lehet ugy, mint régen volt stb stb. A leszidásra Gurdon felesége és lánya is ki-kirohant és beleavatkozott az incidensbe. Gurdon hanghordozása határtalanul szemtelen volt. Bartha Ferenc engem próbált

csititani. Kubacska rögtön szóbeli jelentést küldött Molnos utján a minisztériumnak a Gurdon körüli tűrhetetlen állapotokról és írásbeli fölhatalmazást kért, hogy áthelyeztethesse a Szépművészeti Múzeum egyik szobájába. – Hallom az Elnökségen, hogy Kugler Román a legnagyobb tolvajok közé tartozik a múzeumban. Kretzói és mások látták, amint Hóman lakásában nagy halom különböző holmit ölelt fel. Ki is utasították a lakásból: Kubacskáné az elnökségi lakásukban összecsomagolt egy batyut. Világos nappal ellopta valaki a batyut a szobából, mig Kubacskáné egyet fordult. Erre a gyanu Gurdon rokonára, Kugler Románra terelődvén, Kubacska egyenes Gurdonhoz fordult: most a rablásokra statárium van, főbelövik a tetteseket, tehát kerítse elő a batyut. 10 perc mulva Gurdon kihívta Kubacskát a pincéből és hozta a batyut azzal: ezt a Kugler lopta el. A batyuból azonban arra már sok minden hiányzott.

Gurdon testvére is a tolvajok közé tartozott. Az ostrom alatt a légópincébe szorult be ő is. Egyik nap a reggeli sötétben Molnos Lipót, aki feljött, hogy a Hóman-lakásban levő holmijait menekítse, észrevette, hogy a Hóman-lakásban az egész Gurdon-család és Gurdon testvére sürgölődnek. Nem vették észre a sötétségben és nyugodtan beszélgettek egymás közt: Gurdon testvére mondta: az ő lakását feldulták és kirabolták az oroszok, most ő is elviszi más holmiját... Molnos rögtön jelentette a hallottakat Kubacskának, azóta figyelik a Gurdon-családot.

Mikor Kubacska nyiltan szóvátette Gurdonnak, hogy már sokan beszélnek arról, hogy ők a Hóman-lakásból holmikat visznek el, azt felelte: ő Hóman számára menekíti pincéjébe a dolgokat.

Jellemző, hogy ugyanaz az ember rabolja ki az eltávozott Hóman lakását, aki ennek éveken át bizalmi embere volt, aki nem engedte, hogy az „ügyes" szolgát megrendszabályozzák többrendbeli visszaélései és bűnei miatt.

Nemeskéri személyesen kivitte a Szépművészeti Múzeumba a följelentő orosz iratot s Varju Domokossal aláíratta.

Délelőtt folyamán még több ügy is került a tábornok elé viendő ügyek mellé. Gergely Pál[159] felesége jött be a múzeumba hozzám: a Magyar Tudományos Akadémiában nagy bajok vannak; orosz katonák tüzelnek a könyvtár könyveivel, butorokkal stb stb. Hamar futottam haza Gergely Paliért: hozzon akadémiai papirost és pecsétet magával, közben én megfogalmazom

159 *Gergely Pál* (Kolozsvár, 1902 – Bp., 1982) irodalom- és művészettörténész. Egyetemi tanulmányait Bp.-en végezte. 1949-től az MTA könyvtárának munkatársa. Feldolgozta az Akadémia iratanyagát, több neves gyűjteményt adott ki.

a jelentés és kérvény szövegét. Mint akadémiai tag kértem a tábornoktól, hogy adjon belépést tiltó táblát és igazolványt Voinovich Gézának[160] és Gergely Pálnak.

A minisztériumból visszajött Molnos Lipót az irattal és a Gurdon ügyre vonatkozó utasítással. A Nemzeti Bizottsággal fogják tisztázni a teendőt.

Ma megtudtam, hogy a másik legnagyobb lopó Kecskés nevű fűtőnk volt. Egy napon eltűnt szemünk elől: valószínüleg elvitték az oroszok munkára. Most, hogy a pincéből mindenki felköltözködik, ottmaradt holmijai kezdtek föltűnni mindenkinek. Ugyanis tudták róla, hogy minden nélkül jött be a pincébe hozzánk. Viszont otthagyott holmija egy hátizsák, egy nagy kosár, egy bőrönd és egy zsákból állt: mindegyik tele mindenfélével. Az egyik darabon megtalálták Kubacskáék a Kubacska Bandi cipőjét. Ez már gyanut keltett. Kis rögtönzött bizottság előtt fölbontották a hagyatékot. Hát uramfia rengeteg lopott holmi került elő: HB (= Hóman Bálint) monogrammal ellátott szalvéták, asztalterítők, ruhák, fehérneműek. A légópincék lakosaitól származó ruhadarabok, harisnyák stb stb. Az egész megtalált lopomány-anyag értékét körülbelül 5000.- pengőre becsülte Kubacskáné. Még feldolgozatlan vászon is volt benne nagy mennyiségben.

Az orosz nyelvű iratok aláíratását Huszár Lajos nem tudta kihajtani a polgármesternél, mert a magyar nyelvű fordításokat is utólag el kellett készítenem s így későn ment az egész iratanyaggal a polgármesterhez. Az egész anyagot holnap reggel viszem a tábornokhoz.

A déli órákban egy ezredes, egy alezredes, meg egy egyszerűbb katona jelent meg a múzeumban, de nem a kapun mentek be, hanem a Gazdasági Hivatal sarokszobájának múzeum-utcai ablakán, melynek rácsozata föl van feszitve. A kapu alatti őrség akkor vette észre őket, mikor már az emeleten voltak. Az egyik orosz őr ment fel hozzájuk s ő kísérte őket. Én utánnam egész falka magyar szaladt, de sehol nem találtak, mert nem voltam az épületben: künn alkudoztam a kertben a tüzérekkel, mert elvették az egyik magyar rendőr pisztolyát (a zsebéből huzták ki). Félórai össze-vissza beszélés után végre a revolver visszakerült.

Rádiót is kértek tőlem az oroszok. Baky Győzővel 2 darab rádiót választottam ki a pincében (a földrengési intézetben) az ott összegyűjtött rádiókból számunkra.

160 *Voinovich Géza* (Debrecen, 1877 – Bp., 1952) irodalomtörténész, esztéta. Tanulmányait Debrecenben és Budapesten végezte. 1911–1944 között a Budapesti Szemle szerkesztője volt. 1910-ben az MTA levelező, 1923-ban rendes tagja. 1935–1949 között az MTA főtitkára volt.

A déli órákban autón érkezett egy százados hadi tudósító, kísérettel. Az őrszobában várakozott kísérőre. Kihívtak az Elnökségről. Pár mondatot tudtam csak beszélni vele, mert a tábornokhoz viendő iratokkal nagyon el voltam foglalva. Megkérdeztem tehát tőle, milyen európai nyelvet beszél. Kiderült, hogy jól tud franciául, tehát Baky Győzőt kértem meg, kísérje az emeleteken. Kértem, jöjjön vissza, ha tud, egy más napon, mert nagyon szeretnék neki részletes felvilágosításokat adni a múzeumról és az oroszokat közvetlenül is érdeklő problémákat is ismertetnék. Nem ígérte biztosra, de mondta, hogy később benéz, ha erre jár. Jó képű, kulturált embernek látszott.

Február 16. Péntek. Reggel nagyon korán keltem, hogy a tábornokhoz menendő bizottság koránra ígérkezett tagjainak ne kelljen várni rám. Vagy fél óra hosszat időztem a kapu alatt is, hogy a jövőkkel azonnal találkozhassak. Azután bementem lakásomra megreggelizni és kissé melegedni. Gergely Pál csakhamar megjelent nálam. Együtt melegedtünk, várakoztunk és mérgelődtünk, hogy Hanák Tibor min. titkár és Oroszlán Zoltán szépművészeti múzeumi [megbízott, szerk.] igazgató miért nem jönnek. Ebben voltunk körülbelül 9 óráig. Ekkor elvesztve türelmünket előre jöttünk az Elnökségre. Hát uramfia, ott találjuk embereinket: ők épp ugy bosszankodtak, mert közel egy órája várnak ránk, pedig értem küldtek, Gurdon portást bízták meg, hogy értesítsen, ő mondta is, hogy künn voltam a kapu alatt... stb. stb. Az Elnökségen mindnyájan felháborodtunk a hallatlan nemtörődömségen. Kubacska rögtön hivatta Gurdont. Felelősségre vontuk. Nem is tagadta mulasztását. Első pillanatra meghökkent, azután azzal mentegetőzött, hogy félreértette és bocsánatot kért. Sorozatos kihágásai miatt alig várjuk, hogy megszabaduljunk tőle. Most a minisztérium hivatalos kiküldöttje meggyőződhetett róla, milyen baj a múzeumra, ha a portás nem teljesíti kötelességét. Természetesen eredeti tervünktől eltérően későn érkeztünk a parancsnokságra és későn végeztünk is. Az óriási tolongásban alig tudtunk előre jutni. 11 óra után kerültünk föl a földszinti rostáló irodából az emeletre. Órák hosszat várakoztunk még, miután könyvbe beiratkoztunk.

A tábornok állva fogadott bennünket, végig állva is tárgyaltunk. Először a minisztérium négy irata jött sorra. Türelmetlenül, mondhatnám gorombán intézett kérdéseket hozzánk és ugyanúgy válaszolt. A kéréseknek kb. csak a felét teljesítette. Ugyanúgy volt a Nemzeti Múzeum beadványaival is. Állva írta rá az iratokra az „elintézést". Azután jött a Szépművészeti Múzeum panasz-irata. Végigolvasta félhangosan, itt-ott gúnyosan a sulyos vádakat: az ismeretlen parancsnokságtól származó őrség nem teljesíti kötelességét, mert vagy az őrszobában üldögél, mit sem törődve a tárva-nyitva lévő kapuval, vagy a termeket járkálja, össze-vissza hányva a múzeumi értékeket, célba lövöldözi a szobrok fejét és lehetetlenné teszi a fölépítési munkálatok megindítását stb stb. Az egyetemes emberi kultura nevében kéri a múzeum a visszásságok megszüntetését és az őrség kicserélését. Nagy nehezen tuljutottunk a kellemetlen iraton. Nyujtom a Magyar Tudományos Akadémia panasz-iratát, melyet én, mint akadémiai tag és Gergely Pál, mint irodai titkár irtunk alá: „ugyanolyan ügy". Erre a szóra kirobbant a düh a tábornokból: „mi az, hogy ugyanolyan ügy?! Azt hiszik, hogy csak az oroszok pusztitják a múzeumokat Magyarországon? A magyar katonaság éppen eleget pusztitott az orosz múzeumokban". Azt hittük, nekem ront és széttép menten. Egy pillanatra hideg futott át a hátamon, de a következő pillanatban elmosolyodtam befelé és rápillantottam Gergely Palira. Gondoltam magamban: tehet velem ez a tábornok azt, amit akar; a múzeumok kifosztásai, berendezéseik összedulásai, a könyvek, butorok elégetései, a szobrok összetörései mind mind igazak; ha engem elemészt, marad még elég sok más múzeumi ember utánnam, aki végigélte az eseményeket; megtörtént dolgokat meg nem történtté tenni nem lehet; tehát nyugodtan, a legcsekélyebb indultság nélkül, mondhatnám föltünő egykedvűséggel álltam a helyemen. Egymásután adogattuk kezére az iratokat pár szavam kiséretében. Mindegyikre volt valami mérges megjegyzése. Végre megszabadultunk a kinos kihallgatásból.

Künn még sokáig ácsorogtunk, mire a múzeumok, Tudományos Akadémia és Egyetemi Könyvtár épületét mentesítő plakátokat lepecsételve és aláírva visszakaptuk, továbbá mig a nyolc minisztériumi tisztviselő debreceni utazása igazolványát is előkészitették. Délután fél öt lett, mire hazakerültem.

Gergely Pál és Oroszlán Zoltán vitték magukkal boldogan a mentesítő plakátokat, Hanák Tibor pedig az igazolvány-iratot.

Alig kaptam be ebédemet, máris hívnak át az Elnökségre: itt van Teleki Géza kultuszminiszter. Röviden elmondtam, hogy minden fontos múzeumi dolog megvan, az Anonymus, a Bécsi Képes Krónika, a Krónikák stb stb. Kellemesen elbeszélgettünk a közelmult eseményeiről, az ország helyzetéről stb. Közölte velünk az érdekes hírt, hogy a magyar kormány mellé küldött orosz követ Budapesten volt a napokban és Csernyisov tábornok számára kellemetlen híreket hozott. Úgy látszik elégedetlenek vele a sok fölösleges pusztítás és rengeteg zabrálás miatt, tehát fölváltják, utódja már itt is van a Britannia-szállóban (nevét is megmondta). Megértettem ebből, hogy miért volt olyan ideges a tábornok, mikor a két följelentést egymás

után elébe tártam: az ellene hangoztatott vád irásbafoglalt bizonyítékait kapta kézbe a legnagyobb kulturális intézeteink vezetőitől. Éppen jókor jelentünk tehát meg! Több se kellett neki!

Utólag hallom, hogy látóhatáromon kívül mik folytak Teleki körül. Az Elnökségen Kretzoi Miklós volt jelen, mikor Teleki megjelent. Kretzói nem a minisztert látta a látogatóban, hanem a geológus kollégát és aszerint is kezelte. Pedig Teleki most igazán nem abban a minőségben jött. Saját lakószobájába vezette, majd végigkísérte az egész múzeumban. Én a lakásomon mit sem sejtve ebédeltem (5 ó tájban) Kubacska pedig Parteiner Ivánnál volt. Később kiderült, hogy Kretzói a saját múzeumi elképzelésével tömte tele a miniszter fejét, olyanokkal, amelyek helytelen és lehetetlen voltát Kubacska már régen kiverte a fejéből, legalábbis azt hitte, hogy kiverte. Ez lett volna a kisebbik baj. Ellenben a múzeum vezetőit a minisztérium vezetőjét: Pusztai Jánost befeketítette. Rólam például azt mondta utólag: „megmondtam Telekinek, hogy ki a Fettich". Kubacskát is megfurta: beadta a miniszternek, hogy nem való főigazgatónak az, nem minociozus specialista szaktudós és aki 40 évnél idősebb (hanem ő való oda) stb stb.

Kubacska, Huszár Lajos jelenlétében egyenesen leleplezte a jellemtelen ármánykodásokat, vádaskodásokat, amelyek egy része Györke Józseftől származik. Bár Kubacskáék ősz óta élelmezik őt, még a légó-konzervek és a Hóman-féle élelmiszer-maradékok eltulajdonításával is megvádolta őket. Az aljas altiszti suttogásokat Kretzói meghallgatta, de amikor vissza kellett volna utasítani azokat, nemcsak nem tette ezt meg, de arra hivatkozott, hogy nem ereszkedhet le az altiszti pletykákhoz. Ez a két ember ma már csak azzal törődik, hogy az uj világban magának valami jó poziciót biztosítson s a múzeum érdekét mindegyik másodrangunak tekinti. Kretzói nem is vesz részt múzeumi munkákban. Üldögél a szobájában, beszélget a jövőmenő emberekkel, fogadja ismerőseit. Kubacska etetni tovább eteti, mert nincs hová menni a szerencsétlennek, de teljesen elfordult tőle. Huszár ámult-bámult a meztelen valóság láttán. Becsületes lelkével el sem tudta képzelni, hogy ilyen időkben ez lehetséges.

Február 17. szombat. Korán keltem szokásom szerint, de jó is volt, mert az inspekciós Nemeskéri rohan hozzám loholva és szobánk éjjeli csendjébe bekiabálja, hogy jöjjünk hamar, mert előkelő orosz tiszt érkezett a múzeumba és engem keres. Pillanatok alatt az udvaron voltam, az átjárónál. Ott ismertem meg Csernyisov tábornok irodájának vezetőjét: Rahózin alezredest néhány emberével. Barátságosan üdvözöltük egymást. Első kívánsága

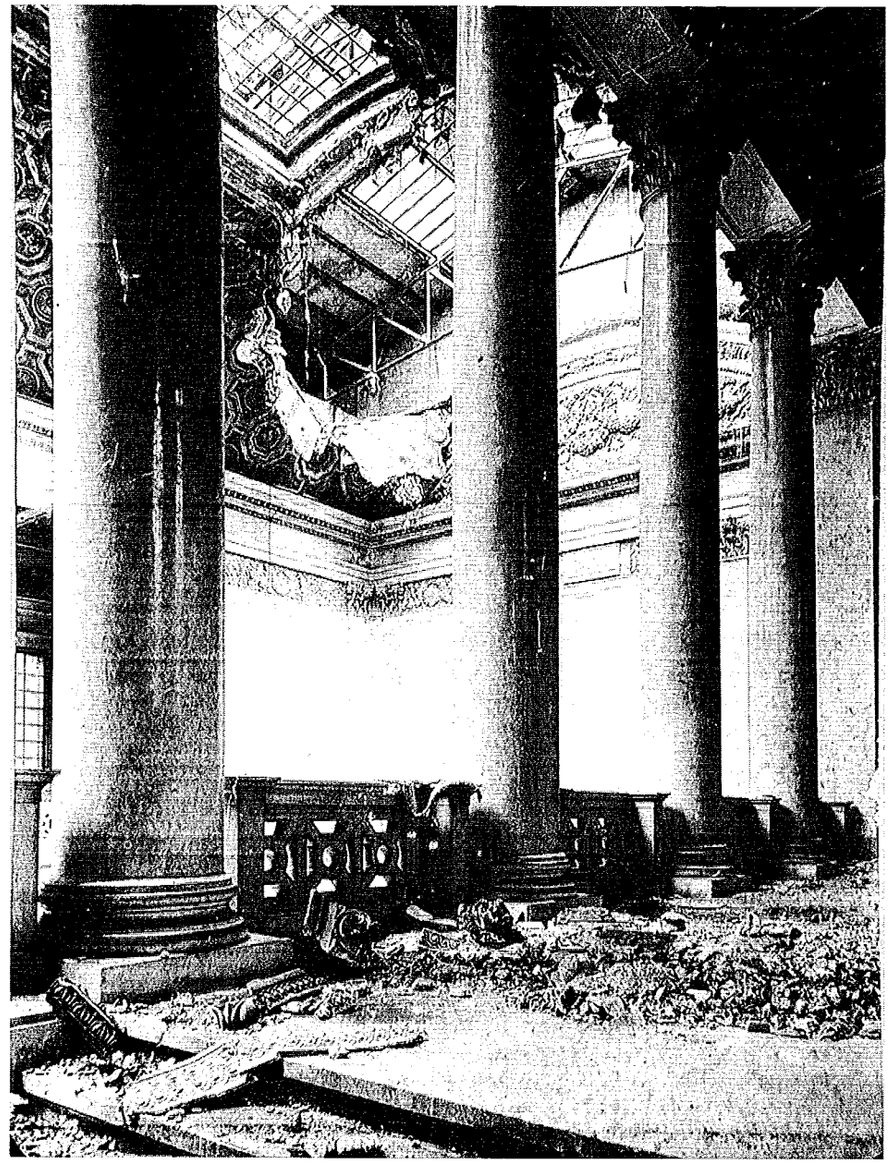

6. A Szépművészeti Múzeum - 1945

volt: hol vannak a szobrok, amelyeknek fejére célba lőttek az orosz katonák. Felvilágosítom: nem ebben az épületben, hanem a Szépművészeti Múzeumban. Pár perc mulva már az autóban ültünk. Utközben mondom, hogy közel vagyunk a Tudományos Akadémiához, nézzünk el oda is. Mondja, hogy oda másik tisztet küldött a tábornok.

A Szépművészeti Múzeumban botrányos állapotokat találtunk. Az Állatkert felé néző kapu tárva-nyitva (reggel 7 ó), körülötte egy árva lélek se tartózkodik. Fölzörgettük az altiszteket. Megkerestük az őrség szobáját, mely messze van a kaputól. A három őr az ágyban feküdt. Az alezredes fölkeltette és kikérdezte őket. Azután két szekrényt kinyitott. Az elsőben harácsolt modern ezüstholmik voltak. Egy ezüsttálcát kiemelt, megforgatta kezében és visszatette. A másik szekrényből egy demizson került elő. Kivette, tartalmát megszagolta, megkérdezte, honnan szerezték. A katonákat jól összeszidta, de vigyázott arra is, nehogy tulságosan igazat adjon nekem is a botrány elismerésével. Közben menesztettem Varju Domokosért, de az bizony nem került elő. Huzamosabban várakoztunk rá a folyosón. Rahózin már türelmetlenkedni kezdett. Végre mentő ötlete támadt: melyik napon lőttek célba a szobrok fejére? Az altiszt gondolkozott, számolgatott, végre kibökte: február 11.-én. Erre az alezredes azt felelte, hogy most már nem is jön föl megnézni ezeket a szobrokat, nem érdekli a dolog, miért nem jelentettük mindjárt, ma már 17.-e van. Hiába is ajánlgattam, hogy az altisztek is meg tudják mutatni a szobrokat, megindult kifelé. Közben még azt kérdezte, miféle rosszat tettek ezek a katonák s rájuk mutatott. A nyomorult altiszt nem mert rájuk rosszat mondani, mert hisz fegyvertelenül ott maradtak velük s féltek a bosszutól, tehát azt felelték, hogy – semmit. Ezzel az akkorddal távoztunk is. Egy darabig visszavittek autójukon s tovább gyalog mentem haza, elmélkedve a tapasztaltakon.

A Szépművészeti Múzeum tisztviselői valóban hibásak maguk is a múzeum bajában, mert a kapuba állíthattak volna maguk közül inspekciót, ahogyan mi tesszük éjjel-nappal. Szerezhettek volna a magyar rendőrségtől két őrszemet, ahogy mi is tettük. De a főtisztviselők nem is mentek be lakni a múzeumba, pedig ezzel máris sokat megmenthettek volna. Varjú Domokos pedig, az egyetlen tisztviselő, fiatal is, félénk is, jelentéktelenebb állású ahhoz, hogy a Szépművészeti Múzeumot képviselje az orosz és magyar hatóságok előtt ezekben a súlyos időkben.

Az Elnökségre mentem. Kubacska kért, legyek állandóan ott, míg ő visszaérkezik a minisztériumból, hová a Kretzói-féle befeketítések ellensulyozására sietett Pusztaihoz. Még alig melegedtem meg, máris jött ám a Csernyisov zászlósa autón két fegyveres őrrel: a szobrok fejét lövöldöző

három őrszem helyébe hozta ezeket. Szépen útbaigazitottam őket a Szépművészeti Múzeumba (a soffőr ugyanaz volt) s ezzel megnyugvásomra távoztak. Másfél óra mulva jön Székessy Vilmos a Baross-utcai Állattárból: siessek át, mert fiatal orosz tiszt érkezett orosz katonával autón, kezében tartotta az én beadványomat és az azon megnevezett három embert kereste. Átszaladtunk, de arra már továbbmentek az Iparművészeti Múzeumba. Egyébként az Állattár helyiségeit végigjárták.

Nekem igen fontos lett volna, hogy beszéljek a zászlóssal – nyilván csak arra gondolhattam –, mert az Elnökségre kevéssel előbb hozta valaki a hírt Budáról, hogy a Levéltár ládáit éppen most feszegetik és az okleveleket szórják szanaszét. Tehát a szó szoros értelmében szaladtam az utcán, hogy még ott érjem őket. Tényleg sikerült is. Már fönn jártak az emeleten. A Néprajzi Múzeum meglátogatásáról lebeszéltem őket, mert ott rend van,[161] az Iparművészeti Múzeumban szintén,[162] de nyomatékosan megkértem: azonnal menjen át Budára, föl a Várba, a Levéltárba, hoztunk is ki az autóhoz Budapest-térképet, megmutattuk, hol fekszik az épület és elmagya-

161 Az 1945. február 17-i nyugalom a Néprajzi Múzeumban nem sokáig tartott. 1945 áprilisában Fettich felelősségét közvetlenül is érintő események zajlottak az épületben. Fettich ezekre reagálva Jánossy Dénes főigazgatónak címzett levelében (1945. április 13-án) lemondott, azzal a kéréssel, hogy tisztázzák a „tragikus helyzetben levő Néprajzi Múzeum"-ban történt eseményeket, és találjanak ezekre megoldást. (K 726 1945-64) Az alábbiakat a Néprajzi Múzeum gyűjteményi veszteségeiről és Márkus Mihály múzeumi gyakornok jelentéséből emeltem ki. 1945-ben a Néprajzi Múzeum nem önálló intézményként működött, hanem a Ma. Tö. Múz. részeként (helyes neve: Néprajzi Tár). Az önállóság 1946-ban következik be. (K 726 1946-116)
Idézet Márkus Mihály jelentéséből: „Az előbb említett (1945. április 19-én két orosz katona terepszemlét tartott a kertben) terepszemle eredményeként 19-ről 20-ra virradó éjszaka több orosz katona bemászott az épület Könyves Kálmán körúti front kertjébe. Itt a textilraktár alatti homokládát bontották szét, a homokot kiszórták, a deszkát szétfeszítették, az ablak sűrű dróthálóját szétnyírták és az így keletkezett résen az alagsorba másztak le. Itt az orosz-magyar kiállításra (1946) kikészített múzeumi tárgyakat forgatták össze, jónéhányát összetörték. Az alagsori beton ajtó lakatját betörték, és az ott álló kiállítási szekrényt feldöntötték. Átmentek az óvóhelyre és itt a magyar népzenei anyag színe-javát (Bartók Béla és Kodály Zoltán egykorú és nemzetközi viszonylatban is kincseket érő gyűjtését) összehányták, a viaszhengereket összetörték, stb. A Múzeumnak itt elhelyezett legfontosabb iratanyagát, okmányait, leltárkönyveit szétdobálták. Az így bekövetkezett kár minőségét és mennyiségét ebben a pillanatban fel sem lehet becsülnünk." (K 726 1945-115)

162 Részlet Domanovszky György mb. igazgató 1945. március 11-én kelt jelentéséből: „Az ostrom alatt az épület számtalan belövéstől és több közelben esett bombától igen sokat szenvedett. A tetőzeten – különösen a kupola körül – nagy folytonossági hiányok vannak. Több helyütt a falak is megrongálódtak. Az ablakok kivétel nélkül mind betörtek, sőt az ablakkeretek egy igen tekintélyes része is tönkre ment. A termek gipsz díszítményei nagy darabokon letöredeztek. [...] A gyűjteményben nem esett kár eltekintve egyetlen egy beépített renaissance ajtót, amelyet egy akna szétrombolt." (K726-1945-23)

rázván a soffőrnek, hogy a Ferenc József hídon, vagy az ujpesti hídon próbáljon átmenni, elbucsuztunk.

Még reggel üzentem az Akadémiára Gergely Pálnak, hogy legyenek készenlétben, tolmácsot is keritsen, mert még ma oda is kiszállanak. Igy is lett. Délután már hallom is: ottjártak Csernyisov emberei.

A Néprajzi Múzeumba szintén üzentem (az Állattár altisztjével, Bundayval[163]) Márkus Mihálynak,[164] de ugylátszik, elkerülték egymást, mert Márkus megjelent nálam: sürgősen visszaküldtem, nehogy hiányozzon, ha kimegy a bizottság.

Délután egy apró-cseprő dolgokat intéztem. Kubacska átjött hozzám: részletesen informált a dolgokról. Alig távozott tőlem, Nemeskéri Jánosék, akik a városból érkeztek, hozzák ám a nagy hirt: látták a mi légelhárító tüzéreinket, amint elvonultak az Üllői uton, megismerték őket. Rohanok Kubacska után, alarmirozom[165] az egész ház férfilakósságát: gyerünk az Éremtárhoz, hordani kell a homokzsákokat, mert két ablak rácsát kell pótolnunk az éjszakára, különben az jön be a múzeumba, aki akar. Pillanatok alatt Kubacska, Méri, Baky, Riedl báró bemenekült Kubacska-barát, Nemeskéri, Bezdek, Szabó, Huszár, Lengyel és Vidra nekiláttak a nehéz munkának. Az egyik udvari ablak homokzsákjait négykerekű kocsira rakták és az Éremtár elé fuvarozták. Én pedig két derék őrünkkel: Vladimirral és Vaszilij-jal kimentem a kertbe tárgyalásba bocsátkozni a négy visszamaradt katonával: engedjék meg, hogy mindjárt nekiláthassunk az ablakok berakásának, nehogy éjjel baj legyen. Holmijaikból még sok minden benn maradt, holnap reggel akarnak teherautóval azokért eljönni. Egy őrmester volt a visszamaradottak parancsnoka, jó ismerősöm volt már, de most alig állt a lábán, annyira berugott. Rendőrünk revolverével hadonászott és ugy magyarázott sok mindent embereinek és nekem: mennek a frontra, egész Berlinig, aztán vége a háborúnak. Erre megöleltem, minek megörült és egyszerre megengedte, hogy kinyithatjuk az udvar felöli ajtókat, melyeket emberei leszögeztek s nekiláthatunk az ablak lezárásnak. Utközben a kert olvadt jegébe fagyva 9 db modern aranyékszert is találtunk: jegy-gyűrűt, brilliánsokkal, igazgyönggyel stb. kirakott gyűrűket, mellboglárt, fülbevalót stb. Mondhatom, nem mindennapos élmény volt a szétszórt aranyak összekapkodása (Méri, Baky, Vladimir és én szedtük).

163 *Bunday Jenő* a TTM Állattárának 41 éves altisztje volt 1945-ben. (K 726 1945-21)

164 *Márkus Mihály* 1945-ben a Ma. Tö. Múz. Néprajzi Tárának 33 éves gyakornoka volt. (K 726 1945-21) 1948-ban áttelepült Csehszlovákiába.

165 alarmirozni (francia)= fölriasztani

Lámpát, mécseseket, gyertyákat kerítettünk és nekiláttunk a „menekítésnek". Már régebben láttam, hogy a légvédelmi tüzérek szobái szebbnél szebb szőnyegekkel van tele. A legelső volt ezeket kimenteni. A részeg őrmester lelkemre kötötte, hogy semmit se szabad kivinnünk holnap reggelig, mig ők nem jönnek az autóval. Mi azonban próbát tettünk és egy gyönyörű darabot megmozdítottunk. Látván, hogy nem haragszik miatta, a többit már bátrabban kezdtük kapkodni. Én tartottam a rozoga petróleumlámpát és tartottam hangos szóval a kiabáló részeget, aki látván a helyzetet és érezvén, hogy negyedmagával kisebbségben van mivelünk szemben, maga is elkezdte kapkodni a holmijait. Ugyanezt tették emberei is. Revolverét (azt a revolvert, amelyet tegnap én visszaszereztem a rendőrünknek, de amelyet ő este mégis elvétetett rendőrünktől) jobb kezében tartotta s állandóan kiabálta felém: „tolmács, tolmács". Ugrált egyik helyről a másikra, pedig alig állt a lábán. Kapkodott mindenhez, de semmi komoly dolgot nem szedett össze. Inkább az ott maradt komolyabb élelmiszerek maradványait menekítették meg. Végre elbucsuztak. Elébem vágta magát, ünnepélyesen elköszönt: „Szerbusz!" – s azzal eltávozott embereivel. Reggelre visszaigérkezett az autójával, de én azt hiszem nem fog megjelenni. Embereink 8 órára a beszegezett ablaktáblákat homokzsákokkal eltorlaszolták. Talán nem lesz baj az éjjel.

A mai mozgalmas napon még néhány érdekes dolog történt! A déli órákban megjelent nálam Steffanits Mária azzal, hogy néhány privát szót akar beszélni velem. Több mindenféle nézeteltérés volt közöttünk, amiben ő belátja, hogy hibás volt, viszont ma, amikor az ország, a főváros, a Nemzeti Múzeum romokban hever, ugy érzi, össze kell minden erőnek fogni, tehát arra kér engemet, borítsunk feledést a multra és fogjunk össze a múzeum talpraállításában. Megörültem az okos beszédnek, megköszöntem ezt a kezdeményezését és magam részéről ugyanugy elismertem, hogy én is sokszor idegességemben hibázom stb stb barátságosan elváltunk, kezet csókoltam neki.

Fitz József főigazgatót magyar detektiv ma reggel elkísérte, mert valami hírlapokat nem volt hajlandó kiadni neki s még erélyesen vissza is utasította. Huszár Lajos az utcán látta meg amint bekisérte, pár szót beszélt is vele s mikor Kubacska a minisztériumból visszaérkezett, rögtön nekiláttak, hogy kiszabadítsák. A Városházán székelő főkapitányságra mentek, hol a helyettesnek (igen jó indulatú és uri gondolkodású embernek) Kubacska előadta a hallatlan skandalumot: egy 4. fizetési osztályú tudós főigazgatót egy ostoba detektiv letartóztathat azért, mert a kötelességét teljesiti... nyomatékosan kérte, hogy többé ne molesztálják detektivek a Nemzeti Múzeu-

mot, mert nekünk ezekben a súlyos időkben a múzeumi értékek megmentése a dolgunk, nem pedig ilyen ostoba incidensek intézgetése...

Fitz József maga igen erélyesen, férfiasan viselkedett. Alaposan leteremtette a tulkapó fiatal detektivet. Azonnal el is engedték. Kiderült, hogy Györke József és Gorjupp Alisz félénksége s ebből eredő engedékenysége okozta a bajt. Ezek megígérték a detektivnek, hogy kikeresik a hírlapokat, pedig tudhatták, hogy tilos kiadni hírlapot. Azt is jól tudták, hogy a könyvtár hírlapanyaga miként van elhelyezve a pincében. Ezek az emberek nem állanak a helyzet magaslatán, s a maguk védelmének gondolatával többet foglakoznak, mint a múzeuméval. A nehéz idők mindenkit levizsgáztatnak.

Kubacska és Huszár a Városházán míg egy fontos dolgot intéztek el. A jövő héten jönnek a Sorg-cég emberei a tetőjavítási munkálatok megkezdésére. Azonban az egész dolognak alapja az, hogy munkásaik számára kosztot kérnek.

A derék Huszár Lajos baráti összeköttetéseinek most vettük igazában jó hasznát. Zakariás Sándor tanácsjegyző utmutatásai szerint egyik helyről mentek a másik baráti helyhez, minek az lett a vége, hogy szerdán-csütörtökön nyílik a múzeum közelében egy népkonyha. Ahhoz kaptunk kiutalást, de nem 15, hanem 25 ember számára, s a kosztot el lehet hozatni, tehát munkásaink nem fognak időt vesztegetni a sorbaállással. A múzeum talpraállításában bizony ez nagy lépés! Huszárnak köszönhetjük.

Délután Deér József egyet. tanár és Huszár Lajos elmentek nagynehezen szerzett orvossággal Bisztrai Farkas Ferenc, betegen fekvő barátjukhoz, aki a Nemzeti Bizottság ötös bizottságának főtitkára, hogy a múzeum személyi problémáiról tájékoztassák a nagyhatalmú embert. Megegyeztek, hogy Farkas Ferenc a Kubacska és Huszár felfogását fogja képviselni s ezt Deér József is teljes mértékben helyesli. Eszerint minél előbb be kell tölteni a M. Nemzeti Múzeum elnöki székét, mégpedig Supka Gézával, amint azt tegnap Teleki Géza miniszter is jónak gondolta, nehogy valami lehetetlen, hozzá nem értő ember kerüljön a muzeum élére s az egészet elrontsa. Supkával mindnyájan jól vagyunk, szeretjük s ő ismeri a tudományos problémákat, ismeri a múzeum belső szerkezetét, anyagát; művelt, jó lelkű ember stb. stb. Pongrácz[166] helyébe Kubacskát, Csánky Dénesébe[167] Genthon

166 Pongrácz Sándor (Bp., 1888 – Bp., 1945) zoológus. 1910-től az MNM Állattárának munkatársa. 1937-től főigazgatója. (A budapesti hadműveletek következtében vesztette életét.)

167 *Csánky Dénes* (Bp., 1885 – Sao Paolo, Brazília, 1972) festőművész, művészeti író, múzeum igazgató. 1935-től az O. Ma. Szép. Múz. főigazgatója. 1944-ben a lefoglalt zsidóvagyon kormánybiztosa, a Szálasi-kormány utasítására megszervezte és végrehajtotta a Szépművészeti Múzeumból az odaszállított műkincsek elszállítását az országból. A háború után nem tért vissza Magyarországra.

Istvánt[168] kell tenni. A könyvtár és a történeti osztályt nem kell bolygatni, mert mindkettőnek itt van a főigazgatója: Fitz és Zichy. A Történeti Múzeumban most a rangidős tisztviselő vezeti az ügyeket. Majd azután ha Supka jön, akkor lehet tovább beszélni. Egyébként közölte Huszár, hogy én sohasem akartam és most sem akarok főigazgató lenni.

Marhoffer Mátyás derék asztalosunk jelzi reggel, hogy Szabó gépész a Történeti Osztály irányából egy gyönyörű bőr-bőröndöt vitt be műhelyébe s az ottani szekrény mögé rejtette el. Kiss Jenővel megnézettem, hogy miféle böröndről van szó. Magam is megvizsgáltam: Tápay-Szabó Gabriella apjának neve volt ráírva. Visszatétettem és most várjuk, hogy mi lesz ezzel az értékes bőranyaggal. Délben szóltam Tápaynak, hogy egyenlőre hallgasson a böröndről, majd én figyelem, beszéljen Szabóval, majd Szabó jelenlétében hozza elő a bőrönd kérdését, s figyelje, mit tesz. Ha azután látjuk a rosszhiszeműséget, akkor tisztázzuk a helyzetet. Csak az a félő, hogy közben Szabó földarabolja. Kubacskával is közöltem a különös esetet.

Február 18. vasárnap. Végre az első nyugodtabb nap. Reggel 5 ó-kor keltem, mert az oroszok korán reggelre ígérték visszajövetelüket a hátrahagyott holmikért. Tehát mint oroszul tudó, okvetlenül jelen akartam lenni. Másrészt a Gazdasági Hivatal és az Éremtár kiszedett rácsozatú ablakai alatt kívül ottmaradtak előző este a falépcsők, tehát mindjárt hajnalhasadáskor szándékom volt kimenni az inspekciós Méri Istvánnal és behozni azokat egyik őrünk jelenlétében, mert az ablakhoz állított lépcső igen csalogató az elbarrikádozott két ablaknál, féltem, hogy valami hivatlan látogató a lépcsőn fölmenve benyomja az ablakot.

Vaszilijt kértük meg. Szívesen jött is. Legelső dolgunk volt a két lépcsőt behozni. Mivel azonban láttuk, hogy sok minden holmi hever szanaszét a kertben, visszamentünk szétnézni és összegyűjteni a menteni való értékeket. Találtunk még múzeumi leltározott régiségeket is. Hát egyszerre csak mit látnak szemeink. Jön ám Szabó Ferenc gépészünk Magda lányával, tehát azok, akik az óvóhelyen rendszerint a legutolsók szoktak lenni a fölkelésben. Utólag hallottam Kubacskától, hogy az Elnökség ablakai alatt menvén el vigyázatlanul elég hangosan beszélték meg egymás között, hogy

168 *Genthon István* (Bp., 1903 – Eger, 1969) művészettörténész, egyetemi tanár. 1924-ben kapott oklevelet a budapesti tudományegyetemen. 1934-ben a MOB munkatársa. 1940–43 között a római Magyar Akadémia igazgatója. 1945-től 1948-ig a budapesti Szép. Múz. főigazgatója. 1945-től az MTA tagja. Vezető szerepet játszott a Magyarország művészeti emlékei című háromkötetes összefoglaló munka létrehozásában.

aranyakat mennek keresni. Képzelhető, milyen csalódást okozott neki, mikor meglátták, hogy mi már megelőztük őket. Igy is megpróbáltak zabrálni. Szabó megtalálta Schiller Rezső gazd. hivatali igazgató bőrtáskáját a kertben: „ez jó lesz nekem szerszámos táskának ... ugy látom, hogy Schiller méltóságos uré volt." Komolyan rendreutasítottam: nem szabad múzeumi ember holmiját eltulajdonítani. Az más, ha a Vaszilij, vagy más orosz katona engedélyével az elhagyott holmikat összegyűjtjük és bevisszük, de egymás dolgait nem vihetjük el. Ellenkezni kezdett, de miután letorkoltam és kezéből kivettem a táskát, kénytelen volt belenyugodni a változhatatlanban.

Egy nagy bádogtartályban lenmagolaj-maradványt találtunk. Hat üveget töltöttünk meg vele. Elosztottuk öt család között.

A megmenekített szőnyegek között Alföldi András megtalálta a sajátjait. Boldog volt.

Délután megjelent Balogh Albin[169] bencés igazgat kérdésben beszélni szeretne velem. Uj vizekre kell eveznünk. Balanyi György[170] egyetemi tanár és még néhány ember bevonásával akciót akar indítani az oláhokhoz való közeledés előmozdítása érdekében és a tárgyilagos tudomány eredményeire akar támaszkodni. Adtam neki két példányt „Népi és kulturális kontinuitás a Kárpátmedencében" c. 1943-ban megjelent előadásszövegemből.

Este azonban Kubacskával és Huszárral megegyeztünk abban, hogy nem megyek el, 1. mert Balogh A. nem szakember a kérdésben, 2. mert nekem most a Nemzeti Múzeum mentése a dolgom, ilyen tudomány-politikai feladatra van más ember, például a Teleki Intézet igazgatója: Deér József... stb. stb. Ugyanígy nem fogadom el Alföldi kérését sem, hogy menjek el az Egyetem tanácsával tolmácsnak a városparancsnok tábornokhoz...

A déli órákban Major Ervin zeneakad. tanárral és egy hegedűs tanítványával Bach és Haydn egy-egy triót játszottunk. Utóbbinak hangjai mellett jelent meg és egy darabig az üveg-ajtónál csöndben várakozva hallgatózott Vargha László[171] barátom. Meg volt hatva a gyönyörű Haydn-mű hangjaitól:

169 *Balogh Albin* (Kassa, 1887 – Bp., 1958) pedagógus, történetíró, régész, bencés szerzetes. Tanár Győrben, Pannonhalmán. Esztergomban 1933–42 között házfőnök és az Esztergomvidéki Régészeti és Történelmi Társulat Múzeumának igazgatója. 1942-től 1948-ig a Katolikus Középiskolai Főhatóság igazgatója.

170 *Balanyi György* (Kecskemét, 1886 – Bp., 1963) piarista szerzetes, történész. 1919-től a Szent István Akadémia rendes tagja. 1924-től a budapesti egyetemen a legújabb kor történelmének magántanára, 1936-tól pedig nyilvános rendkívüli tanára. 1938-tól az MTA levelező tagja.

171 *Vargha László* (Gyöngyös, 1904 – Bp., 1984) építészettörténész, etnográfus. 1937-től a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségén dolgozott különböző beosztásban. 1944-ben főfelügyelő-helyettes, 1945-ben főfelügyelő. 1945-ben az igazoló bizottság kizárja az előléptetésből.

hosszú idő óta ezek voltak az első zenei hangok számára. Egyébként személyi kérdések felől akart tájékozódni tőlem. Megnyugtattam, hogy minden kombináció és törekvés fölösleges ma, mert holnap más lesz a mai. Csak egy pozitivumot mondhatok, ha ugyan nem paradoxon ez: én sem főigazgató, sem közgyűjteményi főfelügyelő nem akarok lenni és mindkettőt el fogom hárítani magamtól. Ha rám parancsolnak, akkor vállalok minden munkát, de egyebet, mint a Magyar Nemzeti Múzeum megmentését nem ambicionálok. Jövendő életcélom: tudományom és művészetem gyakorlása, ez éppen elég nekem. Megelégedetten vette a mondottakat tudomásul.

Este megbeszélés Kubacskánál röviden. Kretzóit ki akarta küldeni Kubacska a Szépművészeti Múzeumba lakásra, hogy legyen valaki ott, mert eljön az idő, amikor az Elnökséget is felelősségre vonják a künti anomáliák miatt. Kretzói minden módon próbált kibujni, de az igazi okra a jóhiszemű Kubacska és Huszár nem gondoltak, csak én, a távolabbálló láttam jól az okot: nem mehet ki az ipse, mert itt fáradság és ellenszolgáltatás nélkül kap teljes ellátást, ott meg nincs egy ember aki neki egy kanál ételt adjon. Abban maradtak, hogy Kretzoi majd „gondolkodik". Elmenet mondom Huszárnak ezt az igazi okot. Ekkor eszmélt fel a „plébános ur".

A nap folyamán kétszer jöttek orosz tisztek géppisztolyos katona-kisérővel. Az egyik csoportban volt egy kozáksapkás félig civil-ruhás fiatalember, aki majdnem tökéletesen beszélt magyarul, anyanyelve azonban az orosz volt. A „Magyarság" 1944. évi ápr-jul. számait keresték. Györkével fölvittük őket a Hírlaptárba, de közel egy órai keresgélés után sem találtuk a keresett ujságot. Óriási rendetlenséget csináltak az „M" betűvel kezdődő hetilapok tömegében – eredmény nélkül. Végül bosszusan távoztak.

A másik csoport vezetője egy igen előkelő megjelenésű és modorú magasrangú tiszt volt. Nagy messziről kezdte kerülgetni látogatásának célját. A kiállítást kérdezte elsőnek. Majd mikor mondtam, hogy csak a könyvtár áll, kérte, hogy oda vezessem őket. Györkével fölkisértük a jó modorú társaságot. Ott derült ki, hogy földrajzi szakkönyvek, főleg pedig térképek kellenének nekik. Eltanácsoltuk őket szépen mitőlünk, megmutatván a hasonló könyvekért egy másik orosz tiszti társaságtól kapott átvételi elismervényt. Eszembe ötlött azonban, hogy van nekem egy pompás könyvtérképem, mely a Duna-medencét ábrázolja Ulm-tól a Deltáig, ugyanis a Duna térképei után érdeklődtek a legmelegebben. Megmondván tehát neki,

1947-ben a Néprajzi Múzeum főigazgatója lett. 1950-53 között a Miskolci Múzeum igazgatója volt. 1952-75 között a Budapesti Műszaki Egyetem építészettörténeti és elméleti tanszékének tanáraként dolgozott. 1962-ben Ybl-díjat kapott.

hogy a pompás térkép az én privát tulajdonom, szívesen odaadom nekik, de ki kell keresnem nagy halom rendetlen, összekevert könyvből, lovak voltak hosszú ideig a szobámban, minden össze-vissza van ott hányva. Azt azonban kérem tőlük, hogy adjanak egy kis élelmiszert cserébe, mert családommal együtt éhezem. Megígérték és cédulát adtak: egy Gjanjperin nevű zászlósnak kiadhatom szerdán délelőtt, akkorra el fogja őt küldeni hozzám és ugyanő hozza majd az élelmiszert is.

Február 19. hétfő. Délelőtt három csoport dolgozott a múzeumban: Bartha Ferenc vezetésével az egyik a múzeumkert elhagyott tüzérállásai mellől kocsival hordta a téglát a múzeum udvarába. Természetesen a munkát távolról sem fejezték be. Egy másik csoport Méri István vezetésével az udvart takarította, kocsiszámra hordva ki a kert bombatölcséreibe a rengeteg lóganéjt és egyéb szemetet. Egy harmadik csoport Baky Győző vezetésével a pincéből hordta az én szobámba a szakkönyvtárat. Én válogattam szét az anyagot; meg is találtam az ígért Dunamedence-térképet.

Délfelé derék őreink parancsnoka, egy igen komoly, jóindulatú százados jött lovon hozzánk őrmester kísérőjével együtt: meg akart győződni, hogy az őrség teljesíti-e kötelességét. Nagyon megdicsértem őreinket és megköszöntem, hogy ilyen derék őröket adtak a Nemzeti Múzeumnak. Csendesen megjegyezte, hogy náluk csupa ilyen jó emberek vannak.

Az őrök szűk szobájával és fekvő helyével nem volt megelégedve. Kaptam a szaván: lám, én is tegnapelőtt már mondtam, hogy adok jobb fekvőhelyeket a katonáknak, de ők maguk leintettek, hogy nekik jó lesz a meglévő. Az egyik derék őr mellettünk állott és igazolta is állításomat. Megegyeztünk, hogy a Hóman-féle ebédlőbe telepítjük be az őrséget: kettő benn lesz a nagyszobában, egy pedig a kapunál. Meg is mutattuk neki a helyet. Elmeséltem a századosnak a kievi szereplésünk históriáját. Figyelmesen hallgatta. Barátságosan elbucsuzkodtunk.

Két óra tájban megjelent a szombaton eltávozott tüzérség őrmestere egy „tüzér"-nővel, aki szintén egyenruhában volt: benn felejtették a telefont, azért jöttek. Kiss Jenővel kinyittattam az Éremtár ajtaját, majd a Gazdasági Hivatalét is. A telefonnak nyomát sem találtuk. De nem is ezért jöttek, hanem egyszerűen körül akartak nézni, hogy mit lehetne még összeszedni. Jöttek-mentek, nézegettek mindent, de semmit sem találtak. Két nagy üvegtáblát elkértek, meg is kapták tőlem s eltávoztak.

Késő délután ismét megjelentek, de az ablakon át akartak bejönni. Szerencsére Huszár éppen benn dolgozott az Éremtárban, egyszerre csak hallja a nagy dörömbölést, szaladt a kapuhoz és hozta Vladimirt. Igy sikerült

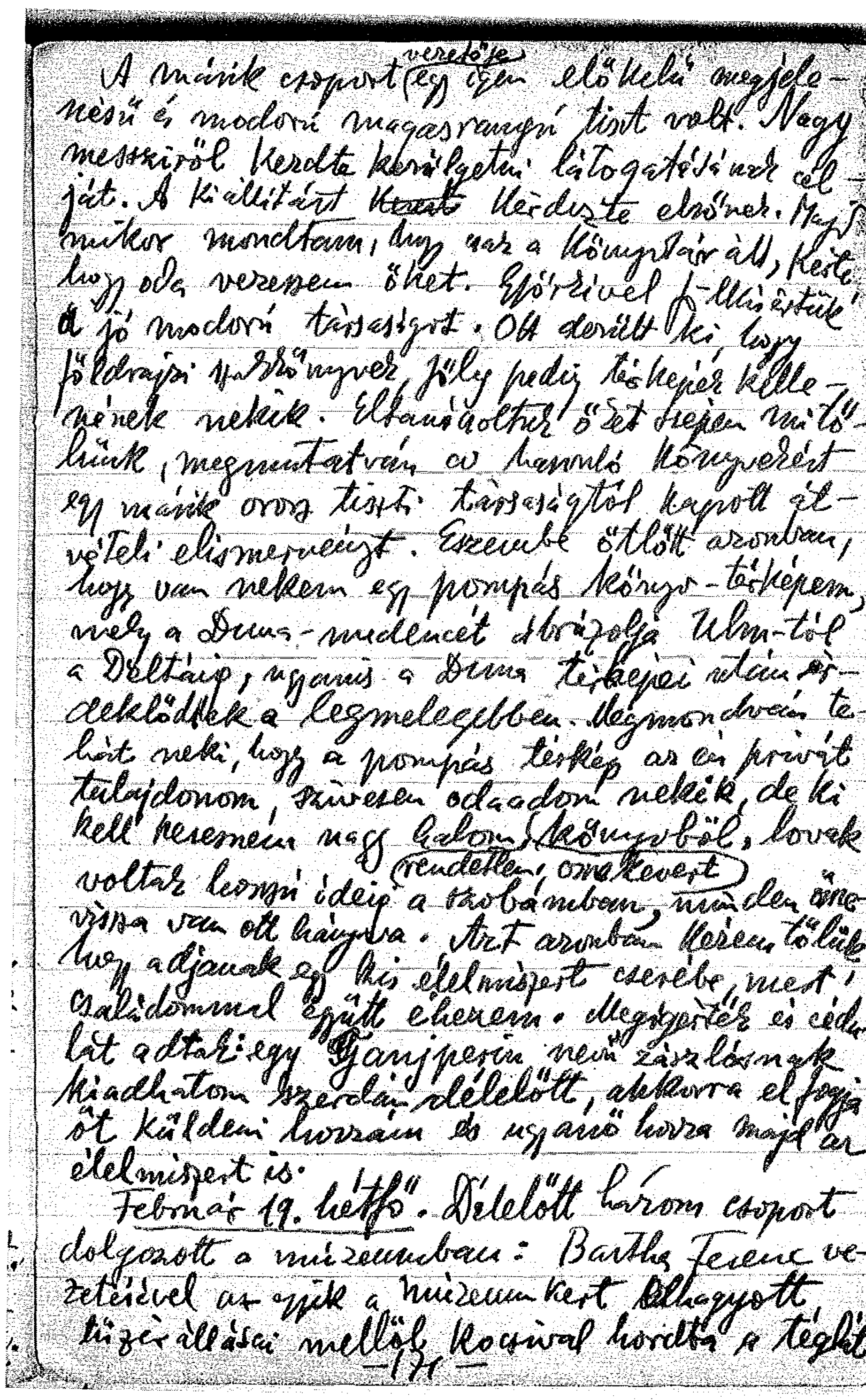
A másik csoport vezetője egy igen előkelő megjele-
nésű és modorú magasrangú tiszt volt. Nagy
messziről kezdte körülgetni látogatásának cél-
ját. A kiállítást ~~Kezdt~~ kérdezte elsőnek. Majd
mikor mondtam, hogy az a könyvtár áll, kérte
hogy oda vezessem őket. Győrzével felállítottuk
a jó modorú társaságot. Ott derült ki, hogy
földrajzi gyűjteményeket, főleg pedig térképeket kelle-
nének nekik. Elmondották, hogy szegény mi tő-
lünk, megmutatván a hamaló könyvekért
egy másik orosz tiszti társaságtól kapott át-
vételi elismervényt. Eszembe ötlött azonban,
hogy van nekem egy pompás könyv-térképem,
mely a Duna-medencét ábrázolja Ulm-tól
a Deltáig, ugyanis a Duna térképei iránt ér-
deklődtek a legmelegebben. Megmondván te-
hát neki, hogy a pompás térkép az én privát
tulajdonom, szívesen odaadom nekik, de ki
kell keresnem nagy halom könyvből, lovak
(rendetlen, összekevert)
voltak hosszú ideig a szobámban, minden össze-
vissza van ott hányva. Azt azonban kérem tőlük
hogy adjanak egy kis élelmiszert cserébe, mert
családommal együtt éhezem. Megígérték és cédu-
lát adtak: egy Gjanjperin nevű zászlósnak
kiadhatom szerdán délelőtt, akkorra el fogja
őt küldeni hozzám és ugyanő hozza majd az
élelmiszert is.
Február 19. hétfő. Délelőtt három csoport
dolgozott a múzeumban: Bartha Ferenc ve-
zetésével az egyik a múzeumkert elhagyott
tüzérállásai mellől kocsival hordta a téglát
–171–

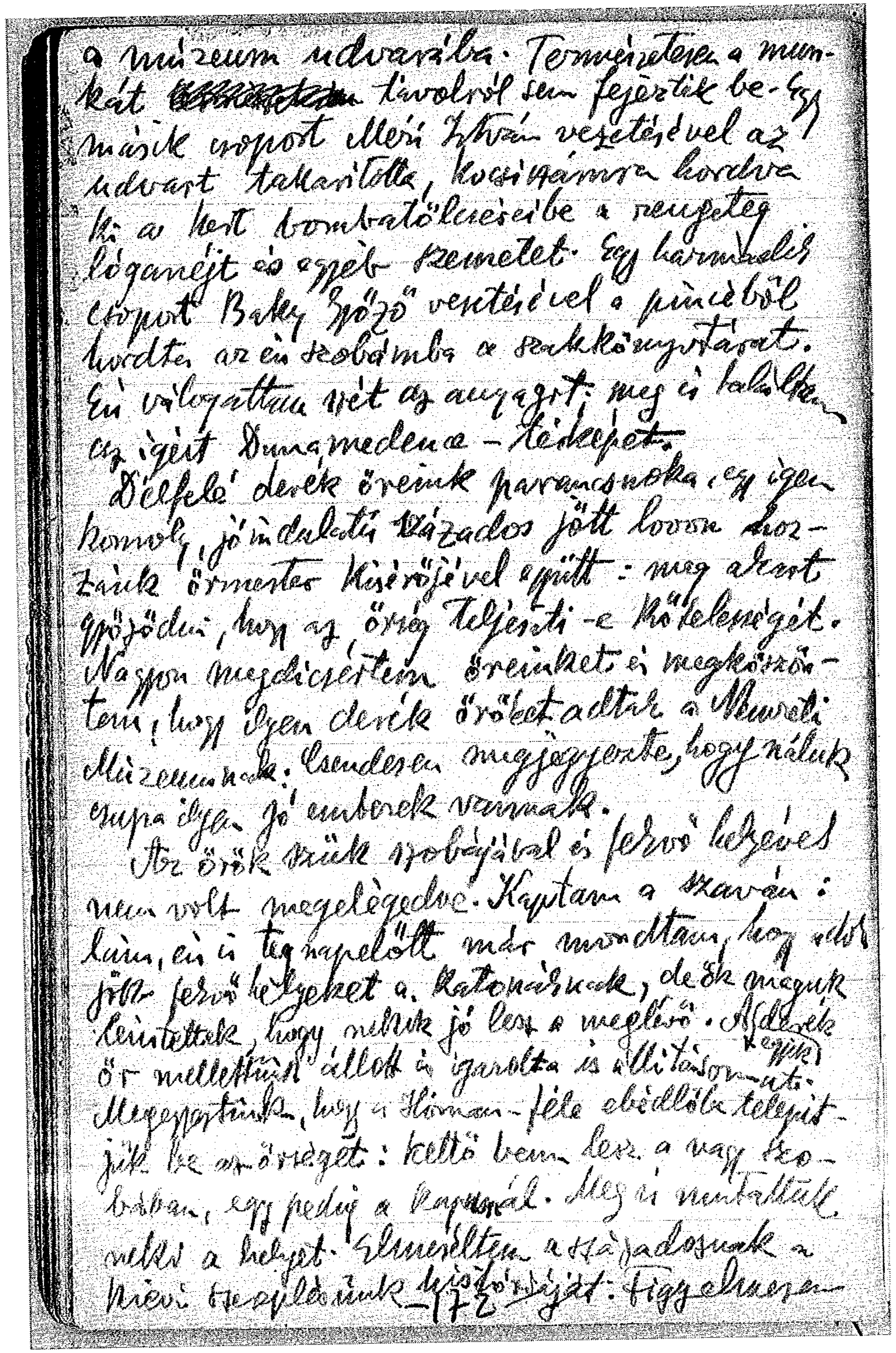

a múzeum udvarába. Természetesen a munkát ~~[illegible]~~ távolról sem fejezték be. Egy másik csoport Mesi István vezetésével az udvart takarította, kocsiszámra hordva ki a kert bombatölcséreibe a rengeteg lóganéjt és egyéb szemetet. Egy harmadik csoport Bakay Győző vezetésével a pincéből hordta az én szobámba a szakkönyvtárat. Én válogattam szét az anyagot, meg is találtam egy igazi Dunamedence-térképet.

Délfelé derék őreink parancsnoka, egy igen komoly, jóindulatú százados jött hozzánk őrmester kísérőjével együtt: meg akart győződni, hogy az őrség teljesíti-e kötelességét. Nagyon megdicsértem őreinket és megköszöntem, hogy ilyen derék őröket adtak a Nemzeti Múzeumnak. Csendesen megjegyezte, hogy náluk csupa ilyen jó emberek vannak.

Az őrök szűk szobájával és fekvő helyével nem volt megelégedve. Kaptam a szaván: lám, én is tegnapelőtt már mondtam, hogy adok jobb fekvő helyeket a katonáknak, de ők maguk leintettek, hogy nekik jó lesz a meglévő. A derék egyik őr mellettünk állott és igazolta is állításomat. Megegyeztünk, hogy a Hóman-féle ebédlőbe telepítjük be az őrséget: kettő benn lesz a nagy szobában, egy pedig a kapunál. Meg is mutattuk nekik a helyet. Elmeséltem a századosnak a kiéri beszélgetésünk kísérőjét. Figyelmesen

—172—

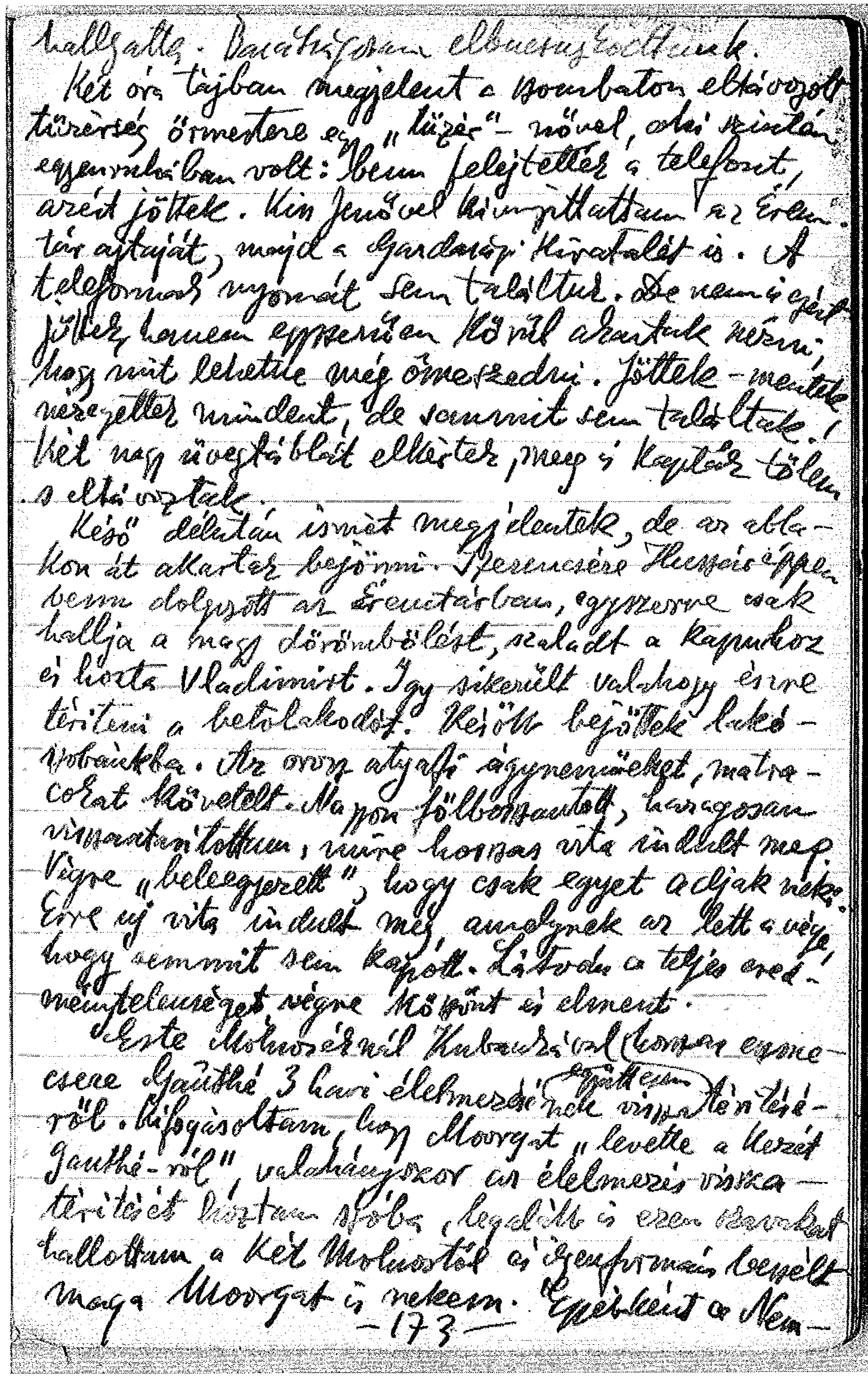

hallgatta. Barátságosan elbeszélgettünk.

Két óra tájban megjelent a szombaton eltávozott törzsőrmester egy „tüzér"-rel, aki szintén egyenruhában volt: „Benn felejtettük a telefont", azért jöttek. Kiss Jenővel kinyittattam az Éremtár ajtaját, majd a Gazdasági Hivatalét is. A telefonnak nyomát sem találtuk. De nem is ezért jöttek, hanem egyszerűen körül akartak nézni, hogy mit lehetne még összeszedni. Jöttek-mentek, nézegettek mindent, de semmit sem találtak. Két nagy üvegtáblát elkértek, meg is kapták tőlem s eltávoztak.

Késő délután ismét megjelentek, de az ablakon át akartak bejönni. Szerencsére Huszár éppen benn dolgozott az Éremtárban, egyszerre csak hallja a nagy dörömbölést, szaladt a kapuhoz és hozta Vladimirt. Így sikerült valahogy észre téríteni a betolakodót. Később bejöttek lakószobáinkba. Az orosz atyafi ágyneműeket, matracokat követelt. Nagyon fölbosszantott, haragosan visszautasítottam, mire hosszas vita indult meg. Végre „beleegyezett", hogy csak egyet adjak neki. Erre új vita indult meg, amelynek az lett a vége, hogy semmit sem kapott. Látva a teljes eredménytelenséget, végre köszönt és elment.

Este Molnáréknál Kubinyival hosszas eszmecsere Gauthé 3 havi élelmezésének visszatérítéséről. Kifogásoltam, hogy Moorgat „levette a kezét Gauthé-ról", valahányszor az élelmezés visszatérítését hoztam szóba, legalább is ezen szavakat hallottam a két Molnártól és ugyanígy beszélt maga Moorgat is nekem. Egyébként a Nem-

—173—

zetközi Vöröskereszt francia szekciójában alkalmaztassa őt, még hozzá pont az élelmiszerraktár kezelésénél. Eddig az ígéreteket nemcsak nem tartották meg, de nem is jelentkeztek érdeklődni, hogy miért nem és hogy mikor várhatunk valamit. Én nem magamnak kértem, hanem elsősorban Mérieknek, akik élelmiszer-készlete a végét járja, pedig Méri István a múzeum egyik legerősebb oszlopa, mi lesz, ha kidől…

Megegyeztünk, hogy Mérinek [illegible] előbb a kolóniától 3 kg lisztet, 1 kg sót, a múzeumi maradék földségből pedig 5 kg sárgarépát utal ki nekik Kubacska.

Félig-meddig megnyugodva távoztam. Este megjelent Gauthé nálunk és elmondta lehetőségeit. A Dohány-utcában [illegible] egy francia házaspárral együtt kiveszi lakását. Ott főznének… Egyébként levesen kifogásoltam Mol[illegible], hogy Gauthéról Moorgat levette a kezét s a [illegible] Szabó Gé[illegible] előszobájában alszik napok óta. Molnár Lajos nem akarta elhinni, de reggel elhívattam, és meggyőződött róla. Kubacska föl volt háborodva, mikor tőlem meghallotta. —

Itt volt Pál Lajos ötvöstanár az Iparművészeti Iskolából. Megmutattam neki 1944 tavasza óta készített poharaimat és tálaimat, elmeséltem további terveimet. Stíluskutató Intézetet szándékozom berendezni a Nemzeti Múzeum központi épületében.

—174—

Az illetékesekkel már meg is beszéltem a részleteket. Ennek célja kettős: 1. A művészettudományi cél az, hogy a magyar, szláv, kelta stb. stílust kikísérletezze, eredményeit közölje s a kezdeményezéssel irodalmilag foglalkozzon és foglalkoztassa a kívülálló szakköröket. 2. A gyakorlati cél az, hogy a Nemzeti Múzeumnak az eljövendő nehéz időkben anyagi bázist biztosítson azáltal, hogy a készítményeket itthon és külföldön árusítjuk.

Közöltem Pál Lajossal azt is, hogy könyvem harmadik kötete már kéziratban le van zárva, kliséi ötnek kivételével készen vannak, papírosanyaga az Egyetemi Nyomdában fekszik, a nyomdai költségek legnagyobb része pedig előre ki van fizetve. Egyébként a nagyvilág felé én kezemben fogom tartani a diplomáciai képviseletet, megvannak erre az útjaim, embereim, tehát ha életben maradunk és dolgozhatunk, akkor talán sikerülni fog ennek a régi tervemnek megvalósítása.

Pál Lajos a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta a mondottakat, nagy lelkesedést tanúsított és nemcsak fölajánlotta legmesszebbmenő támogatását, de egyenest meg is mondta: igen köszöni, hogy rája számítok és [illegible] nevem is [illegible] volna, ha kikapom ebből a munkából. Van egy most végző tanítványa, akit talán mindjárt be lehet állítani a műhelybe. Ami anyagra szüksége van, készségesen bocsátja rendelkezésemre.

—175—

valahogy észre téríteni a betolakodót. Később bejöttek lakószobánkba. Az orosz atyafi ágyneműeket, matracokat követelt. Nagyon fölbosszantott, haragosan visszautasítottam, mire hosszas vita indult meg. Végre „beleegyezett", hogy csak egyet adjak neki. Erre uj vita indult meg, amelynek az lett a vége, hogy semmit sem kapott. Látván a teljes eredménytelenséget, végre köszönt és elment.

Este Molnoséknál Kubacskával együttesen hosszas eszmecsere Gauthé 3 havi élelmezésének visszatérítéséről. Kifogásoltam, hogy Moorgat „levette a kezét Gauthé-ról", valahányszor az élelmezés visszatérítését hoztam szóba, legalábbis ezen szavakat hallottam a két Molnostól és ilyenformán beszélt maga Moorgat is nekem. Egyébként a Nemzetközi Vöröskereszt francia szekciójában alkalmazták őt, még hozzá pont az élelmiszerraktár kezelésénél. Eddig az ígéreteket nemcsak nem tartották meg, de nem is jelentkeztek exkuzálódni, hogy miért nem és hogy mikor várhatunk valamit. Én nem magamnak kértem, hanem elsősorban Mériéknek, akik élelmiszer-készlete a végét járja, pedig Méri István a múzeum egyik legerősebb oszlopa, mi lesz, ha kidől...

Megegyeztünk, hogy Mérinek szereznek mielőbb a koloniától 3 kg lisztet, 1 kg zsirt, a múzeumi maradék zöldségből pedig 5 kg sárgarépát utal ki nekik Kubacska..

Félig-meddig megnyugodva távoztam.

Este megjelent Gauthé nálunk és elmondta lehetőségeit. A Dohány-utcában akar egy francia házaspárral, együttesen kivenni lakást. Ott főznének... Egyébként hevesen kifogásoltam Molnoséknak, hogy Gauthéről „Moorgat levette a kezét" s a szerencsétlen fiatalember Szabó gépészék előszobájában alszik napok óta. Molnos Lipót nem akarta elhinni, de reggel odavezettem és meggyőződött róla. Kubacska föl volt háborodva, mikor tőlem meghallotta.

Itt volt Pál Lajos[172] ötvöstanár az Iparművészeti Iskolából. Megmutattam neki 1944 tavasza óta készített poharaimat és tálaimat, elmeséltem további terveimet. Stiluskutató Intézetet szándékozom berendezni a Nemzeti Múzeum központi épületében. Az illetékesekkel már meg is beszéltem a részleteket. Ennek célja kettős: 1. A művészettudományi cél az, hogy a magyar, szláv, kelta stb. stilust kikisérletezze, eredményeit közölje s a kérdéssel irodalmilag foglalkozzon és foglalkoztassa a kivülálló szakköröket. 2. A gyakorlati cél az, hogy a Nemzeti Múzeumnak az eljövendő nehéz időkben

172 Pál Lajos (Kétegyháza, 1899 – ?) 1923-ban végzett ötvösként az Iparművészeti Főiskolán. 1930–31 között óraadó, 1936-ban a VKM rendes tanárrá nevezte ki.

anyagi bázist biztosítson azáltal, hogy a készítményeket itthon és külföldön árusítjuk.

Közöltem Pál Lajossal azt is, hogy könyvem harmadik kötete már kéziratban le van zárva, klisei ötnek kivételével készen vannak, papiros-anyaga az Egyetemi Nyomdában fekszik, a nyomdai költségek legnagyobb része pedig előre ki van fizetve. Egyébként a nagyvilág felé én kezemben fogom tartani a diplomáciai képviseletet, megvannak erre az útjaim, embereim, tehát ha életben maradunk és dolgozhatunk, akkor talán sikerülni fog ennek a régi tervemnek megvalósítása.

Pál Lajos a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta a mondottakat, nagy lelkesedést tanusított és nemcsak fölajánlotta legmesszebb menő támogatását, de egyenest meg is mondta: igen köszöni, hogy rája számitok és rossz néven is vette volna, ha kihagyom ebből a munkából. Van egy most végző tanítványa, akit talán mindjárt be lehet állítani a műhelybe. Ami anyagra szükségem van, készségesen bocsátja rendelkezésemre.[173]

173 Ettől a naptól kezdve, annak ellenére, hogy még jelen voltak az orosz őrök a múzeumban, a tüzérség távozásával háborús esemény már nem történt. Megkezdődött a rendrakás, takarítás és a múzeum új életének kialakítása. A 8. sz. füzetben február 26-án, hétfői napon írta Fettich az utolsó bejegyzést. A szövegből nem olvasható ki, hogy a naplóírást felfüggesztette volna. Erre utal a még előkerült 11. és 12. számmal ellátott két füzet, amelyek történései 1949 és az ötvenes évek első felének krónikái. Az utolsó birtokunkban lévő bejegyzés 1955. szeptember 29-én készült.

1945 január 26.

A Nemzeti Múzeum és a Fővárosi Könyvtár épen maradt,

de elpusztult Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád pótolhatatlan értékű hagyatéka

Talán nem időszerű, s különösen fővárosunk aljas elpusztításán étkezédva, első útjaink egyike a könyvtárakba, múzeumokba vezet. De csak látszólag időszerűtlen ez, mert hiszen a magyarság léte, fennmaradása, küzdelme leginkább írón keresztül tudatosult. A magyar írók és költők tartottak ébren az évszázados német elnyomás alatt a nemzeti tudatot, ők harcoltak szóval, tollal s ha kellett, egyverrel is a magyar szabadságért. Szkárosi Horváthtól kezdve leginkább az írók adták látható formát, tartalmat, gyakran programot is a szétforgácsolódva küzdő egyéneknek.

A magyar írók kezdettől fogva tartották a fáklyát és adták át egymásnak. Legtöbbjüknek üldöztetés, bebörtönzés, szenvedés volt a része, de töretlenül álltak a szabadságharcot, míg csak bele nem pusztultak. Zrínyi, a kurucok, Bercsényi, Fazekas, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, hogy csak a régieket említsük, egy-egy láncszemét képezték ennek a nagy küzdelemnek. Tehát nem lehet mellékes kérdés, hogy kulturánk őrzői a múzeumok és könyvtárak megmenekültek-e a háború pusztításaiban.

Első utam a Baumgarten-alapítvány könyvtárába vezetnek, de a hatalmas palota kiégetten bámul az Erzsébet-térre. A lépcső vázán sikerült felhatnom a könytár volt helyiségeibe. Szörnyű a pusztulás képe, félméter vastagon borítja a padlót a könyvek egybemaradt fehér hamuja. Tóth Árpád, Kosztolányi, Babits teljes könyvtári hagyatéka semmisült meg a germán bordák „kultúrvédelme" következtében. Az egész földgömböt átfogó érdeklődésű három nagy költőnk pótolhatatlan, az országban maradt fel nem lelhető értékei váltak a lángok martalékává.

Innen a Nemzeti Múzeumot kerestük fel. A magyar kultúra egyik legnagyobb fellegvára aránylag jelentéktelen károkkal vészelte át Budapest pusztulását. Három bombatalálat és több gránathecsapódás nem okozott komoly veszteséget. A múzeum több tisztviselője és munkása a mai napig helyen maradt, a pincek egy részét átalakították óvóhelivé s ott laknak meg ma is. Ezeknek a munkája következtében megmaradt ez a fontos nemzeti vagyon, hogy továbbra is hirdesse az igazi magyar kultúrát. Az irodák és hűtorok elpusztultak, súlyos épületkárok keletkezte, de a könyvtár, a történeti-, régészeti-, embertani és természettudományi gyűjtemények majdnem hiánytalanul megmaradtak.

Hogy így történt, ebben a legfőbb érdem dr. Fettich Nándor h. főigazgató, akinek segítőtársai dr. Györke József könyvtárnok, dr. Hunás Kajos éremőr, dr. Kretzói Miklós természettudományi múzeumi őr, dr. Nemessházi János embertani múzeumi őr, Molnár Lipót, Tasnády Kubacska András, az elnöki hivatal vezetője és a gépészek és preparátorok voltak. Dr. Fettich Nándor nagy hasznát vette annak a baráti és tudósi kapcsolatnak, ami őt a szovjet történészekhez fűzte.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár épülete kívülről épnek látszik. Szerencsére itt is csak épületkár keletkezett, a könyveket úgy itt, mint a kilenc fiókban sikerült megmenteni. Itt is a helyükön maradtak többen a tisztviselők és altisztek közül s már mind a tíz helyen megindult a romtakarítási munka. Liffa László gondnok osztja be a munkát, s a könyvtár tisztviselői és altisztjei egyformán kivesznek belőle a részüket.

Még dörögnek az ágyuk Budán, a német még pusztítja fővárosunkat, de már a romok között zajlik az élet, először az eltakarítás, azután az építés következik. A magyar kultúra két háza, ha sebesülten is, de él s a holnap ujjáépítésében ki fogja venni a részét.

L. J.

Múzeumi napló

1945. január 16. – február 12.

Dr. Fettich Nándor főigazgatóhelyettes naplója. A kéziratot egy 18,7x11,6 cm nagyságú, Centrum-gyártmányú zsebfüzet tartalmazza, melynek első felében utazásokra vonatkozó menetrendi feljegyzések vannak. Maga a kézirat sűrű sorokban, apró betűkkel írva 26 és fél oldal terjedelmet foglal el.

1945. jan. 16. Orosz rohamcsapatok megjelenése a MNM-ban. A védekező németek éjjel több hullámban szállták meg a múzeumot. Kretzoi és Méri éjjeli inspekciósok. Lovagkeresztes német százados, rohamcsapatparancsnok.

Megjegyzés: Éjjel három órától reggelig több német inváziós csoport közül az egyik előreszegzett géppisztolyokkal behatolt a Nemzeti Múzeum épületébe és oroszokat keresett. Reggel 6 órakor jelent meg a negyedik invázió: húsz rohamosztagos (SS), egy lovagkeresztes századossal, aki az előmutatott, magyar-német nyelvű épületmentesítő iratra kijelentette, hogy ő betartja a rendelkezést: senkit nem szállásol be a múzeumba, de csapatával megszállja az első emelet Eszterházy-utcai frontját két gépfegyverrel és 2000 tölténnyel (ami minimális menynyiség), arra hivatkozván, hogy ő kizárólag német lelkiismeretére hallgat, semmiféle írásos, vagy nem írásos tilalommal nem törődik. Erre a múzeum védelmére kirendelt hadnagy (Hauer) aki idegbeteg ember volt, semmit nem tehetett, félénken visszahúzódott. A rohamcsapat feladata az volt, hogy mint utólsó, visszamaradt utóvéd-ék, maradjon a helyén, a múzeumban, onnan gépfegyverezze az oroszokat, közben majd a Sándor és Múzeum-utca torkolatánál egy-egy német páncélos hatalmas tüzet fog árasztani az előnyomuló oroszokra s eközben a rohamcsapat visszavonulhat.

Az oroszok reggel kézigránáttal betörték a Szabóék lakásánál lévő csigalépcső ajtaját és benyomultak a pincébe. Molnos, én és Müller ur és Pierre Morgat francia követségi tisztviselő fogadtuk őket.

Megjegyzés: Én Györkével és Huszárral kiálltam őrségre, de már nem fönn, hanem a pince alsó bejáratánál. Molnos és Mayer ur, aki jól beszél oroszul, az épület GH-alatti részénél levő csigalépcső környékén hallgatóztak. Györke is odament, nagy sürgés-forgást és izgalmas beszédet hallott. Én is odalopóztam és csak annyit tudtam kivenni: „szlusati". Visszasiettem, mert a nyitott főbejárat felől vártuk az oroszokat, nem pedig a bezárt vasajtó felől. A gránát dörrenése után az oroszok előretartott géppisztolyokkal, nagy kiabálással és lövöldözéssel berontottak. Csakhamar látták azonban, hogy civilek vagyunk, fegyver nélkül, beszüntették a lövöldözést. A rotunda tájékán erre

négy oroszból és ugyanannyi magyarból álló csoport alakult, amelyben mindenki egyszerre beszélt. Az oroszok ezen megjelenése előtt háromnegyed óráig éktelen gépfegyverezés zengett a múzeum belsejében, majd a keleti folyosórész felől katonák erős dobogását hallottuk. Erre megjegyeztem: „Alighanem most lógnak meg a németek". Az oroszok izgalomtól lihegve németek után kérdezősködtek. De mikor anyanyelvükön megmagyaráztam nekik, hogy a pincében nem is voltak, megnyugodtak. Parancsra megindultunk lakóhelyünk felé, előttünk, mögöttünk, mellettünk az oroszok előretartott géppisztollyal. Vezetőjüket én tartottam szóval. Fölényes nyugalommal magyarázta nekem: „Nos hát, itt vagyunk mi, ázsiai barbárok, szkíták - mint a mi nagy költőnk, Alexandr Blok mondta .... Élénken közbevágok szavába: „Ön olyan jól ismeri Alexandr Blok műveit? Olvasta a Dvjenadcatj-ot is?" Kölcsönösen nagyot néztünk, egyikünk sem képzelte a másikról, hogy ezt a remekművet ismeri. Az óvóhelyen kiderült, hogy ő tanult ember, Dr. Kittel, balti származású. A francia lakótársainknak nagyon megörült, letelepedtek; megvendégeltük őket. Előadta fő kérését; négy súlyos sebesültjük van a kertben, be kell hordanunk őket. Magunk részéről pedig előadtuk, hogy nyolc honvéd s öt tisztjük van elbujtatva pincénkben. Két csoportot alakítottunk. Egyik ment a sebesültekért, én pedig a másik csoporttal mentem magyarjainkhoz. Hármas rendekbe állítván őket, „marsz" jelszóra megindították a menetet a csigalépcsőn fölfelé, de nem jutottak messze, mert a múzeumkertből olyan pokoli tűz fogadta őket, hogy orosz kísérőikkel együtt ujra lenn voltak a pincében. A nagy kazánnál helyezkedtek el.

Sebesültek leszállítása a II. óvhelyre. Egy csakhamar belehalt sebébe, a múzeum pincéjében temettük el, mert kimenni nem lehetett.

A múzeum hátsó udvarán a gerendák és egyéb fadolgok repülő által ledobott gyújtóbombától meggyulladtak. Ipacs, Méri, Baky és orosz kisérőjük a bombától földre vágódtak. Erre az oroszok fogoly magyar katonákat rendeltek ki a sebesültek hordására. Egy magyar a kilépéskor meghalt. Másik megsebesült (súlyos comblövés).

Megjegyzés: A sebesülteket Fehér Miklós antropológus lakótársunk kötözte be. Ipacsot egy román katona vezette nagy jóakarattal és teát hozott neki. Huszár, Kriván és Kubacska sógora egy román sebesültet cipelt le. Fehér Miklós ebéd és minden evés nélkül este kilencig közel harminc nagyobbrészt súlyos sebesültet kötözött be. Odaadó munkájával igen kitüntette magát. Óriási volt a sürgés-forgás. A két oroszul tudónak igen nehéz helyzete volt, mert mindenüvé a „perevodcsiko-

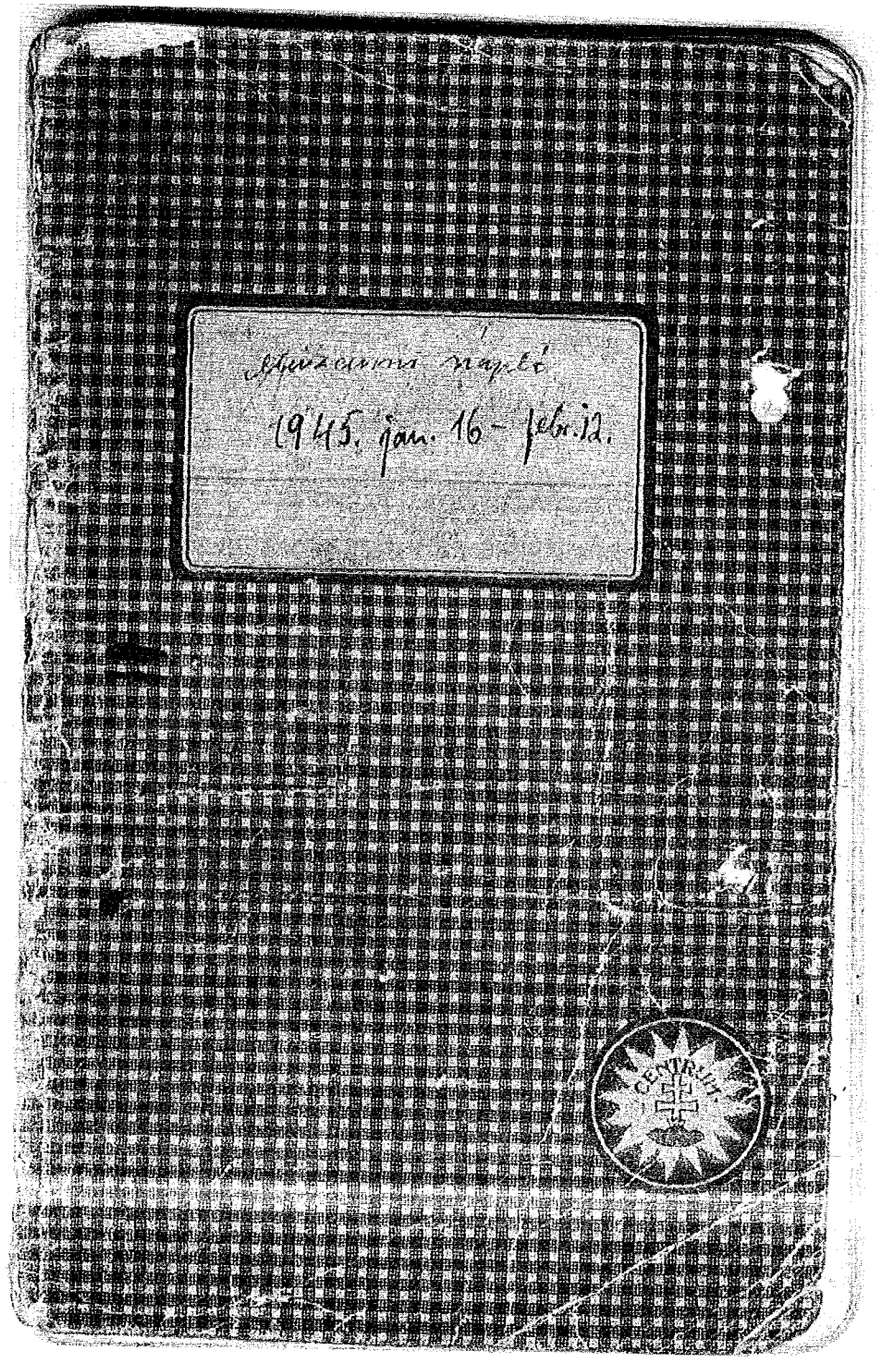

kat" hívták. Az orosz katonák között több nem tudott oroszul, csak ukránul, vagy románul. A nagy izgalomban többször azt gondolták, hogy nem akarom megérteni beszédjüket. Vagy tizenötször mellemnek szegezték a géppisztolyukat, nagyobb hatás kedvéért még mellbe is vágtak a csővel, amitől egy csöppöt sem ijjedtem meg. Látván, hogy feltalálom magamat, és nincs rossz hátsó gondolatom, nem bántottak. Szilágyi és Kretzói hozták le a magyar katonát az óvhelyre. Fehér Miklós kötözgette be a sebesülteket.

A tüzet csak éjjel tudtuk eloltani az udvaron mert nappal, a sebesültekkel voltunk elfoglalva. Az épület egész napon át igen erős tűz alatt állt (ágyútűz és aknavetők).

Megjegyzés: Az udvaron közben ropogott a tűz. Nappal senki sem törődött vele, mert minden épkézláb-ember fontosabb dologgal volt elfoglalva. Estére azonban az oroszoknak nem tetszett, mert a repülőknek célpontul szolgálhatott. Elrendelték tehát az oltást. Víz nem lévén, homokot kellett hordanunk. Körülbelül félórai oltás után egy akna bevágott a közelbe, mire az egész társaság, az orosz őrökkel együtt, lemenekült a pincébe. A rengeteg sebesültet a kiürített második óvóhelyre szállítottuk. A szürkület beálltával jöttek hozzám az oroszok és revolverrel a kezükben magyarázták, hogy aki tíz perc múlva nem fekszik le, azt lelövik. De késő estig mászkálnunk kellett, mert a sebesülteket egyre hozták és azokat el kellett látni. Fehér Miklós éjjel három óra körül végzett. Az oroszok eleinte állandóan géppisztolyt szegeztek Fehér Miklósnak, így kellett dolgoznia. Egy órán belül azonban már pogácsával kínálták és teljes bizalommal viseltettek iránta, mert látták komoly igyekezetét. Minden erejét megfeszítette, hogy helyt álljon. Reggel háromnegyed hét órakor az oroszok összes sebesültjeiket tüneményes gyorsasággal elvitték. Knittel rohamosztagvezető udvariasan elköszönt. Hadnagyunktól így búcsúzott: „Én magától nem félek, itt a megtöltött pisztolyom, vegye el a kezemből" – csövét a saját melle felé, nyelét a magyar felé fordította.

Jan. 17. A rohamosztagosok reggelre továbbmentek harcolni. Fölmenni életveszélyes volt. Este ¾ 6 órakor jött az orosz hullám. Én, Molnos és Moorgat szaladtunk elébük. Éjjelre a kazánházba és a 2. ovóhelyen telepedtek le, a magyarok a szárítópincébe szorultak.

Megjegyzés: Éjjel-nappal őrségünk állt az óvóhelyek ajtója előtt. Az uj orosz hullám katonái átlagban két óránként jelentek meg. Mindent átkutattak, németeket kerestek, de nem lövöldöztek, ellenkezőleg,

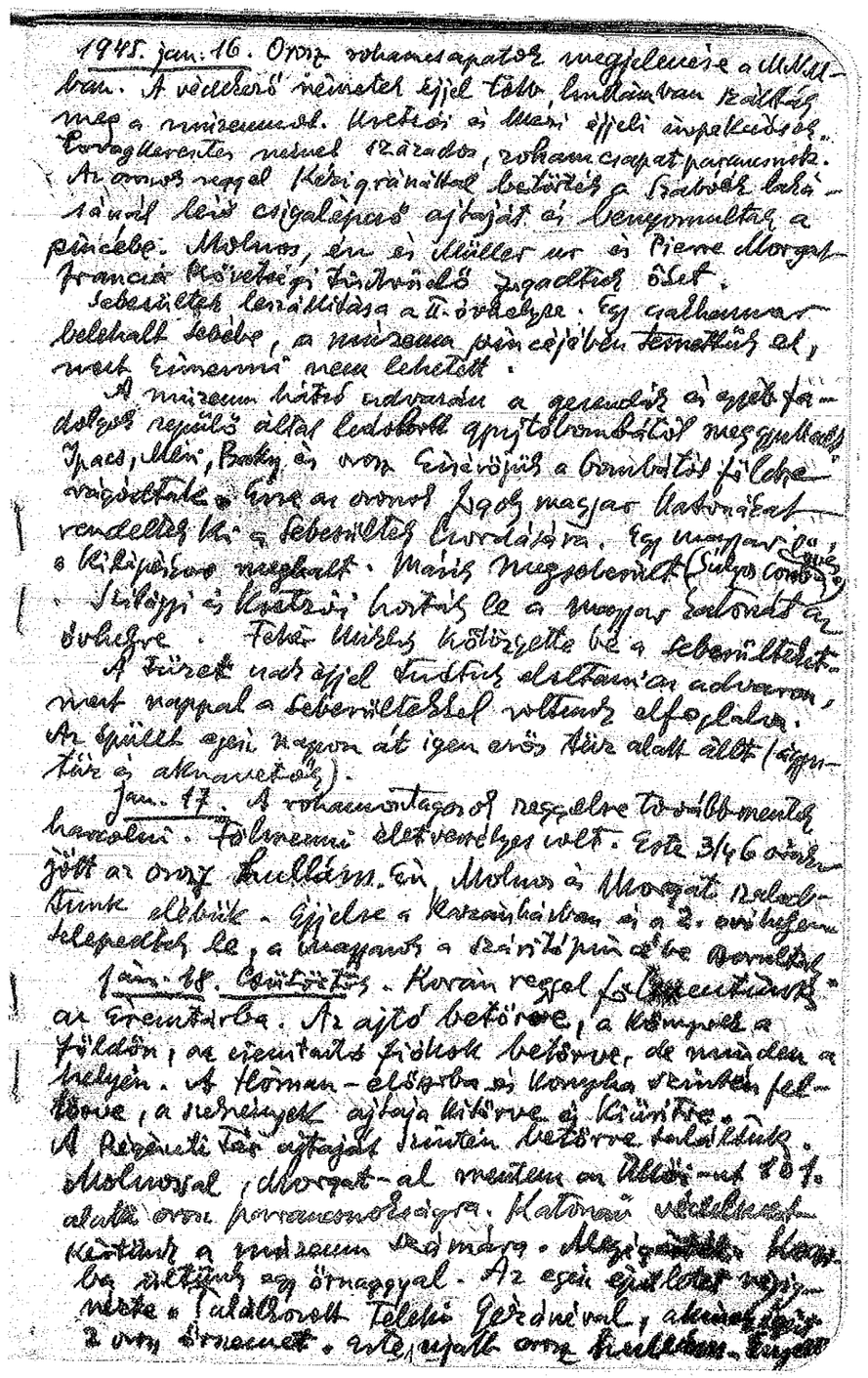

még udvariasak is voltak. Tudtak már rólunk a rohamosztagosoktól, – mondották – és keresték a „doktort". A második óvóhelyre telepedtek, sőt a szárítóba is jutott belőlük.

Jan. 18. Csütörtök. Korán reggel fölmentünk az Éremtárba. Az ajtó betörve, a könyvek a földön, az éremtartó fiókok bertörve, de minden a helyén. A Hóman-előszoba és konyha szintén feltörve, a szekrények ajtaja kitörve és kiürítve. A Régészeti Tár ajtaját szintén betörve találtuk. Molnossal Morgat-al mentem az Üllői-ut 101. alatti orosz parancsnokságra. Katonai védelmet kértünk a múzeum számára. Megígérték. Kocsiba ültünk egy őrnaggyal. Az egész épületet végignézte. Találkozott Teleki Gézánéval, akinek ígért 2 orosz őrszemet.

Megjegyzés: Moorgat rendkívül leleményesen viselkedett. Elsőnek ő mutatkozott be, majd én oroszul, aztán Molnost mutattam be. Moorgat kijelentette, hogy de Gaullista, francia konzulátusi irodát állít fel a Nemzeti Múzeum épületében, kéri a szövetséges orosz katonaság támogatását. Második kérésünk volt, hogy távolítsák el a múzeumból és a kertből a föl nem robbant bombákat. Harmadszor, kérünk orosz katonai őrséget a múzeumnak. A bombák elhárítását könnyen vállalták, de az őrséget lehetetlennek tartották. Én jajgattam, rimánkodtam, állandóan kiabáltam. Molnos és Moorgat utólag bevallották, hogy aggódtak miattam; az oroszok megsokallják az erőszakoskodásomat. Megnyugtattam azonban őket: én ismerem az oroszokat, egyszerű, de igen jó indulatú emberek, akik rendszerint hangosan beszélnek s a velük tárgyalónak sem szabad kisebb hangon adni. Ennek dacára nem sok eredményt várok tőlük ez esetben, mert Budapest területén folyik a harc, fontosabb katonai problémák is vannak, stb. stb. Annyi hasznunk mégis lett, hogy egy marcona képű őrnagy megsokallta végül is a disputát, kipördült a szobából, mint csakhamar kiderült, befogatott kocsiba, visszajött a szobába, néhány mondat után kinézett az ablakon és „mehetünk" – mondotta. A kocsiban egy hadnagy rangú parasztlány ült, fején sállal, jól beburkolózva a köpenyébe, övén két revolverrel. Megérkezvén keresztül-kasul jártuk a múzeumot, megmutattam a föl nem robbant bombát a márványlépcsőházban, megnéztük a könyvtárt, a földszinti helyiségeket. A Reviczky-utcából előkerült Telekinével, mint a jelenlegi magyar kultuszminiszter feleségével szemben nagy reverenciával viseltetett, sőt bucsúzáskor ígéretet tett neki, hogy a látottak után megpróbál két őrszemet szerezni a múzeumnak.

Este ujabb orosz hullám. Engem, mint oroszul tudót kértek, menjek velük a Múzeum-utcába át, autót requirálni. Egész éjjel velük kellett lennem Györkével együtt, aki egy szót sem értett oroszul. Éjfél felé hazaengedtek bennünket fegyveres kísérettel. A Kálvin téri paloták vígan égtek.

Megjegyzés: A Múzeum kertben valóságos hullahegyek között kellett bukdácsolnunk. Holdvilágos éj volt. A Kálvin-téri paloták összes ablakai, a földszinttől a legfelső emeletig, mind égtek és kísérteties megvilágítást adtak a környéknek. Györke kalap-sapka nélkül volt. Nagyon átfázva érkeztünk haza. Míg mi odaát voltunk, a múzeumi udvarba lovas szekerek álltak be. Reggelre egy ló megdöglött.

Jan. 19. péntek. Az őrnagy megjelent tűzszerészekkel és a föl nem robbant bombákat ártalmatlanná tették. Bárányné szobájába is bevezettem. Ott minden szekrény fel volt törve és a rengeteg ezüst, ékköves ékszer, arany, ezüst nagy halomban a földön hevert. Tápai Szabó Gabriella ládája, Domanovszky Gyurka kofferje feltörve és tartalma kihányva. Az egész Történeti Osztály és Régészeti Osztály összes szekrényei fel voltak törve, ezüst-arany a földön hevert óriási halomban Tápai Szabó Gabriella szobájában.
D.u. 4 órakor tüzérség telepedett a múzeumba. A portás lakását rendeztük be nekik lakásul. Tüzelőt adtunk nekik, az ablakot pedig bedeszkáztuk.

Megjegyzés: A tüzércsoport tisztje, egy paraszti származású, értelmes fiatalember, kért, hogy vezessem el a pincébe, lakásunkra. Eleinte féltem, mert nem tudtam elképzelni, mit akarhat. De háromszor is megismételte kívánságát, le kellett vezetnem. Kértem Kubacskát, Kretzoit és Ortutayt, meg a többieket, akiknek a nevére már nem emlékszem, hogy jöjjenek ők is, mert nem tudom, mit akar tőlünk. Általános letelepedés következett, majd érdekes beszélgetés kezdődött. Erősen szidta a magyarokat magatartásuk miatt, hiába vettük elő összes argumentumainkat. Bármivel kínáltuk, semmit el nem fogadott. Ekkor azonban gondoltam egyet; előkaptam „Magyar stílus az iparművészetben" című könyvem második kötetét s abban a sok szép orosz fafaragvány képét végigmutattam neki. Megmagyaráztam, hogy ezt a könyvet én írtam, íme, így törődünk mi az orosz nép művészetével, tehát igenis megbecsüljük mi az oroszokat és kulturájukat, stb. stb. Erre megváltoztatta a hangnemet és lassanként egészen fölmelegedett. A hosszú, több, mint másfél órás disputa rendkívül kimerített, az éjszakázást sem pihenhettem ki, egész napon talpalnom kellett az emeleteken az őrnaggyal. Intettem tehát Kubacskának, hogy bucsúzzanak el tőle, mert már alig bírom. Az első bucsúzásnál ő is felpattant

és tisztességesen köszönve távozott. A nagy magyar hallgatóság élvezte a hosszú eszmecsérét, annak fordulatait, nehézségeit, zökkenőit, majd jóra fordulását. Élvezte az egyszerű népgyermek, józanságát, őszinteségét, emberségét. Mikor valamelyikünk azt találta mondani, hogy ilyen intelligens emberrel kellemes beszélgetni, tiltakozott: ő nem intelligens, mert tíz évi iskola után rögtön katonának kellett mennie, nem tanulhatott tovább, tehát nem lehet olyan intelligens ember, mint mi magyar tudósok. Erre föltaláltam magamat és elmondtam neki Lomonoszov történetét... Biztattuk, hogy neki könnyebb a helyzete most, mint Lomonoszovnak volt annak idején, amikor paraszti származásúaknak nem volt szabad közép- és főiskolát járni; most a paraszt gyerek is tanulhat... stb., stb.

Jan. 20. szombat. Orosz tiszt összeszedte a férfiakat dolgozni: Kosáry D-t, Fehér M-t, Bédy Tibort, Ipacs Pált, Kugler Románt, Tóth Andrást és Elekes Lajost. Az Éremtárba másik orosz csoport telepedett be. A folyosón hatalmas tüzet raktak, katlanokban melegítve vizet maguknak. Bárányné szobájában az arany-ezüst ékszerek óriási tömegét találtam földre hányva. Az oroszok találtak ezek között egy szép zománcos aranyórát. Az egyik zsebrevágta. De a kertben szép szóra visszaadta nekem, kihúzva azt a csizmájából. Egy csésze rumot adtunk neki jutalmul.
Huszárral, Mérivel bementünk Bárányné szobájába. Ekkor megvizsgáltuk a feltört puhafa szekrényjének tartalmát. Elszörnyülködve láttuk, hogy Bárányné egész halom arany mentekötőt, násfát, és sok más drágaköves és gyöngydíszes ékszert hagyott a puhafa szekrényben. Míg mi ezeket mentettük, a kertben heves géppisztolyozás folyt. Azt hittük, hogy bennünket akarnak lelőni bosszúból. A fal mellé húzódtunk tehát és megvártuk a lövöldözés végét. Közben megjelent Tápai Szabó Gabriella. Kérdjük tőle: hogyan tudott Bárányné ennyi kincset itthagyni a puhafa szekrényben. Erre azt felelte, hogy ezeknél sokkal nagyobb értékek vannak az Alcsuti Katalin szobájának szekrényében és máris huzogatja a tárva nyitva levő fiókokat. Elhűlt bennem a vér. Még amikor a múzeum nem vált hadszíntérré, végigjárva az összes szobákat, végigkérdeztem, hogy melyik szekrényben mi van. Letagadták, hogy múzeumi kincseket hagytak a szekrényekben és azt mondták, hogy magánosok holmijai vannak a szekrényekben. Most meg látom a sok múzeumi aranyat ezüstöt kidöntve a földön és feltört szekrényekben. Rohanok ki, mert hívnak. Mire visszamentem, Tápai Szabó Gabriella már eltűnt, nyitva hagyva a fiókokat az aranygyűrűkkel együtt. Megdöbbentünk ezen a hallatlan indolencián és kapkodva gyűjtöttük össze

az aranygyűrűket egy dobozba, melyet az értékes ezüst és arany gyűrűk megtöltöttek. Az aranyláncokat és egyéb ékszereket egy nagyobb dobozba raktuk és a pincében helyeztük biztonságba.
Délelőtt, délben és kora délután az ajtók valamelyes rendbehozatalával foglalkoztunk. A hátsó kaput is betámasztottuk. Ujabb orosz hullám. Hozzák a tüzérség konyháját és lovakat. Éjfél után 2 óráig szinte óránként jelentek meg a katonák szállásunkon, végigkutatva az óvhelyet, az ágyak alját, de senki nőnek nem esett baja sem most, sem másnap, amikor e sorokat írom.

Megjegyzés: Mikor láttam, hogy néhány orosz katona Bárányné szobájába megy, utánuk mentem. Ugy látszott, hogy a földön heverő drágaságok egyáltalán nem érdeklik őket. Csakhamar ki is bökték: órát keresnek. A zománcos arany órát minden rimánkodásom ellenére is egyikük zsebrevágta, mintha nem is értette volna, hogy mit mondok neki, érvelvén azzal, hogy ez múzeumi tulajdon. Kétségbeesésemben rohanok ki. Nem is tudom, hogy kibe ütköztem, de szaladtam egyik embertől a másikig: azonnal hívják a picéből Telekinét, Moorgat-t, Kubacskát, stb, stb. (az összes nevekre már nem emlékszem), mert nagy baj van. A nagy üvöltözésre a katonák kimentek a kertbe. Én oroszul ordítottam a katonáknak, de ők nem értették a beszédemet. Közben a múzeum falához szorítottuk őket. A franciák is közbeléptek. Mindenki egyszerre beszélt, vagy nikább kiabált. Kitűnt, hogy nem oroszok, hanem románok, ezért nem értették a szavamat. De senki nem tudott közöttünk románul. Végre a tettes megsokallta a dolgot, intett nekem, hogy menjünk a kapu alá (hátsó kapu); kiváltunk a tömegből, bizalmaskodó tekintettel nézve rám, leült egy kőre, vagy fára (nem emlékszem pontosan), lehúzta csizmáját és mosolyogva nyújtotta át a zománcos aranyórát nekem. Általános megkönnyebbülés és dicsérkezés következett; az odatóduló tömeg dicsérte a katonát, az egyik emberemet hamar a Kiss Jenő rumjáért küldtem, magam töltöttem neki egy csészével. Végre az izgalmas jelenet után megelégedve távozott.

Jan. 21. vasárnap. Az öreg Schrank István és a beteg Kriván a kerti medence jegét feltörvén vizet hordtak az oroszoknak a katlanokba. A tüzet a G.H. butoraiból táplálták és ajtók romjaiból. Egy másik csoport sírokat ásott a kertben tömegesen fekvő hulláknak. Hóman szobájában is hevert egy orosz katona holtteste. Egy öreg marcona katona jött hozzám: a rádiókat

felsőbb parancsra össze kell szedni és egy helyen tartani. A parancsot végrehajtottuk.

Megjegyzés: Ezekben a nehéz napokban a múzeum belső életében vidámabb percek is adódtak. Egyik napon (pontosan nem emlékszem a napra), este nyolc óra után megyek vissza szálláshelyemre, az 1. sz. óvóhelyre. Szörnyülködésemre már messziről nagy orosz kiáltásokat hallok. Rohanok be: mért van a nagy kiabálás? Nagy bámulatomra két orosz katonát találok benn, körülöttük az óvóhely lakóinak legnagyobb részét, köztük a gyerekeket is – a legkedélyesebb hangulatban. Az oroszok látogatóba jöttek. Gauthé-t cukorral, cigarettával, gyufaskatulyákkal halmozták el, nagy rokonszenvük jeléül, a gyermekeknek pedig másnapra cukrot és kenyeret ígértek. A társaság nagy ovációval fogadott engem, hogy most végre meg fogják érteni a hangos beszéd részleteit, mert eddig csak mutogatással folyt az eszmecsere. Két jóindulatú ukrán katona volt: egyikük kissé pityókásnak látszott és erős tájszólásban beszélt oroszul. Alig tudtam megérteni. A másik teljesen józan volt, és tisztábban beszélt oroszul. Megkínáltuk őket cukor nélküli teával cukrunk ugyanis nemigen volt amit szívesen fogadtak. Bár az idő már 9 óra után járt, intettem népemnek, hogy csak tartsuk itt ezeket a derék, jóindulatú embereket, legalább jó barátokat szerzünk a múzeumnak a katonák között. Majd elájultam a fáradságtól, a hangos beszédtől, de még inkább az alig érthető tájszólástól, de azért a legbarátságosabb képet vágtam a dologhoz és valóban őszintén örültem e jóindulatú, egyszerű emberek jelenlétének. Tea után a pityókás köszönés nélkül elment, a másik még maradt kissé, majd szépen köszönve ő is távozott. Megköszöntem látogatásukat és kértem, hogy másnap is látogassanak meg bennünket, ha lesz idejük.

Jan. 22. hétfő. Hajnalban keltem, mert egy nagy sereg lovat helyeztek el a Régészeti Osztály földszinti irodahelységeiben, köztük az én szobámban is. Huszár Lajossal elindultunk, hogy mentsük a menthetőt. Szobámban 6 lovat találtunk. Összes bútoraim összedöntve, íróasztalom felborítva. A Régészeti Tárban elhelyezett lovakat mongol katonák „gondozták". Ezek egy szót sem értettek oroszul. Látván, hogy én menteni akarom az irodában hagyott értékeket, nem értették meg szándékomat és az egyik hasbarúgott. A másik pedig kapta volna le a hátára csatolt géppisztolyt, de szerencsére nem sikerült neki lecsatolni, így kereket oldottam. Ma d.e. bejött Tóth Zoltán és Rakssányi Anikó. Este orosz katonák jöttek, 3 nőt kértek. Lyukat beszéltünk a hasukba, mire nők nélkül távoztak. Az öreg Bédy Lajos elkísérte őket a Konti-utcába, nyilvános házakhoz. Az aknavetők a kertben óriási tűzbe kezdtek. Zengett az egész épület. A Vár még erősen tartotta magát.

Megjegyzés: Nevetve meséltem Kubacskának és Molnos Lipótnak a mongol katonákkal való esetemet, amely jobban megijjesztette őket, mint magamat. Ugyanis azt hitték, hogy én is úgy járok, mint Györke. Ezt egy orosz azért boxolta mellbe, mert nem értették meg egymást orosz nyelven, és erre Györke annyira megijjedt, hogy egészen összetört. Engem is idegösszeomlástól féltettek. Nevetve biztosítottam őket, hogy ilyen dolgok a legcsekélyebb mértékben sem izgatnak, vagy tántorítanak meg engem, egészen nyugodtak lehetnek.

A pinceélet nyomorúságai és izgalmai annyira idegessé tették az embereket, hogy az együttélés már-már lehetetlenné kezdett válni. Pár jellemző esetre emlékszem. Kérdem az óvóhely lakóit, hogy összehordták-e a rádiókat egy helyre, a földrengéstani intézetbe. Kiderült, hogy Huszár Lajos kivételével senki meg se mozdult. Dühbe gurultam és üvöltözve szidtam a renitens társaságot. Átmentem a többi óvóhelyre, ugyanezt a hallatlan nemtörődömséget tapasztaltam. A második óvóhely asszonyai majdnem föllázadtak ellenem, mikor arra hivatkoztam, amit az orosz katona mondott nekem, hogy tudniillik kémnek tekintik azt, akinél rádiót találnak, és agyonlövik. A szidás használt, mert fél óra alatt az összes rádiókat összehordták. Másik eset: az együttlakók egyike-másika éjjel a konyha melletti szeneskamrába ment szükséget végezni: de nem a vödröket használta ecélra, hanem rendszeresen a szénre piszkított. A dolog úgy derült ki, hogy M...-né szenet szedett és a sötétben friss emberpiszokba markolt. Feleségem pedig egy vesszőkosarat tett rá ilyen piszokra és a friss piszok ellepte a kosár alját. Történetesen nekem volt szükségem a kosárra, kezdem tisztítani a szénportól a kosarat, de puha hidegséget éreztem. Gonoszat sejtve megszagolom; éktelen dühbe gurultam, hatalmasan kitörtem és a legszigorúbb szavakkal megtiltottam ezt a barbárságot. A történeti hűséghez tartozik, hogy egyik legintelligensebb és legműveltebb asszony magából kikelve szót emelt az „emberi dolog védelmére" (ő maga lehetett az egyik delikvens). Avval nem törődtek, hogy a férfiaknak kosarakban kellett szállítani-menekíteni a kincseket föntről a pincébe és hogy az élelmiszereket (megdöglött lovak húsát) szintén ezekben a kosarakban szállítottuk be a konyhára. Egyik napon I...-né tört ki üvöltözésben a Légó-ablak kinyitása (szellőztetés) miatt. Meg akarta ölni gyermekeit, hogy „legalább akkor ne más ölje meg őket".

Nem voltam jelen, tehát nem tudom, hogyan intéződött el a dolog, de nem is volt rá időm, tudakozódni tovább.

Jan. 23. kedd. A francia kolónia embereivel mentünk a GPU-hoz segítségért (Romanelli utca 10.) Eredmény nulla volt. Az egész nap elment rá.

Jan. 24. szerda. Délelőtt ujra mentünk a GPU-hoz. Rendelkeztek, hogy a lovakat ki kell vinni a múzeumi szobákból és a múzeumot le kell zárni. Ma megjelent a múzeumban Schneller Vilmos min. tanácsos a Kultuszminisztériumból. Kubacskával együtt meséljük neki a Történeti Osztály kincseinek szomorú sorsát. Föl volt háborodva. Ki a felelős? – kérdezte. Mondjuk neki, hogy Bárányné ugy hajtotta végre a minisztérium utasításait, hogy csak a kiállítást szerelték le, a raktárakban pedig minden aranyat-ezüstöt otthagytak. Meghökkent, hogy az ő barátja a hibás és csak ennyit felelt: „Tényleg, ők lettek legelőször készek a csomagolással".
Este ¾ 9 órakor a múzeumkertben felállított aknavetők cca egy óra hosszat dühösen működésben voltak. Más városrészekből is hallottunk harci zajt.

Megjegyzés: Január 18. óta, mikor az Üllői-ut 101. sz alatti elhárítóparancsnokságon jártunk, mindennap mentünk tudakozódni, hogy a Kispesten székelő budapesti orosz Városparancsnokság mikor és közelebbről hova költözködik be (közelebbre) a főváros belsejébe. Ugy gondoltuk, hogy a városházán, a polgármesteri hivatalban leghamarabb fogják tudni ezt. Oda tehát naponta elmentünk. Onnan sokfelé küldözgettek bennünket, mert senki sem tudott biztosat, különféle parancsnokságok pedig mindenfelé működtek a városban. Messzebbre kettesével-hármasával mentünk, hogy ha egyikünknek baja lesz utközben, a másik segítsen és vigyen hírt haza. Közelebbre pedig, mint oroszul tudó, egyedül szoktam menni. A város borzalmas pusztulások nyomait mutatta. Alig van ház, amelyen ne lennének erősebb-gyengébb rongálódások. Az ablakok majd mindenütt üveg nélküliek. Sok ház bombatalálatot kapott, sok teljesen kiégett. Mindenütt lovak hullái, kocsik és ágyuk romjai. A szerviták temploma erősen romos. A városháza egy része beomlott. A barrikádokat lassanként elkezdték szétszedni, hogy legalább a ut közepén lehessen közlekedni. Egyik alkalommal (a napra nem emlékszem pontosan) az Üllői-ut elején lévő egyik kisebb parancsnoksághoz mentem s a kapuba állított őrrel alkudoztam, hogy engedjen be a parancsnokhoz. Egyszerre csak pontosan a kapu fölött az első és második emelet közötti falba becsapódó gránát hatalmas dörrenése ugrasztott szét bennünket. A repeszek és a faltörmelékek ívben röpültek az utca közepe felé, nekünk az ijedtségnél több bajunk nem lett. Az őr beugrott a kapu alá, én pedig rohantam el a helyről a múzeum felé, mert tapasztalatból tudtam, hogy ezek a gránátok hármasával szoktak jönni egy célpontra. A Múzeum-utca sarkán voltam, mikor a második gránát a Kálvin-téri templom tornyának a nyugati sarkán robbant szét, a harmadik pedig az Üllői-ut felől hallatszott. Egy alkalommal az összes férfiak a múzeum körül dolgoztak a hóban. Egyszerre a múzeum Sándor-utcai kapuja fölé, a könyvtár első emeleti ablaka alá hatalmas gránát csapódik be. Kubacska elordítja magát: „Rohanás be a múzeumba mindenkinek! A könyvtár veszélyben van! Jöhet a második és a harmadik gránát!" Valóban jött is a hármas sorozat. Csodaszámba menő véletlenség volt, hogy a nagy könyvtári ablakokat nem találták el a gránátok, mert akkor a könyvtár raktára kigyulladt volna. Legnagyobb bajunk és aggodalmunk az volt, hogy a múzeumban orosz katonák lévén és a kertben az Arany János-szobor északkeleti oldalánál, a Petőfi-emléktábla környékén, aknavető osztag fészkelte be magát, rengeteg lőszerrel, és mivel innen hevesen lőtték Budát, nyilván célpontul szolgáltunk a budai hegyekben működő ellenségnek. A Nemzeti Múzeumra ugy zuhogtak a belövések, hogy már a leggyöngébb idegzetűek is teljesen megszokták és attól nyugodtan aludtak. Rémülettel gondoltam azonban rá, hogy mi lesz, ha egy gránát valamelyik ablakon belül talál robbanni. Ezért minden igyekezetem az volt, hogy az orosz parancsnokságok valamelyikétől kieszközöljem, hogy a múzeumot és a kertet mentesítsék. Közben a városházára is be-benéztünk, hogy mi van az orosz városparancsnoksággal. A polgármesteri hivatal előszobájában nagy volt a sürgés-forgás. Ott találkoztunk Oltványi Imrével és Supka Gézával. Utóbbi múzeumi elnökségét szorgalmazta, amint azt velünk közölte is.

Jan. 25. csütörtök. Hajnalban ismét heves aknatűz. Egész nap erős légi tevékenység. Délelőtt újra mentünk a GPU-ba. Semmi eredmény. Onnan az Eötvös-utcai rendőrkapitánysághoz Kádár rendőrtanácsoshoz, hogy legalább magyar rendőrséget kapjunk. Onnan a Mosonyi-utcába küldtek. Utközben lefogtak az oroszok munkára, csak Morgat mentett meg bennünket. A Mosonyi-utcai laktanyát az oroszok kiürítették. Vissza az Eötvös-utcába. Ígértek holnapra őrséget.
A múzeumi ovóhelyen megkezdődtek az élelmiszer-lázongások (Hillebrand és Kretzói nem akartak dolgozni élelmiszerért, pedig ellátatlanok).

A lovakat 5 ló hijján ma délután elvitték a múzeumból. A ottmaradt lovaknak egy kőpadlós szobát jelöltem ki, hosszasan tárgyalván az orosz parancsnokkal (a lapidárium előtti térségen). Kezdődött a rendcsinálás. Közben az öt lovat mégiscsak bevitték az Éremtárba, amely uszott a lóganéjban. Huszárral felmentünk és nagy nehezen kimentek a lovak a lapidárium előtt már korábban kijelölt helyre.
Ma azt a hírt terjesztették rólam a pincében a kollégák, hogy titkos gyertyakészleteim vannak. Valójában egy szál gyertyám volt, amit Gorjupp Alicetól koldultam. Uj orosz katonák érkeztek és nőket követeltek. Az öreg Bédy elvitte őket a Conti utcába. Remekelt az öreg!

Jan. 26. péntek. Délelőtt a polgármesteri hivatalba mentem embereimmel, hogy ott szerezzek valami segítséget. Találkozás Oltványi Imrével. Vita. Fitz József. Györke teljesen elhidegült a múzeummentő csoporttól. Kubacska megjegyezte: „mindjobban egyedül maradunk" a múzeum irányításában. Az oroszok a lovakat elvitték a múzeumból és maguk is kezdtek csomagolni. Méri, Baky, Lengyel, Vidra meg én Bárányné szobájába mentünk. Cca 30-40 kg szétszórt ezüstholmit és egyebeket szedtünk össze, a Zichy szobájából pedig szőnyegeket menekítettünk, mindezeket a pincébe.
Tápai Szabó Gabriella holmijai, közöttük sok szép ezüstedény az előszobában kidöntve hevertek azóta, hogy ő benn járt a múzeumban. Látta is, de meg sem próbálta összeszedni azokat. Én ezek után nem akarok hozzányúlni értéktárgyaihoz, nehogy bonyodalom támadjon belőle. Éppen elég gondom van a múzeumi kincsek menekítésével.
Az orosz katona-hullát Hóman szobájából kivittük a kertbe és ott eltemettük.

Megjegyzés: Ezekben a napokban (a napra pontosan nem emlékszem) hallom Kubacskától, hogy mindenki lázong ellenem, a múzeumi közös zsír-cukor-, liszt-, rum, stb készletet magamnak tartom vissza, stb, stb. Kubacska ugy-ahogy megnyugtatta őket, hogy ilyen készletek nem léteznek. A Kiss Jenő–Martsán-féle anyagról van szó, de ez privát anyag, amely fölött én korlátozott mértékben rendelkezhetek, tehát nem szórhatom szanaszét. Egyébként a rászorulóknak (betegeknek) adtam a kétszersültből és rumot is adtam a román katonának az arany óra visszaszerzésekor, Moorgat-nak és Molnosnak, mikor nagyon át voltak fázva, magam egy cseppet sem vettem igénybe, mert gyomorfájásaim miatt nem volt szabad. Kiss Jenővel találkozván, elmondtam neki ezeket az élelmiszer-ügyeket. Helyeselte rendelkezéseimet az élelmiszer igénybevétele körül. Kubacska estére összehívta az összes

zugólódókat, hogy megérttesse velük a valóságot. Utána velem közölte az eredményt: megértették, hogy nincs igazuk, de hogy belül mit gondoltak, azt nem lehet tudni.

Jan. 27. szombat. Orosz katonák egész éjjel hangosan mulatoztak Hóman szobájában. Hátra is mentek, be-be néztek a szobákba, de a lótrágyától visszahúzódtak és folytatták a mulatozást. A szobákban butor, könyv stb. össze-vissza, az ajtók tárva-nyitva, mindenütt piszok, törmelék, lótrágya stb.
Ma megjelent Bárányné, a Történeti Osztály vezetője és előkelően hadaró beszédben előadja, hogy az ő szobájában, a raktári szekrényben az aranytárgyakon kivül egyetlen igazi ezüst tárgy nem volt, amit mi tegnap lehordtunk a pincébe, az mind hamis ezüst volt. Hiába mondtam neki, hogy én ötvös vagyok, megismerem az ezüstöt, csak erősködött, hogy mind hamis ezüst volt, csupán az aranytárgyakat ismerte el. Be sem várva, hogy én mint helyettes főigazgató, rendelkezzek, hadarva kiabálta, hogy ő elmegy a múzeumtól, ugysem szolgál tovább, indítsak fegyelmit ellene, ha akarok, neki ugyis mindegy.
Barrey Emillel elmentem Csernyisov városparacsnok tábornokhoz. Tartózkodóan, de udvariasan fogadott bennünket. Előadtam a múzeumi állapotokat és segítséget kértünk. Válaszában arra hivatkozott, hogy a városban front van, ne csodálkozzunk semmin. Mégis kiküld egy tisztet a múzeumba. Hamar írtam egy orosz nyelvű kérvényt s azt ketten (én és Barrey) aláírtuk. A tábornok ceruzával ráírta az intézkedést. Szívélyes kézszorítások után távoztunk.
Ma erős ágyútűz, gépfegyver zaj és légi tevékenység egész nap. Nincs egy perc nyugalom.
Délután Puchász Károly átad nekem egy zománcos és drágaköves régi főuri aranyláncot és egy maroknyi aranygombot: a lótrágya között találta a Történeti Osztály előtti folyosórészen. Bárányné szobájából pedig nagy tömeg ezüstkoszorut, ezüstkelyhet, tálcát, kanalakat és egyéb ezüstöket hordtunk le a pincébe. Az őrületes összevisszaságban nem lehetett áttekinteni, hogy még mennyi maradt ott. Az ezüstök, írógépek cipelésében részt vett Grexa Gyula és Szemző Piroska. Sajnos délelőtt-délután a várost kellett rónom, hogy védelmet szerezzek a múzeum részére. Bárányné egyáltalán nem vett részt a mentésben, sőt pár perces körülnézés után eltávozott. Tóth Zoltán is megjelent Raksányi Anikóval, de három fényképezőgépjén kívül egyéb múzeumi tárgyak mentésével nem foglalkozott. Az tény azonban, hogy Raksányi Anikó a földön térdelt előtte, mikor többen beléptünk és

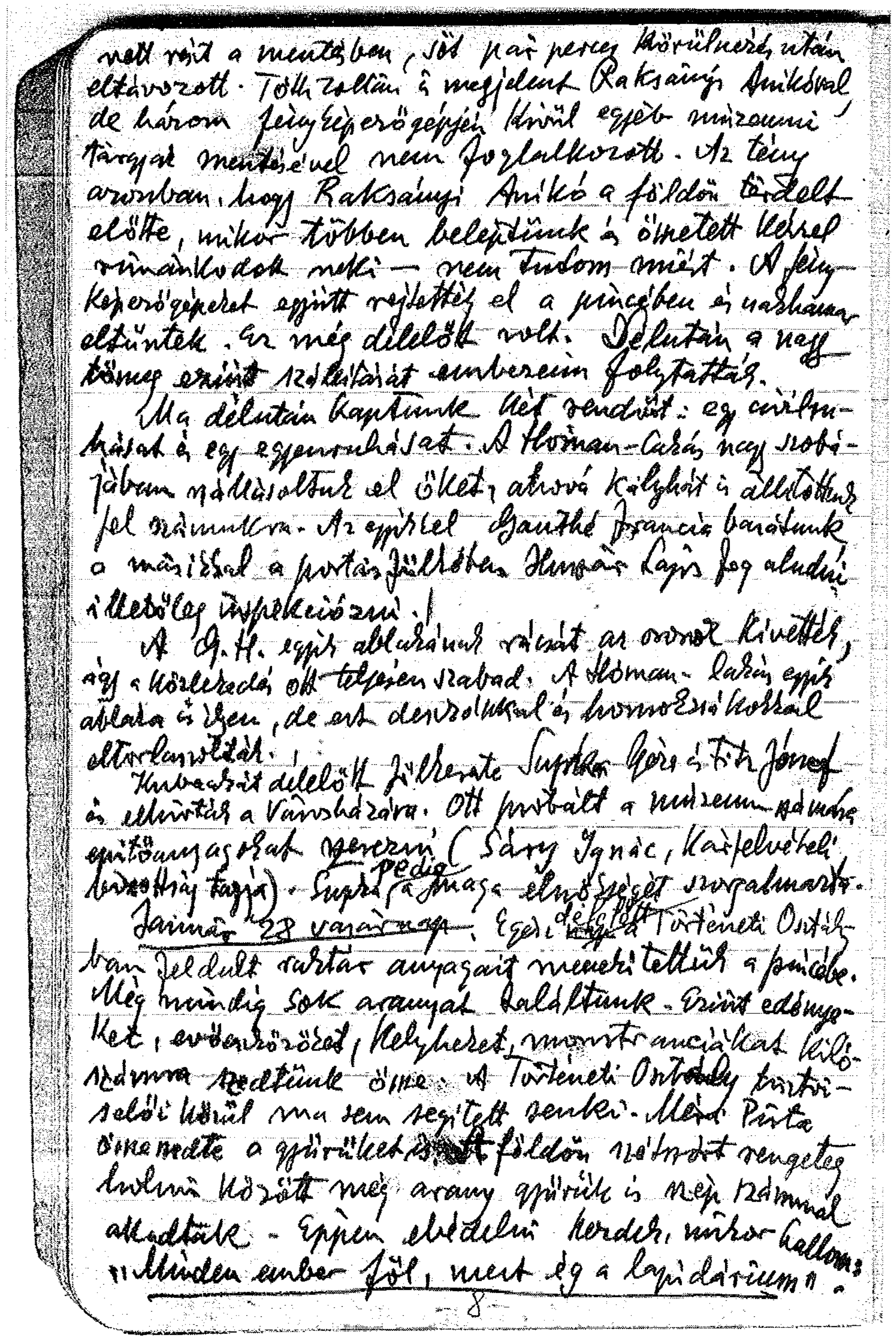

összetett kézzel rimánkodott neki – nem tudom miért. A fényképezőgépeket együtt rejtették el a pincében és csakhamar eltűntek. Ez még délelőtt volt. Délután a nagy tömeg ezüst szállítását embereim folytatták.
Ma délután kaptunk két rendőrt: egy civilruhását és egy egyenruhását. A Hóman-lakás nagy szobájában szállásoltuk el őket, ahová kályhát is állítottunk fel számukra. Az egyikkel Gauthé francia barátunk, a másikkal a portásfülkében Huszár Lajos fog aludni, illetőleg inspekciózni.
A G.H. egyik ablakának rácsát az oroszok kivették, így a közlekedés ott teljesen szabad. A Hóman-lakás egyik ablaka is ilyen, de ezt deszkákkal és homokzsákokkal eltorlaszolták.
Kubacskát délelőtt fölkereste Supka Géza és Fitz József és elhívták a Városházára. Ott próbált a múzeum számára építőanyagokat szerezni (Sáry Ignác, kárfelvételi bizottság tagja). Supka pedig a maga elnökségét szorgalmazta.

Január 28. vasárnap. Egész délelőtt a Történeti Osztályban feldult raktár anyagait menekítettük a pincébe. Még mindig sok aranyat találtunk. Ezüst edényeket, evőeszközöket, kelyheket, monstranciákat kilószámra szedtünk össze. A Történeti Osztály tisztviselői közül ma sem segített senki. Méri Pista összeszedte a gyűrűket is. A földön szétszórt rengeteg holmi között még arany gyűrűk is szép számmal akadtak. Éppen ebédelni kezdek, mikor hallom: „Minden ember föl, mert ég a lapidárium"! Rohanunk föl. Valóban teljes erővel égett. Hamar elrakattam az ajtó körüli fadolgokat, a szomszédos kiadványraktárt is kiüríttettem. Azután léket vágtunk a befagyott vízmedence jegén és vödörláncot alkotva nekiláttunk az oltásnak. Egyidejűleg azonban óriási tömeg municiós ládát (tele municióval) kellett elhordanunk, mert a tűz pár méterrel odébb pattogott. Az utcáról is befogtunk nőket-férfiakat a vödörláncba. Előkerítettünk egy nyomorult, kézzel hajtható fecskendőt is. Az égő rész fölött, a csarnokban, egész közel az ablakhoz, sok nagy fatábla és üvegezett fakeret állott. Ezeket Gurdon, Györke és én eltologattuk, nehogy tüzet fogjanak. Kubacska elrohant a polgármesteri hivatalba segítségért, de semmit nem kapott. Megvártam visszaérkezését, hogy az irányítást tőlem átvegye és azután Ortutay Gyulával rohantunk Csernyisov tábornokhoz. Az előszobában sok ember álldogált. Benn a tábornoknál svéd Vöröskereszt-bizottság tárgyalt. Ortutay ismerősre talált. Hármasban tárgyaltuk a múzeum égését és a tennivalót. Majd megismerkedtem a tábornok magyarul is jól tudó egyik titkárával, Simkó Arturral. Ez kivitte, hogy soron kívül előadhattuk ügyünket a tábornok egyik adjutánsának, az a tábornoknak azonnal jelentette a múzeum égését. Az adjutáns, egy orosz

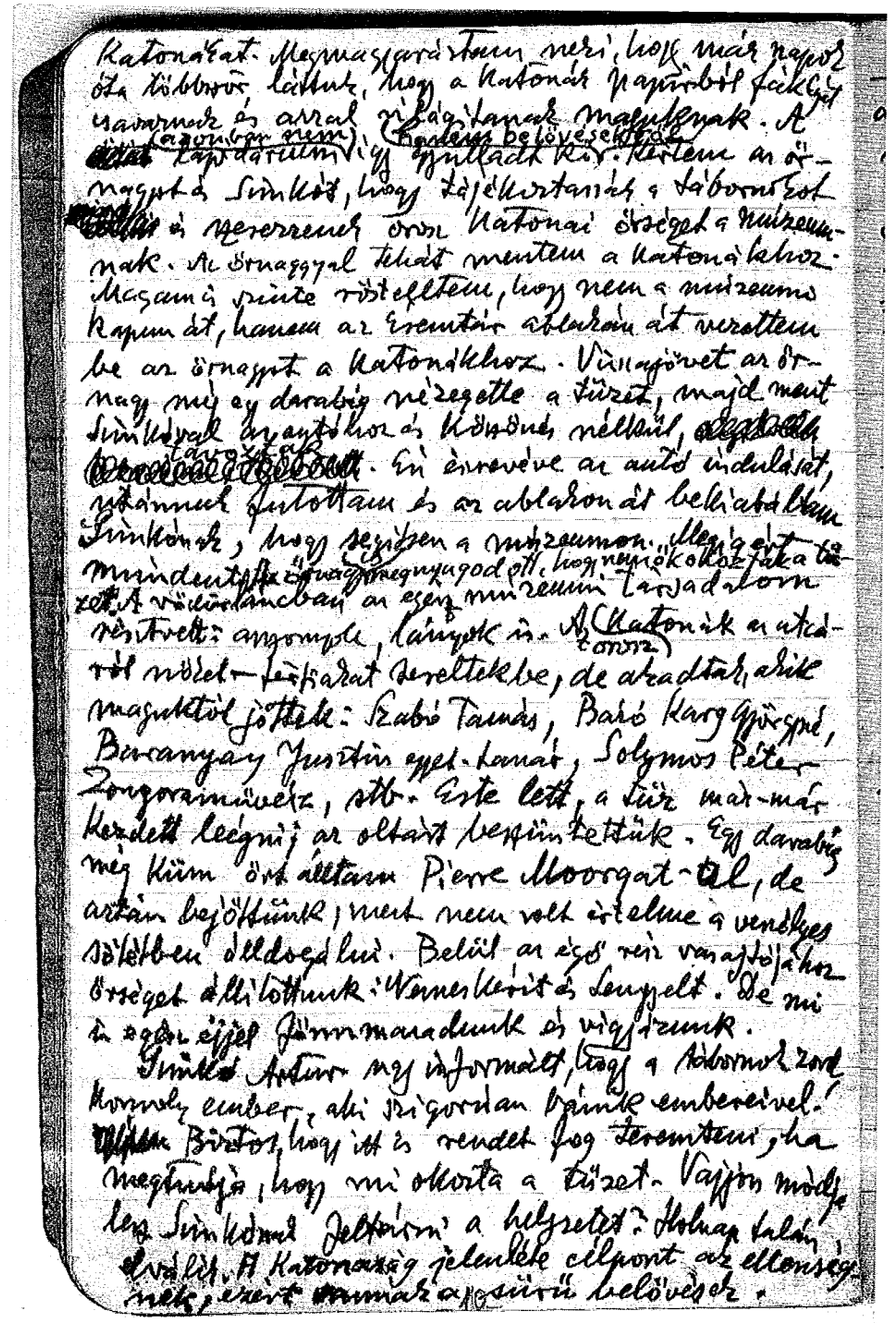

katonakísérő, Simkó és én a tábornok autójába ültünk és robogtunk az égő múzeumhoz.

Közben az oltás rendszere már jól kialakult. Arról szó sem lehetett, hogy az égő raktárban eloltsuk a tüzet. Csupán arra törekedhettünk, hogy legalább a tűz terjedését megakadályozzuk. Az adjutáns őrnagy kereste a katonákat. Megmagyaráztam neki, hogy már napok óta többször láttuk, hogy a katonák papirosból fáklyát csavarnak és azzal világítanak maguknak. A lapidárium azonban nem így gyulladt ki, hanem belövésektől. Kértem az őrnagyot és Simkót, hogy tájékoztassák a tábornokat és szerezzenek orosz katonai őrséget a múzeumnak. Az őrnaggyal tehát mentem a katonákhoz. Magam is szinte röstelltem, hogy nem a múzeumi kapun át, hanem az Éremtár ablakán át vezettem be az őrnagyot a katonákhoz. Visszajövet az őrnagy még egy darabig nézegette a tüzet, majd ment Simkóval az autóhoz és köszönés nélkül távoztak. Én észrevéve az autó indulását, utánnuk futottam és az ablakon át bekiabáltam Simkónak, hogy segítsen a múzeumon. Megígért mindent. Az őrnagy is megnyugodott, hogy nem ők okozták a tüzet. A vödörláncban az egész múzeumi társadalom résztvett: asszonyok, lányok is. Az orosz katonák az utcáról nőket-férfiakat tereltek be, de akadtak, akik maguktól jöttek: Szabó Tamás, Báró Karg Györgyné, Baranyay Jusztin egyet. tanár, Solymos Péter zongoraművész, stb. Este lett, a tűz már-már kezdett leégni; az oltást beszüntettük. Egy darabig még künn őrt álltam Pierre Moorgat-al, de azután bejöttünk, mert nem volt értelme a veszélyes sötétben álldogálni. Belül az égő rész vasajtójához őrséget állítottunk: Nemeskérit és Lengyelt. De mi is egész éjjel fönnmaradunk és vigyázunk.

Simkó Artur ugy informált, hogy a tábornok zord, komoly ember, aki szigorúan bánik embereivel. Biztos, hogy itt is rendet fog teremteni, ha megtudja, hogy mi okozta a tüzet. Vajjon módja lesz Simkónak feltárni a helyzetet? Holnap talán elválik. A katonaság jelenléte célpont az ellenségnek, ezért vannak a sűrű belövések.

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy ebben a veszedelemben – mint mindig – Kubacska és Molnos jártak legelől a munkában. Mellettük még Méri Istvánnak volt nagyobb szerepe az oltásban. A múzeum emberei és családtagjai lelkesen kivették részüket a munkából. Az idegenek nagy része, különösen az említettek, példaadóan viselkedtek. Az én szerepem a vödörlánc fönntartásában, az orosz katonákkal való érintkezésben, a szökni akaró idegenek összefogásában nyilvánult meg. Bizony sokan betegségekre hivatkoztak, jajgattak, nyilvánvalóan szimuláltak és lehetőleg szökdöstek is. Rendkívül nehéz volt a vödörláncot fönntartani. A Baross-utcából az Állattár személyzete majdnem teljes számmal megjelent. Jól dolgoztak.

Pillanatnyilag Kubacska és Nemeskéri vannak az ajtónál és az odahordott vízzel öntözik a tüzet.

Este a naplóírás után fölkeltettem Baky Győzőt, hogy menjünk segíteni vizet hordani Kubacskának és Nemeskérinek. Nehezen kelt, de végre elindultunk hárman: Baky, feleségem és én. Fönn volt még Szilágyi Mihály derék könyvtári altisztünk és Kretzoi a kapu alatt a rendőrrel. ¾ 1-ig hordtuk a vizet. Egész idő alatt Méri is velünk dolgozott, sőt az éjszaka második felére is fönnmaradt Kubacskával ügyelni arra, hogy nem terjed-e át a tűz a szomszédos helyiségekbe: a metszetgyűjteménybe, vagy a praeparátori laboratóriumba. A fal itt-ott kilyukadt és átvilágított. Nagyon aggódtunk, de reggelig nem történt baj. Az izzó parázs még tüzesíti a falakat, de a mai nagy hideg hamar lehűti a tárva-nyitva lévő izzó raktárhelyiséget. Kubacska éjjel elmesélte, hogy a városházán milyen tanácstalanul fogadták. A tűzoltófőparancsnokkal is beszélt, de sem ez, sem más nem tudott neki pozitívumot mondani. Végre a kerületi rendőrségre utasították, de oda nem ment el, hanem sietett vissza a tűzhöz.

Megjegyzés: A tűz kitörését nem én vettem észre. Azt sem én láttam, hogy a múzeumban lakó katonák esténként papírosból csavart fáklyákkal világítottak maguknak, mert én, mint a naplóból kitűnik, másmindennel voltam elfoglalva. Az első percekben mindenki a katonákat gyanusította a fáklyák miatt. Mivel a naplót mindig lehetőleg frissiben írtam, hogy minél hitelesebb legyen, először a tűz okának az első hírek közlését írtam a naplóba. A budai hegyek felől azonban a belövések olyan sűrűn érték a múzeumot, éspedig annak éppen azt a részét, ahol a lapidárium is van, hogy csakhamar megállapítottam, hogy társaim tévedtek, annál inkább is, mert világos nappal, délben, mi szükség lett volna fáklyákra, a lapidárium pedig kétségtelenül délben gyulladt ki. Ezért a naplót ebben az értelemben javítottam ki. Mindazonáltal nem tetszettek nekem ezek a fáklyák, ezért nem mulasztottam el, hogy az őrnagynak a figyelmét ezekre is felhívjam. E fáklyák a továbbiakban akármikor okozhattak volna tüzet a múzeum bármely helyiségében. Kérésemnek meg is lett a foganatja, mert többé egyikünk sem látta, hogy a katonák fáklyákkal világítottak volna az épültben.

Meg kell még jegyeznem, hogy ezen a napon a naplóírás nagyon rapszódikusan folyt, ami a szövegezés szakadozottságában mutatkozik meg. Sokszor nem lehetett egy mondatot befejeznem, mert rohanni kellett, vagy megszakítottak. Arra időm nem volt, hogy az írás folytatásakor elölről végig olvassam a leírtakat, hogy szervesen menjen tovább az írás, hanem szinte összefüggéstelen mondatok is kerültek egymás

mellé. Mikor már a tűz körüli események lezajlottak és aránylag „nyugodtabb" idők következtek, akkor gondoltam rá, hogy ujra leírom az egészet, összefüggően, ujra meghallgatva mindenkinek a tapasztalatát, de erre nem kerülhetett sor, mert a múzeum érdeke azt követelte, hogy helyt álljak. Rendkívül fáradt, ideges, kimerült voltam. Rengeteget kellett rohanva gyalogolnom társaimmal, mert a városban semmiféle jármű nem működött. Jellemző a helyzetre, hogy anyám a tűz kitörése napján halt meg a közeli Rókus-kórházban és napokig annyi időm nem volt, hogy odamenjek intézkedni a temetésre. Két hétig képtelen voltam lebonyolítani a temetést, mert szüntelenül a múzeum foglalt le. A lapidárium égésének naplóleírása tehát maradt a maga eredeti összevisszaságában.

A fentiek megértéséhez hozzátartozik még az is, hogy egynéhányan a vezetők, elsősorban én, akik a múzeum, Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia kincseinek elrejtését annak idején intéztük, jól tudtuk, hogy a legnagyobb kincsek, mint a Halotti Beszéd, Képes Krónika, Korvin-kódexek, vagy az Akadémia 20 ládát megtöltő felbecsülhetetlen nemzeti kincset képviselő kéziratgyűjteménye, az Éremtár gyűjteményének aranyai és más ezüst és aranydolgok, amelyeket nagy tömegük miatt nem lehetett elásnunk a pincében (rengeteg el is volt ásva) nagyrészt a pincének a tűzhöz egészen közel, pár méternyire eső részén voltak felhalmozva és álcázva. Az oltási munka serkentésére viszont nem hivatkozhattam erre, nem szólhattam erről egy szót sem, hanem szörnyülködve gondoltam arra, hogy mi lesz, ha a körülbelül egy vaggon mennyiségű lőszer a kincsektől pár méterre fölrobban és a múzeum északnyugati szárnya kigyullad. E lőszertömeg a Petőfi-emléktábla és az égő lapidárium ablaka között, a fal mentén volt felhalmozva. Mint az őrültek, kapkodtuk a nehéz lőszerládákat mi, akik tudtuk, hogy miről van szó és legjobb embereink. Oroszaink sajnos nem segíthettek, mert nekik meg a helyükön kellett szolgálatot teljesíteni. De szép szóval megérttettem parancsnokukkal, hogy baj lesz nekik is, ha sok lőszer a tűztől felrobban, tehát engedjék meg, hogy azt messzebbre hordhassuk a tűztől. Nem is ellenkeztek és nagy megnyugvásunkra a munkát rövid idő alatt (fantasztikus gyorsasággal) befejeztük. Ezután már csak a tűz oltása, illetőleg lokalizálása volt a kisebbik gond. Ugyanakkor nem volt szabad elvesztenünk a fejünket, mert az anarchia beláthatatlan következményeket vont volna maga után. Ha mi, vezetők, elvesztettük volna a fejünket, akkor a sok renitens szökdöső példájára a vödörlánc is feloszlott volna. Így is alig

voltunk képesek a rendet és az oltási munkát fönntartani. Mivel azonban voltak szép számmal a legnagyobb önfeláldozással kitartó emberek is az oltásnál, végül is ezek példája hatott és az oltásnál az emberileg megtehető legtöbbet meg is tettük. Nem mulaszthatom el, hogy az oltás körül tevékenykedő legkiválóbb társaim nevét itt meg ne említsem. Kubacska azért rohant vissza a polgármesteri hivatalból a tűzhöz (és nem a kerületi kapitánysághoz), mert tudta ő is, hogy az akadémiai, Széchenyi-könyvtári és múzeumi kincsek zömének sorsa forog kockán. Ezért üvöltözött (velem együtt) és minden eszközzel kierőszakolta, hogy az oltás szakadatlanul menjen. Igen nehéz óra volt az, amikor ő nem volt a tűznél, hanem a polgármesteri hivatalt próbálta mozgósítani, én pedig magam irányítottam az oltást és a lőszeranyag sürgős átrakását. Itt kell megmondanom, hogy ekkor Baky Győző, Méri István, Huszár Lajos, a franciák és még többen emberfölöttit végeztek. Baky és Méri nélkül a múzeum ekkor leéghetett volna. Én kénytelen voltam elöljárni a lőszerládák cipelésében, hogy ezzel sarkaljam a többieket. Oroszaink dicséretére legyen mondva, mikor látták, hogy mindenütt egyszerre nem lehetek, maguk önként kimentek az utcára és terelték be a civileket a vödörlánchoz. Ezzel igen nagy szolgálatot tettek az oltás ügyének. Én addig nem mozdulhattam, míg az összes lőszerládák el nem fogytak a tűz közeléből.

[*Január 29.*] Danzinger Feri régi barátomat behívattam, hogy segítsen Weil Emil dr-hoz, az meg Csernyisov tábornoknál legyen szószólónk. Elő is kerítette Weil Emilt. Ez megígérte, hogy Vas Zoltánt elküldi Csernyisovhoz. Ortutay is elment a Tisza Kálmán-téri KP irodába Vas Zoltánhoz. Elmondta a történteket és sürgős eljárásra kapott ígéretet.

Anyám akkor halt meg a közeli Rókus kórházban, amikor a tűz kitört. Én csak ma tudtam meg. A hullaházban a tömérdek halott között alig ismertem meg. De sietnem kellett vissza a múzeumba.

Grexa Gyula és az én embereim a Tápai Szabó Gabriella szobájában embermagasságban ömlesztve heverő ezüstök, aquamanilék és egyéb értékek pincébe menekítésével foglalkoztak. A hatalmas páncélszekrényt – mint más szekrényeket is – feltörték ismeretlen tettesek és a rengeteg holmit kihányták. Az ittlévő páncélszekrény tartalmáról annak idején tudakozódtam, amikor még lehetett volna menekíteni. Raksányi Anikó azonban azt felelte: „Ott ugyan semmiféle kincset nem találnak, csak privát ékszerek vannak ott". Természetesen a „privát ékszerek" mentését én utoljára hagytam, mint ahogy Tápay Szabó Gabriella nagy tömegű ezüstjét is csak

utóljára szállítottuk le a pincébe. Mikor a hullaházból visszaérkeztem, nem akartam hinni a szememnek: a Cimi szobájából nagy tömegű múzeumi tulajdont képező főúri ékszert, ezüstedényt, aquamaniléket és egyéb értékeket találtam a pincében lemenekítve. A sötétség beálltáig bizony még rengeteg egyházi ezüstöt, tálat, kelyhet, ékszert szedtünk össze. Ebben a kísérteties munkában Grexa Gyula, Hillebrand Jenő, Bédy, Molnos Jóska és én vettünk részt. A pincében mindnyáján meg voltunk döbbenve a lelkiismeretlenségen: hogyan tudtak ennyi múzeumi kincset fönnhagyni, mikor a rendelet úgy szólt, hogy a múzeumi kincseket el kell csomagolni és biztonságba kell helyezni. De még inkább fölháborított bennünket az, hogy a Történeti Osztály emberei benn jártak ugyan, de a szétszórt kincsek összeszedésében a legcsekélyebb mértékben sem vettek részt. Legföljebb csak a maguk holmijait mentették, Tápay Szabó Gabriella még a sajátját sem szedte össze, hanem hagyta, hogy más múzeumi emberek menekítsék le a pincébe.

Kubacskával megegyeztünk, hogy ezeknek az embereknek nem adunk igazolványt, hanem majd felelősségre vonatjuk őket hallatlan indolenciájuk miatt.

Bakyné délben izgalmas jelenetet rendezett amiatt, hogy ura reggel óta áll a tűznél, Méri Istvánt pedig kíméletlenül támadta, hogy katonaszökevény stb (egész éjjel önként dolgozott a tűznél). Közbelépésemre bocsánatot kért Méritől, az óvohely lakói pedig megnyugodtak.

Megjegyzés: Itt kell utólag megemlítenem, hogy a múzeum emberein kívül más állami funkcionáriusok is laktak ekkor a múzeum pincéjében, azonkívül franciák, akik mind igen nagy szolgálatokat tettek a múzeum mentésében: Molnos Lipót, a párizsi Magyar Intézet igazgatója feleségével és két gyermekével (ezek egyike a tűznél serénykedő Molnos Jóska), Bédy Lajos, Szabó gépészék nagyobbik lányának apósa, oroszul tudó, idős, bölcs ember, akinek a múzeum és lakói nem lehetnek eléggé hálásak azért a sok és eredményes ténykedésért, amellyel a legkritikusabb időkben, életének sokszori kockáztatásával védte a múzeum és a bennlakók érdekeit; Pierre Moorgat és Emile de Barrey francia barátaink, előbbi francia követségi tisztviselő, utóbbi az Angol Magyar Bank egyik igazgatója, életük kockáztatásával gyakran, úgy védték a Nemzeti Múzeumot és érdekeit, mintha saját hazájuk legnagyobb kultúrintézetéről lett volna szó; Grexa Gyula nem lakott ugyan benn a múzeumban, de amikor csak tehette, távoli pesti lakásából reggelenként megjelent a múzeumban (korábban a Széchenyi-könyvtár tisztviselője volt, azután gimnáziumi tanár) és estig dol-

gozott, a hatalmas testű, szakállas öregembert az oroszok is nagyon megszerették és így náluk mindent el tudott érni; ezt a befolyását kizárólag a múzeum érdekében használta fel, sőt alaposan kiaknázta. Ő lett a Történeti Osztály kincseinek legfőbb menekítője; Ortutay Gyula minden szabad idejét a Nemzeti Múzeumban töltötte és nagy szerepet játszott a múzeumi védelem megszervezésében; a Teleki-Intézet tisztviselői is, főleg, amikor a saját épületükből a mi pincénkbe költöztek át, teljes odaadással dolgoztak; nem lakott a múzeumi pincében, de hívásra többször bejött, mikor a legkritikusabb időkben szükség volt rá, Danzinger-Agárdi Ferenc régi barátom, aki kommunista körökben nagy befolyással rendelkezett. Önzetlen, agilis ember volt, sokat köszönhetünk neki.

Január 30. kedd. Hajnalban keltünk, hogy Tápay Gabriella (Cimi) szobájából menekítsük a rengeteg múzeumi ezüstöt. A Régészeti Osztály szekrényei is mind fel voltak törve. Mágócsy-Dietz Nelly szobájának nagy páncélszekrényében közös megegyezéssel aranyakat hagytunk (őskori arany vagdalék és olvadt rögöket), hogy legyen arany is, ha követelik. Ezeket az aranyakat mind megtaláltuk a szobában szétszórva.
Míg a kincseket szedtük, szaladnak értem, hogy két tábornok érkezett a muzeumba helyszíni szemlét tartani. Végigvezettem őket mindenütt, a kiégett lapidáriumot is megmutattam nekik. A pusztítás és rablás szörnyű nyomai megdöbbentették a tábornokokat. A legszörnyűbb kép a Tápay Gabriella szobájában tárult a tábornokok elé. Az emeletekre is fölmentünk. Ott azonban már jobb volt a helyzet. Könyörögtem nekik, hogy eszközöljenek ki orosz katonai őrséget. Elmeséltem nekik, hogy a kievi múzeum régiségeit annak idején én mentettem meg és ezt Moszkvából meg is köszönték nekem. Felíratták velem nevemet egy papírra és melléje a mai dátumot (hogy miért, azt nem tudom). Barátságosan elbucsuztak, megígérvén, hogy fognak őrséget küldetni a múzeumba.

Megjegyzés: Jól emlékszem, hogy Kubacska ekkor már ledőlt a lábáról. Már a tűzeset napján beteg volt. Nem akart azonban lefeküdni, hanem egész nap talpon volt, sőt éjjel is helyt állt. Most már azonban nem bírta tovább, egész nap feküdt. Az ügyeket természetesen a betegágyból is tovább intézte.

Úgy emlékszem, ezekben a napokban volt, hogy hallom a nagy hírt: az Eszterházy-palotában az oroszok agyonlőttek egy lovat, mert kitörte a lábát. Csodálatosképpen az istálló közepén egy mély, kitéglázott gödör van üresen. Ebbe lépett bele a szerencsétlen ló. Hesz ásványtári altiszttel és fiával mentem át éles késekkel, baltával és edényekkel (az egyik edény mosdótál volt, erre is emlékszem), egyenest a lóhoz. Már egy előző lónál is nekem kellett a nyúzást és a trancsírozást végezni, mert – mint társaim mondották – legtöbben nem bírják az állatot vágni, de még nézni sem és így ki vagyunk téve annak, hogy idegenek az egész értékes húsanyagot széthordják, mi meg lóhús nélkül maradunk. Márpedig élelmiszereink veszedelmesen fogynak. Én személy szerint is érzékenyen érdekelt voltam, mert már egy hónap óta teljesen az én „háztartásomon" állt Hillebrand ellátása, Pierre Gauthé-t pedig 2 hónap óta tartjuk Mériékkel közösen. A termetes lovat hátára fektettük, lábairól és hasáról lefejtettük a bőrét, majd az oldalait is kiszabadítottuk és mintegy a saját lenyúzott bőrére kiterítettük. Csakhamar rengeteg igénylő támadt körülöttünk. Vágtuk és osztottuk a húst mindenkinek és még nekünk is maradt bőven, alig győztük hordani feleségemmel a pincébe. Heszék vigyáztak fönn az értékes zsákmányra. Közben az említett lyukban egy másik ló, egy sovány gebe is kitörte a mellső lábát. Keservesen vergődött a nyomorult állat. Hívtam orosz katonát, hogy lője agyon a szerencsétlent, ne szenvedjen tovább. Az orosz géppisztolyával beleeresztett két sorozatot. Azonnal kimúlt. Az első ló is még meleg volt. Az óvóhelyen mégis pánik tört ki, mert egyik társunk fitymálva mondotta, hogy dögöt eszünk, neki az nem kell, stb, stb. Az illetőnek és a vele lévő családjának honnan, honnan se, még akkor is volt marhahúsuk, ezért a lóhúst megvetették s ezt másoknak tudomásukra hozni igen előkelő dolognak tartották. Hogy mennyire megnehezítették a múzeumi vezetőség munkáját ilyen „bemondásokkal", azt nem gondolták meg előre (utólag sem).

Január 31. szerda. Éjjel igen heves, pergőtűzszerű ágyúzás tartott bennünket ébren órákon át. A nagy zaj reggelre elült és ma d.u. ½ 3 óra tájáig, mikor e sorokat írom, teljes a csönd.
Délután Bárányné szobájából mentettük a szétszórt textiliákat és egyéb holmikat. Én pedig külső és belső emberekkel való tárgyalással töltöttem az időt.
Ma itt volt Nagy Tibor a Fővárosi Múzeumtól és közölte Zakariás D. Sándor üzenetét, miszerint Csernyisov tábornok Jámbor alpolgármester összes kérését elutasította, köztük a múzeumok őrségének megadását is megtagadta.

Február 1. csütörtök. Délelőtt mentem Ortutayval Vas Zoltánhoz. Be sem jutottunk. Elmentem tehát Csernyisov tábornokhoz. Magyarul tudó titkárával elbeszélgettem: kellene 6 igazolvány embereimnek. Mindjárt meg is írtam oroszul a kérvényt a nevek feltüntetésével. Soron kívül bemehettem. Ráírta a kérvényre keresztben, hogy hozzájárul ezen igazolványok kiadásához, de Csorba polgármesterhez küldött az egyes iratok kiállítása végett.
Kubacska, Molnos és Györke rohantak Csorba polgármesterhez. Danzinger Feri barátom is elkísérte őket – szerencsére. Szécsi nevű totum factum (Danzinger révén könnyen hozzájutottak) kiderítette, hogy Csernyisov téved, mert Csorba csak a fővárosi tisztviselőknek adhat igazolványt, de különben is mindössze csak 500 db blankettájuk van. Kubacska üvöltött, óriási botrány kerekedett: a Nemzeti Múzeummal nem törődik a Főváros???!!! Szécsi jóakaratú volt. Danzinger Feri jól hangolta. A nagy zűrzavarban odaszaladt a polgármesterhez és hozzájárulását kieszközölte.
Méri Pista 3 példányban táblát ir: „A múzeum gyűjteményeibe belépni tilos". Hat igazolvánnyal együtt megpróbálom ezeket is aláíratni Csernyisov tábornokkal. A tábornokot nem találván hivatalában, mentem Vas Zoltánhoz. Kőrösi Gizi titkárnő nagy megértéssel volt az ügy iránt, fölvitt a II. emeletre, ahol van írógép és leírta diktálásomra a múzeumban történteket. Vas Zoltán végre kijött az értekezletről. Kőrösi Gizihez ment, ez meg felhasználta az alkalmat és kezébe nyomta pár jó szó kíséretében a gépelt szöveget. Délután katonai dísztemetés volt az Arany János-szobor körül, szovjet tiszteket temettek katonai pompával, szívbemarkoló zene és díszlövések kíséretében.

Február 2. Péntek. Korán kelés és menés Csernyisov tábornokhoz. Kb. 2 órát kellett várakozni, mire a hivatal vezetője, egy orosz alezredes felszabadult. Dr. Barta magyar titkár a Csernyisov által már korábban láttamozott rendelet neveivel azonosította a hat igazolványt és így az alezredes bevitte az egészet Csernyisovhoz, majd aláíratván mindent, kihozta azokat. Kértem az eredeti rendeletet is, mert megígértem Csorba polgármesternek. Azonban ezt nem kaphattam meg.
Boldogan mentem vissza Vas Zoltánhoz. Részletesen beszéltem vele: jóindulatú, értelmes ember benyomását tette rám. „Megértettem, miről van szó; a Nemzeti Múzeumért mindent meg kell tennünk" – mondotta és ígérte, hogy még ma beszél Csernyisov tábornokkal és szerez katonai orosz őrséget a múzeumnak.
Délután újabb katonai dísztemetés. Kubacska délután a tábornok által aláírt tilalmat átvitte a polgármesteri hivatalba a Fővárosi Múzeum számára

annak viszonzására, hogy ők adták az üres blankettákat. Igen megörültek, hogy múzeumuk így jutott a legmagasabb védelemhez. A harmadik példányt Huszár Lajos személyesen vitte ki a Szépművészeti Múzeumba.
Tóth Zoltán, Raksányi Anikó és Tápay Szabó Gabriella megint benéztek a múzeumba. Privát holmikat mentettek Pécsi nevű, velük jött barátjuk részére. Ekkor Tápay Szabó Gabriella engem megfenyegetett: tudja, hogy hol fog engem följelenteni, nagyon jól tudja.

Február 3. szombat. Hajnalban kelés és megbeszélés az irodai helyiségek renbehozatalának tárgyában. Méri és Nemeskéri irányítják a munkát.
Csakhamar megjelent egy jóképű orosz katona: Csernyisov tábornok küldte, nézze meg, van-e már orosz fegyveres őrsége a múzeumnak, mert ha nincs, akkor 1 órán belül itt lesz három ember. Csakugyan jöttek is egy órán belül: egy géppisztolyos és kettő puskásan, mindegyik vörös karszalaggal. Végigvezettük őket az egész épületen, mindenkit meg akartak ismerni, hogy tudják, kit szabad beengedni és kit nem.
Délelőtt jött Pusztai János min. osztályfőnök, a minisztérium vezetője: Csernyisov tábornokhoz akar menni, mondanivalóját hozta magyar írásban. Ezt le kellett fordítanom oroszra.
Tápay Szabó Gabriella ismét bejött a múzeumba egy idegen „műgyűjtővel", ennek dolgait összeszedni. Én csak futólag beszéltem vele sok dolgom miatt. (E napon még megmosakodni sem volt időm.) Mondom neki, hogy most már van őrségünk, elkezdhetjük a munkát, jöjjön be ő is dolgozni. Erre nagy büszkén rámutat az idegen férfira: „A Szépművészeti Múzeum részére ez az ur szerzett őrséget napokkal ezelőtt". Jót nevettem magamban: miért nem a Nemzeti Múzeum számára szerzett őrséget, ha az aranyait és egyéb értékeit a Nemzeti Múzeumba hozta megőrzésre? Tóth Zoltán és Raksányi Anikó szintén megjelentek. Egész délelőtt dolgoztak. Anikó a lótrágyában megtalálta Tóth Zoltán takarékbetét-könyvét. Ma – először – már múzeumi dolgokkal foglalkoztak: összeszedték a pecsétnyomókat.
Orosz őreink gazdagon ellátták rendőreinket és a múzeumi embereinket élelmiszerekkel, sőt még idegenek is bejöttek a kapuhoz kenyérért és egyebekért (franciák). A magyar rendőr próbálta leinteni az idegeneket, az orosz őr azonban adott nekik. Huszár Lajos magyarázta, hogy nem magyarok, hanem franciák. Az orosz katona ezt felelte: nem számít: magyar, orosz, német, francia... ha éhes.
A múzeumban működő francia kolónia, mint konzuli hivatal, ma kapta meg Csernyisov tábornoktól az elismertetést, miután minden biztosítékot és írást és őrséget megkaptunk. Sok élelmiszert is kaptak valahonnan. Elkép-

zelésünk az volt, hogy egy ilyen konzuli hivatal a múzeumban védelmet jelenthet a múzeum számára is.
Derék orosz őreink szépen beváltak. Abszolut rendet teremtettek a múzeum körül, senki illetéktelent be nem engedtek, a csőcseléknek eszébe sem juthatott garázdálkodni a múzeumban, mint azelőtt nap mint nap történt. Emberileg is a legtisztességesebb gondolkodású barátoknak bizonyultak, akik a bennt lakók gyermekeivel is kedvesen eljátszadoztak. Ezért nevüket ebben a naplóban nem mulasztom el megörökíteni: Vlagyimir Nikolajevics Moisejev, Ivan Andrejevics Ládan, Vaszilij Pavlovics Goncserenko.

Február 4. Vasárnap. Reggel 5 ó-kor keltem, mert Molnossal és Pusztai Jánossal együtt mennem kellett Csernyisov tábornokhoz. Hanák min. titkár is jött velünk. A tábornok először velem, mint ismerőssel fogott kezet, azután bemutattam Pusztait és a többieket. Kérésünkre rögtön megadta a választ: a minisztériumnak 10, a Zeneakadémiának, Képzőművészeti Főiskolának és Operának 3-3 személyi igazolványt ad, az épületeket azonban nem mentesítheti, mert háború van, a katonaság érdekei ellen nem tehet. De lehet, hogy 3-4 nap múlva már más lesz a helyzet, akkor jöjjünk vissza.
Csernyisovtól mentünk Vas Zoltánhoz. Örömmel ujságoltuk, hogy megvan az eredmény, van őrségünk és mentesítő iratunk. Megköszöntem neki közbenjárását, mire ezt felelte: „Nagyon örülök, hogy végre rend lesz a Nemzeti Múzeumban. A nemzeti érdek képviselése a mi kötelességünk".
Délben 5 perc ebéd, alatta Kubacskával tárgyalás folyó ügyekről. Ebéd után lótrágya válogatás, kocsira rakás és elszállítás a múzeumi hivatali szobákból és a múzeumi folyosókról. Utána a II. és III. emeleten az olvadás miatt hó hányása 8 emberrel szürkületig.

Megjegyzés: Itt kell megemlítenem, hogy a tábornok által aláírt személyi igazolványokért (amelyektől, mint a legfőbb hatóságtól származó hivatalos, orosz pecséttel ellátott mentesítő levéltől, mindenki életének és holmiainak biztonságát várhatta) óriási tülekedés alakult ki. Mindenki engem ostromolt, hogy bekerülhessen a Nemzeti Múzeumnak adandó 6 igazolványos névsorába. Ebben az igazolványban nemcsak a személy neve, hanem lakása és mindennemű ingósága is a városparancsnok tábornok védelme alá volt helyezve. Ezzel szemben a tábornok által az első napokban kiadott néhány igazolványban csak a személy volt említve. Ilyen utóbbi jellegű igazolványt kaptam én, kapott Kubacska és Molnos Lipót. Nagy kellemetlenségem támadt abból, hogy Molnos ragaszkodott hozzá, hogy az új igazolványból is kapjon – érthető okból. Viszont még nagyobb baj kerekedett volna abból, ha a

tábornok megtudja, hogy mi, vezetők, két igazolványt foglalunk le magunknak. Végre a tábornok titkárainak egyike megmagyarázta Molnosnak jelenlegi lehetőségeinket és így bele kellett nyugodnia, hogy csak egy igazolványa van. Természetesen Kubacska és én nem is gondoltunk arra, hogy első igazolványunkat egy ilyen hatásosabb, családtagjainkra és lakásunkra, ingóságainkra is kiterjeszkedő igazolvánnyal cseréljük ki. Kubacska ezekben a nehéz időkben napokon át betegen feküdt. Az átélt izgalmak nagyon megviselték. Ő is már alig bírt uralkodni az idegein. Huszár Lajost például „elejtette", sőt a 6 igazolványos névsorából velem töröltetni akarta. Pedig Huszár a legnagyobb tűzben is kitartott éjjel-nappal a múzeum mellett, legutolsónak költözött le a pincébe, amikor már az épület sok találatot kapott. Természetesen nem töröltem. Jellemző az akkori helyzetre, hogy a beteg Kubacska bizalmas szóra magához hívatott: közölte velem, hogy az I. sz. óvóhelyről két altiszt és egy tisztviselő hozzá fordult és bepanaszolt engem... Kért Kubacska, hogy „engedjem tágabb pórázra a társaságot, mert a gyenge néppel semmit sem lehet elkezdeni, viszont a tömeget nem szabad elveszítenünk a kezünkből, mert ha tűz üt ki újra, vagy valami más baj támad, mégis csak a tömeggel kell együtt működnünk" (nagyjából ezek voltak Kubacska kifejezései).

Február 5. hétfő. Kubacska azzal fordult hozzám, hogy én, mint a múzeum itt maradt rangidős tisztviselője, vegyem át a Nemzeti Múzeum vezetését, ő Pusztaival és a Nemzeti Bizottsággal elintézi. Szükség van erre, mert nagy a mozgolódás a berkekben gyors előrejutás irányában. Viszont ő (Kubacska) mint Hóman eln. tanácsosa, aligha tudja magát tartani, biztosítanunk kell tehát a komoly muzeumi munka jövőjét. Molnos Lipót lenne az elnöki tanácsos, ő (Kubacska) visszavonulna a palaeontológiához, de mindig mellettem állana, stb. stb. stb.
Rövid beszédet tartottam a múzeumi embereknek a következendő munkákról: a szobák rendbetételéről és máris kezdtük a munkát. Kubacska valahol elmaradt és csak félóra mulva jelent meg. De majdnem botrány tört ki, mert a szenvedélyes ember megharagudott, hogy nélküle mertük elkezdeni a rendezést. Hamar bevittem a szomszédos szobába és megmagyaráztam neki: íme itt a bizonyíték, miért nem vehetem át a múzeum legfőbb vezetését. Nincs megértés. Legjobb törekvéseket lelövi ő (Kubacska) maga, Huszár Lajost elejtette, az igazolványosok listájáról ezt a kiváló, higgadt embert törölni akarta... Embereimnek a legnagyobb dologidőben nincs idejük fél óráig várni, ölbetett kézzel várakozni... máris le vannak forrázva,

mert hibát nem követtek el, mégis le vannak szidva ...stb. Ennek dacára Kubacska most újra csak hevesen kapacitált a „fővezetés" (amint magát kifejezte) elfogadására. Én azonban a leghatározottabban elutasítottam azt magamtól: a főigazgatók legnagyobb része Budapesten van. Ha Buda elesik, akkor ők megjelennek. De ettől függetlenül emberileg indokolatlan, hogy „fővezető" legyek én, aki normális időben, mint megválasztott főigazgató, lemondtam erről az állásról (Sztójay miniszterelnöksége alatt!). De egészséggel sem bírnám. Pusztai pedig semmi személyi változtatáshoz nem járulna hozzá... stb stb. Végre Kubacska nagy nehezen belátta érvelésem helyességét és embereinknek ő is ment segíteni a szobák rendezésében.

Megjegyzés: Itt említem meg, hogy ilyen előzmények után, amikor már fönn voltunk a pincéből, egy nyugalmasabb napon, amikor már járnikelni lehetett a városban, bejött hozzám Ligeti Lajos. Előzőleg körülnézhetett a múzeumban, beszélhetett a belső emberekkel, mert egész határozottan azzal kezdte: „Nándor! Neked kell lenni a múzeum új elnökének! Olyan érdemeid vannak, mint senki másnak, csakis te lehetsz az új elnök." Nem fejthettem ki álláspontomat, mert mennem kellett, hívtak, de szavait jól megjegyeztem és most is szószerint idéztem.

Magyarázatként elmondtam Kubacskának tegnapi keserű tapasztalataimat. Öt percig ebédeltem. Utána több mint 1 óráig válogattam az aranyakat a lótrágyából és raktam a trágyát a kocsira – egyedül, mert senki nem jött segíteni. Mikor aztán összeteremtettem őket, akkor jöttek szép számmal. Mikor azonban e munkából fel kellett vonulnunk az emeletre, újra zavarok támadtak. Az emberekkel a főkapu alatt gyülekeztünk, egy azonban hiányzott: Nemeskéri János. Hosszas várakozás után érte küldtem az öreg Delit: kéretem, jöjjön, mert várjuk. Nem jön. Újra küldöm Delit. Nem jön. Személyesen megyek érte. Erre méltatlankodik, hogy a lótrágyakivitelét a szobából még nem fejezte be, tehát esze ágában sincs indulni uj munkára. Hogy fönn az olvadás mekkora károkat okozhat, azzal nem törődött.

A fölvonuló csapatból a lépcső kezdetéig három ember maradt le: Kriván azzal, hogy még nem ebédelt, Grexa Gyula azzal, hogy „merre mentek?", Kretzoi pedig szó nélkül. E nehány apróságot jellemzés gyanánt mondom el: mennyire hanyatlik a legjobb munkaerőink hangulata, ítélőképessége, rugalmassága a nyomorúságos pincelakás következtében.

Ma egész délelőtt orosz nyelvű hivatalos iratok fordításával, vagy fogalmazásával voltam elfoglalva. Közben számtalanszor meg kellett szakítanom a munkát, ide-oda hívtak stb. stb. stb. Az emeleten üvegtáblákat kellett kijelölnöm ablaküvegezés céljára. Bakács István és Berlász Jenő telekistákat a Történeti Osztályba kellett beállítanom rendezési munkáira, mert a T. Osztály tisztviselői eddig jóformán semmit sem tettek a mentés tekintetében. A vezető Bárány Istvánné pedig csak egyszer jött be „körülnézni". Szombati felszólításomnak meglett az eredménye: a délelőtti órákban beszállingóztak – Bárányné kivételével. Tóth Zoltán az elválhatatlan Raksányi Anikóval és egy ügyvéd barátjával együtt jelent meg; én már csak akkor láttam meg őket, mikor a Tápay Szabó Gabriella szobájának romhalmazában kutattak. Tóth Zoltánt felvilágosítottam szép szelíden, hogy idegent nem lehet beengedni oda, ahol a földön múzeumi kincsek hevernek össze-vissza. Akárki megvádolhatja őt (Tóth Zoltánt), hogy a csőcselék által elrabolt kincseket az ő barátja vitte el. A felelősség alól így nem lehet kitérni. Megértette és dolog simán intéződött el. Raksányi Anikó azonban mint egy felfujt pujka járt-kelt a szobákban és hangosan méltatlankodott az ügyvéd jelenlétének kifogásolása miatt: „hát akkor ennek a két idegennek szabad itt lenni?" és rámutatott Bakácsra és Berlászra. Felvilágosítottam, hogy ezek rendszeresen itt fognak dolgozni, mint beosztott állami tisztviselők, nem pedig mint idegenek.

Délelőtt Kiss Jenő altisztünk a múzeum előcsarnokában egy feltört nagy ládát talált: arany, ezüst holmik, díszfegyverek stb. stb. dolgok hevertek körülötte és benne, összevissza hányva. Rögtön lehoztuk az egész anyagot. Széchenyi István emléktárgyai voltak.

Délután Molnos Lipótnak is elmeséltem, hogy mit válaszoltam Kubacskának a „fővezetés"-re vonatkozólag. Nagyon helyeselte álláspontomat.

Febr. 6. Kedd. Korán kelés. Tárgyalás Kubacskával, Györkével, Huszárral, Kretzoival együttesen a fővezetésről, melyet semmi szín alatt nem vállalok. Több jel mutatja, hogy többen ellenem törnek, vezetői állásokat akarnak maguknak biztosítani, azt hiszik, hogy én törekszem ilyesmire útjukban állok (Kubacska maga tájékoztatott, hogy Györke és Kretzoi ilyesmiről tárgyaltak titokban). Én tehát most, amikor már van orosz őrségünk és a csőcselék pusztításától és fosztogatásoktól nem kell tartanunk, nyugodtan visszavonulhatok. Kértem tehát, hogy Györke, aki tud oroszul, vegye át a vezetést tőlem, én pedig a sokat szenvedett Régészeti Osztályok rendbetételével fogok foglalkozni. Nem érzem magam mögött munkatársaimat. Vegyék le tehát rólam ezt a súlyos vezetői terhet.

Megjegyzés: Györke gondosan titkolta, hogy tud oroszul. Január 18.-án, mikor vele együtt kellett átmennem a Múzeum-utcába autórekvirálásokra, még úgy szerepelt, mint aki „egy szót sem tud oroszul". Erről akkor meg is voltam győződve. Oroszul tudása csak sokkal később

derült ki, amikor, véletlenül elszólta magát, oroszul beszélgetvén katonákkal (talán orosz őreinkkel, pontosan már nem emlékszem). Ettől kezdve nem is tagadta orosz nyelvtudását.

Először Kubacska és Huszár kapacitáltak, biztosítván engem teljes támogatásukról. Aztán Kretzoi hasonló értelemben nyilatkozott. Györke utólsónak szólt hozzá, szokása szerint a földre mosolyogva: ő becsületes ember, nyiltan megmondja tehát, hogy én őt súlyosan megsértettem, amikor a múzeumi közös rumból nem adtam neki, de azt mondtam, hová jutunk, ha még a Györkének is adni kell rumot? Fölháborodtam: múzeumi közös rum soha nem volt! „De igenis volt!" – veti közbe Györke. Erre kijelentettem: „...rágalmazó az, aki azt meri állítani, hogy a rum közös és én abból nem adok. A rum Kiss Jenőé, belőle én Kiss Jenő engedélyével annyit használhatok, amennyit akarok, de én magam egy csöppet sem vettem igénybe, gyomorbajom miatt nem is ihatok, ellenben az aranyóra visszaszerzésekor adtam a katonának és néha influenziás betegeknek. Moorgat egyszer átfázott, óvóhelyünk kályhájánál melegedett, adtam neki néhány korty rumot (magam akkor sem ittam). Akkor egyszerre mindenki 'beteg' lett körüskörül és egy időben hárman kértek rumot, majd pedig negyediknek Györke. Csoda tehát, ha azt mondtam?" Kubacska és Huszár igazolták, hogy a rum tényleg nem közös, hanem Kiss Jenőé. Györke azonban erre sem kért bocsánatot. Íme tehát, mivel ilyen bolha-ügyeket felfujnak és ellenem felhasználnak, indokolt lemondásom. Györke azonban nem volt hajlandó a „fővezetést" átvenni. Én kijelentettem, hogy mai utam a tábornokhoz az utólsó, jöjjön velem Györke, megismerni az utat. Nem jött.

Délben a múzeum udvarán Kubacska agyonlövette Puchászék lovát, mert ledőlt a lábáról. Husát füstölésre lesózzuk és a maradványokat igazságosan elosztjuk.

Február 7. szerda. Miután a múzeumban a rend már helyreállt, a csőcselék fosztogatásaitól tartanunk már nem kellett, elindultam Kiss Jenővel, hogy koporsót szerezzek édesanyámnak. Hiába fizettük ki a koporsót, megkapni azt nem sikerült.

Ismét orosz tiszti temetés gyász zenével.

A Történeti Osztály tisztviselői (az egy Steffanits Mária kivételével) mind szépen munkába állottak.

febr. 8. csütörtök. Korai kelés. Molnossal menés a tábornokhoz 30 ember számára igazolványért. Teljesen reménytelen volt a nagy tömegben bejutni. Megszerezték embereim a koporsót. Kétkerekű targoncán kitoltuk ketten

(Kiss Jenő és én) anyámat a temetőbe. De eltemetni nem tudtuk, mert nem volt sír. Letettük tehát a temetőben, különben sem mertem a múzeumot hosszabb időre elhagyni.

Mentünk Molnossal a tábornokhoz. A 30 ember igazolványát szerencsésen megkaptuk. Boldogok voltunk. Az Egyetemi Nyomda gépei is mentesítést kaptak. Képzelhető, mekkora örömmel fogadtak a nyomdában. Kaptam 1 liter petróleumot és egynémely élelmiszert viszonzásul. Három napi előszobázás, ácsorgás, rimánkodásnak végre is meg lett az eredménye. Láttuk Molnossal, hogy a tábornoknál egyre nehezebb lesz a helyzet. A fővárosban meginduló élet egyre több embert küld a tábornokhoz. Valóságos népvándorlás van ott. Most látjuk csak a jelentőségét annak, amit az én első látogatásom alkalmával mondtak nekem a tábornok előszobájában: a Nemzeti Múzeum a második intézmény volt, amelynek képviselője fölkereste a tábornokot. Előttem csak Csorba polgármester volt a tábornoknál. Akkor még közel fél órát beszélgetett velem a tábornok. Legutóbb pedig még annyi idő sem volt, hogy leülhessünk. Kínált ugyan bennünket, de nem ültünk le, mert láttuk, hogy mennyi dolga van.

Délután átmentem Szőnyi Istvánhoz: vittem az igazolványt az ő részére is és elmagyaráztam, mi van rajta.

Napközben orosz fordítások.

Február 9. péntek. Ma reggel eltemettem édesanyámat a Kerepesi-uti temetőben. Senkit nem engedtem kijönni, még feleségemet sem.

Egész délutánunkat a felköltözködés előkészületei töltötték ki. A bentlakók morálja hihetetlen alacsony színvonalra szállt alá. A hosszas nyomor, kiéhezettség, lezüllés, piszok, sok embert lesodort. Elhatalmasodtak az egymástól való lopások. Élelmiszereket, szerszámokat, szappant, rendszeresen lopkodtak embereink egymástól. Borsóm felét az ágyam mellől lopták el. Kubacska a lopások miatt a közös krumplit igazságosan szétosztotta az emberek között.

Febr. 10. Szombat. Reggel a folyosók megtisztítása a lótrágyától. A lóhullák vontatása a múzeum udvaráról. Egy nagy bombatölcsérbe temettük be azokat.

Embereink idegileg teljesen kifulladtak. Ezért ma, szombat délutánra és vasárnapra teljes munkaszünetet rendeltünk el. A muzeumban a villanyvilágítás ma működni kezdett. Reggel 7 óra tájban a múzeum két belövést kapott: a könyvtár fölé és az elülső front tetőzetére. Szerencsére ezuttal nem keletkezett tűz. Nappal fokozatosan csendesebb lett.

elintézése. Egy hétre szóló nagy mennyiségű élelmiszert utaltak ki a múzeumnak. Huszár Lajos ment ki néhány emberünkkel a Nyugati pályaudvarra még szombaton délben – mint utólag ma hallom. A vasúti tisztviselő azonban, aki Huszárnak régi cimborája volt, megtagadta az átadást, mert vikend kezdődik és ő szombat délután nem dolgozik. Hétfőn tehát újra el kell mennünk.

Az általános idegállapotokra jellemző, hogy még a legjobb, kipróbált munkaerőink is el-elvesztik a fejüket és fölösleges, sőt zavartkeltő bonyodalmakat idéznek elő. Délután Nemeskéri János komoly orvossal [illegible] félrehív: szomorú, kellemetlen dolgot kell velem közölnie. Az egyik pincelakó a felköltözködésnél az ő holmijáért is fölnyalábolta. Hiába próbáltam megmagyarázni, hogy ez a sötét pincében egyáltalán nem csoda, nem történhetett szándékosan. Pár perc múlva látom ám, hogy bizony kettőn többek között az én szőnyegeimet is földön tették egyik mellé a padlón, egy másik pedig az egyik perzsa szőnyegemet szegezte fel az ágya mellé falvédőnek. Nagyon diplomatikusan kellett eljárnom, hogy a visszaszerzésnél ne legyen sértődöttség. Sikerült is, még [illegible] is lettek.

Febr. 12. hétfő. A felköltözéssel új élet és a Nemzeti Múzeum életében is új korszak kezdődik. A naplóírást folytatni képtelen vagyok. A felépítés munkája minden erőmet igénybe veszi. Nagyon legyengültem. Nehezebben megy a munka. Idegeim

-26-

már alig bírták a sok kellemetlenséget. Az élelmiszergi pálya nagyon fontos álló tisztviselőtársaim [illegible] gyűlölettel áskálódtak egymás ellen, asszonyaik szintén kivették részüket ebben. Alig maradt ember, mint Huszár Lajos, aki mindvégig higgadt és korrekt tudott maradni. Életem egyik legnehezebb szakasza zajlott le.

-27-

Febr. 11. Vasárnap. Nyugodtabb nap, bár az ágyuzás estig szünetlenül tartott. Erős belövéseket is kaptunk a múzeum közelébe. A franciák holnap elköltöznek a múzeumból. Ma egész napon a pincéből való felköltözködés munkálataival foglalatoskodott mindenki. A székesfővároshoz benyújtott kérvényünket (élelmiszerek irányában) nagy meglepetésünkre 2 nap alatt szépen elintézték. Egy hétre szólóan szép mennyiségű élelmiszert utaltak ki a múzeumnak. Huszár Lajos ment ki néhány emberünkkel a Nyugati pályaudvarra még szombaton délben – mint utólag ma hallom. A vasuti tisztviselő azonban, aki Huszárnak régi asztaltársa volt, megtagadta az átadást, mert víkend kezdődik és ő szombat délután nem dolgozik. Hétfőn tehát újra kell mennünk.

Az általános idegállapotokra jellemző, hogy még a legjobb, kipróbált munkaerőink is el-elveszítik a fejüket és fölösleges, sőt zavarkeltő bonyodalmakat idéznek elő. Délután Nemeskéri János komoly orcával félrehív: szomorú, kellemetlen dolgot kell velem közölnie. Az egyik pincelakó a felköltözködésnél az ő holmijaikat is fölnyalábolta. Hiába próbáltam megnyugtatni, hogy ez a sötét pincében egyáltalán nem csoda, nem történhetett rosszakaratból. Pár perc múlva látom ám, hogy bizony ketten többek között az én szőnyegeimet is fölterítették ágyuk mellé a padlóra, egy másik pedig az egyik perzsa szőnyegemet szegezte fel az ágya mellé falvédőnek. Nagyon diplomatikusan kellett eljárnom, hogy a visszaszerzésnél ne legyen sértődöttség. Sikerült is, még elnézést is kértek.

Febr. 12. hétfő. A felköltözéssel uj élet és a Nemzeti Múzeum életében is új korszak kezdődik. A naplóírást folytatni képtelen vagyok. A felépítés munkája minden erőmet igénybe veszi. Nagyon legyengültem. Nehezebben ment a munka. Idegeim már alig bírták a sok kellemetlenséget. Az értelmiségi pálya magas fokán álló tisztviselőtársaim feneketlen gyűlölettel áskálódtak egymás ellen, asszonyaink szintén kivették részüket ebben. Alig maradt ember, mint Huszár Lajos, aki mindvégig higgadt és korrekt tudott maradni. Életem egyik legnehezebb szakasza zajlott le.

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések

ÁDOB	Állástalan Diplomások Országos Bizottsága
BKE	Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
Bp. Tört. Múz.	Budapesti Történeti Múzeum
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
F. N.	Fettich Nándor
GH	Gazdasági Hivatal
K726	A MOL iratának azonosító száma
KLTE	Kossuth Lajos Tudományegyeten, Debrecen
m. kir.	magyar királyi
Ma. Tö. Múz.	Magyar Történeti Múzeum
MMOK	Múzeumok és Műemlékek Országos Központja
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MNM Népr. T.	Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tár
MNM Tört. Oszt.	Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztály
MOB	Műemlékek Országos Bizottsága
MOL	Magyar Országos Levéltár
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTA Rég. Int.	Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézet
MTA Törttud. Int.	A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete
O. Ma. Szép. Múz.	Országos Magyar Szépművészeti Múzeum
OMGYE	Országos Magyar Gyűjteményegyetem
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
P. P. Tud. Egy.	Pázmány Péter Tudományegyetem
TTM	Természettudományi Múzeum
VKM	Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium

ELTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 2.
B 170980

Documentationes et Communicationes

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

2000

Fettich Nándor ostromnaplója

1945. január 16. – február 19.

Fettich Nándor ostromnaplója

B 170980